

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC 81
UDC 82
UDC 008

ISSN 2545-3998
DOI: 10.46763/palim

ПАЛИМПСЕСТ

МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ ЗА ЛИНГВИСТИЧКИ, КНИЖЕВНИ
И КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

PALIMPSEST

INTERNATIONAL JOURNAL FOR LINGUISTIC, LITERARY
AND CULTURAL RESEARCH

PALMK, VOL 5, NO 9, STIP, 2020

ГОД. V, БР. 9
ШТИП, 2020

VOL. V, NO 9
STIP, 2020

ПАЛИМПСЕСТ

**Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања**

PALIMPSEST

**International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research**

**Год. 5, Бр. 9
Штип, 2020**

**Vol. 5, No 9
Stip, 2020**

PALMK, VOL 5, NO 9, STIP, 2020
DOI: <https://doi.org/10.46763/palim209>

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

ИЗДАВА

Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет, Штип,
Република С. Македонија

ГЛАВЕН И ОДГОВОРЕН УРЕДНИК

Ранко Младеноски

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

Виктор Фридман, Универзитет во Чикаго, САД

Толе Белчев, Универзитет „Гоце Делчев“, Република С. Македонија

Нина Даскаловска, Универзитет „Гоце Делчев“, Република С. Македонија

Ала Шешкен, Универзитет Ломоносов, Руска Федерација

Олга Панкина, НВО Македонски културен центар, Руска Федерација

Георгета Раца, Универзитет Банат, Романија

Астрид Симоне Грослер, Универзитет Банат, Романија

Горан Калоѓера, Универзитет во Риека, Хрватска

Дејан Дуриќ, Универзитет во Риека, Хрватска

Шандор Чегледи, Универзитет во Панонија, Унгарија

Ева Бус, Универзитет во Панонија, Унгарија

Хусејин Озбај, Универзитет Гази, Република Турција

Зеки Ѓурел, Универзитет Гази, Република Турција

Елена Дараданова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија

Ина Христова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија

Џозеф Пониах, Национален институт за технологија, Индија

Сатхарај Венкатесан, Национален институт за технологија, Индија

Петар Пенда, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина

Данило Капасо, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина

Мета Лах, Универзитет во Љубљана, Република Словенија

Намита Субиото, Универзитет во Љубљана, Република Словенија

Ана Пеличер-Санчез, Универзитет во Нотингам, Велика Британија

Мајкл Грини, Универзитет во Нотингам, Велика Британија

Татјана Ѓурин, Универзитет во Нови Сад, Република Србија

Диана Поповиќ, Универзитет во Нови Сад, Република Србија

Жан Пол Мејер, Универзитет во Стразбур, Република Франција

Жан Марк Веркруз, Универзитет во Артуа, Република Франција

Регула Бусин, Швајцарија

Натале Фиорето, Универзитет во Перуџа, Италија

Оливер Хербст, Универзитет во Вурцбург, Германија

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

PUBLISHED BY

Goce Delcev University, Faculty of Philology, Stip,
Republic of N. Macedonia

EDITOR-IN-CHIEF

Ranko Mladenoski

EDITORIAL BOARD

Victor Friedman, University of Chicago, United States of America
Tole Belcev, Goce Delcev University, Republic of N. Macedonia
Nina Daskalovska, Goce Delcev University, Republic of N. Macedonia
Alla Sheshken, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation
Olga Pankina, NGO Macedonian Cultural Centre, Russian Federation
Georgeta Rata, Banat University, Romania
Astrid Simone Grosler, Banat University, Romania
Goran Kalogjera, University of Rijeka, Croatia
Dejan Duric, University of Rijeka, Croatia
Sándor Czegledi, University of Pannonia, Hungary
Éva Bús, University of Pannonia, Hungary
Husejin Ozbaj, GAZİ University, Republic of Turkey
Zeki Gurel, GAZİ University, Republic of Turkey
Elena Daradanova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Republic of Bulgaria
Ina Hristova, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Republic of Bulgaria
Joseph Ponniah, National Institute of Technology, India
Sathyaraj Venkatesan, National Institute of Technology, India
Petar Penda, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Danilo Capasso, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Meta Lah, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Namita Subiotto, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Ana Pellicer Sanchez, The University of Nottingham, United Kingdom
Michael Greaney, Lancaster University, United Kingdom
Tatjana Durin, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Diana Popovic, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Jean-Paul Meyer, University of Strasbourg, French Republic
Jean-Marc Vercruysse, Artois University, French Republic
Regula Busin, Switzerland
Natale Fioretto, University of Perugia, Italy
Oliver Herbst, University of Wurzburg, Germany

РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ

Драгана Кузмановска
Толе Белчев
Нина Даскаловска
Билјана Ивановска
Светлана Јакимовска
Марија Леонтиќ
Јована Караникиќ Јосимовска

ЈАЗИЧНО УРЕДУВАЊЕ

Даница Гавриловска-Атанасовска (македонски јазик)
Весна Продановска (англиски јазик)
Толе Белчев (руски јазик)
Билјана Ивановска (германски јазик)
Марија Леонтиќ (турски јазик)
Светлана Јакимовска (француски јазик)
Јована Караникиќ Јосимовска (италијански јазик)

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Славе Димитров

АДРЕСА

ПАЛИМПСЕСТ

РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ

Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А
п. фах 201
МК-2000 Штип, С. Македонија

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

Меѓународното научно списание „Палимпсест“ излегува двапати годишно во печатена и во електронска форма на посебна веб-страница на веб-порталот на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип:

<http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>

Трудовите во списанието се објавуваат на следните јазици: македонски јазик, англиски јазик, германски јазик, француски јазик, руски јазик, турски јазик и италијански јазик.

Трудовите се рецензираат.

EDITORIAL COUNCIL

Dragana Kuzmanovska
Tole Belcev
Nina Daskalovska
Biljana Ivanovska
Svetlana Jakimovska
Marija Leontik
Jovana Karanikik Josimovska

LANGUAGE EDITORS

Danica Gavrilovska-Atanasovska (Macedonian language)
Vesna Prodanovska (English language)
Tole Belcev (Russian language)
Biljana Ivanovska (German language)
Marija Leontik (Turkish language)
Svetlana Jakimovska (French language)
Jovana Karanikik Josimovska (Italian language)

TECHNICAL EDITOR

Slave Dimitrov

ADDRESS

PALIMPSEST

EDITORIAL COUNCIL

Faculty of Philology
Krste Misirkov 10-A
P.O. Box 201
MK-2000, Stip, N. Macedonia

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

The International Scientific Journal “Palimpsest” is issued twice a year in printed form and online at the following website of the web portal of Goce Delcev University in Stip: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>

Papers can be submitted and published in the following languages: Macedonian, English, German, French, Russian, Turkish and Italian language.

All papers are peer-reviewed.

BIBLIOGRAPHIC INFORMATION

Journal Name	PALIMPSEST International Journal for Linguistic, Literary and Cultural Research
Abbreviation	PALMK
ISSN (print)	2545-398X
ISSN (online)	2545-3998
Knowledge field:	UDC 81
UDC code	UDC 82
	UDC 008
Article Format	HTML/ PDF; PRINT/ B5
Article Language	Macedonian, English, German, French, Russian, Turkish, Italian
Type of Access	Open Access e-journal
Type of Review	Double-blind peer review
Type of Publication	Electronic version and print version
First Published	2016
Publisher	Goce Delcev University, Faculty of Philology, Stip, Republic of N. Macedonia
Frequency of Publication	Twice a year
Subject Category	Language and Linguistics, Literature and Literary Theory, Education, Cultural Studies
Chief Editor	Ranko Mladenoski
Country of Origin	Republic of N. Macedonia
Online Address	http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL
E-mail	palimpsest@ugd.edu.mk
Profiles	Academia.edu https://www.ugd.academia.edu/PALIMPSESTПАЛИМПСЕСТ Research Gate https://www.researchgate.net/profile/Palimpsest_Palimpsest2FacebookPalimpsest/ Палимпсест Twitter https://twitter.com/palimpsest-22 SCRIBD https://www.scribd.com/user/359191573/Palimpsest-Палимпсест BIBLIOGRAPHIC

СОДРЖИНА / TABLE OF CONTENTS

11 ПРЕДГОВОР

Билјана Ивановска, уредник на „Палимпсест“

FOREWORD

Biljana Ivanovska, editor of “Palimpsest”

ЈАЗИК / LANGUAGE

15 Milena Sazdovska-Pigulovska

DEFINITION AND CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS AND PROBLEMS OF IDIOMATIC EQUIVALENCE IN TRANSLATION

29 Милена Касапоска-Чадловска

НЕКОИ ФРАНЦУСКИ КОНСТРУКЦИИ СО НЕЗАДОЛЖИТЕЛЕН АТРИБУТ НА ДИРЕКТЕН ОБЈЕКТ И НИВНИТЕ МАКЕДОНСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ

Milena Kasaposka-Chadlovsk

SOME FRENCH CONSTRUCTIONS WITH OPTIONAL DIRECT OBJECT ATTRIBUTE AND THEIR MACEDONIAN EQUIVALENTS

41 Mariantonia Tramite

HIKIKOMORI: ANALISI LINGUISTICA E PROPOSTE DI TRADUZIONE IN LINGUA ITALIANA DI UN NEOLOGISMO 2.0

Mariantonia Tramite

HIKIKOMORI: LINGUISTIC ANALYSIS AND TRANSLATION SUGGESTIONS IN ITALIAN LANGUAGE OF A 2.0 NEOLOGISM

53 Eleonora Fois

THE RENDITION OF METAPHORS AND THE TRANSLATOR'S INFLUENCE IN THE ENGLISH TRANSLATION OF GRAZIA DELEDDA'S LA MADRE

67 Gülşen Yılmaz

“SÜNGÜ” KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ ÜZERİNE

Gülşen Yılmaz

THE ETYMOLOGY OF THE WORD “SÜNGÜ”

75 Марија Леонтик

ЗБОРОВНИТЕ ГРУПИ СО ПОСТПОЗИЦИЈА ВО ТУРСКИОТ ЈАЗИК И НИВНОТО ПРЕДАВАЊЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Marija Leontik

WORD GROUPS WITH A POSTPOSITION IN TURKISH LANGUAGE AND THEIR EQUIVALENCE IN MACEDONIAN LANGUAGE

- 87 Виолета Јанушева**
ПЕРИФРАЗИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК
Violeta Janusheva
THE PERIPHRASES IN MACEDONIAN STANDARD LANGUAGE
- 99 Silvana Neshkovska**
THE RHETORIC BEHIND POLITICAL RESIGNATION SPEECHES
- 113 Мери Лазаревска**
НИТУ АНГЛИСКИ НИТУ МАКЕДОНСКИ (КРАТКА АНАЛИЗА
НА АНГЛИЗМИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И НИВНА /НЕ/
ОПРАВДАНОСТ)
Meri Lazarevska
NEITHER ENGLISH NOR MACEDONIAN (SHORT ANALYSIS OF THE
ENGLISH BORROWINGS IN THE MACEDONIAN LANGUAGE AND THEIR
/NON/JUSTIFICATION)

КНИЖЕВНОСТ / LITERATURE

- 123 Chiara Fusco**
VICO E LA CONTEMPORANEITÀ: VISIONI DELLA LETTERATURA IN
VICO, QUASIMODO E MONTALE
Chiara Fusco
VICO AND CONTEMPORANEITY: VISIONS OF LITERATURE IN VICO,
QUASIMODO AND MONTALE
- 135 Mirko Mondillo**
«ADESSO TU MI DICI COSA VUOI FARE DI ME». TIMIRA. ROMANZO
METICCIO E L'IPERMODERNO ITALIANO
Mirko Mondillo
«NOW YOU TELL ME WHAT YOU WANT TO DO ABOUT ME». TIMIRA.
ROMANZO METICCIO AND THE ITALIAN HYPERMODERNITY
- 149 Marcella Di Franco**
IL LIRISMO NOSTALGICO E L'ALIENAZIONE MODERNA IN CORRADO
ALVARO
Marcella Di Franco
NOSTALGIC LYRISM AND MODERN ALIENATION IN CORRADO ALVARO
- 161 Марија Ѓорѓиева Димова**
МЕМОРИЈАТА НА РОМАНОТ, РОМАНОТ КАКО МЕМОРИЈА
Marija Gjorgjieva Dimova
THE MEMORY OF THE NOVEL, THE NOVEL AS A MEMORY

171 Славчо Ковилоски

КРВТА НЕ Е ВОДА: НАРОДНАТА ПЕЈАЧКА ДАФА ЦЕПЕНКОВА

Slavcho Koviloski

BLOOD IS THICKER THAN WATER - THE INTERPRETER OF FOLK SONGS: DAFA CEPENKOVA

179 Маријана Горгиева-Ристевска, Ранко Младеноски

СЕМИОЛОГИЈА НА НЕАНТРОПОМОРФНИОТ ЛИК ВО РОМАНОТ

„ЌЕРКАТА НА МАТЕМАТИЧАРОТ“ ОД ВЕНКО АНДОНОВСКИ

Marijana Gorgieva-Ristevska, Ranko Mladenoski

THE SEMIOLOGY OF THE NON-ANTHROPOMORPHIC CHARACTERS FROM THE NOVEL “THE MATHEMATICIAN’S DAUGHTER” BY VENKO ANDONOVSKI

КУЛТУРА / CULTURE

193 Ana Stefanovska

VIRTUAL REALITY AND READING CITIES: GPS-BASED APPLICATIONS AS A NEW FORM OF LITERARY TOURISM

201 Оља Стојкова

ПРЕДАТОРСКО ИЗДАВАШТВО

Olja Stojkova

PREDATORY PUBLISHING

213 Екатерина Намичева, Петар Намичев

ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА – МОДЕЛИ НА ЗАШТИТА И

ЗАЧУВУВАЊЕ НА ФУНКЦИЈАТА

Ekaterina Namicheva, Petar Namichev

TRADITIONAL ARCHITECTURE – MODELS OF PROTECTION AND PRESERVATION OF FUNCTION

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА / TEACHING METHODOLOGY

225 Нина Даскаловска

ПРИОДИ И АКТИВНОСТИ ЗА ИНТЕГРИРАЊЕ НА ВОКАБУЛАРОТ ВО НАСТАВАТА

Nina Daskalovska

APPROACHES AND ACTIVITIES FOR INTEGRATING VOCABULARY IN LANGUAGE INSTRUCTION

239 Blerina Nuhi, Brikena Xhaferi

EVALUATING CRITICAL THINKING COMPONENT OF HIGH SCHOOLS IN SKOPJE

253 Arbnora Sulejmani, Brikena Xhaferi

TECHNIQUES WHICH PROMOTE CRITICAL THINKING IN ELT – A STUDY CONDUCTED IN HIGH SCHOOLS OF SKOPJE

265 Марија Гркова

ОБЈЕКТИВНИ ТЕСТОВИ ЗА МЕРЕЊЕ НА ПОСТИГНУВАЊАТА НА УЧЕНИЦИТЕ И ТЕСТИРАЊЕТО ВО НАСТАВАТА

Marija Grkova

THE CLASSROOM TEST AND THE OBJECTIVE TESTS FOR MEASURING STUDENTS ACHIEVEMENTS

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

277 Кирил Трајчев

РУСКАТА ПОТРАГА ПО БОЖЈАТА МУДРОСТ

Kiril Trajchev

RUSSION QUEST FOR THE WISDOM OF GOD

291 Monika Zázrivcová

COMPTE-RENDU : « LES INTERFÉRENCES LINGUISTIQUES DU FRANÇAIS SUR LE SLOVAQUE. L'EXEMPLE DU SYSTÈME VERBAL », PAR LUCIA RÁČKOVÁ ET FRANÇOIS SCHMITT

Monika Zázrivcová

REVIEW: “LES INTERFÉRENCES LINGUISTIQUES DU FRANÇAIS SUR LE SLOVAQUE. L'EXEMPLE DU SYSTÈME VERBAL” (FRENCH LINGUISTIC INTERFERENCES ON SLOVAK. THE EXAMPLE OF THE VERBAL SYSTEM), BY LUCIA RÁČKOVÁ AND FRANÇOIS SCHMITT

295 Ранко Младеноски, Софија Иванова

СОВРЕМЕНАТА КНИЖЕВНОСТ МЕЃУ ЗАПАДНИОТ АНТРОПОЦЕНТРИЗАМ И ИСТОЧНАТА ТЕОДИЦЕЈА

Ranko Mladenoski, Sofija Ivanova

CONTEMPORARY LITERATURE BETWEEN ANTHROPOCENTRISM AND EASTERN THEODICY

ДОДАТОК / APPENDIX

311 ПОВИК ЗА ОБЈАВУВАЊЕ ТРУДОВИ

ВО МЕЃУНАРОДНОТО НАУЧНО СПИСАНИЕ „ПАЛИМПСЕСТ“

CALL FOR PAPERS

FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”

ПРЕДГОВОР

Почитувани читатели,

Со објавувањето на деветтиот број на списанието „Палимпсест“ се одбележува и потврдува неговото петгодишно постоење. Тековниот број на ова списание обработува теми кои се однесуваат на областите јазик, книжевност, методика на наставата и културологија и тие се напишани на македонски, англиски, италијански и турски јазик. Тематските области што ги покриваат овие статии се доволно разнолики да го привлечат вниманието на нашите колеги, наставници, студенти, но и доволно мотивирачки да го одржат современиот чекор со актуелните феномени на истражување од горенаведените области. Од објавените трудови во овој број како најбројни се јавуваат авторите од Македонија (Милена Саздовска-Пигуловска, Милена Касапоска-Чадловска, Марија Леонтиќ, Виолета Јанушева, Силвана Нешковска, Мери Лазаревска, Марија Ѓорѓиева Димова, Славчо Ковилоски, Маријана Ѓорѓиева-Ристевска, Ана Стефановска, Оља Стојкова, Екатерина Намичева, Петар Намичев, Нина Даскаловска, Блерица Нухи, Арбнора Сулејмани, Брикена Џафери, Марија Ѓркова, Кирил Трајчев, Ранко Младеноски, Софија Иванова), потоа од Словачка Моника Зазривчова (Monika Zázrivcová), од Австрија Мариантониа Трамита (Mariantonia Tramite), од Италија Елеонора Фоа (Eleonora Fois), Кјара Фуско (Chiara Fusco), Мирко Мондило (Mirco Mondillo), Марчела ди Франко (Marcella Di Franco) и од Турција Ѓулшен Јилмаз (Gülşen Yılmaz).

Доминантен јазик на статиите во овој број е македонскиот јазик, што го толкувам како наш стремеж во борбата за негово негување и зачувување како наше најголемо културно наследство, како и желбата и намерата обработените тематски содржини да бидат лесно достапни за сите заинтересирани на територијата на целата наша држава. Сепак, се јавува неопходност и од актуелизација и популаризација и на другите јазици, што укажува на фактот дека светот на јазиците е огромен и дека многу аспекти од јазиците треба да се анализираат и да се објаснат. Тоа ја покажува важноста и значењето на странските јазици во современите емпириски текови во науката за јазикот, во науката за книжевноста, методиката на наставата и во културологијата.

Како резултат на електронската достапност на ова списание и на активностите на Уредувачкиот одбор, Редакцискиот совет, рецензентите, јазичните и техничките уредници, горди сме да истакнеме дека присуството на научноистражувачки статии од различни земји од светот говори за неговата актуелност и популарност. Сите што се вклучени во создавањето на ова списание несебично се ангажираат за неговото подобрување и со своите сугестии и добронамерни критики и дискусии влијаат доволно инспиративно да привлечат современи и модерни истражувачки публикации кои ќе најдат на уште поголема читателска публика во иднина, со што современите истражувања ќе бидат широко достапни и ќе овозможат размена на знаења, идеи, како и на научни и стручни достигнувања.

Билјана Ивановска, уредник на „Палимпсест“

FOREWORD

Dear readers,

The ninth issue of “Palimpsest” marks and confirms the journal’s five year existence. The current issue of the journal covers topics related to the fields of language, literature, teaching methodology and culturology, and they are written in Macedonian, English, Italian and Turkish. The thematic areas covered by these articles are diverse enough to attract the attention of our colleagues, teachers and students, and at the same time motivating enough to keep up with the current phenomena of research in the aforementioned areas. From the published articles in this issue, the authors from Macedonia appear as the most numerous, such as Milena Sazdovska-Pigulovska, Milena Kasaposka-Chadlovskaa, Marija Leontik, Violeta Janusheva, Silvana Neshkovska, Meri Lazarevska, Marija Gjorgjieva Dimova, Slavco Koviloski, Marijana Gorgieva-Ristevska, Ana Stefanovska, Olja Stojkova, Ekaterina Namicheva, Petar Namichev, Nina Daskalovska, Blerina Nuhi, Arbnora Sulejmani, Brikena Xhaferi, Marija Grkova, Kiril Trajcev, Ranko Mladenoski, Sofija Ivanova, then from Slovakia Monika Zázrivcová, from Austria Mariantonina Tramite, from Italy Eleonora Fois, Chiara Fusco, Mirco Mondillo, Marcella Di Franco and from Turkey Gülşen Yılmaz.

The dominant language of the articles in this issue is the Macedonian language, which I recognize as our aspiration in the struggle for its nurturing and preservation of our greatest cultural heritage, as well as the desire and intention to make the thematic contents to be easily accessible to anyone concerned throughout our country. However, there is a need for actualization and popularization of other languages, which points to the fact that the world of languages is vast, therefore, many aspects of languages ought to be analyzed and explained. This actually proves the importance and significance of foreign languages in contemporary empirical currents in the science of language, literature, teaching methodology and culturology.

As a result of the electronic availability of this journal and the activities of the Editorial board, the reviewers, the linguistic and technical editors, we are proud to point out that the presence of scientific research articles written by authors from different countries of the world speaks of its relevance and popularity. Everyone involved in the creation of this journal is selflessly committed to its improvement and with their suggestions, well-intentioned reviews and discussions influence the submission of contemporary and modern research articles that will attract even a larger readership in the future, so that contemporary research will be widely available and will enable the exchange of knowledge, ideas, as well as scientific and professional achievements.

Biljana Ivanovska, Editor of Palimpsest

ЈАЗИК

LANGUAGE

DEFINITION AND CLASSIFICATION OF PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS AND PROBLEMS OF IDIOMATIC EQUIVALENCE IN TRANSLATION

Milena Sazdovska-Pigulovska

“Ss. Cyril and Methodius” University, Skopje
milena.sazdovska@gmail.com

Abstract: This paper deals with two issues – review of established classifications of phraseological expressions as well as specificities of translation related to their transferred meaning. In the first part of the paper, a theoretical basis is provided for systematic classifications of phraseological expressions on the basis of different approaches and underlying criteria, while at the same time providing valuable insight into the main characteristics that define each specific type of phraseologisms. Furthermore, another aim of this paper is to discuss the type of meaning they convey, and to identify the main problems related to translation of phraseological expressions from English into Macedonian, which are connected to their defining and cultural characteristics. Although phraseological expressions are often used in conversational context due to their figurative meaning, they enjoy broad usage from colloquial to professional settings, so their use ranges from informal to semi-formal and from universal to culture-specific. The author identifies three main difficulties when translating phraseological expressions, such as maintaining a sufficient degree of idiomaticity in the target language, preserving idiomatic equivalence and respecting the cultural particularities and differences in English and Macedonian. One of the main goals of this paper is to discuss concepts of idiomaticity and equivalence with special focus on the different forms of idiomatic equivalence. On the basis of a comparative analysis of English and Macedonian examples, the author of this paper draws conclusions on the most suitable method for translation of phraseological expressions and suggests adequate translation strategies which point the translator in the right direction at the crossroads between literal and idiomatic translation.

Keywords: *phraseological expressions, (idiomatic) equivalence, idiomatic translation method, translation strategies.*

1. Defining and Cultural Characteristics of Phraseological Expressions

For the purpose of the research, the author of this paper uses the broad term “phraseological expressions”, which includes different types of frozen and fixed expressions. Various authors use different terms to refer to this linguistic phenomenon. For example, in her book on translation, Baker uses the terms “idioms and fixed expressions” and defines them as “frozen patterns of language which allow little or no variation in form and, in the case of idioms, often carry meanings which cannot be deduced from their individual components” (Baker, 2018, p. 69). This definition emphasizes that idiomatic expressions acquire new transferred

meaning from the phrase as a whole, i.e. they are subject to desemanticization which implies loss of lexical meaning of all or some of their components. Koonin, on the other hand, who suggests a structural-semantic classification, uses “phraseological units” as a broad term to define “stable word-groups characterized by completely or partially transferred meaning” (Koonin, 1981, p. 285). Both of these widely quoted definitions emphasize that the meaning of phraseological expressions is peculiar from a semantic point of view, so we can conclude that idiomaticity (whether full or partial) is a defining characteristic of phraseological expressions.

In his Macedonian-English Dictionary of Idioms, Murgoski uses the term “idioms” and defines them as “combinations of words which often have unexpected and unusual word order, and sometimes even ungrammatical word order, whereas their components are mainly fixed” (Murgoski: 2002, p. v).¹ This definition accentuates that idiomatic expressions are characterized by stability (as they are fixed or frozen word combinations) and predictability (as their meaning is conventionalized). Furthermore, phraseological expressions are highly expressive (as they are emotionally and stylistically charged). Thus, they exhibit cultural characteristics such as uniqueness and culturally-bound nature, and they also need to be considered by translators. Namely, idiomatic expressions which are culture-specific reflect cultural identity, history, tradition and way of life, and they are unique to a specific language and culture. Hence, it is difficult to find identical idiomatic expressions in different languages, such as English and Macedonian. And last but not least, it is also important to bear in mind that there are different types of phraseological expressions, so they are therefore classified in terms of different criteria, such as their constituent parts, the manner of their creation, the origin, the context of use, etc.

According to Baker, the first difficulty translators come across is being able to recognize that they are dealing with an idiomatic expression (Baker, 2018, p. 71). If a translator fails to recognize an idiomatic expression, he/she could comprehend it and translate it literally, and thus fail to use an authentic expression in the target language or could convey wrong meaning. That is why defining and cultural characteristics of phraseological expressions need to be taken into account by translators. Therefore, this paper firstly aims to accentuate the main characteristics and classifications of phraseological expressions based on different approaches and underlying criteria, and to discuss the type of meaning they convey, whereas the final goal is to identify the main problems related to idiomatic equivalence in the process of translating phraseological expressions from English into Macedonian.

2. Subject of Research and Purpose of the Paper

This paper consists of two parts. Namely, the first part provides a theoretical basis for systematic classifications of phraseological expressions on the basis of different approaches and underlying criteria, while at the same time providing valuable insight into the main characteristics that define each specific type of phraseologisms. Furthermore, the second part features a translational analysis

¹ Author’s translation of the quotation into English.

based on comparative analysis of English phraseological expressions and their translation equivalents in Macedonian. The purpose of this paper is to discuss the type of meaning they convey, and to identify the main problems related to translation of phraseological expressions from English into Macedonian, which are connected to their defining and cultural characteristics.

The author of this paper concludes that problems of idiomatic equivalence mainly result from the semantically, structurally, contextually or culturally-bound nature of phraseological expressions. An attempt is made to discuss the concept of idiomatic equivalence based on the findings of different authors and to identify problems related to preserving idiomatic equivalence when translating phraseological expressions from English into Macedonian.

The subject of research in this paper are different types of phraseological expressions mainly encountered in literary and conversational use. The author of this paper identifies three main problems or specificities when translating phraseological expressions on the basis of a comparative analysis, whereas several steps are emphasized that must not be disregarded in the translation process. Hence, conclusions are made on the most suitable method for translation of phraseological expressions and adequate translation strategies are suggested that help achieve translation equivalence above word level and that contribute to preserving idiomatic equivalence.

3. Relevant Classifications of Phraseological Expressions

Classification of phraseological expressions has been conducted by many authors on the basis of three main approaches: semantic, functional and contextual approach (Guliyeva, 2016, p. 107). The most popular approach to classification of phraseological units is the semantic approach proposed by Russian author Vinogradov (Dribniuk, 2007, p. 1). The well-known semantic classification by Vinogradov (1986) is accepted in many languages and is based on the criterion of motivation of the components' meaning, i.e. idiomaticity:

a. phraseological combinations (collocations which meaning is obtained by using one word independently and the other figuratively: *to bear a grudge* 'to maintain anger or resentment');

b. phraseological unities (expressions which meaning is motivated from the meaning of their constituent parts: *to hit the ceiling* 'to become extremely angry'); and

c. phraseological fusions (expressions which meaning is not motivated from the meaning of their constituent parts: *red tape* 'excessive bureaucracy').

Smirnitsky (1956) also uses the term "phraseological units" and classifies them on the basis of the functional approach, and suggests a structural classification into:

a. phraseological units; and

b. idioms.

According to Smirnitsky's classification, phraseological units are stylistically neutral and non-metaphorical (non-idiomatic units), whereas idioms are stylistically-charged and metaphorical (Smirnitsky in Nikolenko, 2007, p. 281). An example of the first type is *to take to drinking* 'to start drinking often' (*ce oddava*

на пиење), and a typical example of the second type is the saying *Still waters run deep* ‘said about a person who is quiet, but surprisingly knowledgeable’ (мирна вода брег рони).

Veljanovska (2006) uses the broad term “phraseological expressions” and performs relevant research on their classification in the Macedonian language. The classification by this author is consistent with the contextual approach based on the criterion of stability of the components, and suggests three main types of phraseological expressions in Macedonian (Veljanovska, 2006, p. 26):

a. idioms (expressions which meaning is not entirely motivated from the meaning of their constituent parts, also referred to as phraseological units: црна овца ‘black sheep’);

b. componential phrasemes (expressions where one of the components has idiomatic meaning and the other component preserves its lexical meaning: жив ненаспан ‘dead tired’);

c. proverbs, sayings, greetings, blessings, curses and familiar quotations (fixed expressions, some of which are metaphorical: Ако си овца секој ќе те стриге ‘a naïve person is used by everyone’).

The three abovementioned classifications find applicability in many Slavic languages. On the other hand, O’Dell and McCarthy (2002; 2010; 2017) classify idioms and fixed expressions in the English language. This is a more recent classification based on the manner of creating idioms and fixed expressions, as its underlying criterion, where the focus of interest is shifted from the constituent parts of phraseological expressions to how they are created. Under this criterion, O’Dell and McCarthy define idioms and fixed expressions as a type of formulaic language and classify them into the following seven groups (2017, pp. 20-30):

a. new idioms (recently created expressions taken from TV, advertising, business and politics: *to be on the radar* ‘има некого на видик’);

b. similes (expressions that compare two things or persons: *as stubborn as a mule* ‘тврдоглав како магаре’; *to sing like an angel* ‘има глас како ангел’);

c. binominals (frozen expressions composed of two words: *loud and clear* ‘јасно и гласно’; *(neither) hide nor hair* ‘ни трага ни глас’);

d. proverbs (wise expressions the meaning of which cannot be derived from their individual components: *Good things come to those who wait* ‘Кoj чека ќе дочека’);

e. euphemisms (polite and politically correct expressions: *to pass away* ‘да почине’; *ethnic cleansing* ‘етничко чистење’);

f. clichés and fixed statements (*For your information (FYI)* ‘За ваша информација’; *Good Lord!* ‘Господе Боже!’);

g. expressions from other languages (*status quo* ‘непроменета ситуација’; *par excellence* ‘уникатно, без преседан’).

Translator’s knowledge about the classification of phraseological expressions provides valuable insight into the main characteristics of each individual type, which also helps understand the type of meaning conveyed. One common defining characteristic of all phraseological expressions is that they are characterized by desemanticization of meaning. According to Heine and Reh (1984), desemanticization involves loss of lexical meaning which means that the separate

components of an expression lose their independent meanings, and function as a whole with a different meaning (Heine; Reh in Croft, 2002, p. 261). Phraseological expressions have two types of meaning: literal (denotative) and phraseological (idiomatic). Since their meaning is often peculiar from a semantic point of view, we can say that transferred or idiomatic meaning creates numerous problems when translating, which are discussed in the next heading.

4. Specificities of Translating Phraseological Expressions

Relevant research on translation of phraseological expressions into Macedonian is conducted by Gjurgevska-Atanasovska and Sazdovska-Pigulovska who analyze how style is affected when translating “idiomatic expressions”, and conclude that inappropriately translated idiomatic expressions have three types of effect on the translation: loss of meaning, minimization of stylistic dimension and inappropriate meaning in context (Gjurgevska-Atanasovska; Sazdovska-Pigulovska, 2017, p. 11).

Bojkovska uses the term “phraseologism” and emphasizes that when translating phraseologisms special attention need to be paid to the denotative meaning, idiomatic meaning, imagery, connotations, style, stability and lexicalization (2016, p. 89), whereas literal translation is a common mistake when the translator fails to recognize that an expression is in fact a phraseologism (2016, p. 92).

Dadyan examines the work of translation theorists, some of which point out that the most recommended translation strategy for idioms is translation with a natural target language idiom with the same meaning as the original language idiom, whereas he points out that idioms go through semantic adjustment in the translation process (Dadyan, 2015, p. 182).

The subject of research in this paper are different types of phraseological expressions mainly encountered in literary and conversational use. Based on the defining and cultural characteristics of phraseological expressions, and based on their classification, we can conclude that phraseological expressions display several properties which directly affect how they are perceived and translated:

(1) ***semantically-bound nature***: means that they are peculiar in their semantics and idiosyncratic to a specific language and culture;

(2) ***structurally-bound nature***: means that they are peculiar in construction with fixed arrangement of their components, although slight differences in grammar are possible;

(3) ***idiomatically-bound nature***: means that their meaning is motivated, i.e. many phraseological expressions have transferred meaning (non-literal meaning), and are loaded with connotative meaning (their meaning is often not inferred from the meaning of the individual components). Connotative meaning also depends on the context of use (also referred to as contextual use);

(4) ***contextual and cultural sensitivity***: means that people use similar or different phraseological expressions in various contextual situations, whereas they rarely have identical form across languages. Culture-loaded phraseological expressions exhibit strong contextuality and opacity, whereas culture-free phraseological expressions exhibit literalness and transparency;

(5) *stylistically-bound nature*: means that, due to their sensitivity, phraseological expressions do not tolerate minimization or exaggeration in style (colloquial, slang, semi-formal, formal) or in the level of emotionality or expressiveness (neutral, semi expressive, highly expressive), in order to create an equivalent effect on the reader.

Properties related to (3), (4) and (5) cause the biggest translation difficulties, which can be supported with analyzed examples and their translation equivalents into Macedonian. Thus, we can identify three main problems when translating phraseological expressions into Macedonian: maintaining a sufficient degree of idiomaticity, preserving idiomatic equivalence in the target language and respecting the cultural differences and specificities. All three problems are discussed below.

4.1. Maintaining a Sufficient Degree of Idiomaticity in the Target Language

Idiomaticity means that the meaning of phraseological expressions is completely or partially motivated or unmotivated from the meaning of their constituent parts, and needs to be taken into account in the translation process because it affects meaning. For example, Murgoski differentiates between *real idioms* („вистински идиоми“) and *open idioms* („отворени идиоми“) (2002, p. vi). Real idioms have frozen forms because their constituents cannot be replaced and their word order cannot be altered, e.g. *to kick the bucket* (скине конци), and they also include proverbs, e.g. *The early bird catches two worms* (Кoj рано рани, две среку грабу). These examples show that both constituents obtain new meaning, namely “kick” and “bucket” as well as “bird” and “worms” are used in their transferred (idiomatic) meaning. In the case of open idioms, at least one component has literal and non-figurative meaning and in certain cases it can be replaced by another component with a different lexical meaning, e.g. *burning issue* (горливо прашање), *Black Friday* (Црн Петок), *to foot the bill* (плаќа сметка) and the saying: *go to bed with the chickens* (си легнува со кокошките). In these word combinations, “issue”, “Friday”, “bill” and “go to bed” are used in their literal meaning.

To the above classification based on the degree of idiomaticity, Fernando (1996) adds a third group of *literal idioms* which are expressions with literal meaning that is more easily understood (transparent) as it is deduced from the meaning of its constituent parts (Fernando in Dadyan, 2015, p. 177).² Typical examples of literal idioms are the following sayings: *a man of his word* ‘a man who keeps his word’, *Have a nice evening!*, and the binominal *little by little* ‘gradually’. All of these examples are literally translated into Macedonian as follows: *човек од збор*, *Пријатна вечер!*, and *малку по малку*.

The above-analyzed examples show that idiomaticity greatly affects meaning and is therefore important in translation. This classification based on the degree of

² In addition to literal idioms, Fernando also distinguishes between pure idioms (non-literal expressions the meaning of which cannot be deduced from the meaning of their constituent parts) and semi idioms (expressions with at least one component with literal meaning and one component with non-literal meaning) (Fernando in Dadyan, 2015, p. 177).

idiomaticity of meaning is useful for a translator because it demonstrates that real idioms must be translated with ready-made translation equivalents or with authentic phraseological expressions in the target language, and that real idioms cannot be translated literally. The other case is when the translator knows that he/she is dealing with an open idiom, and thus knows that more creative solutions are allowed in his/her translation since many open idioms have different translation equivalents in different languages, for example *red tape* (Macedonian: *прекумерна бирократија*; Croatian: *papirologija*; German: *Papierkrieg*). The most challenging type is the third group of literal idioms as their literal translation is only possible when the literally translated expression is already familiar or accepted in the target language, for example, *Имај убава вечер* is a word-for-word translation and is less acceptable than the familiar saying *Пријатна вечер*.

4.2. Preserving Idiomatic Equivalence in the Target Language

According to Baker, idiomatic and fixed expressions create two main problems in translation: the ability to recognize and interpret an idiom correctly and the difficulties in conveying the various aspects of their meaning into the target language (Baker, 2018, p. 71). The type of meaning conveyed with a phraseological expression is closely connected with the transparency of meaning which is important because many phraseological expressions that do not exist in the target language or culture can be misinterpreted or misleading. To preserve idiomatic equivalence means to be able to perceive the transferred (idiomatic) meaning, to preserve it in the target language and to avoid literal understanding of an expression.

Based on the transparency of meaning, phraseological expressions are termed as transparent, opaque (Vega Moreno, 2007) or misleading (Baker, 2018). Transparent idioms are more easily understood due to an obvious relation between the meaning of words and the new meaning of the phrase as a whole, so their translation should not be problematic. For example, *to turn over a new leaf* is directly translated as *сврти нова страница* as it is a familiar concept in the Macedonian language with a clear connotation between “turn a leaf” (and “врти страница”) and the familiar metaphorical concept “life is a book”. Opaque phraseological expressions do not have clear connotations in meaning, i.e. their idiomatic meaning is not directly inferred from the literal meaning of its components, e.g. *under every nook and cranny* (*под дрво и камен*). In the binominal *like a lamb to the slaughter*, the translator can infer a connection between “slaughter” and “sacrifice” and translate it as *жртвено јагне*. These examples demonstrate that opaque idioms are thus more difficult to be translated than transparent ones. According to Vega Moreno, “the most essential feature of idioms is the ability to move back and forth between literalness and looseness, creativity and standardization” (Vega Moreno, 2007, p. 396).

In the third case, literal comprehension of a phraseological expression could point the translator in the wrong direction towards a familiar concept in his/her mother tongue with a completely different meaning. Hence, *to keep someone/something at arm's length* is an example of a misleading phraseological expression as it could be literally understood as *држи на дофат на рака*, which is

a familiar concept in Macedonian, but with opposite meaning of the English idiom. Namely, *at arm's length* has transferred (idiomatic) meaning 'to keep a distance from someone/something', not literal meaning ('to keep someone/something close'). The English and Macedonian expressions may have the same form, but they have different meaning. This demonstrates that preserving transferred (idiomatic) meaning is among the most difficult tasks in translation.

4.3. Respecting the Cultural Differences and Specificities

Cultural specificity implies using authentic and genuine expressions in the target language, rather than literally translated expressions based on the meaning of the individual components. For example, *knight in shining armor* is a culturally-bound idiom used to describe 'a brave person saving someone from a difficult situation' that could create translator dilemma as to whether to preserve the same lexical choice of the culturally-bound idiom and translate it as *вitez во сјаен оклоп*; *вitez на коњ*, or to convey the meaning with a familiar Macedonian concept *принц на бел коњ*. In such cases the translator must decide between rendering the same lexical choice (in order to refer to the original phraseological expression) or rendering the meaning by using an authentic expression that is natural to the mother tongue. The best way is for the translator to recreate meaning in "target-culture conditions" (a terms used by Nord, 2018, p. 33), which means to use a natural phraseological expression in the target language with the same meaning, despite of the different form. According to Baker, when it comes to equivalence above word level, which includes translating collocations, idioms and fixed expressions, the translator faces "tension between accuracy and naturalness", and needs to make "a difficult choice between what is typical and what is accurate" (Baker, 2018, p. 62). The above example illustrates that it is best to use an authentic expression in the target language whenever possible, such as *принц на бел коњ*, especially because the existence of "a knight" is associated with Medieval period and is only characteristic for certain cultures.

On the basis of all findings presented in this chapter and on the basis of the findings of translation theorists cited in this paper, we can conclude that there are four main steps that must be followed in order to preserve equivalence in the process of translating phraseological expressions:

- (1) Recognize a phraseological expression (based on the defining characteristics described in the first chapter of this paper);
- (2) Determine the type of phraseological expression (based on the suggested classifications in the third chapter of this paper);
- (3) Determine the type of meaning conveyed with the phraseological expression (literal, idiomatic, culture-specific, ironic, humorous, etc.);
- (4) Find an authentic (natural) phraseological expression in the target language and preserve idiomatic equivalence.

If one of these steps is missed or disregarded, the translation of a phraseological expression will result in loss of authentic meaning, wrong meaning, loss of style or unnatural literal translation. In the next chapter, the main problems related to achieving idiomatic equivalence in translation are discussed.

5. Problems of Idiomatic Equivalence in Translation

Different types of equivalence can be achieved in translation. According to Nord, equivalence is a concept of “equal communicative value” between two texts or, on lower level, between words, phrases, sentences, syntactic structures etc., whereas value refers to meaning, stylistic connotations or communicative effect (Nord, 2018, p. 34). Related to the translation process, Baker (2018) differentiates between lexical equivalence (which can be achieved at word level and above word level with collocations, idioms and fixed expressions), grammatical equivalence, textual equivalence, pragmatic equivalence and semiotic equivalence. Furthermore, Sechrest, Fay and Zaidi (1972) identify five translation problems that are related to the problem of equivalence (Secrest; Fay; Zaidi in Jandt, 2010, p. 135):

- vocabulary equivalence;
- idiomatic equivalence;
- grammatical-syntactical equivalence;
- experiential equivalence;
- conceptual equivalence.

It is important to clarify the above classification of equivalence-related problems in translation. Vocabulary equivalence is in fact lexical equivalence and occurs at word level, and in such cases translators also seek to achieve semantic equivalence. In the case of phraseological expressions, the translator seeks to achieve idiomatic equivalence which comes from the meaning of the combination of words, not from the literal meaning of the words themselves. Grammatical-syntactical equivalence refers to the grammatical structure and word order of an expression in the target language, so it is also considered important when translating phraseological expressions. Experiential equivalence, as the name suggests, exists when the same experiences or objects exist in both the source and target culture, whereas conceptual equivalence refers to abstract concept and ideas and it is important for specialized translators who deal with specialized terminology.

This paper is concerned with idiomatic equivalence which occurs above word level. Preserving idiomatic equivalence in translation means using translation equivalents with the same meaning and contextual use, thus preserving the authentic semantic, stylistic and cultural value in the target language. Since the English and Macedonian language differ from both a cultural and linguistic point of view, preserving idiomatic equivalence is a frequently encountered challenge. The lack of idiomatic equivalence when translating idioms contributes to “intercultural communication misunderstandings” (a term used by Szalay, Moon and Bryson, 1971). Larson (1984), Newmark (1998) and Fernando (1996) even use the term “idiomatic translation”. According to Larson, idiomatic translation is a translation method which implies communicating the meaning of the source language into the natural forms of the receptor language, whereas the meaning is re-expressed or reconstructed in the lexical and grammatical structure of the receptor language as well as in the same communication situation and cultural context in the target culture (Larson, 1984, p. 3).

In the translation process, three degrees of equivalence can be achieved in the target language (Baker, 2018; Arsova-Nikolic, 1999; Koller, 2004):

(I.) Full (direct) equivalence – involves finding a direct translation equivalent with the same meaning and form as the original, which is occasionally possible when translating phraseological expressions as it involves using ***an expression with the same meaning and form***. In this case it is possible “to use a target language idiomatic expression which conveys roughly the same meaning to that of the source language expression and consists of equivalent lexical items” (Baker, 2018, p. 77). Typical examples are the proverb *Strike iron while it's hot* ‘to take advantage of an opportunity while it exists’ > *Железото се кове додека е жеешко*, the binominal *more or less* > *повеќе или помалку*, the similes *as thin as rake* > *слаб како сучка*, *to run like the wind* > *лета како стрела*, etc., which are phraseological expressions with the same (or similar) form and meaning in both the source and target language. Some of these even consist of the same lexical items, e.g. *When it rains it pours* > *Кога врне иштура*;

(II.) Partial (approximate) equivalence – involves finding an approximate equivalent with similar meaning but different form in the target language, which is frequently possible when translating phraseological expressions as it involves using ***an expression with similar meaning but different form***. There are two types of approximate equivalence:

- ***equivalence*** - which involves using a different expression accounting for the same situation (Vinay and Darbelnet in Newmark, 1998, p. 90). Typical examples are the saying *Head over heels in love* > *Вљубен до уши*, the simile *To sell something like hotcakes* > *Се продава како алва*, the proverb *The devil looks after his own* > *Ѓаволот ни ора ни копа*, the binominal *bumper to bumper* > *кола до кола*, etc. In these cases, it is possible “to use a target language idiomatic expression which conveys similar meaning to that of the source language expression but consists of different lexical items” (Baker, 2018, p. 77). Partial equivalence is more common than full equivalence because people of different cultural and linguistic background express themselves differently; and

- ***adaptation*** – which involves use of a recognized equivalent between two situations or cultural equivalence (Vinay and Darbelnet in Newmark, 1998, p. 90). According to Newmark, approximate equivalence involves a translation procedure termed “***cultural equivalent***”, which implies approximate translation where a source language cultural word is translated by a target language cultural word (Newmark, 1998, p. 82), e.g. *Not every donut comes with a hole* ‘one does not come across a golden opportunity every day’ > *Не е секој ден Велигден*, *Give a man luck and throw him into the sea* > *Роди ме мајко со среќа, па фрли ме на буните*. This strategy is also called “translation by cultural substitution” and it is acceptable (although not easily achieved in practice) because the use of a cultural element in the translation makes an equivalent stylistic and cultural effect on the reader. The opposite strategy involves “***cultural concessions***” and implies substituting a cultural word with a neutral word (Newmark, 1998: 49) or translating an idiom with a non-idiom (omission), e.g. *at sixes and sevens* > *во бунило*, *to go the extra mile* > *прави дополнителен напор*. This second strategy should be less frequently applied because the above translations do not make an equivalent effect on the reader, they minimize style and affect contextual use (using a neutral phrase in a highly expressive and emotive text or speech will neutralize the stylistic effect);

(III.) Non-equivalence – involves inability to find a direct or approximate translation equivalent in the target language, due to non-existence of an identical or similar expression in the target language or due to contextual or stylistic differences. For example, the English saying *Variety is the spice of life* is not typical for the Macedonian language and can be translated with a completely new Macedonian expression which conveys the same meaning *Едно те исто здоадува*. Non-equivalence is mainly addressed by using target language phraseological expressions with different form but same meaning, with the following proverbs and sayings as typical examples: *Let sleeping dogs lie* > *Седи мадро, да не биде мадро*, *Desperate times call for desperate measures* > *Целта ги оправдува средствата*, etc. Equivalent effect on the reader is not possible when cultural items have to be explained by culturally neutral or generic terms and when the content is simplified (Newmark, 1998, p. 48). This means that another strategy must be used, especially with culture-specific idioms in order to achieve the same stylistic effect as well as idiomatic equivalence, such as using **a natural phraseological expression in the target language**, so it is best to avoid translating an idiom with a non-idiom or to give a descriptive translation, e.g. *At sixes and sevens* > *Незнае кој пат да фати* (is a much more natural expression than the neutral one *во бунило*).

Other translation strategies are also used in case of non-equivalence above word level, such as:

- **Translation by paraphrase** – involves using a paraphrase of an English phraseological expression, which is sometimes longer than the original, e.g. *as silent as the grave* > *тивно како на турски гробишта*. Some translation theorists consider it the most commonly used strategy when translating idioms (Baker, 2018, p. 81), whereas others describe it as a lengthy and blurry form of free translation (Newmark, 1998, p. 47);
- **Borrowing** – is commonly used when translating culture-specific phraseological expressions, for example the French *par excellence* is borrowed in its original form through transcription into Cyrillic alphabet as *пар екселанс*, whereas the Latin saying *carpe diem* has double form as it is borrowed in its original form and transcribed as *карпе дием*, whereas its translated meaning *зграница го денот* has become a well-known saying in Macedonian through common use;
- **Calque** – is another commonly used strategy when translating culture-specific phraseological expressions, and we differentiate between (a) idiomatic phraseological calques and (b) non-idiomatic phraseological calques. For example, *scapegoat* is an idiomatic phraseological calque, both of its components are literally translated as *жртвено јагне* and through persistent use this calque has become widely accepted in Macedonian. The following are similar examples: *dead end* > *корсокак*, *faux ami* > *лажни пријатели*, *money laundering* > *перење пари*, etc. Examples of non-idiomatic phraseological calques are: *light-weight category* > *лесна категорија*, the modern-day concepts *first come, first served* > *прв дојден*, *прв услужен*, *one-stop-shop system* > *едношалтерски систем*, etc.

The analyzed examples in this chapter demonstrate that idiomatic equivalence is achieved by using a genuine and natural target language expressions which make equivalent effect on the reader in terms of nuances of meaning, contextual use and stylistic value. Namely, literal translation does not work well with spoken idiomatic language (Newmark, 1998, p. 31) due to the fact that by conveying the literal meaning of every word the translator disregards whether it sounds natural and authentic in the target language. Larson differentiates between form-based (literal) translation and meaning-based (idiomatic) translation (1984, p. 15). Idiomatic translation implies translating the meaning of the original by focusing on “complete naturalness of expression” (Nida, 1964, p. 159) in the target language, which “sounds like it was originally written in the receptor language” (Larson, 1984, p. 16).

Idiomatic translation is therefore the most suitable method of translating phraseological expressions, which implies using natural components and elements in the target languages. It can be established with certainty that translating different types of phraseological expressions from English to Macedonian brings numerous challenges, so it is therefore best to look for authentic Macedonian fixed and frozen expressions in terms of lexical and structural choice as well as in terms of stylistic and cultural context, and to look for already familiar or domesticated sayings. This is achieved through the abovementioned translation strategies, whereas naturalization stands out as the most effective one.

6. Conclusion

This paper is concerned with idiomatic equivalence which occurs above word level when translation phraseological expressions. Preserving idiomatic equivalence in translation means using translation equivalents with the same meaning and contextual use, thus preserving the authentic semantic, stylistic and cultural value in the target language. Since the English and Macedonian language differ from both a cultural and linguistic point of view, preserving idiomatic equivalence is a frequently encountered challenge. One of the greatest challenges for translators in this process is to choose between form (lexical and grammatical choice) and meaning. In that process, translator’s knowledge about the classification of phraseological expressions provides valuable insight into the main characteristics of each individual type, which also helps understand the type of meaning conveyed.

Phraseological expressions have two types of meaning: literal (denotative) and phraseological (idiomatic). Since their meaning is often peculiar from a semantic point of view, we can say that transferred or idiomatic meaning creates numerous problems when translating. Based on the defining and cultural characteristics of phraseological expressions, we can conclude that phraseological expressions display several properties which directly affect how they are perceived and translated, such as semantically-bound nature (they are peculiar in their semantics and idiosyncratic to a specific language and culture), structurally-bound nature (they are peculiar in construction with fixed arrangement of their components, although slight differences in grammar are possible), idiomatically-bound nature (their meaning is motivated, i.e. many phraseological expressions have transferred non-literal meaning, and are loaded with connotative meaning

which also depends on the context of use, contextual and cultural sensitivity (similar or different phraseological expressions are used in various contextual situations, whereas they rarely have identical form and as a result culture-loaded phraseological expressions exhibit strong contextuality and opacity, whereas culture-free phraseological expressions exhibit literalness and transparency, and stylistically-bound nature (due to their sensitivity, phraseological expressions do not tolerate minimization or exaggeration in style, emotionality or expressiveness with the purpose of creating an equivalent effect on the reader).

Based on the comparative analysis of English phraseological expressions and their translation equivalents into Macedonian, three main problems can be identified when translating phraseological expressions: maintaining a sufficient degree of idiomaticity, preserving idiomatic equivalence in the target language and respecting the cultural differences and specificities. Preserving transferred (idiomatic) meaning is among the most difficult tasks in translation.

Certain translation strategies contribute to preserving idiomatic equivalence, whereas adequate translation strategies help overcome problems of idiomatic equivalence as one of the main challenges when translating phraseological expressions by pointing the translator in the right direction at the crossroads between literal and idiomatic translation.

The main conclusion of this paper is that when translating phraseological expressions, the translator must choose natural expression that are idiomatic as well as genuine and natural to the target language. Achieving idiomatic equivalence means achieving naturalness in the target language. The method of idiomatic translation is therefore the most suitable method of translating phraseological expressions, which implies using natural components and elements in the target languages. A translator does not want his/her translation equivalents to resemble the original, but to be perceived as original by the readers.

Bibliography

Cyrillic

- [1] Арсова-Николиќ, Л. (1999). *Преведување: теорија и практика*. Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
- [2] Бојковска, Е. (2016). „Предизвици при преведувањето фразеологизми“. Зборник на трудови од меѓународната научна конференција „Зборот збор отвара“, Филолошки факултет – Скопје
- [3] Велјановска, К. (2006). *Фразеолошките изрази во македонскиот јазик: со сврт на соматската фразеологија*. Македонска ризница, Куманово
- [4] Мургоски, З. (2002). *Македонско англиски речник на идиоми*. Трето издание. Филолошки факултет – Скопје

Latin

- [1] Baker, M. (2018). *In Other Words: A Textbook on Translation*. Third Edition. Routledge, London
- [2] Croft, W. (2002). *Typology and Universals*. Cambridge University Press

- [3] Dadyan, I. (2015). *"On the Study of Idioms and the Problem of Their Equivalence"*. Yerevan State University; Retrieved from <http://publications.yasu.am/>
- [4] Dribniuk, V. (2007). *"Classification Principles of Phraseological Units"*. Russian Archive of Scholarly Publications – Education and Science; Retrieved from <http://www.rusnauka.com/>
- [5] Gjurgevska-Atanasovska, K.; Sazdovska-Pigulovska, M. (2017). *"When Translation Goes Wrong: Translating phraseological expressions"*. Faculty of Philology – Skopje
- [6] Guliyeva, K. V. (2016). *"Different Approaches to the Objects of Phraseology in Linguistics"*. International Journal of English Linguistics, Vol. 6., No. 4, Canadian Center of Science and Education ISSN 1923-869X E-ISSN 1923-8703
- [7] Jandt, F. (2010). *An Introduction to Intercultural Communication: Identities in a Global Community*. Sixth Ed. Sage Publications Inc.
- [8] Koller, W. (2004). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. 7 Aufl. Quelle & Meyer
- [9] Koonin, A. V. (1981). *English Phraseology. Theoretical Course*. Moscow: Science
- [10] Larson, M. (1984). *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence*. New York: University Press of America
- [11] Newmark, P. (1998). *A Textbook of Translation*. Longman
- [12] Nida, E. (1964). *Towards a Science of Translating*. Brill Archive
- [13] Nikolenko, A. G. (2007). *English Lexicology: Theory and Practice*. Vinnytsya National Technical University, Nova Kniga ISBN 978-966-382-076-7
- [14] Nord, C. (2018). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Second Ed. Routledge
- [15] O'Dell, F.; McCarthy, M. (2017). *English Idioms in Use (Advanced)*. Second Ed. Cambridge University Press
- [16] Vega Moreno, R. (2007) *Creativity and Convention: The Pragmatics of Everyday Figurative Speech*. John Benjamins
- [17] Vinogradov, V. V. (1986). *On the main types of phraseological units in the Russian language*. Moscow: Science; Retrieved from <https://studfile.net/preview/5115649/page:14/>

НЕКОИ ФРАНЦУСКИ КОНСТРУКЦИИ СО НЕЗАДОЛЖИТЕЛЕН АТРИБУТ НА ДИРЕКТЕН ОБЈЕКТ И НИВНИТЕ МАКЕДОНСКИ ЕКВИВАЛЕНТИ

Милена Касапоска-Чадловска

Универзитет „Свети Климент Охридски“, Битола
milena.kasaposka@uklo.edu.mk

Апстракт: Предмет на анализа во овој труд се француските граматички конструкции со незадолжителен атрибут на директен објект, од типот: *Je bois le thé chaud/Чажот го пијам врел*, кои содржат атрибутивен глагол (*boire*), дополнение за директен објект (*le thé*) и атрибут (*chaud*) кој опишува особина или својство на директниот објект.

Тргувајќи од фактот дека метајазичен и функционален еквивалент на францускиот атрибут во македонската граматика е именскиот дел на глаголско-именскиот прирок, нашата прва цел е да провериме дали и во овој тип анализирани примери, односно во нивните македонски еквиваленти, придавката врши ваква функција или таа се среќава со друга функција.

Друг аспект на кој се осврнуваме при анализата на овие конструкции е тоа што на семантичко рамниште покриваат разновидни прилошки значења. Тргувајќи од претпоставката дека на македонски јазик како најчест еквивалент се среќава временска реченица, во трудот ние ќе провериме и кои други прилошки еквиваленти се среќаваат на македонски јазик.

Кога станува збор за македонските еквиваленти, интересно е тоа што има две можни варијанти за превод на ваквите конструкции кои се комплетно различни. Имено, освен преводниот еквивалент *Чажот го пијам врел*, наведениот пример *Je bois le thé chaud* може да се преведе и како *Го пијам врелиот чај*, бидејќи во француската конструкција придавката *chaud*, освен како атрибут, може да се толкува и како епитет на директниот предмет *le thé*. Целта ни е овде да провериме која е функцијата на придавскиот елемент во македонските еквиваленти на тие конструкции.

Клучни зборови: *атрибут, директен објект, еквиваленти, француски јазик, македонски јазик.*

I. Вовед

Во француските граматички истражувања една од подеталните анализи на конструкциите со атрибут на објект е понудена во докторската дисертација на Елс Тобак. Прашањата поврзани конкретно со конструкциите со незадолжителен атрибут на директен објект доста темелно се обработени од страна на Клод Милер. За расветлување на механизмите според кои функционираат овие конструкции важни се и истражувањата на Мартин Ригел,

Жерар Моање, Ева Ави, Мишел Пјерар и Жан Гос. Посовремени истражувања и теории за конструкциите со атрибут на директен објект нудат и Реми-Жиро, Бланш-Бенвенист и Де Голмен.¹

Во француската граматика, *атрибутот* претставува една од најсложените синтаксички функции која подразбира меѓусебна морфолошка и семантичка поврзаност на три елементи: *субјект* или *директен објект*, *копулативен* или *атрибутивен глагол* и *атрибут*. Во зависност од тоа дали преку атрибутот му се припишува особина на субјектот или на директниот објект, може да се зборува за *конструкции со атрибут на субјект* или *со атрибут на директен објект*.

Освен ова, се прави уште една поделба според тоа дали атрибутот (на субјектот или на директниот објект) е неопходен за синтаксичката и семантичката одржливост на реченицата. Така, кога станува збор за атрибутивни конструкции со директен објект, се разликуваат два типа. Имено, ако со отстранување на атрибутот се добива исказ чие значење комплетно се менува (1') или ако се добива синтаксички и семантички неправилен исказ (2'), станува збор за *конструкции со задолжителен атрибут на објект*:

- (1) *Il croyait son père malade.*
(1a) Тој мислеше дека татко му е болен.

- (1') *Il croyait son père.*
(1'a) Тој му веруваше на татка си.

- (2) *Il rend sa femme heureuse.*
(2a) Тој ја усреќува жена си.

- (2') *²*Il rend sa femme.*
(2'a) *Тој ја враќа својата жена...

Наспроти тоа, атрибутивните конструкции со директен објект во кои атрибутот може да се изостави без притоа да се наруши синтаксичката и семантичката стабилност на реченицата се нарекуваат *конструкции со незадолжителен атрибут на објектот* (КНАО):

- (3) *Elle boit le thé froid.*
(3a) Таа ладен го пие чајот.
(3б) Таа чајот ладен го пие.
(3в) Таа го пие чајот ладен.
(3г) Таа ладен чај пие.
(3д) Таа го пие чајот додека е врел.
(3ф) Таа го пие чајот ако е ладен.
(3е) Таа го пие ладниот чај.

¹ Сите автори и дела кои се споменуваат ги наведуваме во библиографијата.

² Симболот (*) означува неприфатлива конструкција.

- (3') *Elle boit le thé.*
(3'a) Таа го пие чајот.
- (4) *Je mange la soupe chaude.*
(4a) Јас врела ја јадам супата.
(4б) Јас супата врела ја јадам.
(4в) Супата јас врела ја јадам.
(4г) Јас врела супа јадам.
(4д) Јас супата ја јадам додека е врела.
(4ф) Јас јадам супа ако е врела.
(4е) Јас ја јадам врелата супа.
- (5) *Je mange la soupe.*
(5a) Ја јадам супата.

Трудот се заснова на квалитативна анализа во чии рамки тргнуваме од францускиот кон македонскиот јазик задржувајќи се на француски примери во кои како атрибутивни глаголи се јавуваат најчестите глаголи за овие француски конструкции, додека во функција на атрибут се јавува придавка. Корпусот врз чија основа го направивме нашето истражување е составен од примери кои се извлечени преку алатката за пребарување примери *Fraze it*. Станува збор за бесплатна, многу едноставна и практична алатка којашто содржи примери извлечени од електронски изданија на голем број француски весници како: *Le Figaro*, *Le Monde*, *Le Parisien*, *L'Express*, *La Voix du Nord*, *Libération* и многу други.

II. Синтаксички особености на КНАО

Во врска со синтаксичките карактеристики на именскиот конституент во КНАО, во лингвистичките проучувања не постојат речиси никакви дилеми дека станува збор за функцијата директен објект.

Дискусиите, пред сè, се насочени кон статусот на придавскиот конституент, во насока на тоа дали тој треба да се анализира како актант, односно како „нуклеарно“ дополнение кое влегува во валентната шема на глаголот или како елемент со прилошки карактер (Tobback, 2004, стр. 5). Во таа насока, Ле Гофик смета дека овде може да се зборува за *помошен атрибут* (Le Goffic, 1993, стр. 360), додека Ариве, Гаде и Галмиш сметаат дека придавката во овој тип конструкции има функција на прилошко дополнение за начин (Arrivé, Gadet, Galmiche, 1986). Вилме и авторите на *Grammaire méthodique du français*, оваа функција на придавката ја опишуваат како *факултативна експанзија* (Wilmet, 1997) и како *атрибутивно проширување* (Riegel et al., 1994). Од друга страна, Ван Ден Биш не се согласува дека придавката тука има атрибутивна функција туку смета дека станува збор за интегрирана апозиција (Van den Bussche, 1988, во Милер, 2000, стр. 3). Ниту Милер (2000, стр. 1) не се согласува дека придавката во КНАО е дел од валентната шема на глаголот. Според него, тука глаголкиот елемент не

воспоставува никаква врска со придавскиот предикат и ниту аргументската структура на главниот глагол, ниту неговата семантичка структура не предвидуваат проширување од придавски тип. Милер објаснува дека придавскиот елемент се вклучува во овие конструкции само преку релацијата на истовременост на дејството кое е опишано преку глаголскиот предикат и на состојбата чиј носител е придавскиот предикат. Всушност, во КНАО кохезијата се обезбедува преку *врската на истовременост*,³ за чие остварување, како што наведува Милер, доволно е придавката да има способност да стапи во предикативен однос со именскиот конституент. Според тоа, примерите (3) и (4) би можеле да се парафразираат како временски реченици:

- (6) *Le thé est froid quand je le bois.*
 (6a) Чајот е ладен **кога (додека) го пијам.**
 (6') *Je bois le thé quand il est froid.*
 (6'a) Го пијам чајот **кога (додека) е ладен.**
- (7) *La soupe est chaude quand je la mange.*
 (7a) Супата е врела **кога (додека) ја јадам.**
 (7') *Je mange la soupe quand elle est chaude.*
 (7'a) Ја јадам супата **кога (додека) е врела.**

Друг интересен аспект на кој треба да се укаже е тоа дека придавката, освен функција на атрибут на објект, во некои од КНАО може да има и функција на обичен придавски епитет. Станува збор за случаи кога директниот објект е претставен преку определена именка која задолжително е поставена меѓу глаголот и придавката, како во примерите (3), (4), (21), (24), (25), (26), (28), (30), (31). Во услови кога се анализира изолиран пример, односно во отсуство на поширок контекст, многу е тешко да се определи дали станува збор за атрибут или за епитет. Ако станува збор за усна комуникација, за одгатнување на точното значење на исказот во голема мера можеме да се потпремее на интонацијата на говорителот. Вообичаено, ако станува збор за атрибут, при изговорот на реченицата врвот на интонацијата ќе биде поставен на придавката (Je bois le lait **chaud** / **Врело** го пијам млекото). Ако, пак, станува збор за епитет, интонацискиот акцент ќе биде ставен на целата именска синтагма во функција на директен објект (le lait chaud), и таа притоа ќе биде изговорена во еден здив, слеано (Je bois *le lait chaud*/Го пијам *врелото млеко*).

III. КНАО од семантички аспект

Кога станува збор за семантичките одлики на конституентите на КНАО, основна карактеристика на дополнението за директен објект е тоа што е во директна зависност од семантиката на атрибутивниот глагол, односно треба да биде семантички соодветно и со атрибутивниот елемент и со

³ *Le lien du temps partagé* (Muller, 2000, стр. 2).

глаголот. Така, глаголот *boire* дозволува само директен објект кој носи особина на „нешто што се пие“:

- (8) **Paul boit le sel.*
- (8a) *Павле ја пие солта.
- (9) *Le sel est froid.*
- (9a) Солта е студена.
- (10) **Paul boit le sel froid.*
- (10a) *Павле солта ја пие студена.

- (11) *Paul boit le café.*
- (11a) Павле го пие кафето.
- (12) **Le café est égoïste.*
- (12a) *Кафето е себично.
- (13) **Paul boit le café égoïste.*
- (13a) *Павле кафето го пие себично.

- (14) *Le café est chaud.*
- (14a) Кафето е врело.
- (15) *Paul boit le café chaud.*
- (15a) Павле кафето го пие врело.

Глаголот *boire* во овие конструкции ќе дозволи употреба само на придавки кои опишуваат својство или особина кои се проверливи преку сетилото за вкус (Riegel, 1974, стр. 239). Бланш-Бенвенист дополнува дека станува збор за придавки чија семантика опишува минлив, привремен аспект на она што е означено со објектот. За да го опишат овој тип придавски атрибут, Олсон и Ригел ги користат термините *непривремена состојба на објектот* или *особина која постоела пред објектот* (Olsson, 1976, Riegel, 1988, во Blanche-Benveniste, 1991, стр. 92). Ригел тоа го илустрира со примерот кој го наведуваме подолу (16) во кој, според него, придавката *excellent* не може да има функција на атрибут, бидејќи не означува минлива карактеристика:

- (16) **J'ai mangé le steak excellent.*
- (16a) Стекот го изедов одличен.

Сепак, сметаме дека многу од придавките кои навидум не се подобни за функцијата атрибут може да ја вршат таа функција во други конструкции и во контекст кој тоа го дозволува. Во истата насока, Бланш-Бенвенист посочува дека придавките кои означуваат постојани особини не се целосно исклучени од употреба со глаголи како *manger*. Така, може да се забележи дека атрибутивниот потенцијал на придавката во примерот (16) се подобрува доколку се употреби сегашно време (17), директен предмет во множинска форма (18) или, пак, рестриктивна негација (19):

- (17) *Le steak, je le mange excellent.*⁴
 (17a) *Стекот го јадам одличен.
 (18) *Je les mange excellents, les steaks.*
 (18a) *Стековите ги јадам одлични.
 (19) *Les steaks de cheval, il ne faut les manger qu' excellents.*
 (19a) Стекот од коњско месо треба да се јаде само ако е одлично подготвен.

Според Бланш-Бенвенист, ако придавката означува својство кое трае, тогаш целата конструкција треба да се усогласи со тој признак и глаголското дејство треба да означува имперфективно дејство. Доколку се воспостави таква хармонија, придавката би можела да врши атрибутивна функција (Blanche-Benveniste, 1991, стр. 92). Од друга страна, придавката која на прв поглед искажува трајна карактеристика, контекстуално може да добие ново значење со кое упатува на привремена карактеристика, како во следниот пример каде придавката *vivantes* (живи) е употребена како атрибут на објект, бидејќи станува збор за контекст поврзан со микроскопско набљудување на бактерии:

- (20) *L'intérêt de les regarder vivantes, c'est de voir si elles sont mobiles.*
 (20a) Целта да ги набљудуваме додека се живи се состои во тоа да видиме дали се подвижни.

Што се однесува до глаголите кои се среќаваат во овие конструкции, тие не претставуваат хомогена група. Тоа се должи на фактот што атрибутивната структура која содржи незадолжителен атрибут на директен објект не е поврзана со лексичкото значење на глаголот (Remi-Giraud, 1991, стр. 191). Во суштина, многу е тешко да се состави список на глаголи кои би можеле да се сретнат во овие конструкции затоа што, како што видовме погоре, трите конституенти – глаголот, директниот објект и атрибутот – треба да се меѓусебно компатибилни, односно не може да се разгледуваат засебно, како независни еден од друг. Затоа и не е можно однапред да се определи кој елемент може или не може да биде дел од конструкцијата. Условите некој глагол да се сретне или не во овој тип конструкции се директно поврзани со условите кои се потребни за да се создаде самата атрибутивна конструкција, кои зависат од прагматски фактори поврзани со контекстуалниот и комуникативниот аспект (Blanche-Benveniste, 1991, стр. 92). Сепак, од граматичките истражувања може да се забележи дека најчестите глаголи кои се среќаваат во КНАО се *boire* (пие) и *manger* (јаде). Освен нив, поретко се среќаваат и *trouver* (наоѓа), *rendre* (враќа), *voir* (гледа) *servir* (служи), *acheter* (купува), *envoyer* ((ис)праќа):

- (21) *Mangez les bananes vertes !*

⁴ Примерите се поместени во статијата на Бланш-Бенвенист (1991, стр. 92).

- (21a) Бананите зелени јадете ги.
(21б) Зелени јадете ги бананите.
(21в) Јадете зелени банани.
(21г) Бананите јадете ги дури се зелени.
(21д) Бананите јадете ги кога се зелени.
(21ф) Јадете ги зелените банани!
- (22) *Pas question de manger un raisin vert !*
(22a) Не доаѓа предвид зелено да се јаде грозјето.
(22б) Не доаѓа предвид да се јаде зелено грозјето.
(22в) Не доаѓа предвид да се јаде незрело грозје.
(22г) Не доаѓа предвид да го јадеме грозјето ако е зелено.
(22д) Не доаѓа предвид да го јадеме грозјето кога е зелено.
- (23) *Il la trouva seule, assise dans le fauteuil.*
(23a) Тој ја најде сама, седната во фотелјата.
(23б) Тој сама ја најде, седната во фотелјата.
- (24) *J'ai trouvé la bouteille vide.*
(24a) Шишето празно го најдов.
(24б) Шишето го најдов празно.
(24в) Шишето беше празно кога го најдов.
(24г) Го најдов празно шишето.
(24д) Го најдов празното шише.
- (25) *Ils ont trouvé la femme malade.*
(25a) Жената болна ја најдоа.
(25б) Жената ја најдоа болна.
(25в) Ја најдоа жената болна.
(25г) Ја најдоа болна жената.
(25д) Жената беше болна кога ја најдоа.
(25ѓ) Ја најдоа болната жена.
- (26) *On a rendu notre linge propre.*
(26a) Облеката чиста ја вративме.
(26б) Облеката ја вративме чиста.
(26в) Ја вративме облеката чиста.
(26г) Кога ја вративме облеката беше чиста.
(26д) Ја вративме нашата чиста облека.
- (27) *Je l'ai vu récemment assez heureux.*
(27a) Го видов неодамна доста среќен.
(27б) Го видов доста среќен неодамна.
(27в) Неодамна го видов. Беше доста среќен.
- (28) *Ne pas servir le foie gras froid !*

- (28a) Да не се служи ладен цигерот.
- (28б) Цигерот да не се служи ладен.
- (28в) Не служете го цигерот ако е ладен.
- (28г) Не го служете ладниот цигер.

- (29) *L'avion avait été acheté neuf en septembre dernier.*
- (29a) Авионот беше купен нов минатиот септември.
- (29б) Авионот нов го купивме минатиот септември.

На семантичко ниво, освен како временски реченици, КНАО може да се толкуваат како редуцирана верзија на конструкции кои во длабинската структура претставуваат различен тип прилошки реченици (30г), (31в), (32г).⁵

- (30) *Il aime les femmes sveltes.*
- (30a) Тој витки ги сака жените.
- (30б) Тој витки жени сака.
- (30в) Тој ги сака жените ако се витки.
- (30г) Тој ги сака витките жени.

- (31) *Il a accepté ce colis ouvert.*
- (31a) Тој отворен го прифати пакетот.
- (31б) Тој го прифати пакетот отворен.
- (31в) Тој го прифати пакетот иако беше отворен.
- (31г) Тој го прифати овој отворен пакет.

- (32) *Il a creusé le trou trop profond.*
- (32a) Тој многу длабока ја ископа дупката.
- (32б) Тој ја ископа дупката многу длабока.
- (32в) Тој дупката ја ископа многу длабока.
- (32г) Ја ископа дупката, но беше многу длабока.

IV. Еквивалентите на КНАО во македонскиот јазик

Што се однесува до македонските еквивалентни конструкции на КНАО, придавката тука нема функција на именскиот дел на прирокот, каков што е случајот во канонскиот модел на копулативна конструкција (*Marie est belle* – Марија е **убава**), туку на *интегриран предикативен атрибут*. Во македонската граматика, овој атрибут се дефинира како *предикативна именска група употребена без глаголот-копула во реченицата, кој се јавува како резултат само на релацијата на вистинска предикација, т.е. само во нечленуван вид*. (Минова-Ѓуркова, 2000, стр. 221). Во македонските граматички истражувања, конструкциите во кои се среќава интегрираниот предикативен атрибут се опишуваат како *дерибирани* или *кондензирани структури со именски прирок*, кои во поразвиена, поексплицитна форма би биле составени од по две реченици: *Тој го пие кафето. Кафето е врело*.

⁵ Примерите се преземени од статијата на Гос (2008, стр. 28).

Според Тополињска, копулата може да отсутствува од вториот исказ, бидејќи не носи вистинско предикативно значење. Со нејзиното испуштање доаѓа до осамостојување на именскиот дел од прирокот. Понатаму, самостојниот именски дел се вградува во другата реченица која е базирана врз полнозначен глаголки предикат и на тој начин функционира како *вторичен предикат*. Всушност, тој осамостоен именски дел, во површинската структура, од синтаксички аспект ќе има функција на *предикативен атрибут* (Тополињска, 1991, стр. 116).

Што се однесува до еквивалентите на француските КНАО со прилошка вредност, ја потврдиме нашата претпоставка дека во македонскиот јазик, како најсоодветни решенија се среќаваат *временски реченици* (3д), (4д), (21д), (21г), (22д), (24в), (25д). Освен нив, не е мал бројот на еквиваленти во кои се среќава *условна реченица* (3ѓ), (4ѓ), (22г), (28в), (30в). Во многу мал број, присутни се и *допусни реченици* (31в) или *спротивни реченици* (32г). Примерите во кои како еквиваленти се употребени експлицитни прилошки реченици може да се земат предвид само како парафрази на појдовните француски атрибутивни искази или како парафрази на самите редуцирани македонски искази. Според нас, тие би можеле да бидат употребени како преводни решенија само ако според контекстот е јасно дека станува збор за искази со прилошка вредност во францускиот јазик.

Кога станува збор за француските примери во кои придавскиот елемент може, освен како атрибут, да се толкува и како епитет: (3), (4), (21), (24), (25), (26), (28), (30), (31), во македонските еквиваленти придавката има функција на обичен придавски *атрибут*: (3е), (4е), (21ѓ), (24д), (25ѓ), (26д), (28г), (30г), (31г). За разлика од францускиот атрибут, во македонската граматика атрибутот е *второстепен, несамостоен реченичен член, чие отсуство не доведува до промена на основната структура на реченицата, ниту пак до грешка во информацијата, макар што претставува нејзино осиромашување*. (Минова-Ѓуркова, 2000, стр. 219). Атрибутот воспоставува синтаксичка врска со именката-центар на именската група, којашто истовремено ја определува од гледна точка на некаква особеност.⁶

Од анализата на примерите, споредувајќи ги француските и македонските примери, можевме да забележиме значителна разлика во поглед на збороредот. Имено, додека за француските КНАО е карактеристичен фиксираниот збороред (*субјект – глагол – објект – атрибут*) од кој многу ретко постои можност за отстапка, во македонскиот јазик збороредот е релативно слободен. Така, во еквивалентните конструкции на КНАО, придавскиот елемент располага со поголема слобода и може да се најде на кое било место во реченицата. Според нас, иако сите варијанти се прифатливи, конструкциите во кои придавката е поставена пред глаголот (онаму каде што тој збороред е можен) би биле попрепорачливи, бидејќи на тој начин се

⁶ Попрецизно, во македонската граматика придавката има функција на атрибут кога се употребува со своето примарно значење (*црвена кошула*). Доколку се употреби со преносно значење (*крвави очи*), тогаш станува збор за епитет. Оттаму, епитетот може да се дефинира како еден вид *семантичка варијанта* на атрибутот, односно како негова разновидност.

нагласува признакот на објектот кој во француските примери има суштинска, рематска улога, како што е илустрирано во примерите (3а), (4а), (21а), (22а), (23б), (24а), (25а), (26а), (29б), (30а), (31а), (32а). Примерите (3г), (4г), (21в), (22в), (28а), (30б) ја илустрираат можноста во македонскиот јазик да се употреби преводен еквивалент кој содржи нечленувана придавка, но само кога француските глаголи во КНАО се употребени во сегашно време. Таа придавка, на синтаксичко ниво, има функција на обичен придавски атрибут, но од семантички аспект има предикативен карактер и може да покрива повеќе значенски нијанси на конструкцијата. Според нас, со овој еквивалент најдобро се предава значењето на генерална навика или вкус кое се содржи во француските конструкции.

V. Заклучни забелешки

Во овој труд извршивме споредба на француски конструкции кои содржат незадолжителен атрибут на директен објект, а во кои атрибутивната функција ја врши придавка, со нивните македонски еквиваленти. Земајќи ги предвид значителните разлики во француската и во македонската граматика во поглед на метајазикот кој се користи за атрибутивната функција, најнапред сакавме да провериме која функција ја врши придавката во македонските еквиваленти. Покрај ова, целта ни беше да провериме дали придавката ја врши истата функција и во случаите кога има можност за нејзино двојно толкување во француските примери (еднаш како атрибут, друг пат како епитет). На семантичко рамниште, нашата трета претпоставка беше дека овие француски конструкции на македонски јазик најчесто би можеле да се преведат како временски и условни реченици. Освен овие аспекти кои имавме за цел да ги разгледаме, дојдовме и до некои други интересни увидувања. Од извршената анализа и од споредбата на примерите, дојдовме до следните заклучоци:

- во македонската граматика, метајазичен и функционален еквивалент на францускиот незадолжителен атрибут на директен објект е интегрираниот предикативен атрибут;
- кога во француските примери постои можност, освен како атрибут на објект, придавката да се толкува и како епитет на директниот објект, во македонските примери придавката нема да има функција на интегриран предикативен атрибут туку на обичен придавски атрибут;
- најчести семантички еквиваленти на француските конструкции со атрибут на директен објект со прилошка имлицитна семантика, се временската и условната реченица;
- збороредот во македонските еквивалентни конструкции е многу пофлексибилен, односно придавскиот елемент може да се најде речиси во сите реченични позиции (глагол + директен објект + придавка, придавка + глагол + директен објект, директен објект + придавка + глагол).
- конструкциите во кои придавката е поставена пред глаголот во македонските еквиваленти би биле попрепорачливи, бидејќи на тој начин се нагласува признакот на објектот кој во француските примери има суштинска, рематска улога.

Библиографија

- [1] ARRIVÉ, M., GADET, F., & GALMICHE, M. (1986). *La grammaire d'aujourd'hui. Guide alphabétique de linguistique française*. Paris : Flammarion.
- [2] BALIBAR-MRABTI, A. (1999). Les adjectifs chaud et froid comme attributs de l'objet, *Langages*, n. 133, 81-97.
- [3] BLANCHE-BENVENISTE, C. (1991). Deux relations de solidarité utiles pour l'analyse de l'attribut, *A la recherche de l'attribut*, Presses universitaires de Lyon, Lyon, 83-97.
- [4] DE GAULMYN, M-M., & REMI-GIRAUD, S. (1991). *A la recherche de l'attribut*. Presses universitaires de Lyon.
- [5] GOES, J. (2008). Les prédictions secondes à prédicat adjectival, *Travaux de linguistique*, n. 57, 2008/2, pp. 23-41.
- [6] LE GOFFIC, P. (1993). *Grammaire de la phrase française*. Paris: Hachette Éducation.
- [7] MOIGNET, G. (1974). L'adjectif attribut du complément d'objet direct: définition formelle et analyse sémantique, *Travaux de linguistique et de littérature*, 229-249.
- [8] MULLER, C. (2000). Les constructions à adjectif attribut de l'objet, entre prédication seconde et complémentation verbale, *Langue française*, n. 127, 21-35.
- [9] PIERRARD, M., & HAVU, E. (2014). L'Attribut de l'objet, une complémentation nucléaire?, *Travaux de linguistique*, n. 68, 27-48.
- [10] REMI-GIRAUD, S. (1991). Adjectif attribut et prédicat, approche notionnelle et morpho syntaxique“, *A la recherche de l'attribut*, PUL, Lyon, 151-207.
- [11] RIEGEL, M. (1985). *L'adjectif attribut*. Paris: PUF.
- [12] RIEGEL, M., PELLAT J-C. & RIOUL, R. (1994). *Grammaire méthodique du français*. Paris: PUF.
- [13] TOBACK, E. (2004). *Les constructions à attribut de l'objet et le marquage de la relation prédicative seconde*. Ghent: Universiteit Gent.
- [14] WILMET, M. (1997). *Grammaire critique du français*. Paris-Bruxelles: Duculot.

- [1] МИНОВА-ЃУРКОВА, Л. (2000). *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- [2] ТОПОЛИЊСКА, З. (1991). Од синтаксата на јужномакедонските говори (Искази конституирани од т.н. именски прирок)“. *Прилози*, XVI 2, МАНУ, Скопје, 115-131.
- [3] ЦВЕТКОВСКИ, Ж. (1991). За номиналниот прирок со предлози. Реферат од 17 Научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура, Охрид, *Литературен збор*, Скопје, 45-51.
- [4] ЦВЕТКОВСКИ, Ж. (1988). *Именскиот прирок во македонскиот јазик* (докторска дисертација). Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.

Сајтографија

- [1] Електронски корпус: http://fraise.it/n_index.jsp?l=1

Milena Kasaposka-Chadlovska
St. Kliment Ohridski University, Bitola

Some French Constructions with Optional Direct Object Attribute and their Macedonian Equivalents

Abstract: This paper deals with French grammatical constructions with an optional direct object attribute, such as: *Je bois le thé chaud*/*Чажом зо нујам ѿреп* (I drink the tea hot), containing an attribute verb (*boire*), a direct object complement (*le thé*) and an attribute (*chaud*) which describes a property or a trait of the direct object.

Starting from the fact that the metalinguistic and the functional equivalent of the French attribute in Macedonian grammar is the nominal part of the verbo-nominal predicate, our first goal is to verify whether in these constructions, i.e. in their Macedonian equivalents, the adjective performs this same function or some other.

Another aspect to consider when analyzing these constructions is that they cover various adverbial meanings at the semantic level. Starting from the assumption that in the Macedonian language, the most frequent equivalent is a time sentence, in this paper we will also verify which other adverbial equivalents are found in Macedonian.

When it comes to the Macedonian equivalents, it is interesting that there are two possible variants for translating such constructions that are completely different. Namely, beside the above-mentioned equivalent *Чажом зо нујам ѿреп* (I drink the tea hot), the example *Je bois le thé chaud* can also be translated as *Jac zo nuјam ѿpeuom чaj* (I drink the hot tea), because in the French construction, the adjective *chaud*, beside as an attribute, can also be interpreted as an epithet of the direct subject *le thé*. The purpose here is to verify what is the function of the adjective in the Macedonian equivalents of those constructions.

Keywords: *attribute, direct object, equivalents, French language, Macedonian language.*

HIKIKOMORI: ANALISI LINGUISTICA E PROPOSTE DI TRADUZIONE IN LINGUA ITALIANA DI UN NEOLOGISMO 2.0

Mariantonia Tramite

Dottoranda con borsa di studio, Università di Innsbruck, Austria
mariantonia.tramite@student.uibk.ac.at

Abstract: Questo articolo esamina il termine *hikikomori* attraverso un'analisi linguistica: trattasi esso di un fenomeno sociale nato in Giappone riguardante tipicamente adolescenti e giovani adulti, anche noto come *ritiro dalla società*; dal paese nipponico, il fenomeno si è successivamente diffuso negli altri continenti industrializzati come l'Europa, sino a toccare e ad esser conosciuto in svariati paesi, quali l'Italia. Attraverso questo lavoro, si investigherà l'espressione *hikikomori* sotto un profilo meramente linguistico: *in primis*, si descriverà una breve storia del vocabolo, a partire dal 17° secolo sino ai tempi odierni, includendo un'analisi dei *kanji* (ideogrammi) con i quali la parola è stata e viene scritta, nonché il modo in cui è stata e viene letta. Scopo di questo articolo risiede nel trovare una o più specifiche traduzioni in lingua italiana di *hikikomori*: in particolare, sono state scelte le polirematiche come possibile soluzione traduttiva; è stata data la preferenza alla struttura [sostantivo + aggettivo] anziché a quella composta da [sostantivo + verbo], ed infine sono state suggerite cinque possibili polirematiche. Una traduzione adatta può esser trovata in *eremiti (nativi) digitali* oppure *eremiti dell'era digitale*: si auspica che tali espressioni siano d'aiuto a persone che ignorano neologismi e termini solitamente etichettati come *forestierismi*. Il fine ultimo di questo lavoro intende far realizzare, nonché a rendere familiare, a codeste persone un termine tipico del 21° secolo entrato a far parte dei dizionari moderni.

Parole-chiave: *hikikomori, analisi linguistica, neologismi, traduzione, italiano.*

1. Introduzione

Si stima siano centinaia di migliaia, sino a sfiorare i milioni di unità: li chiamano i *nuovi eremiti*, i quali appartengono a ciò che è conosciuto come un fenomeno che affonda le proprie radici nel suolo giapponese. È noto anche come un disagio antropologico tipico della società odierna, gene di un'epoca dipendente dalle nuove tecnologie e molto spesso sottovalutato, la cui conseguenza, nei casi estremi, permette di giungere al punto di non ritorno (Boccola, 2015). La condizione denominata *hikikomori* è arrivata a lambire i paesi industrializzati non solo uscendo dalla terra natia nipponica, ma è approdata anche nelle nazioni americane ed europee. Ma cosa rappresenta tale termine? In che modo ha varcato i confini della Terra del Sol Levante? Quali sono le origini del fenomeno indicato?

2. Un malessere sociale del 21° secolo

Dal giapponese 引き籠もり oppure 引き籠もり, romanizzato secondo il sistema *hepburn*¹ *hikikomori*, trattasi esso di un fenomeno che raggruppa persone che si auto-isolano nella propria casa (a volte, anche nella sola e propria stanza) per periodi duraturi (dai 6 mesi a lunghi anni), rifiutandosi di uscire ed avere alcun contatto con il mondo esterno. Uno status diffuso (come si evince dalla parola stessa) in Giappone, che vede i suoi albori nei primi anni ottanta del 20° secolo. In Italia sull'argomento si hanno informazioni da un esiguo lasso di tempo, come constatato dall'espressione sopraggiunta nella sua forma originaria senza subire variazione alcuna,² ovvero trattasi di un classico esempio di prestito integrale (Prandi & De Santis, 2011, p. 105).

Essendo parte integrante del lessico del 21° secolo, l'Enciclopedia Treccani fornisce un identikit degli *hikikomori* tipo: si riferisce ad adolescenti e a giovani adulti prevalentemente di sesso maschile (anche femminile, genere sottovalutato e numero relativamente sottostimato) di età compresa tra i 14 ed i 30 anni (in Giappone la fascia d'età comprenderebbe individui più maturi), di cospicua intelligenza e, al tempo stesso, di considerevole sensibilità e riservatezza. Vivono alla giornata e trascorrono quest'ultima tra videogiochi, Internet, serie televisive, fumetti e lunghi sonni (senza considerare i casi estremi che assumono psicofarmaci o altro). Solitamente risiedono con i genitori, i quali li accudiscono completamente, oppure in solitudine, sostenuti economicamente dalla famiglia, dal momento che, rifiutando di avere contatti con il mondo, molti di essi non cercano e non ottengono un lavoro (pertanto, la separazione dalle famiglie ed i trattamenti terapeutici *ad hoc* espletati in centri specializzati permettono il re-inserimento in società degli *hikikomori*, tra cui relazionarsi con gli altri, svolgere attività lavorative e proseguire gli studi).³ Complice non solo la crisi nel mondo del lavoro, ma anche l'alta competizione che vige nella società odierna. Difatti, oltre agli *hikikomori*, il Giappone si è distinto come uno dei paesi con più alto incremento di *parasite singles* (persone non sposate che continuano a vivere con la famiglia), *NEETs* (coloro che non studiano, né lavorano, né cercano un impiego) e *freeters* (individui che lavorano per periodi irregolari) negli ultimi decenni: tuttavia, la terra nipponica, a raffronto secondo il livello internazionale, conta uno dei più bassi quantitativi di disoccupati (Pilz, 2011, p. 8).

Ciò nonostante, emerge una serie di quesiti: quali motivi sono insediati dietro alla condizione *hikikomori*? Quali ragioni spingono queste persone alla predilezione della solitudine e alla negazione della realtà al di fuori delle mura domestiche (Pastore, 2017)? La pressione desiderata (ed eufemisticamente imposta) dell'epoca contemporanea che comporta realizzazione sociale ed aspettative da parte, per esempio, di genitori, insegnanti e/o coetanei nei confronti del futuro (come il semplice essere brillanti negli studi, ottenere un lavoro sicuro, trovare ed avere un/a

¹ Si indica con *hepburn* lo stile di scrittura (in questo caso) del lessico della lingua giapponese nei caratteri della lingua latina o altrimenti detta *romaji*; si rimanda alla consultazione: <https://www.omniglot.com, s.v. Japanese romaji>.

² Si fa riferimento alla voce *forestierismo*, consultata sul Grande Dizionario Garzanti dell'anno 2007.

³ Si consulti la versione *online* dell'Enciclopedia Treccani, s.v. *hikikomori*: http://www.treccani.it/enciclopedia/hikikomori_%28Lessico-del-XXI-Secolo%29/.

compagno/a ed essere estroversi, simpatici e piacenti) può sperimentare possibilità di impotenza e fallimento, sino a sfociare nell'odio e nel risentimento nei confronti della società stessa, nel caso in cui non si riuscisse a concretizzare tali speranze e previsioni (Crepaldi, 2016): trattasi essi solo alcuni dei motivi che conducono taluni individui alla scelta di un isolamento volontario lontano dagli occhi e dal giudizio del mondo.

Il sempre più agevole accesso alle nuove tecnologie ha concesso, inoltre, un incremento delle percentuali di *hikikomori* stimate in tutto il pianeta, che vede il fenomeno espandersi come una sindrome virulenta negli anni recenti. La sicurezza percepita tra le quattro mura della propria cameretta (rinchiusi nel guscio di una *comfort zone* creata *ad hoc*) consente agli *hikikomori* di isolarsi dalla realtà, costruendone una alternativa grazie anche ad Internet ed ai videogiochi: si può notare come alcuni di essi sfocino nella cosiddetta *Internet addiction disorder* (IAD), ossia la dipendenza da Internet, come una delle conseguenze (si mette in risalto quest'ultima, ma non tanto da stimarla come causa principale) dell'auto-ritiro, che coinvolge ugualmente la sfera della televisione, dei *social network* e degli stessi videogiochi sopracitati (Ferroni, 2015).

Molte volte, la figura di uno *hikikomori* coincide con quella dell'*otaku* (Heinze, 2013, p. 61), tramite la quale si descrive una persona con una predilezione particolare nei confronti di fumetti, cartoni animati, videogiochi e simili. È capace di spendere interi stipendi pur di collezionare sempre più materiale concernente siffatta passione, al punto da sfiorare l'ossessione. La particolarità degli *otaku* risiede nel fatto che essi, a differenza degli *hikikomori*, escono di casa, hanno contatti con il mondo esterno e, indi, una vita sociale (Peil, 2011, p. 179). E quando il punto di non ritorno sopraggiunge, ecco che sia *otaku* che *hikikomori* incarnano la rappresentazione di casi estremi riguardo l'abuso dei mezzi tecnologici, antepo- nendo il contatto del mondo virtuale a quello reale (*ibidem*, p. 183-184).

È stato puntualizzato come questo disagio sociale sia sbocciato in Giappone e di come, pian piano, si sia divulgato negli altri continenti, interessando soprattutto i paesi industrializzati, quali la vicina Corea ed il Taiwan, sino a toccare le coste americane, thailandesi ed infine quelle europee, quali i paesi nordici e mediterranei, come Spagna ed Italia: in quest'ultima, in particolare, si calcola che oltre 100.000 individui tra adolescenti e giovani adulti siano legati al fenomeno *hikikomori* (Crepaldi, 2013a). Essi scelgono infatti di vivere secondo la loro fonte ideale di atarassia, ossia la chiusura ed il rifiuto di essere e fare parte integrante della società, con la compagnia di freddi strumenti incapaci di dispensare alcun giudizio (Ferroni, 2015).

Nondimeno, il paradosso vuole che sia la società stessa a riconoscere la figura dell'*hikikomori*, divenuta talmente celebre da ottenere un ruolo essenziale nelle opere della nona arte, quali i *manga*, ovverosia i fumetti tipicamente nipponici. Non a caso, si constata come i personaggi *hikikomori* siano spesso i protagonisti di queste storie: si narra della vita di giovani studenti o lavoratori precari, i quali fanno fatica a comprendere il concetto dello *shūshinkoyō*, altrimenti detto lavoro a tempo indeterminato in un'azienda, nozione resa simbolo del Giappone per lunghe ed intere generazioni. Uno *hikikomori* prova una perenne angoscia al solo pensiero di dover sottostare alle regole di una società che prevede per ognuno, secondo una

linea *standard*, delle tappe fondamentali nella vita, quali studio, lavoro, matrimonio, prole e così via. Il disagio avvertito dagli *hikikomori* (poiché consci di non poter sfuggire a suddetti principi) si riversa in molteplici forme, quali l'isolarsi e l'evitare il confronto e/o un rapporto con gli altri, talvolta sino a sfociare in una predilezione a recare danno altrui, o sono loro stessi a subire atti di bullismo oppure ancora fronteggiano una crisi esistenziale (Crepaldi, 2017). Pertanto, non sorprende che l'apice raggiunto trabocchi in un isolamento completo dell'individuo, il quale, pur di non soggiacere ad una società dettata da norme non sempre possibili da seguire, preferisce trascorrere la maggior parte del proprio tempo in solitudine (con i mezzi tecnologici a portata di mano). La sua esistenza viene raffigurata nel suo ambiente privato e personale, in una stanza chiusa (a volte, buia) e barricata all'apertura al mondo esterno. Ed è così che il personaggio *hikikomori* diviene protagonista, insieme alla sua vita (virtuale e non) e agli spazi chiusi: difatti, ogni singolo elemento emerge in qualità di ingrediente fondamentale nelle narrazioni dell'immaginario (Marchisano & Quaiani Manuzzato, 2018, p. 1-6).

Malgrado ciò, scopo del suddetto articolo non risiede in un'analisi critica di questo fenomeno secondo un punto di vista sociologico o addirittura psicopatologico, ma in un'osservazione di tipo linguistico del lemma *hikikomori*, esplorandone l'etimologia, la pronuncia, il significato e delle possibili traduzioni in lingua italiana, con la speranza di offrire un contributo che miri alla tutela e alla creatività di un vocabolo nuovo, ma autoctono al tempo stesso.

3. Origini del termine *hikikomori*. Dall'aulico 1603

Si stima sia stata coniata nei primi anni ottanta del 20° secolo (con picchi a partire dalla fine degli anni novanta) dallo psichiatra giapponese Tamaki Saitō in qualità di 社会的引き籠もり oppure 社会的引き籠もり, ossia romanizzazione (oggi giorno contrazione) dell'espressione *shakaiteki hikikomori* (Pierdominici & Palma, 2008; Saitō, 2013), letteralmente *social withdrawal*, tradotto come *ritiro* o *ritirarsi dalla società* in lingua italiana: tale locuzione specifica invero il fenomeno di disagio sociale così conosciuto nel mondo, eppure da essa traspare un'origine che si allontana dal tempo contemporaneo. Nonostante il tecnicismo sia stato forgiato dallo psichiatra Saitō, è già nel lontano 1603 che si hanno le prime notificazioni del sostantivo odierno:

[...] **Fiqicomori**, ru, otta. Recolherse, ou estar encerrado . [...] ⁴

È singolare notare come in tale dizionario di lingua giapponese-portoghese intitolato *Vocabulário da Lingoa de Iapam* sia apparso (nonché avvalorato) per la prima volta il suddetto termine sotto forma del grafema romanizzato *fiqicomori*, indicante il significato di *mettersi in disparte* oppure *stare rinchiuso*. Oltre a ciò, l'*Oxford English Dictionary* (OED) ne ribadisce la conferma:

⁴ Si consulti <https://www.animebambu.it/diari-della-mezzaluna/hikikomori/>, dove è possibile leggere l'estratto dal vocabolario interpellato (p. 92-93).

hikikomori, n.

Pronunciation: Brit. / hɪkɪkə'mɔ:ri/, U.S. / hɪkikoo'məri/, / hɪkikoo'məri/

Inflections: Plural unchanged.

Forms: 19– hikikomori, 19– hikkikomori.

Frequency (in current use):

Origin: A borrowing from Japanese. Etymon: Japanese *hikikomori*.

Etymology: < Japanese *hikikomori* staying indoors, (social) withdrawal, a recluse (1603 as *fiqicomori* in *Vocabulario da Lingoa de Iapam*, glossed 'to withdraw oneself, or be shut in'), nominalized stem of *hikikomoru* (13th cent.) < *hiki-*, combining stem of *hiku* to pull, draw, retreat + *komoru* to shut oneself up, stay inside.

In Japan: abnormal avoidance of social contact; acute social withdrawal; (also) a person, typically an adolescent male, engaging in this; a recluse, a shut-in.⁵

Oltre a palesare il concetto di *ritiro* o *ritirarsi dalla società* (*social withdrawal*, come riferito), il vocabolo simboleggia l'idea dell'*appartarsi* (*to withdraw oneself*) oppure di un soggetto che si segrega di propria volontà, quale un *recluso* (*shut-in*). Basandoci nuovamente sull'*Oxford English Dictionary* (2020), l'etimologia del termine denota ulteriormente che quest'ultimo è in realtà la combinazione di due verbi specifici in lingua giapponese (in particolare, si descrive un composto nominale formato dalla struttura *V+V* o propriamente *verbo + verbo*, es. *saliscendi* in lingua italiana, Grossmann & Rainer, 2004, p. 36) che ha permesso l'esistenza di una formazione lessicalizzata, ma non produttiva, dal momento che il significato suggerito dai due componenti non può essere recuperato a priori (*ibidem*, p. 46):

- *hiku* = to pull, draw, retreat (lett. *tirare, allontanare, ritirarsi*)
- *komoru* = to shut oneself up, stay inside (lett. *rinchiudersi, (re)stare dentro*)
- *hikikomori* = derivante da *hiku* + *komoru* (nominalizzato in *hikikomori* (13° secolo)

In sostanza, la nozione di *individuo in auto-reclusione* o *auto-ritiro* si manifesta sin dai secoli antecedenti gli anni Duemila, i quali scrutano il fenomeno in pieno impeto e diffusione. Si procederà indi al punto successivo, che espone il lemma ad un'analisi di tipo linguistico.

4. Cosa si cela dietro gli ideogrammi

È stato ribadito che *hikikomori* è il risultato dell'unione di due verbi in giapponese, *hiku* e *komoru*. Vi è da aggiungere che i *kanji* (o gli ideogrammi) di cui è composto il lemma celano (e manifestano al tempo stesso) molti ed altri concetti che hanno portato alla coniazione del sostantivo conosciuto attualmente. Si inizi dal primo verbo, 引 < *hiku*.

Tale verbo è composto dal *kanji* 引 (pronunciato a seconda dei casi + *hiku*, *hikeru* oppure *in*), il quale desta attenzione per quanto riguarda ulteriori concetti

⁵ È stata prelevata ed interrogata la voce *hikikomori* nella sua interezza tramite la versione *online* dell'*Oxford English Dictionary*:

<https://www.oed.com/viewdictionaryentry/Entry/276284>. Tuttavia, si consiglia ugualmente di eseguire una ricerca approfondita tramite la versione cartacea (più recente) del dizionario.

chiave, quali *sottrarre*, *retrocedere*, *scompare*, *distaccarsi*, *smettere*, *interrompere gli studi* (per la precisione, *smettere di andare a o frequentare la scuola*), *perdere le staffe*, *sentirsi intimorito/i*, *demoralizzarsi*. È curioso osservare come questi ultimi ricalchino il comportamento di uno *hikikomori* tipo; Crepaldi (2017) conferma che: “l'*hikikomori* è una pulsione all'isolamento sociale [...] che origina [...] da una propria valutazione personale della realtà e dell'ambiente circostante: l'*hikikomori* è un rifiuto cosciente di far parte della società”. Risulta notevole quanto da un singolo ideogramma possa trasparire una miriade di significati a seconda dell'argomento su cui si desidera porre evidenza: non a caso, dal *kanji* implicato viene derivata la voce in dizionario 引退 *intai*, ossia *ritiro*. Ciò sottolinea come il verbo *hiku* combaci con il sostantivo *hikikomori*, ossia colui o colei che si auto-ritira. Ancor più palesi si dimostrano gli ideogrammi 籠 e 籠 della seconda parte del termine *hikikomori* (se ne ricordano i caratteri grafici rivelati nel punto 2: 引き籠もり oppure 引き籠もり). Sebbene entrambi siano stilati in modo diverso, la pronuncia ed i significati si sovrappongono. 籠 e 籠 si pronunciano *kago*, *komeru*, *komoru* oppure *komu*, che specificano molteplici contenuti: *cesto*, *gabbia*, *recludersi*, *rinchiudersi (in camera)*, *nascondersi*, *rimanere nel proprio guscio*, *ritirarsi in un tempio o in preghiera*.⁶

Ogni espressione ne accentua la conferma: anche *komoru* si sposa alla perfezione con l'intera locuzione, palesando ulteriormente i possibili luoghi di ritiro di uno *hikikomori*, in questo caso una gabbia in senso figurato, una camera (sito favorito ed *in primis*), addirittura si proferisce di templi, come gli eremiti dei tempi remoti. Non si tratta di una coincidenza che gli *hikikomori* vengano altresì descritti come i *nuovi / moderni eremiti*. Nonostante si argomenti che sarebbe errato definirli con tale accezione (Crepaldi, 2018), a differenza degli eremiti dell'antichità, costoro sono sì individui che si isolano dalla società, malgrado ciò sono paradossalmente connessi con essa tramite i mezzi tecnologici, emblema di un'era in continuo cambiamento e congiunzione con il mondo intero: *eremiti dell'epoca social*, *eremiti 2.0*⁷ o *eremiti post-moderni* (Rizzo, 2016), attratti da quel mondo virtuale altresì più agevole da affrontare della cupa e difficile realtà, nel quale possono identificarsi e fuggire in un universo alternativo (Bottacin, 2016). Si ispeziona l'ultimo punto a livello linguistico, ovvero la traduzione in lingua *target*, nello specifico quella italiana, di *hikikomori*, con l'intento di contribuire ad un'efficace spiegazione del fenomeno designato tramite uno o più termini verosimili.

5. Possibili proposte di traduzione del lemma *hikikomori*

È stato argomentato come gli *hikikomori* vengano definiti in qualità di *nuovi* o *moderni eremiti* (ma anche *reclusi*, volendo) in italiano. Tuttavia, tali aggettivi risultano in qualche modo limitanti: il tempo è colpevole di scorrere inevitabilmente, permettendo a ciò che è *nuovo* o *moderno* di divenire *vecchio* o

⁶ Sia il verbo *hiku* quanto *komoru* sono stati oggetto di consultazione tramite il Dizionario di Giapponese-Inglese online intitolato *Jisho*. Per ulteriori informazioni, si rimanda al sito: <https://jisho.org>.

⁷ Per una spiegazione più appropriata, si consultino i seguenti link: <http://www.treccani.it/enciclopedia/web-2-0/> e <http://www.treccani.it/vocabolario/eremita/>.

antico, come gli oggetti e l’umanità stessa (di fatto, nulla vieta l’esistenza di *nuovi eremiti* in futuro, con caratteristiche peculiari e completamente diverse dai portatori del fenomeno in questione). Si osservi la voce *hikikomori* tramite il Vocabolario della Lingua Italiana Zingarelli dell’anno 2019, che ne propone una spiegazione:

hikikomori SILLABAZIONE: hi–ki–ko–mo–ri

hikikomori / ikiko'mori, giapp. hi.ki.ko.mo.ri/

[vc. giapp., propr. ‘stare in disparte’ ☀ 2001]

s. m. e f. inv.

● tendenza di un adolescente a isolarsi dal mondo reale e a rinchiudersi nella propria stanza per vivere al computer una vita virtuale fatta di videogiochi, chat, messaggini e sim.

Sicuramente, il sostantivo *eremita* (utilizzato in senso lato e con una moderna accezione) in questa lingua romanza risulta adeguato, dal momento che esso designa un individuo che si isola dal mondo di propria volontà, prediligendo una vita solitaria in un luogo remoto, ma solo in questo caso verrebbe meno il valore semantico del sostantivo stesso (trapelano ragioni di tipo religioso dietro la scelta di divenire eremiti). In senso figurato si uniforma al vocabolo di origine nipponica che delinea invero una persona che si apparta dal mondo. E se si pone l’accento sul periodo contemporaneo (che vede una maggiore interazione tra il *world wide web* e gli utenti stessi che ne diventano i principali partecipanti, se non protagonisti, sfruttando *blog*, *chat* e/o *social network*), non sorprende che una soluzione traduttiva affiori dall’espressione *eremita 2.0*.

Eppure, la questione non si esaurisce: difatti, si potrebbero avanzare ulteriori proposte di traduzione (es. equivalenti o addirittura adattamenti) in lingua italiana? Con quale intento? Magari per agevolare e migliorare la consapevolezza di coloro che fanno fatica a comprendere gli innumerevoli forestierismi (nella fattispecie, quelli appartenenti ai nuovi *mass media*) penetrati nell’italiano della contemporaneità, che scorgono soprattutto nella lingua inglese uno dei maggiori primati: dopotutto, D’Achille (2017) osserva che “ogni lingua in quanto tale ha la possibilità di esprimere qualunque concetto”. Partendo indi dalla voce *eremita*, si sceglie quest’ultima come elemento linguistico da mantenere nella traduzione in lingua *target*. Di conseguenza, ci si sofferma su alcuni suggerimenti di tipo traduttivo del termine *hikikomori* in lingua italiana:

Tabella 1 - Proposte di traduzione di *hikikomori* in italiano

Traduzione proposta	Tipo di combinazione	Tipo di polirematica / parola sintagmatica
1. Eremiti del 21° secolo	N + [PREP + [AGG + N]	NOME + AVVERBIO SINTAGMATICO
2. Eremiti multimediali	N + AGG	NOME + AGGETTIVO
3. Eremiti AT (ad alta tecnologia)	N + AGG. oppure PREP + [AGG + N]	NOME + AGGETTIVO / NOME + AVVERBIO SINTAGMATICO

4. Eremiti (nativi) digitali	N + (AGG +) AGG	NOME + AGGETTIVO
5. Eremiti dell'era digitale	N + [PREP + ART.DET. + N] oppure [PREP + ART.DET. + AGG]	NOME + AVVERBIO SINTAGMATICO (x2)

Un pensiero concerne la proposta di aggiungere al sostantivo base *eremita* uno o più aggettivi o ancora avverbi per specificarne la differenza con il significato originario del termine medesimo: si sarebbe potuto optare per un anglicismo, ma il risultato si sarebbe riversato contro il fine dell'articolo stesso. Si è tentato di proporre un adattamento del lemma nipponico tramite una combinazione di parole, in questo caso è stata scelta la soluzione delle *polirematiche*, o altrimenti dette *parole sintagmatiche*. È stato combinato il sostantivo (in questo caso, l'*elemento testa*) eremita (N) insieme ad altre classi lessicali: qui si parlerà di *classi di aggettivi e di avverbi sintagmatici* (Masini, 2009, p. 206-207).

Si nota che negli esempi 1, 3 e 5 spicca la combinazione [Nome + Avverbio (sintagmatico)], mentre i numeri 2 e 4 mostrano quella di tipo [Nome + Aggettivo (sintagmatico)]: si avvalorano queste ultime tra le combinazioni più calzanti. È stato preferito un adattamento dell'uso circoscritto in lingua italiana che perlomeno si avvicini al significato autoctono: pertanto, la scelta di traduzione più appropriata cade tanto sulla proposta 4 che sulla 5. La combinazione di due termini, quali [Nome + Aggettivo], è appurata come l'espedito più opportuno e vantaggioso: si adatta al lemma originale e non ne varia il risultato definitivo (l'elemento linguistico a cui *hikikomori* allude è un sostantivo). Allorché, se si fosse fatto ricorso ad una combinazione [Verbo + Verbo] (o almeno [Nome + Verbo] o viceversa), nessun effetto, né immediato, né tantomeno distinto sia sul piano morfosintattico che fonologico, si sarebbe rivelato confacente (e né sarebbe apparso alcun determinante legato o riferito alla peculiarità dell'*elemento testa*):

- Eremiti *navigainternet* [Nome + (Verbo + Nome)]
- Eremiti *fuggisocietà* [Nome + (Verbo + Nome)]
- Eremiti *fugginaviga* [Nome + (Verbo + Verbo)]
- Eremiti *scappa e naviga* [Nome + (Verbo + (Congiunzione +) Verbo)]

La scelta di un determinante, di un aggettivo o di una combinazione di essi risulta considerevole. L'era digitale riassume tanto il concetto quanto la peculiarità del tipo di individuo che il vocabolo nipponico intende richiamare: un soggetto solitario, appartato e/o isolato dal mondo per scelta (*eremita*), connesso paradossalmente con la società tramite i mezzi di comunicazione di massa ed in grado di utilizzare ed interagire con questi ultimi, scatenando un'identificazione con l'universo virtuale a lui tanto attraente (*nativo digitale*).

Si rimembra infatti che il fenomeno *hikikomori* in Italia inquadra una fascia d'età inferiore rispetto ai corrispettivi giapponesi, ossia adolescenti e giovani adulti che, vedendosi sbarrate le porte che permettono l'accesso al mondo del lavoro (complice è soprattutto la crisi economica che colpisce le lande italiane da qualche decennio sino ad oggi), potrebbero sfociare nell'inattività e pian piano nel distacco dalla società, adattandosi ad una vita in casa e solitaria (Crepaldi, 2013b). I suddetti giovani vivono in un eterno presente (Greco, 2020) e fanno parte di quell'era

digitale nella quale emerge arduo distaccarsi da un piccolo schermo dentro il quale vi è presente un mondo ricco di ogni cosa: per i nativi digitali, appare impossibile non interagire con esso, restarne affascinati e diventarne protagonisti.

6. Conclusioni

Lo scopo dell'articolo in tema è stato null'altro che l'avanzamento di un'analisi di tipo completamente linguistico. Sono state vagliate le radici del termine *hikikomori*, includendo una breve storia del fenomeno scatenato in Giappone e diffuso successivamente negli altri continenti. Inoltre, l'analisi linguistica ha considerato la sua romanizzazione secondo il sistema dell'alfabeto latino per contemplarne ulteriori aspetti, quali pronuncia, stesura in ideogrammi ed uso sia teorico che pragmatico. Infine, le proposte avanzate di traduzione nella lingua *target*, in questo caso quella italiana, permettono di osservare il vocabolo *hikikomori* (la rappresentazione dell'*eremita (nativo) digitale*) in modo più accessibile, soprattutto per un pubblico non abituato all'influenza della lingua straniera che plasma ogni idioma inevitabilmente e rapidamente, e di conseguenza si trova indisposto a comprendere forestierismi e prestiti. I neologismi consentono di giocare con la lingua, ne preservano gli aspetti e allo stesso tempo la modellano a loro piacimento, senza dimenticare, nonostante l'ascesa (quasi imperativa) dei vocaboli stranieri, la creatività che deriva da tale fenomeno.

Riferimenti bibliografici

Articoli e volumi scientifici

- [1] Grossmann, M. & Rainer, F. (2004). *La formazione delle parole in italiano*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- [2] Heinze, U. (2013). *Japanische Blickwelten. Manga, Medien und Museen im Zeichen künstlicher Realität*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- [3] Marchisano, S. & Quaianni Manuzzato, L. M. (2018). Fumetti in una stanza. Hikikomori e NEET nella nona arte. In Distefano, G. V., Guglielmi, M. & Quaquarelli, L. (a cura di), *Spazi tra le nuvole. Lo spazio nel fumetto, Between Journal - Rivista dell'Associazione di Teoria e Storia Comparata della Letteratura*, 8/15, 1-29.
- [4] Masini, F. (2009). Combinazioni di parole e parole sintagmatiche. In Catricalà, M., Pietrandrea, P., Lombardi Vallauri, E., Di Giovine, P., Cerbasi, D., Mereu, L., Gaeta, L., Fiorentino, G., D'Achille, P., Grossmann, M., Jezek, E., Masini, F., Pompei, A., Bonvino, E., Orletti, F. & Frascarelli, M. (a cura di), *Spazi linguistici. Studi in onore di Raffaele Simone*, 191-209.
- [5] Peil, C. (2011). *Mobilkommunikation in Japan: zur kulturellen Infrastruktur der Handy-Aneignung*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- [6] Pilz, M. (2011). *Vorbereitung auf die Welt der Arbeit in Japan: Bildungssystem und Übergangsfragen*. Wiesbaden. VS Verlag für Sozialwissenschaften - Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH.
- [7] Prandi, M. & De Santis, C. (2019). *Manuale di linguistica e di grammatica italiana*. Novara: UTET - De Agostini Scuola S.p.A.
- [8] Saitō, T. (2013). *Hikikomori: Adolescence Without End*. Minnesota: University of Minnesota Press.

Dizionari ed enciclopedie

- [1] Garzanti Linguistica (2007). *Grande Dizionario Garzanti*. Varese: De Agostini Scuola S.p.A.
- [2] Zingarelli, N. (2019). *Zingarelli 2019 - Vocabolario della lingua italiana*. Bologna: Zanichelli.

Sitografia e articoli online

- [1] Ager, S. (2019) [1998]. *Omniplot - the online encyclopedia of writing systems & languages*. Consultato il 27 febbraio 2020. <https://www.omniplot.com>
- [2] Ahlström, K., Ahlström, M. & Plummer, A. (2005). *Jisho - Japanese-English Online Dictionary*. Consultato il 27 febbraio 2020. <https://jisho.org>
- [3] Boccola, N. (2015). *Hikikomori, cosleeping e negozi di coccole*. Consultato il 9 marzo 2020. http://www.treccani.it/magazine/atlante/societa/Hikikomori_cosleeping_e_negozi_di_coccole.html
- [4] Bottacin, G. (2016). *Hikikomori, gli eremiti 2.0*. Consultato il 9 marzo 2020. https://www.slideshare.net/Giulia_Bottacin/hikikomori-gli-eremiti-20-63544636
- [5] Crepaldi, M. (2013). *L'hikikomori esiste anche in Italia*. Consultato il 6 marzo 2020. <https://www.hikikomoriitalia.it/2013/05/lhikikomori-in-italia.html>
- [6] Crepaldi, M. (2013). *Italia: più di 2 milioni di NEET*. Consultato il 6 marzo 2020. <https://www.hikikomoriitalia.it/2013/06/italia-piu-di-2-milioni-di-neet.html>
- [7] Crepaldi, M. (2016). *Cos'è e cosa NON è l'hikikomori*. Consultato il 6 marzo 2020. <https://www.hikikomoriitalia.it/2016/02/cose-e-cosa-non-e-lhikikomori.html>
- [8] Crepaldi, M. (2017). *Hikikomori e depressione esistenziale: riflessione sui possibili legami*. Consultato il 6 marzo 2020. <https://www.hikikomoriitalia.it/2017/07/hikikomori-e-depressione-esistenziale.html>
- [9] Crepaldi, M. (2018). *I falsi miti sull'hikikomori: basta chiamarli eremiti o asociali*. Consultato il 6 marzo 2020. <https://www.hikikomoriitalia.it/2018/03/hikikomori-i-falsi-miti.html>
- [10] D'Achille, P. (2017). *I social network e la lingua italiana, tra neologismi e anglicismi*. Consultato il 5 marzo 2020. <http://www.accademiadellacrusca.it/it/scaffali-digitali/articolo/social-network-lingua-italiana-neologismi-anglicismi>
- [11] Ferroni, E. (2015). *Internet-dipendenti: una ricerca lancia l'allarme*. Consultato il 4 marzo 2020. http://www.treccani.it/magazine/atlante/societa/Internet_dipendenti_una_ricerca_lancia_l_allarme.html
- [12] Greco, C. (2020). *Gli hikikomori italiani: quei ragazzi immersi in un eterno presente*. Consultato l'8 marzo 2020. https://lab.gedidigital.it/gedi-visual/2020/gli-hikikomori-italiani/?ref=RHRS-BH-I248317395-C6-P2-S1.6-T1&refresh_ce
- [13] Istituto dell'Enciclopedia Italiana (2012-2019) [1925]. *Enciclopedia Treccani - Enciclopedia / Vocabolario Online / Lessico del XXI secolo*. Consultato l'8 marzo 2020. <http://www.treccani.it/>
- [14] Oxford University Press (2020) [1884]. *Oxford English Dictionary (OED)*. Consultato il 9 marzo 2020. <https://www.oed.com/>
- [15] Pastore, U. (2017). *Hikikomori, questi sconosciuti*. Consultato il 1° marzo 2020, <https://www.animebambu.it/diari-della-mezzaluna/hikikomori/>

- [16] Pierdominici, C. & Palma, G. (2008). *Intervista a Tamaki Saito sul fenomeno "Hikikomori"*. Consultato il 28 febbraio 2020. <http://www.psychomedia.it/pm/pit/cybpat/pierdominici-palma.htm>
- [17] Rizzo, F. (2016). *Hikikomori: The Postmodern Hermits of Japan*. Consultato il 2 marzo 2020. <http://www.warscapes.com/opinion/hikikomori-postmodern-hermits-japan>

Mariantonia Tramite

Doctoral scholarship holder, University of Innsbruck, Austria

Hikikomori: Linguistic Analysis and Translation Suggestions in Italian Language of a 2.0 Neologism

Abstract: The paper will examine the word *hikikomori* through a linguistic analysis: it is referred to as a social phenomenon born in Japan regarding typical adolescents and young adults, also known as *social withdrawal*: from the Japanese country, which then managed to spread to other industrialized continents, e.g. Europe, until it touched and began to be finally known in various countries, such as Italy. Through this paper, the expression *hikikomori* will be investigated from a linguistic point of view: first and foremost, a brief story of the term will be described, from the 17th century until nowadays, including the examination of the *kanji* (ideograms) in which the word used to be and is written, and how it was and is read. The purpose of this paper refers to finding one or more specific translations in the Italian language of *hikikomori*: in particular, phrasemes have been chosen as a possible translational solution; a [substantive + adjective] structure has been preferred instead of a [substantive + verb] form and, in the end, five possible linguistic phrasemes have been suggested. A fit translation is to be found in *eremiti (nativi) digitali* or *eremiti dell'era digitale*: these expressions would be helpful for people who are ignorant in regard to neologisms and words usually labelled as *foreignisms*. The final goal of this work is for these individuals to fathom and to be familiar with a word typical of 21st century, entered in modern dictionaries.

Keywords: *hikikomori, linguistic analysis, neologisms, translation, Italian.*

THE RENDITION OF METAPHORS AND THE TRANSLATOR'S INFLUENCE IN THE ENGLISH TRANSLATION OF GRAZIA DELEDDA'S *LA MADRE*

Eleonora Fois

University of Cagliari, Italy
eleonora.fois@unica.it

Abstract: Description is the chief discursive strategy to communicate information on space. The ekphrastic role of landscape description, however, might go beyond setting the scene. One of the ways to fully express ideas related to landscape and human experience is metaphor, where landscapes often serve as a referent. The negotiation of meaning involving landscape metaphors is culturally and socially situated, and becomes more complex once translation is involved. This contribution will argue that the translator's interpretation can re-shape the features of such negotiation and consequently the target readers' understanding of that landscape.

The use of metaphors in relation to landscape and nature will be observed via a contrastive analysis of Sardinian Nobel Laureate in Literature Grazia Deledda's novel *La madre* and its 1922 translation (*The Mother*) by Mary Steegman. The contrastive analysis will be based on Conceptual Metaphor Theory (CMT), drawing from Prandi's classification and theory of metaphor and Schäffner's classification of metaphor translation (2017). Ecstylistics will be employed to analyse those patterns in literary texts which are generally excluded from ecolinguistic consideration, but which still uncover the translator's approach with regards to nature and landscape.

The aim is to highlight the degree to which metaphor translation depends on the translator's cultural framework and perceptions of nature as well as personal style and interpretation, possibly shifting the impact of metaphor from the source text to the target text. Particular attention will be devoted to the stylistic and narratological consequences of translating a metaphor with a simile.

Keywords: *conceptual metaphor theory; ecostylistics; metaphor; simile; metaphor translation; Grazia Deledda.*

Introduction

The real-world space often acts as the context in narrative texts, where description is the chief discursive strategy to communicate information on space. The ekphrastic role of landscape description, however, is not limited to scene-setting (Eggan, 2018). To understand landscape description, the reader has to create a mental picture, a 'text world' (Werth, 1999), which results from a negotiation between the author and the reader. Shared and often implicit, 'subconscious' (Atkins, 1998, p. 1) knowledge is needed for conceptual constructs involving landscape to develop: 'This is why exotic areas, *outside our normal, everyday*

experience are difficult for us to understand and appreciate, and sometimes even unsettling and threatening' (Atkins, 1998, p. 1, emphasis added).

Metaphor is one of the means to fully express ideas related to landscape and human experience : in fact, landscapes often serve as a referent (Anderson et al., 2016, p. 9). The text world discourse is culturally and socially situated, the language of its participants being shaped by their knowledge and experience (Gavins & Lahey, 2016, p. 3). The role and use of landscape metaphors is equally rooted in culture. Thus, the negotiation of meaning needed to create the narrative world and involving landscape metaphors becomes more complex once translation is involved, for the translator brings other other variables into the transfer. This contribution will argue that the translator's interpretation can re-shape the features of landscape-related metaphors, and consequently the negotiation process and the target readers' understanding of that landscape.

The use of metaphors concerning landscape and nature will be observed via a contrastive analysis of Sardinian Nobel Laureate in Literature Grazia Deledda's novel *La madre* and its 1922 translation (*The Mother*) by Mary Steegman. As Deledda's best-known work outside Italy (Magill, 1987, p. 332; Migiel, 1994, p. 114), *La madre* offers a good vantage point to observe the translated Sardinian landscape in its intercultural perception.

Places, with their history and meaning, incarnate the experiences and aspirations of a people (Tuan, 1974, p. 213). In fact, Deledda's literary self was generated by the Sardinian landscape: the mountains surrounding Nuoro as a metaphorical and physical constrictive element on the one hand, and the sea as a symbol of freedom and chance to escape on the other. Grazia Deledda greatly contributed to the international discovery of Sardinia (Pagani & Frier, 2017, p. 149), whose humble characters had in them 'the grandeur of the Sardinian natural setting'.¹ Martha King, a scholar of Deledda and one of her translators, firmly established the role of Sardinia as 'the unifying force' of Deledda's best writing (2005, pp. 103-104), which filled the novels of the 'Sardinian cycle' with inspiration. An inspiration so genuine, authentic and participatory that could not be paralleled by the urban settings of her following production.

The accurate descriptions of the Sardinian landscapes, inspired by existing, recognizable places (Bitti et al., 1974, 196), reinforce the autobiographical traits of Deledda's writing. The Sardinian landscape is made out of Deledda's childhood sensations transformed into a narrative tool (Ruschioni, 1974, p. 445): 'Colours, lights and voices of nature allow the reader to truly look into the souls of the characters who, in turn, *only open up when immersed in the open nature*' (my translation, emphasis added, Massaiu, 1976, 133). A few studies on Deledda's style briefly mentioned strategies related to landscape descriptions (Casu, 1992; Puppo, 1992; Mortara Garavelli, 1992; Johnson, 2010).

The literary presence of a landscape and the experiencing of that landscape, in psychological and social terms, are inseparable: Deledda describes and names with precision the typical Sardinian winds (Deledda, 1920, p. 68) and the components of Sardinia's flora (Deledda, 1920 p. 7; p. 131), giving geographical

¹ <<https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1926/ceremony-speech/>>.

materiality and realness to the Sardinian landscape she knew so well. In translation, however, the source author's subjective perception overlaps (or even clashes) with the translator's subjectivity, which impacts on the target text in various ways and with political and ideological consequences. Steegman's marked domesticating approach to the foreign landscape in *The Mother* emerges from the neutralization of the features above mentioned. The reduction of most anthropomorphic references in the translation, which contrasts with Deledda's idea of the natural landscape as a moral agent worthy of respect, confirms this hypothesis (see Fois, 2020). At present, no other study investigates the presence and significance of metaphor in the English translations of Deledda's novels.

This contribution thus builds on this research, focusing specifically on the nature- and landscape-related metaphors and similes in the novel. The aim is to highlight the degree to which metaphor translation depends on the translator's cultural framework and perceptions of nature as well as personal style and interpretation, possibly shifting the impact of metaphor from the source text (henceforth: ST) to the TT (henceforth: TT).

The diachronic distance of Steegman's translation only allows for a product-oriented approach (Schäffner, 2017, p. 257). The contrastive analysis will be based on Conceptual Metaphor Theory (CMT) (Lakoff & Johnson, 1980), drawing from Prandi's classification and theory on metaphor (2010; 2017; 2019) and Schäffner's classification of metaphor translation (2017). The cognitive approach locates the highly cultural imprint of the models through which reality is perceived, representing the background for the translator's choices. Other factors influencing metaphor translation demonstrably include text-productions conditions and, as it will be argued here, the translator's subjective interpretation and stylistic preferences.

The translational analysis will also draw on ecostylistics. Ecostylistics explores the stylistic and ideological underpinning for the textual representation of physical environment (Douthwaite, Virdis, Zurru, 2017, p. 2). Ecostylistics brings to the surface the ways in which languages emphasize or de-emphasize aspects of the environment (Fill & Mühlhäusler, 2001, p. 3). Few studies apply ecostylistics to translation (Zerkowitz, 2017; Fois, 2020). However, ecostylistics is ideal to uncover the patterns leading to the translator's approach with regards to nature and landscape in literary texts, which are generally excluded from ecolinguistic consideration. Furthermore, it helps reveal how a certain culture encodes the dilemma between the desire of contact with the Other and the 'challenging reality of difference' (Cronin, 2006, p. 133).

In the following paragraph the features of metaphors and similes will be introduced. Next, the main problems and strategies for metaphor translation will be presented before moving to the analysis of Stegmann's translation.

2. Metaphors and Similes

The earliest definition of metaphor in Aristotle's *Poetics* mentions 'a shift carrying over a word from its normal use to a new one' (Richards, 1936, p. 89). A major rupture with the vision of metaphor as a merely linguistic phenomenon came with Conceptual Metaphor Theory (CMT) (Lakoff & Johnson, 1980), which

describes metaphor as ‘primarily a matter of thought and action, and only derivatively a matter of language’ (Goatly, 1997, p. 153). Metaphors help define one domain of experience (a target domain) in terms of another (a source domain. Lakoff & Johnson, 1980, p. 5). Figures can then be interpreted as ‘a heritage of shared concepts and conceptual structures’ (Prandi, 2017, ebook).

Within the framework of CMT, particularly useful to the present contribution is Prandi’s recent study on Conventional and Living metaphors. The key element which draws a line between the two is the notion of *conceptual conflict* (Prandi, 2017). In this framework, conventional metaphors belong to a shared repertoire: as a result, they are consistent and coherent (Prandi, 2019, p. 27). The metaphor in Shakespeare’s line ‘Love is a spirit all compact of fire’ reveals the shared (hence, not conflictual) conceptual idea of LOVE AS FIRE realised by a shared lexical system.

Living metaphors are incoherent, non-conventional and creative (Prandi, 2015, p. 84), their foundation being a conflictual relation between its constituents. Living metaphors rely more on interpretation, for every word keeps its meaning and there is no shared lexical system to support the expression. Baudelaire’s verse ‘tu lui verses l’espoir’ [‘you pour out for him hope’] can be interpreted as a metonymy (what is poured is a liquid associated with ‘hope’) or as a metaphor (if the verb is directly associated to the abstract noun ‘hope’, which thereby gains physical, liquid consistency (Prandi, 2019, pp. 27-28). In this last sense, the living metaphor is conflictual in defining abstract and physical entities. Conflictual metaphors need the support of an entire syntactic unit which engages in a willingly creative concept (Prandi, 2019, p. 29).

Interestingly enough, Prandi’s examples of living metaphor involve nature-related metaphor (2015; 2019). In *La Madre*, Deledda’s metaphors reflect Gibbs’s ‘vividness hypothesis’ (1994, 125), for they are the means through which ‘the landscape is at once predisposed to fit and adapt to the events or the character’s emotion and able to act as a static framework for the single storylines’ (Scrivano, 1990, p. 24). Deledda largely draws on landscape-related metaphors, anthropomorphism included. Deledda’s conceptual framework of LANDSCAPE AS A LIVING CHARACTER is evident in expressions such as ‘la luna che guardava dal finestrino’ [...]. (the moon looking through the window. Deledda 1920, 147); ‘Dormivano, le povere casette’ (the poor little houses were sleeping, Deledda 1920, 7); ‘Il vento gli rubava le parole di bocca’ (the wind stole his words from his mouth. Deledda, 1920, 16). Thus, it can be deduced that Deledda’s landscape-related metaphors trigger a conflictual conceptual interpretation. The implications of this hypothesis for translation will be analysed in the next section.

Particularly relevant in metaphor theory is the relationship between metaphor and simile, namely, whether metaphors can be considered as elliptic similes. According to Aristotle, metaphor and simile are tightly connected (Aristotle, quoted in Stern, 2000, p. 229). The two tropes share the focus on similarity and perlocutionary force – they both ask the readers to compare (Bridgeman, 1996, p. 65). Metaphor and simile would thus differ only by the occurrence of ‘like’ (Stern, 2000, p. 330).

The cognitive perspective on metaphor, however, introduces a contrast between the two figures. The preposition 'like' indicates the cognitive process behind the two tropes (Aisenman, 1999, p. 46): metaphors categorize, while similes compare (Chiappe et al., 2003, p. 85; Prandi, 2015, p. 99). Metaphors transfer a conflicting concept into an unfamiliar conceptual domain, equating heterogeneous items, whereas simile avoids conceptual conflict by comparing different things, rooted in their own conceptual area. Simile predicates similarity while still assuming differences (Prandi, 2010, p. 322). The different syntactic form would reflect the contradictory content of metaphor and the explanatory power of simile (Bridgeman, 1996, p. 70). Simile results from a rejection of abstract concepts and a commitment to concrete, visually perceptible objects. (Semino & Steen, 2008, p. 239). Metaphor is an assertion of identity. Thus, expressing resemblance through metaphor is far more committing than using simile (Alderman, 1999, p. 49). As the linguistic representation of resemblance, the simile emphasises the attributive features, the appearance (Gentner, 1983): this is especially true in landscape-related metaphor, where both source and target domains are concrete (Gibb & Wales, 1990). Metaphor does not allow for literal interpretation, lest the metaphor itself disappears. Simile, on the contrary, opposes no conceptual obstacle to a literal interpretation. For these reasons, Prandi (2010, p. 234) does not include simile among the living (and conflictual) metaphors.

The cognitive nature of metaphor and simile significantly impacts on the translational strategy. Despite being overlooked by translators (Prandi, 2010, p. 322), the choice between metaphor and simile reveals their approach and perspective. The translator's subjective inference on the conflictual meaning might transform metaphor into simile, thus reducing the vagueness and the conflict of the metaphor, setting a monodimensional comparison without rich inferences (Dancygier & Sweetser, 2014, p. 148).

The choice between metaphor and simile might then significantly impact on the TT. Thus, the analysis in this contribution also aims at understanding the consequences of the preference for metaphor or simile in the TT's final identity.

3. Metaphor Translation

The more crucial the role played by a metaphor in the ST, the more its reproduction or recreation should be a dominant in the strategy (Newmark, 1981, p. 85). Translation of metaphor has been analysed in terms of descriptive strategies (Van den Broeck, 1981) and prescriptive strategies (Newmark, 1981). Both are based on a vision of metaphor as perceived similarities between objects, so they do not consider the influence of culture and cognition (Arduini, 2014).

The cognitive perspective connects metaphor translatability to the conceptualization underlying the metaphorical expression, now seen as part of the conceptual systems of source and target culture rather than an isolated linguistic expression. Factors which impact on the translatability of metaphors are cultural similarities, the degree of creativity and the amount of information enclosed in a metaphor. Languages which are genetically, historically and culturally close display high comparability in the distribution of metaphor domains (Steen, 2014, p. 12). Mandelblit's 'Cognitive Translation Hypothesis' (1995), for instance, reads the

process of translating metaphor in terms of Similar Mapping Condition and Different Mapping Condition. The more metaphors exploit a cognitive domain different from that of the equivalent target language expression, the more challenging their translation will be. Kövecses (2005) traces four main patterns: similar mapping conditions can be rendered by similar lexical implementation or different lexical implementation; different mapping conditions can be rendered by similar lexical implementation or different lexical implementation. Schäffner (2017) further schematises, proposing: 1. direct translation; 2. substitution of the ST metaphor with a TT metaphor with same or similar sense; 3. translation of metaphor into sense. In some cases, a direct translation can be the ideal solution, provided that the two cultures share the same conceptual repertoire (Prandi, 2019, p. 34) so that the conflictual meaning is preserved.

It is thus evident that a contrastive analysis of metaphors should not expect to find (and condemn the lack of) direct translations. Shifts, specifications, or manipulation which emerge from a contrastive analysis of ST and TT do not necessarily imply a translation error (Schäffner, 2004, p. 1267), but rather provide useful insights in terms of cultural perspectives. For this reason, the analysis of metaphor translation – included metaphor and simile – from a cultural perspective mainly concerns pairs where English is contrasted with a non-European language (Hu, 2016; Ren & Guo, 2019). When shifts in metaphor translation are retraceable in cultures with similar conceptual domains, such as English and Italian (Prandi, 2019), the problem must not lie in cross-domain mapping. In these cases, shifts become significant and interesting in that they reveal the translator's subjectivity.

Scholars influenced by cognitive metaphor theory regard metaphorical patterns as part of a writer's individual style and as a reflection of their worldview (Semino & Steen, 2008, p. 239). This 'individual variation', which has so far received little attention on the part of metaphor scholars (Semino & Steen, 2008, p. 239), might prove indispensable to explain translation shifts in text belonging to cultures which share conceptual domains.

The translator, then, is the mediating judge who establishes whether or not the conflict will be kept in the TT. The strategy for metaphor translation would not depend on overlapping domains, but on the will to preserve the conflict (hence, the challenge) of the ST. Another element which can impact on the translation of metaphor involves the translator's subjective style, their natural predisposition to metaphor use.

Metaphors based on the same domain thus become a key stylistic feature to consider in the translation strategy (Semino & Steen, 2008, p. 240).

4. Analysis

The analysis will be conducted on *La Madre*, translated by Mary G. Steegmann. Research on her literary activity revealed that she only translated from Italian. In addition to *The Mother*, which appears to be her last work, she also translated *Tales from Sacchetti (Il Trecentonovelle*, Franco Sacchetti, 1724 and London, Dent 1908); *The Book of Divine consolation of the Blessed Angela of Foligno* (London, Chatto and Windus 1909); *Women of Florence (La donna fiorentina del buon tempo antico*, 1906) by Isidoro Del Lungo, 1908. She also

authored the biography of Bianca Cappello, an Italian noblewoman and second wife of Francesco I de' Medici (London, Constable and Company 1913).

La madre is the story of Paulo, the priest of the small village of Aar, who falls in love with a woman from the village, Agnese. When his mother, Maria Maddalena, finds out, she embraces her son's inner conflict but urges him to put an end to the affair. Despite his initial doubts, Paulo decides to give up Agnese, who then retaliates, threatening to expose him in front of all his parishioners. In the final scene, set in the village church, Agnese relents, Paulo regains his faith but the mother, weakened by the emotional struggle, dies in silence.

The following analysis will aim at: 1. detecting the modifications needed to express the metaphor, especially when turned into a simile; 2. verifying the impact of translated metaphor on the global identity of the TT.

Ex. 1

ST Un attimo; e si accorse con terrore che ricadeva nell'incubo. Non era salvo ancora: bisognava attraversare un'altra notte, *come* un ultimo tratto di mare burrascoso. (p. 123).

TT An instant more, and he perceived with terror that the nightmare *obsessed* him still. He was not safe yet, there was another night to be got through, as *the voyager crosses* a last stretch of turbulent sea. (p. 212).

Here, the sea voyage reconnects to the traditional LIFE AS A JOURNEY metaphor. In the first sentence of the TT, recategorization turns the noun 'nightmare' into the subject of the subordinate clause. The amplification of the verb 'ricadere' (to fall again) with 'obsessed' stems from Steegman's interpretation and does not convey the metaphor behind the action. Had Steegman opted for a direct translation, she would have preserved the conflictual image of the metaphor. She rather chose to convert the metaphor into sense.

In the second sentence, Amplification deriving from the addition of a new subject ('voyager') and a new verb ('crosses') impacts on the ST figure. The ST explicitly brings together the night and the sea, both quiet and stormy at times. Steegman's amplification keeps this parallel but pivots around Paulo, now explicitly compared to a voyager. The focus has shifted from the natural landscape to the human being.

Ex. 2

ST Gli ontani *in fila* davanti al parapetto della piazza della chiesa, si sbattevano furiosi al vento, neri e *sconvolti come* mostri. (p. 7).

TT The elder trees which *grew along* the parapet of the piazza before the church were bending and *tossing* furiously in the wind, *black and shapeless monsters in the gloom*. (p. 7).

Here, the simile metaphor in the TT. The noun 'mostri-monsters', functioning as the term of comparison in the ST, is recategorised as an adjunct and modified by two adjectives, the first of which is translated directly: 'neri - black'. The second ST adjective 'sconvolto' can mean 'squassato dal vento' ('shaken violently by the wind' GDLI, 195) as well as 'in preda a una profonda emozione' ('prey to a strong emotion' GDLI, 195): Deledda's choice of words is descriptive

and expressive at the same time: the trees are conceptually perceived as living entities, in line with the LANDSCAPE AS A LIVING CHARACTER metaphor. Deledda used the simile to connect concrete, visually perceptible objects (the trees) and abstract entities (monsters), which, despite the normalizing action of the simile, is conceptually conflictual. Steegman translates ‘sconvolto’ with the premodifier ‘shapeless’, shifting away from the ST adjectives. The main consequence is that the TT simile does not include human traits in the comparison, focusing entirely on abstraction.

The translation of the noun phrase ‘ontani... in fila’ in the first sentence aligns with this approach. In Italian, ‘in fila’ reminds of order and obedience, of soldiers in line or children waiting for the bell of the last school hour to ring: another variation on the LANDSCAPE AS A LIVING CHARACTER metaphor. In the TT, however, the collocation, ‘grew along’, while still featuring an active verb, places the noun ‘trees’ in a neutral position. The same neutrality can be found in the premodifier ‘shapeless’, which is far from aligning with the ST similarity.

Ex. 3

ST [...] Antioco senti sopra la sua testa un fruscio d'ali: si volse a guardare e vide sulle rocce l'aquila addomesticata del vecchio cacciatore, *col suo becco forte come un piccolo corno e i ventagli neri delle grandi ali* che si aprivano e si sbattevano lentamente. (p. 74).

TT [...] Antiochus heard the rustle of wings over his head: he looked up and saw the old hunter's tame eagle alighting on a rock, with its great wings outspread and slowly beating the air *like an immense black fan*. (p. 133).

The first figure of this excerpt is a simile (‘col suo becco forte come un piccolo corno’ – ‘with its beak strong as a little horn’) which is omitted altogether in the TT. This solution might reveal a problem of interpretation. The second ST figure is a metaphor, which is turned into a simile in the TT. In this case there can be no interpretation issue to justify the shift. The image was understood and maintained, which excludes a different mapping condition, but its visual impact is lessened. The translator's mediation is then visible in preferring an explicit comparison. Presupposing a coherent translation strategy, this decision contributes to erasing conflictual meanings from the TT.

Ex. 4

ST E ritornò su verso la chiesa. Le *straducole* del paesetto *erano* deserte; dai muriccioli dei cortili si sporgeva qualche pesco coi frutti maturi, e sul cielo chiaro di settembre passava *una placida greggia di nuvolette bianche*. (p. 64).

TT He turned and climbed up again towards the church. The *village seemed* almost deserted; here and there a peach tree showed its ripe fruit over a garden wall and little white clouds floated across the clear September sky *like a peaceful flock of sheep*. (p. 107).

Deledda's preference for alteration is perfectly exemplified by her use of ‘straducole’ (little streets). The ST features a slight preference for alteration

expressing affection,² which significantly reveals not only the character's but also the narrator's stance. It appears to be a clear stylistic choice which is rarely kept in the TT,³ and only when corresponding to the characters' perspective. Steegman's omission of the noun 'straducole' ('small streets') is coherent with her preference for generalization and omission of alterations concerning elements of the landscape. This normalising choice in the TT neutralizes the narrator's voice. The choice of translating the verb phrase 'erano' with 'seemed' turns certainty into perception in the TT. The metaphor involving the clouds ('placida greggia') in the ST is once more turned into a simile in the TT via recategorization. In terms of content, the image of the clouds as visually reminiscent of a flock of sheep (still coherent with the LANDSCAPE AS A LIVING CHARACTER metaphor) is preserved, so once more the problem does not lie in mapping conditions but on easing the readers' imaginative effort by avoiding interpretation.

Ex. 5

ST [...] Tutta la stanzetta era rallegrata dal riflesso agitato delle *foglie ridenti*; dalla luce cangiante del cielo alto sopra il finestrino, attraversato da *fili argentei di nuvolette sottili* coi quali pareva che il vento suonasse la sua musica lieve. (p. 70)

TT [...] The room was flooded with sunshine chequered by the dancing of the *leaves* outside the window, and *white clouds drifted across the sky like harp-strings* whereon the wind played its gentle music. (p. 117).

It is worth noticing that Steegman avoided a direct translation of the verb 'rallegrare' (cheer up, lighten up) referred to an inanimate object (the room), and of the adjective 'ridenti' (which means 'shining', but in Italian also relates to laughter, further reinforcing the presence of LANDSCAPE AS A LIVING CHARACTER). She opted for a more common collocation in the former and omitted the adjective in the latter. As to the translation of the metaphor, in the ST the sky is traversed by white clouds metaphorically described as silver threads. In the TT, the clouds become the subject and are explicitly compared to harp-strings: the recategorization determines a shift in the visual representation. This excerpt also allows to verify the impact of Steegman's recategorization and rewriting on the preservation of the source-culture dimension. Steegman's amplification 'harp strings' introduces a specific musical instrument. The harp not being among the characteristic musical instruments of Sardinia, this reference is clearly incoherent with the universe of the narration.

Ex. 6

ST [...] Nel meriggio luminoso tutte le macchie e i cespugli vibravano e luccicavano: il fiume rifletteva l'azzurro del cielo, e *la ruota del molino pareva frantumasse dei diamanti*. (p. 76).

TT [...] The afternoon sun shone warmly on the thickets and bushes, the river reflected the blue sky and *the spray thrown up by the mill-wheel sparkled like diamonds*. (p. 128).

² The ST, for instance, features 27 occurrences of 'paesetto' (small village), and 23 of 'paese'.

³ In the TT there are 54 occurrences of 'village' but only 4 with the premodifier 'little'.

This excerpt is characterised by a significant amount of recategorization and rewriting to allow the conversion into simile of the ST metaphor, which compares the drops of water released in the air to little diamonds. The noun phrase ‘mill-wheel’ is recategorised as the TT adjunct, for the TT subject is the amplified noun phrase ‘the spray’. The meaning of the verb shifts from ‘frantumare’- shatter - to ‘sparkle’. Moreover, the voice changes from active in the ST to passive in the TT. It is also worth noticing that in the first sentence the subject ‘macchia’, a geographically precise noun defining the typical Sardinian and Mediterranean landscape, is approximately translated as ‘thickets’. Deledda pays great attention to naming with precision the plants and trees of the Sardinian natural landscape, which are mostly neutralized in the TT, as in this example. Moreover, the related verbs ‘vibravano’ (vibrate) and ‘luccicavano’ (sparkle) are omitted due to a further rewriting. Steegman shows a clear inclination toward neutralization of unusual collocates.

Ex. 7

ST La lettera era dunque consegnata, il sacrificio compiuto: un sudore di morte gli inumidiva le tempia; e quando consacrò l’ostia gemette tra sé: “*Dio mio, vi offro la mia carne, vi offro il mio sangue*”. E gli parve di veder la donna, anche lei col foglietto in mano *come un’ostia consacrata*: leggeva e cadeva a terra tramortita. (p. 50).

TT So the letter had been delivered and the sacrifice was accomplished: a deathlike sweat broke out upon his forehead, and as he raised his hands in consecration *his secret prayer was that the offering of his own flesh and blood might be accepted*. And he seemed to see the woman reading his letter and falling to the ground in a swoon. (p. 83).

This last example, although not directly related to landscape metaphor, is included to confirm Steegman’s strong mediating control. In the ST, the direct speech projects the reader into Paulo’s mind, which heightens the impact of Paulo’s prayer. The indirect speech in the TT, although consistent with the character, softens this aspect, which is further downplayed by the omission of the simile (‘like a Host’, coherent with the strong religious imprint to the scene in the ST). The impression is that the TT narrator has a stronger hold on the mediation between the character and the reader.

As it emerged from the analysis, the translation of metaphor is heavily dependent on the translator’s interpretative framework. The shift and omissions concerning metaphors which directly involved religion (example 7) and merged the human and the natural world (example 2) reveal the will to erase problematic conceptual domains, but the problems do not arise from different conceptual mappings. Prandi (2015) noticed that the use of notions coherent with human actions (as in ‘in fila’) are interpreted as conflictual and incoherent when applied to natural elements in French, English and Italian. This means that the translation choice in example 2 is not based on different mapping conditions. The reason, then, could lie in Steegman’s subjective decision of avoiding conflict and a clear resistance to the LANDSCAPE AS A LIVING CHARACTER conceptual metaphor.

This strategy seems to be supported by the treatment of metaphors and similes (example 3, 4, 5, 6). The literal comparison embedded in a simile lacks the suggestive power and the effectiveness of a metaphor (Black, 1979 in Forceville, 1996, p. 31; Lakoff & Turner, 2009 [1989]): Steegman's TT is thereby already prone to having a different stylistic and rhetorical force. Furthermore, choosing the simile reflects her commitment to the avoidance of conflictual notions. Due to the diachronic distance and the lack of paratextual material, only hypotheses can be made on the reasons behind this choice. Other landscape-related lexical shifts in the TT (Fois, 2020), however, lead to relate these metaphor-related strategies to Steegman's strong mediating and domesticating approach.

An important – and far from irrelevant – consequence of shifting from metaphor to simile involves the presence and characterization of the narrator. In Steegman's translation, the use of simile characterizes the narrator as a facilitator who smooths the impact of foreignness on the target reader. In contrast, Deledda's narrator is emotionally involved and completely immersed in the text world – as not only the metaphors but also the abundance of alterations (example 5) suggest. Deledda's use of metaphor contributes to building the 'categorical assertions' (Glucksberg & Haught, 2006, p. 361) through which the ST narrator sees the world, and conceptually creates reality (Feder Kittay, 1987, p. 17). This would then explain why Deledda was inclined to use metaphor in describing a landscape so markedly personal to her and pivotal in shaping the narrator's voice, whereas Steegman, who interpreted the metaphor only in terms of conflictual meaning, opted for a simile.

5. Conclusions

Metaphors, similes and analogies are rhetorically functional in the ST, so they do require translation (Steen, 2014, p. 18), especially when they stand out as a key stylistic feature (Semino & Steen 2008, p. 240). The choice between metaphor and simile is not neutral. Even if a simile were to be a good interpretation of a metaphor, translating a metaphor with a simile privileges the translator's interpretation rather than the conflictual complex meaning (Prandi, 2019, p. 99). For this reason, the translator's strategy in dealing with metaphors in *La Madre* brings the relationship between metaphors and similes to the front. Neutralizing the metaphor or diminishing its impact can unveil the translator's approach and ideology as well as the variable degrees of willingness to enter – or, in this case, let the target readers enter – a different cultural system. The analysis on *The Mother* confirmed that the role played by the translator's subjective textual interpretation of the landscape (Barnes & Duncan, 1992, p. 12) cannot be overlooked in the interpretative process leading to the TT. Steegman avoided direct translation and opted either for a translation with sense or a shift from metaphor to simile. The diachronic gap only allows for hypotheses, but the common thread is the tendency to avoid the reproduction of conflictual meaning embedded in landscape-related metaphor whenever possible, refusing the LANDSCAPE AS A LIVING CHARACTER conceptual metaphor. As a result, the English-speaking reader who encounters Grazia Deledda in translation will face a different metaphorical use of the Sardinian landscape.

Furthermore, there is a shift of narratological nature. In the ST, the landscape-related metaphors reinforce the idea of a universe shared by the narrator, the characters, and ultimately the reader. In the TT, the narrator acts as a facilitator, bridging that inevitable culturally dependent gap at the expense of the novel's narratological function.

The interpretation of landscape and nature, then, appear to affect the identity of the TT. The missing dominant in the TT is the depiction of nature as an alive entity and an active agent, which were conveyed also by the use of metaphors. While this view mirrored Deledda's deep connection to her homeland, it was reinvented by a translator probably less inclined to accept the challenge.

REFERENCES

Primary sources

- [1] Deledda, G. (1920). *La Madre*. Milan: Fratelli Treves Editore.
- [2] Deledda, G. (1928), *The Mother* (Mary G. Steegmann, trans.) New York: MacMillan Company (1923).
- [3] GDLI: *Grande dizionario della lingua italiana* [online version] (1966) Utet. <http://www.gdli.it/>
- [4] OED: *Oxford English Dictionary* [online version] (2020). Oxford University Press <https://www.oed.com/>

Studies

- [1] Aisenman, R. A. (1999). Structure-Mapping and the Simile-Metaphor Preference. *Metaphor and Symbol*, 14(1), 45-51.
- [2] Anderson W., Bramwell E., & Hough C. (2016), *Mapping English Metaphor Through Time*. Oxford: Oxford University Press.
- [3] Arduini, S. (2014). Metaphor, Translation, cognition. In D.R. Miller, & E. Monti (Eds.), *Tradurre figure/Translating figurative language* (pp. 41-52). Bologna: CeSLiC.
- [4] Atkins, P., Simmons, I.G., & Roberts, B.K. (1998). *People, Land and Time*. London: Hodder Arnold.
- [5] Barnes, T. J., & Duncan, James S. (1992). *Writing Worlds: Discourse, Text, and Metaphor in the Representation of Landscape*. London: Routledge.
- [6] Bitti, S. et al., (1974). Costanti del mondo deleddiano, in *Convegno Nazionale di studi deleddiani, Nuoro, 30 settembre 1972*. Cagliari: Editrice sarda Fossataro, 1974, 191-209.
- [7] Bridgeman, T. (1996). On the "Likeness" of Similes and Metaphors (With Special Reference to Alfred Jarry's "Les Jours et les nuits"). *The Modern Language Review*, 91(1), 65-77.
- [8] Casu, M. (1992). Annotazioni sul ritrattismo deleddiano. In U. Collu (Ed.), *Grazia Deledda nella cultura contemporanea vol. 2* (pp. 181-186). Nuoro: Consorzio per la pubblica lettura S. Satta.
- [9] Chiappe, D., Kennedy, J. M., & Smykowski, T. (2003). Reversibility, Aptness, and the Conventionality of Metaphors and Similes. *Metaphor and Symbol*, 18(2), 85-105.
- [10] Cronin, M. (2006). *Translation and Identity*. Oxford & New York: Routledge.

- [11] Dancygier, B., & Sweetser, E. (2014). *Figurative Language*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- [12] Douthwaite, J.; Virdis, D.F.; Zurru, E. (Eds.) (2017). *The stylistics of landscapes, the landscapes of stylistics*. John Benjamins Publishing Company.
- [13] Eggan, T.A. (2018). Landscape Metaphysics: Narrative Architecture and the Focalisation of the Environment. *English Studies* 99 (4), 398-411.
- [14] Feder Kittay, E. (1987). *Metaphor: Its Cognitive Force and Linguistic Structure*. OUP.
- [15] Fill, A. & Mühlhäusler, P.(Eds.) (2001). *The Ecolinguistic reader*. London and New York: Continuum.
- [16] Forceville, C. (1996). *Pictorial Metaphor in Advertising*. London & New York: Routledge.
- [17] Fois, E. (2020). The English Translation of Grazia Deledda's *La Madre* and the Relevance of Culture in Translating Landscape Metaphor. *Cadernos de Tradução*, 40 (2), 112-130. DOI: <https://doi.org/10.5007/2175-7968.2020v40n2p112>.
- [18] Gavins, J., & Lahey E. (2016). World Building in Discourse,. In J. Gavins, E. Lahey (Eds.), *World Building: Discourse in the Mind*. London & New York: Bloomsbury Publishing Plc.
- [19] Gentner, D. (1983). Structure-mapping: A theoretical framework for analogy. *Cognitive Science*, 7, 155-170.
- [20] Gibb H., & Wales R. (1990). Metaphor or Simile: Psychological Determinants of the Differential Use of Each Sentence Form. *Metaphor and Symbolic Activity*, 5 (4), 199-213.
- [21] Gibbs, R.W. (1994). *The Poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. New York: Cambridge University Press.
- [22] Glucksberg S., & Haught C. (2006). On the Relation Between Metaphor and Simile: When Comparison Fails. *Mind & Language*, 21(3), 360–378.
- [23] Goatly, A. (1997). *The language of metaphors*. London: Routledge.
- [24] Hu, Y. (2016). The Necessity and Possibility of Transmission of Cultural Information in Metaphor and Simile. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 61, 99-100.
- [25] King, M. (2005). *Grazia Deledda: A Legendary Life*. Leicester: Troubador.
- [26] Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- [27] Lakoff, G., & Turner, M., (2009). *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor* (15th ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- [28] Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- [29] Magill, F. N. (1987). *The Nobel Prize Winners: 1901-1926*. Englewood Cliffs, N.J.: Salem Press.
- [30] Mandelblit, N. (1995). The cognitive view of metaphor and its implications for translation theory. In M. Thelenand, & B. Lewandowska-Tomaszczyk (Eds.), *Translation and Meaning Part 3* (pp. 483-495). Maastricht: Hoogeschool.
- [31] Massaiu, M. (1976). *La Sardegna di Grazia Deledda*. Cagliari: Editrice sarda Fossataro.
- [32] Migiel, M. (1994). Grazia Deledda (1871-1936). In R. Russell (Ed.), *Italian Women Writers: A Bio-bibliographical Sourcebook* (pp. 111-118). Westport: Greenwood Press.

- [33] Mortara Garavelli, B. (1992). La Lingua di Grazia Deledda. In U. Collu (Ed.), *Grazia Deledda nella cultura contemporanea vol. 2* (pp. 115-131). Nuoro: Consorzio per la pubblica lettura S. Satta.
- [34] Newmark, P. (1981). *Approaches to Translation* (Language Teaching Methodology Series). Oxford: Pergamon Press.
- [35] Pagani, M. P., & Fryer, P. (Eds.) (2017). Eleonora Duse and Cenere (Ashes): Centennial Essays. Jefferson: Mc Farland & Company.
- [36] Prandi, M. (2019). Une typologie des metaphores en vue de la traduction. In R. Trim, & D. Śliwa (eds.), *Metaphor and Translation* (pp. 24-39). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- [37] Prandi, M. (2017). *Conceptual conflicts in metaphor and figurative language*. Routledge.
- Prandi, M. (2015). 'Translating Metaphors', in E. Miola, & P. Ramat (eds.), *Language Across Languages: New Perspectives on Translation* (pp. 83-104). Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- [38] Prandi, M. (2010). Typology of Metaphors: Implications for Translation. *Mutatis Mutandis* 3 (2), 304-332.
- [39] Puppo, M. (1992). Aspetti stilistici dell'arte di Grazia Deledda. In U. Collu (Ed.), *Grazia Deledda nella cultura contemporanea vol. 2* (pp. 133-142). Nuoro: Consorzio per la pubblica lettura S. Satta.
- [40] Ren, H., & Guo, Y. (2019). Chinese Characteristics of Metaphor Construction and Their Implications in Translation. In R. Trim, & D. Śliwa (Eds.), *Metaphor and Translation* (pp. 172-184). Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- [41] Richards, I.A. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. New York; London: Oxford University Press.
- [42] Ruschioni, A. (1974). Poesia delle cose e poetica della luce in Grazia Deledda. In *Convegno Nazionale di studi deleddiani, Nuoro, 30 settembre 1972* (pp. 433-477). Cagliari: Editrice sarda Fossataro.
- [43] Schäffner, C. (2017). Metaphor in Translation, in E. Semino, & Z. Demjén (Eds.), *The Routledge Handbook of Metaphor and Language* (pp. 247-262). London & New York: Routledge.
- [44] Schäffner C. (2004). Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics*, 36, 1253-1269.
- [45] Scrivano, R. (1990). I topoi del mito nella Deledda, in A. Pellegrino (Ed.), *Metafora e biografia nell'opera di Grazia Deledda* (pp. 17-30). Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana.
- [46] Semino, E., & Steen, G. (2008). Metaphor in literature. In R. W. Gibbs, Jr. (Ed.), *The Cambridge handbook of metaphor and thought* (p. 232-246). Cambridge: Cambridge University Press.
- [47] Steen, G. (2014). Translating metaphors: what's the problem?. In D. R. Miller & E. Monti (Eds.), *Tradurre figure/Translating figurative language* (pp. 11-24). Bologna: CeSLiC.
- [48] Stern, J. (2000). *Metaphor in Context*. Cambridge, MA: MIT Press.
- [49] Tuan, Y. (1974). Space and Place. *Progress in Geography: International Review of Current Research*, 6, 211-52.
- [50] Van den Broeck, R. (1981). The Limits of Translatability Exemplified by Metaphor Translation. *Poetics Today*, 2 (4), 73-87.
- [51] Werth, P. (1999). *Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse*. New York: Pearson Education Inc.
- [52] Zerkowicz, J. (2017). 'How Others See...': Landscape and identity in a translated poem by Radnóti. In J. Douthwaite, D. F. Virdis, E. Zurru, (Eds.), *The Stylistics of Landscapes, the Landscapes of Stylistics* (pp. 81-95). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

“SÜNGÜ” KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİ ÜZERİNE

Gülşen Yılmaz
Türkiye Cumhuriyeti
gulsenyilmaz@gmail.com

Özet: Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde daha çok “Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah.” anlamında kullanılan “süngü” kelimesinin etimolojisi üzerinde durulacaktır. Kelimenin etimolojisi üzerine günümüze kadar yapılan çalışmalar değerlendirilecek ve kendi görüşümüz savunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Etimoloji, etinom, Türkçe süngü.*

1.Giriş

Türkiye Türkçesinde kullanılan askerî terminolojiden biri de “süngü”dür. Kamaya benzediği için süngü, eski bir savaş aleti olarak düşünülebilir. Bu çalışmada askerî alanda kullanılan bir araç-gereç olan “süngü” kelimesi üzerinde durulacak ve köken bakımından incelenip yorumda bulunulacaktır.

“Süngü” kelimesi Sevortyan’ın etimolojik sözlüğüne göre Türk dilinin diyalektlerinde;

1. Kazak, Tatar ve Başkurt diyalektlerinde “küçük fırlatma mızrağı”,
2. Kara Kalpak, Kazak, Nogay, Başkurt, Çuvaş, Tatar, Yakut diyalektlerinde “zirve”,
3. Türkiye Türkçesi, Gagavuz, Kara Kalpak, Nogay diyalektlerinde “süngü”,
4. Kazak diyalektinde “kılıç”,
5. Gagavuz, Tatar diyalekti ve Türkiye Türkçesinde “sivri uçlu demir”,
6. Tatar ve Başkurt diyalektlerinde “acı” anlamlarında kullanıldığı bilgilerini verir (2003: 356).

Sevortyan’ın verdiği bilgilerde **süngü** kelimesi Türk diyalektlerinde, “mızrak, uzun çubuk, kılıç” anlamlarıyla geçer ve bu anlamlar da genellikle askerî terminoloji ile ilgilidir.

“Süngü” kelimesinin modern Türkçe dönemi öncesinde kullanımları:

Kâmûs-ı Türkî’de “süngü {yahut: süñgi: dürtüp delecek demir silah ki tufenge veya mızrağa takılır. Süñgi istiğmal kumandası. Vücudun süñgisi: umut fakiri= süngisi ağır.}” anlam ve kullanımlarıyla verilmektedir (1989: 825). Görüldüğü gibi bu sözlükte temel anlam olarak askerî terminolojideki karşılığı olan “tüfek ve mızrak namlusunun ucuna takılan delici, demir silah” anlamı verilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Türkçesi ve günümüz Türkçesinde her iki sözcüğün aynı anlamı taşımasıyla birlikte “süñgü” kelimesinin Osmanlı Türkçesinde “süñgi” biçiminde kullanıldığı ve son sesteki “-i”nin zamanla yuvarlaklaşarak “-ü”ye değiştiği görülür.

“**Süñgü**” kelimesi; KöltiginYazıt’ında “askerî kültürden gelen somut nesnelerin uzunluk için birim olarak kullanıldığı cümlelerden birinde ‘**süñüg batımı karıgsöküpenkögmenyışıgtoga yarıp kırkız bodunug uda basdımız.**’ (Mızrak/süngü batımı karı söküp Kögmen Dağları’nı aşarak Kırgız halkını uykuda iken bastık.) (KT D 35, BK D 26-27) geçer. Bu cümlede askerî alanda kullanılan “süñüg” (mızrak) kelimesi metaforik olarak derinlik ölçümü için kullanılmıştır (Özyetgin 2003: 1416).

Orta Türkçe dönemine ait olan Divan-u Lügati’t –Türk’te ise **süngişi**, **süngüş-** kelimeleri “süngü, dürtme “ anlamlarıyla; **süngüş-** ve **bir süñü turkı** “bir mızrak boyu” anlamlarıyla verilmektedir (2018: 349).

Ahmet Caferoğlu’nun Eski Uygur Türkçesinin Sözlüğü’ndeysel kelimenin anlamı verilmemekle birlikte kelimenin ses değişimleri üzerinde durulur ve **söngi - sönggü -söngü -süngü** biçiminde verilir (2015: 209).

Çağatay Sahası sözlüklerinden olan Abuşka Lûgatı’nda bu kelimeye yer verilmemiştir ancak Suat Ünlü’nün Çağatay Türkçesi Sözlüğü’nde bulunmaktadır. Ünlü, **süngüyü**, “mızrak, harbe” olarak açıklar ve “nabza parlı, senin sinân, sökü, cıda, çıda, harbe, tüz, naçah, nirmerden, sançığ” karşılıklarını da vererek Şeyh Süleyman Lûgatı’na atıfta bulunur (2013: 1016).

Mertol Tulum, 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı adlı kitabında kelimeyi **süñü** biçiminde verir ve “cidā, cilid, cirid, cirīd, hışt, hārba, harbe, mızrak, nize, neyzek, (ç.neyāzik), nīzek, mıhlacı→ ok, sırık olarak açıklar. Aynı zamanda “süñü demri (seni→sert); süñü havale etmek (âhten→intendere?) duymak), süñü ile urmak; harbe ile dürtme(confedere/şaşırtmak?)”süngü kelimesinin geçtiği kelime gruplarını da anlamlarıyla beraber verir (2011: 1625).

Yukarıda görüldüğü gibi tarihsel süreçte **süngü** kelimesinin yalnızca askerî sahada kullanımı üzerinde durulmuş ve temel anlam olarak da genelde “mızrak, tüfek ucuna takılan sivri uçlu silah” anlamlar etrafında birleşmiştir **Süngü** kelimesinin köküyle ilgili günümüz Türkçesindeki anlamından farklı bir anlam verilmemiştir.

“Süngü” kelimesine dair etimolojik sözlüklerdeki açıklamalar:

Bedros Efendi Kerestedjian **süngü** kelimesinin anlamını “ok, mızrak” olarak verir. Aynı zamanda Orhon Türkçesinde **süngü ~ süñüg ~ şüngüg** biçimlerinde kullanıldığını ve bu kelimenin Japoncada da Türkçeden alıntılama olarak **suki** biçiminde kullanıldığını dile getirir (1912: 230).

İsmet Zeki Eyüboğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü’nde **süngü** kelimesinin anlamca karşılığını Eski Türkçe “süngük (kemik) ten süngü” olarak vermiştir (1941: 615).

Egorov ise “V.G. Êtimologičeskij slovarčuvšašskogo jazyka” adlı eserinde **süngü** kelimesinin “sanç-“ kökünden geldiğini ifade eder (1964:182). Ancak Clauson’un etimolojik sözlüğündeki “Uyg. VIII. “süñüşdinanta:sañçdim.” (Savaşım ve bozguna uğradım.) anlamındaki cümlede geçen “sanç-“ filinin “bozguna uğramak” anlamında olduğu ve **süngü** kelimesiyle bir ilişkisi olmadığı görülmektedir (1972: 842). Ayrıca Egorov’un **süngü** kelimesiyle ilgili ileri sürdüğü “sanç-“ kökü önerisi de birçok kişi tarafından da kabul görmemektedir.

Sir Gerard Clauson ise etimolojik sözlüğünde farazi bir **sün-** kökünden bahseder ve bu kökün anlamını “savaşmak” olarak verir. Bununla birlikte Eski

Türkçedeki kullanımlarını da “**süğüş süğüşmiş** “savaşmış dövüşmüş”; **ol süğüşte** “o savaşta”; **ekinti süğü** “ikinci savaş” gibi kelime grubu ve anlamlarıyla verir. Ayrıca **süğü-** fiil köküne gelen “-(I)ş” işteşlik ekiyle türeyen **süğüş-** fiilini de başka bir madde başında değerlendirir. Bu fiili de yine “savaşmak” anlamıyla alır ve Maniehist Uygur diyalektindeki “tengrili yekli nede ötrüsüğüşmiş”, Uygurca “süğüşdi manta: sançdım”, Hakaniye lehçesindeki “iki: erbirle: süğüşdi”, Divan-u Lugatı’t Türk’teki “süğüşü: r, süğüşme: k” biçimindeki kullanımlarından bahseder (1972: 838).

Hasan Eren, Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü’nde **süngü** kelimesini “tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah” olarak tanımlar. Daha sonra Eren, bu kelimenin eski çağlardan başlayarak **süğüg, süğü, süğü** biçimlerinde kullanıldığını ifade eder. Bununla birlikte Orta Türkçede **süğü**, Eski Kıpçakçada yine **süğü** biçiminde kullanıldığını da dile getirir. Ayrıca Arapçada **sünje, simge**, Sırpçada da **súndja, súngija** biçiminde kullanılan Türkçe alıntılardan bahseder (1999: 379-380).

Alan Godward ise hazırlamış olduğu etimolojik sözlükte **süngü** kelimesinin anlamını “ok, mızrak”, olarak verir (1999: 345).

Tuncer Gülensoy, halk ağzında **süngü** kelimesinin **sükü ve sünge** biçiminde kullanıldığını ifade eder. Kelimenin anlamınıysa yine “tüfek namlusunun küçük kılıç biçiminde delici silah” olarak verir. Eski Türkçedeki **söngi ~ söngü** biçimindeki ses değişiminden de bahseder. Kök olarak da farazi bir **süğü** kelimesinden bahseder. Bu köke gelen “+g” isimden isim yapan ekle bu kelimin türediğini ifade eder (2007: 821-822).

Sevan Nişanyan’ın genel ağ üzerindeki sözlüğündeysa **süngü** sözcüğünün anlamını “mızrak” olarak verir ve sözcüğün köküyle ilgili yorumda bulunur. Nişanyan, **süngü** kelimesinin Eski Türkçe **süğüg/ süngü< Eski Türkçe süğü-** “batmak, sinmek, içine girmek” fiiline getirilen “+gU” isim yapım ekiyle türediğini ifade eder. Ayrıca **süngü** kelimesinin Eski Türkçe **batrak>bayrak** sözcüğüyle de eşanlamlı olduğunu söyler.

“Süngü” kelimesi üzerine yapılan çalışmalar:

Bu çalışmada etimolojik sözlüklerin yanında **süngü** kelimesinin kökeni üzerinde yapılan çalışmalara da ulaşılmaya çalışılmış ve yalnızca kelimenin okunuşuyla ilgili Osman Fikri Sertkaya’nın makalesine ulaşılmakla birlikte kelimenin anlamına yönelik herhangi bir müstakil çalışma bulunamamıştır. Kelime üzerine yapılan değerlendirmeler genellikle **süngü** kelimesiyle ilişkili kelimelerin etimoloji çalışması içerisinde kısaca verilmiştir.

Yukarıda daha önce de belirttiğimiz gibi Ayşe Melek Özyetgin de tarihi Türk dili alanında kullanılan uzunluk ve mesafe ölçü birimlerini ele aldığı makalesinde **süngü** kelimesinden bahsetmiş ve bu kelimenin Orhun Yazıtları’nda “süğüg batımı karıg söküpen kögmen yışığ toga yarıp kırkız bodunug uda basdıız” cümlesinde karın derinliğinin ölçümünde “mızrak” anlamıyla kullanıldığını dikkat çekerek (2003: 1146).

Cahit Başdaş da organ adlarını konu alan bir makalesinde **süngü** kelimesini **süñük** şeklinde alır ve “vücudun iskeletini oluşturan sert madde, kemik” olarak açıklar. Daha sonra Başdaş, bu organ adının “sü” (ordu) ve “sın-“ (kırmak) köklerinin karışmasından, “sün-üg-ük>süngük/süñük (> süyek / söök) biçiminde

türetilmiş olabilir, sonucuna varır (2006: 52). Ancak bu görüşünü herhangi bir metinle tanıklamamıştır. Bu nedenle de **süñük** kelimesinin “sü” ve “sın-“ köklerinin karışmasından türediği görüşü tartışmaya açıktır, denebilir.

Mine Nakipoğlu’nun “Türkçede Kullanılan Vücut Sözcükleri” adlı makalesinde **süñük/kemik** kelimesinin açıklamasında Clauson’un ***süñ-** köküyle ilgili ifadelerine yer verilmiştir. Clauson’a göre (1972: 838) “kemik” anlamına gelen sözcük ***süñ-** kökünün edilgenleştirilmesinden sonra “-k” ekiyle türetilmiştir. Clauson’a göre **sün-** kökü “biriyle savaşmak” anlamına gelmektedir. ***süñ-** kökünün anlamı Clauson’un belirttiği gibiyse **süñgü** sözcüğünün savaşma eyleminde kullanılan bir araç olarak bu kökten gelmesi doğaldır ve böyle bir eylemde kemiklerin kullanıldığını da akla getirmektedir.” şeklinde bir açıklama yapmıştır (2008: 329).

Deniz Karakurt tarafından yazılan “Türk Söylence Sözlüğü” nde **süñgü** kelimesinin kökeninin götürülebileceği kelimelerden biri olan “kemik” anlamındaki **sünük / süñgük** sözcüğünün kökünün ise “uzamak, uzatmak, uzanmak” anlamındaki **sünmek** fiiline dayandırılabilceğini dile getirir (2011: 285).

Süñgü kelimesinin “kemik” anlamındaki **sünük/süñgük** anlamıyla olan ilişkisi düşünüldüğünde bu görüşe göre **süñgü** kelimesinin kökeni de anlamca “uzamak, uzatmak, uzanmak” anlamındaki **sünmek** fiiline dayandırılabilir. Süñgünün işlevi açısından bu anlam mantıklı görülebilir ancak Yavuzarslan, “Şimşek” kelimesinin köken bilgisine dair kaleme aldığı makalesinde **sun-** ~ **sün-** “uzamak, uzatmak, uzanmak” fiilinin **süñ-** “mızrakla savaşmak” fiiliyle herhangi bir anlam ve sessel bağlantısı bulunmamaktadır, der. **Sun-** , “uzamak, uzatmak, uzanmak” fiili Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde **sun-** ve **sün-** biçiminde doublet olarak bugüne gelmiştir” diye bu konu ile ilgili açıklamalarda bulunur (2013: 162). Bununla birlikte aynı konuda çalışma yapan Çiğdem Topçu ise “şimşek” kelimesiyle **süñgü** kelimesinin “uzamak, uzatmak, uzanmak” anlamındaki **sün-** (>>**süñ-**) köküne bağlanması gerektiğini söyler. **Süñ-** şeklinde bir morfemin müstakil olarak değil de **süñü** “mızrak, zıpkın”, **süñgük** “kemik”, **süñüş** “savaş, muharebe”, **süñüş-** “savaşmak” gibi türemiş kelimelerde ortaya çıktığı görülmüştür. Nitekim bu kelimelerin kökünün ***süñ-** “uzamak, uzatmak, uzanmak” görüşü çeşitli dilciler tarafından da dile getirilmiştir (2012: 6).

Paşa Yavuzarslan, “şimşek” kelimesinin etimolojisiyle ilgili yazdığı “Tarihî Türk Dili Metinlerinde şimşek (<suğşek? ~ süñşek<süñüşek) Kelimesinin Varyantları ve Etimolojisi” adlı çalışmasında Eski Türkçe metinlerde geçen **süñüg** “mızrak”, **süñüş** “kısa mızrak, mızrakla sava”) adlarıyla **süñüş-** “mızrakla savaşmak” fiilinin etimonu olarak ***süñ-** “mızrakla savaşmak” fiilinden türemiş bir biçim olduğunu ifade eder (bkz. IV. süñüş, süñgü, süñüşsüñüşek (>süñşek>süñşek>şüñşek>şimşek) ve süñüş- sözcüklerinin rekonstrüksiyonu) (2013: 148).

Talat Tekin ise “Makaleler II” kitabındaki bir makalesinde kelimenin kökeni “<***süñ-** + **-GU**” biçimindeverse de ***süñüg** biçimine de olumlu bakar (2013: 401).

Bülent Gül ve Ferruh Ağca da Oğuz Kağan Destanı’nda geçen Moğolca sözcükleri tespit ettikleri çalışmalarında **süñgüye** dolaylı olarak değinirler ve bu

kelimenin Moğolca “mızrak” anlamındaki “cıda” kelimesi olduğunu ifade ederler. Böylece **süngü** kelimesinin anlamını “mızrak” olarak verirler (2018: 50).

İncelenen sözlükler ve çalışmalar doğrultusunda sözcüğün kökeniyle ilgili yedi farklı görüş elde edilmiştir:

1. “Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük, kılıç biçiminde delici silah ve ok, mızrak” açıklaması etrafında birleşerek herhangi bir kökene dayanmadan **sünğü, süñi, sünüg, süngü** biçimli ifade edenler: Hasan Eren, Tuncer Gülensoy, Sevortyan, Alan Godward, Bedros Efendi Kerestedjian, Ayşe Melek Özyetgin, Bülent Gül, Ferruh Ağca. (Eren, 1999: 379-380; Gülensoy, 2007: 821-822; Sevortyan, 2003: 356; Godward, 1999: 345; Kerestedjian, 1912: 230; Özyetgin, 2003: 1416; Gül-Ağca, 2018: 50).
2. “Kemik” anlamındaki **süngükten** geldiğini ifade edenler: İsmet Zeki Eyüboğlu, Mine Nakipoğlu (Eyüboğlu, 1941: 615; Nakipoğlu, 2008: 329).
3. “Savaşmak” anlamındaki **sünğ-** farazi kökünden türediğini ifade edenler: Sir Gerard Clauson, Paşa Yavuzarslan (Clauson, 1972: 838; Yavuzarslan, 2013: 148).
4. “Batmak, sinmek, içine girmek” anlamındaki **sünğ-** fiilinden türediğini ifade edenler: Sevan Nişanyan ((<https://www.nisanyansozluk.com/?k=süngü>)).
5. “Bozguna uğramak” anlamındaki **sanç-** kökünden türediğini ifade edenler: Egorov (1964: 182).
6. “Uzamak, uzatmak, uzanmak” anlamındaki **sün-** kökünden türediğini ifade edenler: Deniz Karakurt, Çiğdem Topçu (Karakurt, 2011: 285; Topçu, 2012: 6).
7. **Sü** ve **sin-** köklerinin karışımından türediğini ifade edenler: Cahit Başdaş (Başdaş, 2006: 52).

Kelimelerin kökeninin semantik değerlendirmesiyle birlikte morfolojik gelişimi ve değişimi konusuyla ilgili görüşler:

1. Eski Türkçede → sünüg (Özyetgin: 2003: 1416),
2. Uygur Türkçesinde → söngi ~ sönggü ~ söngü ~ süngü (Caferoğlu, 2015: 209),
3. Çağatay Türkçesinde → süngü (Ünlü, 2013: 1016),
4. Osmanlı Türkçesinde → süngi ~ süngü (Sami, 1989: 825),
5. Hasan Eren’e göre → sünüg ~ süñü ~ süñi (1999: 379-380),
6. Bedros Efendi Kerestedjian → süngü ~ sünüg ~ süngük gelişiminden (1912: 230),
7. İsmet Zeki Eyüboğlu → süngük ~ süngü gelişiminden (1941: 615),
8. Egorov → “sanç-“ kökünden türediğini (1964: 182).
9. Sir Gerard Clauson → “savaşmak” anlamındaki “*sünğ-“ farazi kökünden türediğini (1972: 838),
10. Tuncer Gülensoy → Eski Türkçedeki “sünğü” kelimesine getirilen “+g” isim yapım ekiyle türediğini (2007: 821-822),
11. Sevan Nişanyan → “batmak, sinmek, içine girmek” anlamındaki “sünğ-“ fiiline getirilen “+gU” isim yapım ekiyle türetildiğini, (<https://www.nisanyansozluk.com/?k=süngü>),
12. Talat Tekin → <*sül]+GU biçiminde verse de “sünüg” biçimine de olumlu bakar (2013: 401).

Yukarıdaki verilenlerden de anlaşıldığı üzere “süngü” kelimesinin kökeni için hem fonolojik hem morfolojik hem de semantik olarak herhangi bir fikir birliğine varılmamıştır. Bu noktada kelimenin diğer lehçelerdeki kullanımına ve fonolojik özelliklerine de bakılması gerekir.

“Süngü” kelimesi;

Azerbaycan Türkçesinde → **süngü** “Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silah.” (Altaylı, 2018: 3087)

Kırgız Türkçesinde → **süngü** “süngü, mızrak” (Cumakunova, 2005: 801)

Kazan- Tatar Türkçesinde → **söñge** “mızrak” (Öner, 2015: 273)

Tatar Türkçesinde → **söñgä** “kargı, mızrak” (Ehmetyanov, Möhemmetdinov, Nurieva, Ganiev, 2014: 287)

Uygur Türkçesinde → **süñüg/ miltıknöyeisi** “tüfek” (Ercilasun, 1991: 802)

Kumuk Türkçesinde → **süngü** “süngü” (Ercilasun, 1991: 802)

Nogay Türkçesinde → **süngü** “süngü” (Gülensoy, 2007: 818)

Türkmen Türkçesinde → **süngi** “süngü” (Ercilasun, 1991: 802)

Karaçay Türkçesinde → **süññü** “süngü” (Ercilasun, 1991: 802)

Başkurt Türkçesinde → **höngö / ştıg(miltıkta)** “süngü” (Rusça) (Ercilasun, 1991: 802)

Kırım- Tatar Türkçesinde → **süngü** “süngü” (Muzafarov, Muzafarov, 2018: 316)

Yakut Türkçesinde → **үңү<үң-** “batırmak, boynuzları ile vurmak” < *sünüg (baştaki “s”nin düşmesi eski bir kuraldır (Gülensoy, 2007: 818).

Çuvaş Türkçesinde → **săñă** “süngü” (eski çağlardan başlayarak kullanılır) (Gülensoy, 2007: 818)

Kazak Türkçesinde → **nayza (miltıktıñ)** “mızrak” (Rusça) (Ercilasun, 1991: 802)

Özbek Türkçesinde → **näyzä (miltıkçida)** “süngü, mızrak” (Rusça) (Yusupova, 2018: 532)

Karaçay- Malkar Türkçesinde → **süngü** “süngü” (Tavkul, 2000: 358)

“Süngü” kelimesi çağdaş Türk lehçelerinin –Yakut Türkçesi haricinde- hemen hepsinde “mızrak, ok” anlamında kullanılmaktadır. Lehçelere Rusçadan geçen “mızrak, ok” anlamındaki kelimeler dışında hepsinde **süngü, söñge, süñüg, süngi, süñü, süññi** biçimleri kullanılmaktadır. Bu nedenle de kelimenin kullanımında çok fazla fonolojik farklılık görülmemektedir.

2.Sonuç

Yapılan incelemeler neticesinde “süngü” kelimesinin kökeni hakkında araştırmacılar arasında bir fikir birliği olmadığı görülmektedir. Elde edilen verilere göre bir kısım araştırmacı; morfolojik bir köken bilim açıklamasında bulunmamakla beraber anlamsal olarak kelimenin kökünü “tüfek namlusunun ucuna takılan küçük, kılıç biçiminde delici silah ve ok, mızrak” olarak açıklar. Bir kısmı ise, “kemik” anlamındaki **süngükten** geliştiğini; bir kısmı “savaşmak” anlamındaki ***süñ-** farazi kökünden, bir kısmı “batmak, sinmek, içine girmek” anlamındaki **süñ-** fiilinden, bir kısmı “bozguna uğramak” anlamındaki **sanç-** kökünden geliştiğini, bir kısmı **sü** ve **sın-** kökünün karışmasından, bir kısmı ise “uzamak, uzatmak, uzanmak” anlamındaki **sün-** fiilinden geliştiğini ifade eder.

Bütün veriler göz önüne alındığında bu çalışmada diğer köken bilgisi yorumlarından ziyade tarafımızca iki ihtimal üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu ihtimallerden birincisi kelimenin “kemik” anlamındaki **süngükten** geliştiği, ikincisi ise “batmak, sinmek, içine girmek” anlamındaki **sün-** fiilinden türediğidir.

İncelemeler sonucunda birinci ihtimale varılmasının sebebi **süngü** kelimesinin “kemik” anlamındaki **sünüğten** geliyor olmasıdır. Çünkü Eski Türklerde savaş aletleri kemikten de yapılıyor ve kemik yontulup sivriltilerek yani bugünkü işlevine getirilerek kullanılıyordu.

İkinci ihtimal olan “batmak, sinmek, içine girmek” anlamındaki ***sün-** fiilinden türediği düşüncesidir. “Süngü”nün kullanım amacını ve yöntemini göz önüne aldığımızda ve Yakutçada **süngünün** karşılığı olan **üñü<ün-**’nün anlamının “batırmak, boynuzları ile vurmak” anlamında kullanılıyor olması da bu ihtimali güçlendirmektedir.

Kaynaklar

- [1] Ağca, F. , Gül, B. (2018). *Uygur Harfî Oğuz Kağan Destanında Geçen Moğolca Sözcükler*.Türkbilig.
- [2] Altaylı, S. (2018). Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü. Ankara:TDK.
- [3] Arat, R.R. (1998). Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig. Ankara: TDK.
- [4] Atalay, B. (2018). DivanûLugati’t-Türk. Ankara: TDK.
- [5] Atalay B. (1970). AbuşkaLugati ve Çağatay Sözlüğü. Ankara: Akyıldız Matbaası.
- [6] Ayverdi, İ. (2010). Kubbealtı LugatiMisalli Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul:Kubbealtı Yayınları.
- [7] Başdaş, C. (2006). *Türk Organ Adlarında Kelime Sonu -k Ünsüzü ve Çokluk*. İlmî Araştırmalar. 45-57.
- [8] Caferoğlu, A. (2015). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü. Ankara: TDK.
- [9] Clauson, S.G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Londra:Oxford At TheClarendonPress.
- [10]Cumakunova, G. (2005). Türkçe – Kırgızca Sözlük. Bişkek:Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları.
- [11]Dilçin, C. (2018). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara:TDK.
- [12]Dilçin, C. (1993). Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü X. Ankara:TDK.
- [13]Ehmetyanov, R. , Möhemmetdinov, R. , N urieva, F.,Ganiev, F. (2014).m Türkçe-Tatarca Sözlük. Ankara:TDK.
- [14]Ercilasun, A.B. (1991). Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü. Ankara : Kültür Bakanlığı Yayınları.
- [15]Eyuboğlu, İ.Z. (1991). Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- [16]Godward, A. (1999). A Dictionary of TurkishEtymology.
- [17]Gülensoy, T. (2007). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. Ankara:TDK.
- [18]İstanbul Devlet Matbaası. (1934). Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi cilt 2. İstanbul.
- [19]Kanar, M. (2010). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü (Etimolojik). İstanbul: Derin Yayınları.
- [20]Karakurt, D. (2011). Türk Söylence Sözlüğü. İstanbul: F Klavye Yayınları.
- [21]Kerestedjian, B.E. (1912). DictionaireEtymologique de la LangueTurque. Londra.
- [22]Muzaforarov, R. , Muzaforarov, N. (2018). Kırım-Tatar Türkçesi Türkiye Türkçesi Rusça Sözlük. Ankara: TDK.

- [23] Nakipoğlu, M. (2008). *Türkçede Kullanılan Vücut Sözcükleri*. 22. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri.
- [24] Naskali, E. G. ,Duranlı, M. (1999). *Alayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- [25] Ölmez, M.N. (1998). *Etimoloji Sözlükleri*. Kebikeç. 175-184.
- [26] Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- [27] Özşahin, M. (2017). *Yakut Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- [28] Parlatur, İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- [29] Pekacar, Ç. (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- [30] Pelliot, P. (1995). *Uygur Yazısıyla Yazılmış Oğuzhan Destanı Üzerine*. Ankara:TDK.
- [31] Sami, Ş. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- [32] Sevortyan, E.V. (2003). *Etymologiceskiy Slovar' Tyrkskiy Yazıkov*. Moskova.
- [33] Stachowski, M. (2011). *Etimoloji*. Ankara : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- [34] Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- [35] Tietze, A. (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Ankara:Türkiye Bilimler Akademisi.
- [36] Tekin, T. (2008). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK.
- [37] Toker, M. (2011). *"Haydi, Hadi, Hayda" Kelimeleri Üzerine. Türkiye Araştırmaları Dergisi*. 55-70.
- [38] Topçu, K. (2012). *Şimşek Kelimesi Üzerine*. Akademik Bakış Dergisi. 1-8.
- [39] Tulum, M. (2011). 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı. Ankara:TDK.
- [40] Türk Dil Kurumu. (2009). *Türkçe Sözlük*. Ankara:TDK.
- [41] Türk Tarih Kurumu. (1971). XII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü. Ankara:TTK.
- [42] Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- [43] Yavuzarslan, P. (2013). *Tarihî Türk Dili Metinlerinde şimşek (>şüşşek? ~ şünşek<şünşek) Kelimesinin Varyantları ve Etimolojisi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi.
- [44] Yıldırım, T. (2011). *DivanûLügati't-Türk'te Geçen Mimarlıkla İlgili Adlar*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- [45] Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara:TDK.
- [46] <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/%c3%96ZYETK%c4%b0N-A.-Melek-TAR%c4%b0H%c3%8e-T%c3%9cRK-D%c4%b0L%c4%b0-ALANINDA-UZUNLUK-MESAFE-%c3%96L%c3%87%c3%9cM%c3%9cNDE-KULLANILAN-B%c4%b0R%c4%b0MLER.pdf>
- [47] <https://www.nisanyansozluk.com/?k=s%C3%BCng%C3%BC>
- [48] http://www.dilbilimi.net/Tekin_Turk_Dilleri_Ailesi.pdf

Gülşen Yılmaz
Republic of Turkey

The Etymology of the Word “Süngü”

This study analyzes the etymology of the word “bayonet” used in the meaning of a small sword in the form of a piercing weapon attached to the end of a rifle barrel. Several other studies done to date on the etymology of the word will be evaluated and our own view will be defended.

Keywords: *Etymology, etynom, the word of Turkish, süngü.*

ЗБОРОВНИТЕ ГРУПИ СО ПОСТПОЗИЦИЈА ВО ТУРСКИОТ ЈАЗИК И НИВНОТО ПРЕДАВАЊЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Марија Леонтиќ

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija.leontik@ugd.edu.mk

Апстракт: Зборовната група (синтагма) со постпозиција (*edat grubu*) се образува од именски збор и од постпозиција. Пр. *Ali ile/со Али*. Во овој труд ќе се обработуваат зборовните групи со постпозиција и нивното предавање во македонскиот јазик.

Клучни зборови: *зборовна група, постпозиција, турски јазик, македонски јазик.*

1. Вовед

Во турскиот јазик именските и глаголските видови зборови според одредени правила се редат во зборовни групи (синтагми) и учествуваат во образувањето на реченицата. Зборовната група е непредикативна синтаксичка единица што се состои од повеќе зборови наредени едни до други според определени правила. Во турската граматика називот на зборовната група се формира според главниот член. Според ова во турскиот јазик ги имаме следните зборовни групи: зборовна група со извик (*ünlem grubu*, *hitap grubu*), зборовна група со титула (*unvan grubu*), зборовна група со сложена именка (*birleşik isim grubu*), зборовна група со придавка (*sifat tamlaması*), зборовна група со број (*sayı grubu*), зборовна група со хендијада (*tekrar grubu*), зборовна група со присвоен суфикс (*iyelik grubu*), зборовна група со именка (*isim tamlaması*), зборовна група на припадност (*aitlik grubu*), зборовна група со постпозиција (*edat grubu*), зборовна група со сврзник (*bağlama grubu*), скратени зборовни групи (*kısaltma grupları*), зборовна група со сложен глагол (*birleşik fiil grubu*), зборовна групи со глаголска именка (*isim-fiil grubu*), зборовни групи со глаголска придавка (*sifat-fiil grubu*) и зборовна група со глаголски прилог (*zarf-fiil grubu*).

Во македонскиот јазик се употребуваат термините (именска) синтагма, фраза и група, но ние во овој труд ќе го употребуваме терминот *зборовна група*, бидејќи во турскиот јазик зборовните групи може да се образуваат со именски и со глаголски видови зборови.

Во овој труд ќе се опише зборовната група со постпозиција (*edat grubu*) во турскиот јазик и ќе се приложи нејзиното предавање во македонскиот јазик.

2. Зборовна група со постпозиција во турскиот јазик (Edat Grubu)

Зборовната група со постпозиција во турскиот јазик се образува со еден именски збор (именка, глаголска именка, заменка, придавка, глаголска придавка, прилог) и една постпозиција. Во оваа зборовна група постпозицијата секогаш следи по именскиот збор.

Зборовна група со постпозиција (Edat Grubu)

именски збор + постпозиција = зборовна група со постпозиција
 isim unsuru + çekim edatı = edat grubu

Во зборовната група со постпозиција главно се користат постпозициите¹ како *başka/освен; beri/од (пред); dair/за; dek/до; diye/за, за да; dolayı/поради, заради; doğru/кон; gayri/освен; gibi/како; göre/според, по; evvel/пред; için/за, поради, заради; ile/со; kadar/колку, до; karşı/против, наспроти, кон; karşın/против, наспроти; nazaran/според, спрема; önce/пред; ötürü/поради, заради; rağmen/наспроти, спротивно; sonra/по, потоа, после; üzere/да, за да; üzre/на; уана/за* коишто следат по именскиот збор.

Постпозициите при поврзување со именските зборови може да ги имаат следниве значења во зборовната група со постпозиција: припадност, поврзаност (*dair/за, üzerine/на*), сличност, идентичност, истоветност, еднаквост (*gibi/како, üzere, üzre/на*), својственост, особеност (*başka/освен, gayri/освен*), заедништво, средство (*ile/со*), количество, степен (*kadar/колку*), соодветност, врска, однос (*göre/според, nazaran/според, üzere/на*), причина, цел (*için/за, diye/за, за да, dolayı/поради, üzere/на, üzre/на*), спротивност, споредување (*karşı/наспроти, karşın/против, rağmen/спротивно*), правец (*kadar/до, değin/до, doğru/кон, karşı/кон, уана/за*), претходност, подоцнежност, време (*önce/пред, evvel/пред, sonra/по, beri/од*). Од гореизложеното може да се согледа дека една постпозиција може да развие различни значења (пр. *bana karşı/наспроти мене; kadına karşı/кон жена*), но и различни постпозиции може да развијат исто или слично значење (пр. *öğrenci için/за ученик, size dair/за вас*) при поврзување со именскиот збор во зборовната група со постпозиција.

Во зборовната група со постпозиција, именскиот збор може да се наоѓа во различни падежи (номинатив, датив, аблатив, генитив). Според ова, можеме да разликуваме постпозиции што доаѓаат по именски збор во номинатив, датив или аблатив и постпозиции што доаѓаат по заменки во генитив.

Постпозициите што бараат номинативна именска форма се: *diye/за, за да; için/за, поради, заради; ile/со; gibi/како; kadar/колку; üzre/на*. Пр. *öğrenci ile/со ученик; bunlar için/за овие, çocuk gibi/како дете, deniz kadar/колку море, kitap diye/ за книга*. Личните заменки само во трето лице множина се врзуваат за постпозициите *ile/со, için/за* во номинатив (пр. *onlar+ø ile/со нив, onlar+ø için/за нив*), а показните заменки само во множина се поврзуваат со

¹ Постпозициите се наредени по азбучен редослед.

постпозициите *ile/co*, *için/за* во номинатив (*bunlar+ø ile/co* овие, *şunlar+ø ile/co* тие, *onlar+ø ile/co* оние, *bunlar+ø için/за* овие, *şunlar+ø için/за* тие, *onlar+ø için/за* оние).

Постпозициите *dair/за*; *dek/до*; *değın/до*; *doğru/кон*; *göre/според*, *no; kadar/колку*, *до*; *karşı/против*, *наспроти*, *кон*; *karşın/против*, *наспроти*; *nazaran/според*, *спрема*; *rağmen/наспроти*, *спротивно* се употребуваат по именка и замена кои ги имаат дативните падежни наставки -A (-а, -е). Пр. *göğе dek/до* небо; *öğretmene göre/според* наставник; *mutluluğа doğru/кон* среќа; *size rağmen/наспроти* вас; *onlara karşı/против* нив, *наспроти* нив, *кон* нив.

Постпозициите *başka/освен*; *beri/од (пред)*; *dolayı/поради*, *заради*; *gayri/освен*; *evvel/пред*; *önce/пред*; *ötürü/поради*, *заради*; *sonra/по*; *yana/за* се користат по именка и по замена кои ги имаат аблативните падежни наставки -DAn (-дан, -ден). Пр. *okuldan önce/пред* училиште; *parktan evvel/* пред парк; *dersten sonra/по* час, после час; *sevinçten ötürü/поради* радост, *заради* радост; *bundan dolayı/поради* овој; *iyilikten yana/за* добрина; *senden yana/за* тебе; *senden gayri/освен* тебе.

Постпозициите *diye/дека*; *gibi/како*; *için/за*; *ile/co*; *kadar/колку* бараат замена со генитивната наставка -In (-in, -in, -un, -ün). Пр. *bizim diye/дека* е наш; *sizin gibi/како* вас; *onun için/за* него, за неа; *benim ile/co* мене; *senin kadar/колку* тебе.

Во зборовната група со постпозиција може да има повеќе од еден именски збор. Пр. *oğlanlar, kızlar için /* за момчиња, девојки; *yazarlar, ressamlar, oyuncular gibi /* како писатели, сликари, актери.

Во зборовната група со постпозиција, именскиот елемент може да биде друга зборовна група. Пр. *uçan balonlar gibi /* како летечки балони (во оваа зборовна група со постпозиција именскиот елемент *uçan balonlar/*летечки балони во турскиот јазик претставува зборовна група со придавка/sıfat tamlaması); *kitap okumak için /* за читање книга (во оваа зборовна група со постпозиција именскиот елемент *kitap okumak/*читање книга, во турскиот јазик претставува зборовна група со глаголска именка/isim-fiil grubu);

Во зборовната група со постпозиција, именскиот елемент може да биде претставен и со реченица. Пр. *Seni arasın diye gönderdim. /* Го испратив за да те бара тебе (во оваа зборовна група со постпозиција именскиот елемент во номинатив *seni arasın/*те бара тебе, претставува реченица).

Зборовната група со постпозиција може да се наоѓа и во рамките на друга зборовна група. Пр. *Başarıya göre* артаѓан / подарок според успех (*başarıya göre* артаѓан/подарок според успех е зборовна група со придавка/sıfat tamlaması, *başarıya göre/според* успех е зборовна група со постпозиција); *sağlık için* dinlenmek / одморање за здравје (*sağlık için* dinlenmek/одморање за здравје е зборовна група со глаголска именка/isim-fiil grubu, *sağlık için/за* здравје е зборовна група со постпозиција); *çocuk gibi* sevinen / изградуван како дете (*çocuk gibi* sevinen / изградуван како дете е зборовна група со глаголска придавка/ sıfat-fiil grubu, *çocuk gibi/како* дете е зборовна група со постпозиција); *okula doğru* yürüyünce / чекорејќи кон училиште (*okula doğru* yürüyünce / чекорејќи кон училиште е зборовна група со глаголски прилог/zarf-fiil grubu, *okula doğru/кон* училиште е зборовна група со постпозиција).

Кај зборовната група со постпозиција во турскиот јазик акцентот паѓа на именскиот збор. Пр. *kuşlar gibi* / како птици; *insanlar için* / за луѓе.

3. Предавањето на зборовната група со постпозиција од турски на македонски јазик

Бидејќи еквивалент на турските постпозиции се македонските предлози, прилози, сврзници и слично зборовната група со постпозиција од турскиот во македонскиот јазик се предава на различни начини.

Постпозициите *ile/co*; *için/za*; *gibi/како*; *kadar/колку*; *diye/за* (*da*); *üzre/на*, *üzere/за*, *при* што во зборовната група со постпозиција бараат номинативна именска или заменска форма во македонскиот јазик може да се предадат на следниот начин: **а) со општозависна именска група која содржи предлози**: • *bilgisayar ile/co* компјутер; *bunlar ile/co* овие; *şunlar ile/co* тие, *onlar ile/co* оние, *biri ile/co* еден, со некој; *birileri ile/co* едни, со некои; *bazısı ile/co* некој; *bazıları ile/co* некои; *herkes ile/co* секој; • *öğrenci için/за* ученик; *bunlar için/за* овие; *şunlar için/за* тие; *onlar için/за* оние; *biri için/за* еден, за некој; *birileri için/за* едни, за некои; *bazısı için/за* некој; *bazıları için/за* некои; *herkes için/за* секој; • *ayak üzre/на* нозе; *yol üzre/на* пат; • *kalmak üzere/за* останување; *sormak üzere/при* прашување; • *sınav diye/за* испит; **б) со дел-реченица**: • *bunlar diye/за* овие да; *şunlar diye/за* тие да; *onlar diye/за* оние да; *kim diye/за* кој да; *kimler diye/за* кои да; *ne diye/за* што да; *neler diye/за* што сè да; *kendi diye/за* самиот да; *kendileri diye/за* самите да; **в) со прилошка определба**: • *öğretmen gibi/како* наставник; *bunlar gibi/како* овие; *şunlar gibi/како* тие; *onlar gibi/како* оние; *biri gibi/како* еден, како некој; *birileri gibi/како* едни, како некои; *bazısı gibi/како* некој; *bazıları gibi/како* некои; *herkes gibi/како* секој; • *kitap kadar/колку* книга; *bu kadar/колку* ова; *şu kadar/колку* тоа; *o kadar/колку* она; *bunlar kadar/колку* овие; *şunlar kadar/колку* тие; *onlar kadar/колку* оние; *biri kadar/колку* еден, колку некој; *birileri kadar/колку* едни, колку некои; *bazısı kadar/колку* некој; *bazıları kadar/колку* некои; *herkes kadar/колку* секој.

Постпозициите *göre/според*, *no*; *kadar/до*; *karşı/против*, *наспроти*, *кон*; *karşın/противно*, *спротивно*, *наспроти*; *doğru/кон*; *rağmen/наспроти*, *спротивно*; *nazaran/според*, *спрема*, *сообразно*; *dek/до*; *değin/до*; *dair/за*, *во врска со* што во зборовната група со постпозиција се употребуваат по именка и замена во датив во македонскиот јазик може да се предадат со општозависна именска група која содржи предлози: • *danışmana göre/според* советникот; *bana göre/според* мене; *sana göre/според* тебе; *ona göre/според* него, според неа; *bize göre/според* нас; *size göre/според* вас; *onlara göre/според* нив; *buna göre/според* ова; *şuna göre/според* тоа; *ona göre/според* она; *bunlara göre/според* овие; *şunlara göre/според* тие; *onlara göre/според* оние; *birine göre/според* еден, според некој; *birilerine göre/според* едни, според некои; *bazısına göre/според* некој; *bazılarına göre/според* некои; *herkese göre/според* секој; • *okula kadar/до* училиште; *bana kadar/до* мене; *sana kadar/до* тебе; *ona kadar/до* него, до неа; *bize kadar/до* нас; *size kadar/до* вас; *buna kadar/до* ова; *şuna kadar/до* тоа; *ona kadar/до* она; *bunlara kadar/до* овие; *şunlara kadar/до* тие; • *eve karşı/наспроти* куќа; *bana karşı/наспроти* мене, против мене, кон мене;

sana karşı/наспроти тебе, против тебе, кон тебе; ona karşı/наспроти него, наспроти неа, против него, против неа, кон него, кон неа; bize karşı/наспроти нас, против нас, кон нас; size karşı/наспроти вас, против вас, кон вас; onlara karşı/наспроти нив, против нив, кон нив; buna karşı/наспроти ова, против ова, кон ова; şuna karşı/наспроти тоа, против тоа, кон тоа; ona karşı/наспроти она, против она, кон она; bunlara karşı/наспроти овие, против овие, кон овие; şunlara karşı/наспроти тие, против тие, кон тие; onlara karşı/наспроти оние, против оние, кон оние; birine karşı/наспроти еден, против еден, кон еден, наспроти некој, против некој, кон некој; birilerine karşı/наспроти едни, против едни, кон едни, наспроти некои, против некои, кон некои; bazısına karşı/наспроти некој, против некој, кон некој; bazılarına karşı/наспроти некои, против некои, кон некои; herkese karşı/наспроти сите, против сите, кон сите; ● eleştirilere karşı/спротивно на критики, наспроти критики; sıcaklığa karşı/спротивно на топлина, наспроти топлина; ● hastaneye doğru/кон болница; bana doğru/кон мене; sana doğru/кон тебе; ona doğru/кон него, кон неа; bize doğru/кон нас; size doğru/кон вас; onlara doğru/кон нив; buna doğru/кон ова; şuna doğru/кон тоа; ona doğru/кон она; bunlara doğru/кон овие; şunlara doğru/кон тие; onlara doğru/кон оние; birine doğru/кон еден, кон некој; birilerine doğru/кон едни, кон некои; bazısına doğru/кон некој; bazılarına doğru/кон некои; herkese doğru/кон секој; ● bilgiye rağmen/наспроти знаење; bana rağmen/наспроти мене, спротивно на мене; sana rağmen/наспроти тебе, спротивно на тебе; ona rağmen/наспроти него, наспроти неа, спротивно на него, спротивно на неа; bize rağmen/наспроти нас, спротивно на нас; size rağmen/наспроти вас, спротивно на вас; onlara rağmen/наспроти нив, спротивно на нив; buna rağmen/наспроти ова, спротивно на ова; şuna rağmen/наспроти тоа, спротивно на тоа; ona rağmen/наспроти она, спротивно на она; bunlara rağmen/наспроти овие, спротивно на овие; şunlara rağmen/наспроти тие, спротивно на тие; onlara rağmen/наспроти оние, спротивно на оние; birine rağmen/наспроти еден, наспроти некој, спротивно на еден, спротивно на некој; birilerine rağmen/наспроти едни, наспроти некои, спротивно на едни, спротивно на некои; bazısına rağmen/наспроти некој, спротивно на некој; bazılarına rağmen/наспроти некои, спротивно на некои; herkese rağmen/наспроти секој, спротивно на секој; ● müdüre nazaran/според директорот, спрема директорот, сообразно директорот; bana nazaran/според мене, спрема мене, сообразно со мене; sana nazaran/според тебе, спрема тебе, сообразно со тебе; ona nazaran/според него, според неа, спрема него, спрема неа; bize nazaran/според нас, спрема нас; size nazaran/според вас, спрема вас; onlara nazaran/според нив, спрема нив; buna nazaran/според ова, спрема ова; şuna nazaran/според тоа, спрема тоа; ona nazaran/според она, спрема она; bunlara nazaran/според овие, спрема овие; şunlara nazaran/според тие, спрема тие; onlara nazaran/според оние, спрема оние; birine nazaran/според еден, според некој, спрема еден, спрема некој; birilerine nazaran/според едни, според некои; bazısına nazaran/според некој, спрема некој; bazılarına nazaran/според некои, спрема некои; herkese nazaran/според секој, спрема секој; ● akşama dek/до вечер; bana dek/до мене; sana dek/до тебе; ona dek/до него, до неа; bize dek/до нас; size dek/до вас; onlara dek/до нив; buna dek/до ова; şuna dek/до тоа;

ona dek/до она; bunlara dek/до овие; şunlara dek/до тие; onlara dek/до оние; birine dek/до еден, до некој; • sabaha deĝin/до утро; bana deĝin/до мене; sana deĝin/до тебе; ona deĝin /до него, до неа; bize deĝin/до нас; size deĝin/до вас; onlara deĝin/до нив; buna deĝin/до ова; şuna deĝin/до тоа; ona deĝin/до она; bunlara deĝin/до овие; şunlara deĝin/до тие; onlara deĝin/до оние; • eve dair/за куќа; bana dair/за мене; sana dair/за тебе; ona dair/за него, за неа; bize dair/за нас; size dair/за вас; onlara dair/за нив; buna dair/за ова; şuna dair/за тоа; ona dair/за она; bunlara dair/за овие; şunlara dair/за тие; onlara dair/за оние; birine dair/за еден, за некој.

Постпозициите *önce/пред; evvel/пред; beri/од (пред); sonra/по; dolayı/поради; заради; ötürü/поради, заради; başka/освен; yana/за; gayri/освен* што во зборовната група со постпозиција се користат по именка и замена во аблатив во македонскиот јазик може да се предадат со *општозависна именска група која содржи предлози*: • ihtiyarlıktan önce (evvel)/пред старост; benden önce (evvel)/пред мене; senden önce (evvel)/пред тебе; ondan önce (evvel)/пред него, пред неа; bizden önce (evvel)/пред нас; sizden önce (evvel)/пред вас; onlardan önce (evvel)/пред нив; bundan önce (evvel)/пред ова; şundan önce (evvel)/пред тоа; ondan önce (evvel)/пред она; bunlardan önce (evvel)/пред овие; şunlardan önce (evvel)/пред тие; onlardan önce (evvel)/пред оние; birinden önce (evvel)/пред еден, пред некој; birilerinden önce (evvel)/пред едни, пред некои; bazısından önce (evvel)/пред некој; bazılarından önce (evvel)/пред некои; herkesten önce (evvel)/пред секој; • dünden beri/од вчера; saat sekizden beri/од осум часот; sekiz günden beri/од пред осум дена; • yarından sonra/по утре; çocukluktan sonra/по детство; benden sonra/по мене; senden sonra/по тебе; ondan sonra/по него, по неа; bizden sonra/по нас; sizden sonra/по вас; onlardan sonra/по нив; bundan sonra/по ова; şundan sonra/по тоа; ondan sonra/по она; bunlardan sonra/по овие; şunlardan sonra/по тие; onlardan sonra/по оние; birinden sonra/по некој; birilerinden sonra/по некои; bazısından sonra/по некој; bazılarından sonra/по некои; herkesten sonra/по секој; • benden dolayı (ötürü)/поради мене; senden dolayı (ötürü)/поради тебе; ondan dolayı (ötürü)/поради него, поради неа; bizden dolayı (ötürü)/поради нас; sizden dolayı (ötürü)/поради вас; onlardan dolayı (ötürü)/поради нив; bundan dolayı (ötürü)/поради ова; şundan dolayı (ötürü)/поради тоа; ondan dolayı (ötürü)/поради она; bunlardan dolayı (ötürü)/поради овие; şunlardan dolayı (ötürü)/поради тие; onlardan dolayı (ötürü)/поради оние; birinden dolayı (ötürü)/поради некој; birilerinden dolayı (ötürü)/поради некои; bazısından dolayı (ötürü)/поради некој; bazılarından dolayı (ötürü)/поради некои; herkesten dolayı (ötürü)/поради секој; • müdürden başka/освен директорот; benden başka/освен мене; senden başka/освен тебе; ondan başka/освен него, освен неа; bizden başka/освен нас; sizden başka/освен вас; onlardan başka/освен нив; bundan başka/освен ова; şundan başka/освен тоа; ondan başka/освен она; bunlardan başka/освен овие; şunlardan başka/освен тие; onlardan başka/освен оние; birinden başka/освен некој; birilerinden başka/освен некои; bazısından başka/освен некој; bazılarından başka/освен некои; herkesten başka/освен секој; • dostluktan yana/за пријателство; benden yana/за мене; senden yana/за тебе; ondan yana/за него, за неа; bizden yana/за нас; sizden yana/за вас; onlardan yana/за нив; bundan yana/за ова; şundan yana/за тоа; ondan

yana/за она; bunlardan yana/за овие; şunlardan yana/за тие; onlardan yana/за оние; • evden gayri/освен кука; bizden gayri/освен нас; sizden gayri/освен вас.

Постпозициите *gibi/како; için/за; ile/со; kadar/колку, како, до; diye/дека* е во зборовната група со постпозиции бараат замена во генитив и во македонскиот јазик може да се предадат на следниот начин: **а) со општозависна именска група која содржи предлози:** • benim ile/со мене; senin ile/со тебе; onun ile/со него, со неа; bizim ile/со нас; sizin ile/со вас; bunun ile/со ова; şunun ile/со тоа; onun ile/со она; • benim için/за мене; senin için/за тебе; onun için/за него, за неа; bizim için/за нас; sizin için/за вас; bunun için/за ова; şunun için/за тоа; onun için/за она; **б) со дел-реченица:** • benim diye/дека е мој; senin diye/дека е твој; bizim diye/дека е наш; sizin diye/дека е ваш; bunun diye/дека е на овој; şunun diye/дека е на тој; onun diye/дека е на оној; **в) со прилошка определба:** • benim gibi/како мене; senin gibi/како тебе; onun gibi/како него, како неа; bizim gibi/како нас; sizin gibi/како вас; bunun gibi/како ова; şunun gibi/како тоа; onun gibi/како она; • benim kadar/колку мене; senin kadar/колку тебе; onun kadar/колку него, колку неа; bizim kadar/колку нас; sizin kadar/колку вас.

Заклучок

Зборовната група (синтагма) со постпозиција (edat grubu) е многу често употребувана зборовна група во турскиот јазик. Оваа зборовна група се образува од именски збор и постпозиција. Именскиот збор може да биде во номинатив или да го добие генитивниот суфикс (-In), дативниот суфикс (-A) или аблативниот суфикс (-DAn). Постпозициите за именските зборови се врзуваат на различни начини. Во зборовната група со постпозиција кога именскиот збор е во номинатив, постпозицијата за него се врзува без суфикс, но кога именскиот збор е во генитив, датив или аблатив постпозицијата се врзува за него со одредени падежни суфикси. Пр.

Постпозиција со именски збор во номинатив (Yalın durumunda olan isim unsuru ve edat)	Постпозиција со именски збор во генитив (İlgi durumunda olan isim unsuru ve edat)	Постпозиција со именски збор во датив (Yönelme durumunda olan isim unsuru ve edat)	Постпозиција со именски збор во аблатив (Ayrılma durumunda olan isim unsuru ve edat)
öğretmen ile / со наставник	bizim için / за нас	okula kadar / до училиште	bundan dolayı / поради ова
Deniz için / за Дениз	onun için / за него, за неа	bize doğru / кон нас	şundan ötürü / поради тоа
okumak için / за читање	bizim gibi / како нас	size rağmen / наспроти вас	bundan sonra / по ова
çocuk gibi / како дете	sizin gibi / како вас	onlara karşı / наспроти нив	kıştan önce / пред зима
dağ kadar / колку планина	kimin ile / со кого	soğuğa karşı / наспроти ладно	okumadan evvel / пред читање
herkes kadar /	onun gibi /	olaya dair /	sizden yana /

колку сите	како него, како неа	за настан	за вас
tanıtmak üzere / за презентација	senin kadar / колку тебе	havaya göre / според време	bilgiden gayri / освен знаење
konuşmak üzere / при зборување	onun diye / дека е негов/нејзин	sabaha dek / до утро	senden başka / освен тебе
başarı diye / за успех	onun diye / дека е негов/нејзин	size nazaran / наспрема вас	yazdan beri / од лето
bunlar diye/ за овие да	bizim diye / дека е наш	geceye değin / до ноќ	dünden beri / од вчера

Зборовните групи со постпозиција добивајќи ги формообразувачките суфикси во речениците може да имаат функција на прирок (предикат) и прилошка определба (адвербијална определба). Пр. *Bu adam, tavırlarıyla küçük çocuk gibiydi.* / Овој човек, со своите постапки беше како дете. (зборовната група со постпозиција *tavırlarıyla küçük çocuk gibiydi* / со своите постапки беше како дете има функција на прирок/yüklem); *Öğrenci sınavı sabaha kadar hazırladı.* / Ученикот испитот го подготви до утрото. (зборовната група со постпозиција *sabaha kadar/до утрото* има функција на прилошка определба за време/zaman bildiren tamlayıcı); *Ali, çok kitap okuduğu için Türkçeyi çok iyi anlıyor.* / Али бидејќи чита многу книги го разбира турскиот јазик многу добро. (зборовната група со постпозиција *çok kitap okuduğu için/бидејќи чита многу книги* во реченицата има функција на прилошка определба за начин/durum bildiren tamlayıcı).

Зборовната група со постпозиција од турскиот во македонскиот јазик се предава со општозависна именска група која содржи предлози, со дел-реченица и со прилошка определба. Во турскиот јазик зборовната група со постпозиција најчесто ги содржи предлозите *ile/со, için/за, gibi/како, kadar/колку, diye/за (да), göre/според, doğru/кон, önce/пред, evvel/пред, dolayı/поради, ötürü/заради, rağmen/наспроти, karşı/наспроти* коишто во македонскиот јазик се предаваат со соодветни еквиваленти. Пр.

Употребата на постпозициите со именски зборови во рамките на зборовната група со постпозиција Edat Gruplarında Edatların İsim Unsurları ile Kullanışı			
ile / со			
Ali ile/ со Али	benim ile/со мене	bunun ile/ со ова	kim ile/ со кого kimin ile/ со кого
Nur ile/ со Нур	senin ile/ со тебе	şunun ile/ со тоа	kimler ile/ со кои
arkadaş ile/со другар	onun ile/ со него, со неа	onun ile/ со она	ne ile/со што
anne ile/ со мајка	bizim ile/со нас	bunlar+ø ile/ со овие	neler ile/ со што сè
kitap+ø ile/ со книга	sizin ile/со вас	şunlar+ø ile/со тие	kendi ile/ со самиот
kalemler+ø ile/ со моливи	onlar+ø ile/со нив	onlar+ø ile/со оние	kendileri ile/ со самите
için / за			
Aziz için/	benim için/	bunun için/	kim için / за кого

за Азиз	за мене	за ова	kimin için / за чиј
Canan için/ за Џанан	senin için/ за тебе	şunun için/ за тоа	kimler için/ за кои
arkadaş için/ за другар	onun için/ за него, за неа	onun için/ за она	ne için/ за што
dostlar için/ за пријатели	bizim için/ за нас	bunlar+ø için/ за овие	neler için/ за што сè
kitap için/ за книга	sizin için/ за вас	şunlar+ø için/ за тие	kendi için/ за самиот
kalemler için/ за моливи	onlar+ø için/ за нив	onlar+ø için/ за оние	kendileri için/ за самите
gibi / како			
Bengül gibi / како Бенѓул	benim gibi / како мене	bunun gibi / како ова	kim gibi / како кој kimin gibi / како кој
Ayşenur gibi / како Ајшенур	senin gibi / како тебе	şunun gibi / како тоа	kimler gibi / како кои
baba gibi / како татко	onun gibi / како него, како неа	onun gibi / како она	ne gibi / како што
kedi gibi / како мачка	bizim gibi / како нас	bunlar+ø gibi / како овие	neler gibi / како што сè
çiçek gibi / како цвеќе	sizin gibi / како вас	şunlar+ø gibi / како тие	kendi gibi / како самиот
evler gibi / како куќи	onlar+ø gibi / како нив	onlar+ø gibi / како оние	kendileri gibi / како самите
kadar / колку, како, до			
Başak kadar / колку Башак	bana kadar/ до мене benim kadar/ колку мене	bu+ø kadar / колку ова	kim kadar / колку кој kimin kadar/колку кој
Naciye kadar / колку Наџије	sana kadar/ до тебе senin kadar/ колку тебе	şu+ø kadar / колку тоа	kimler kadar / колку кои
çocuk kadar / колку дете	ona kadar/ до него/неа onun kadar/колку него/неа	o+ø kadar / колку она	ne kadar / колку што
deniz kadar / колку море	bize kadar / до нас bizim kadar / колку нас	bunlar+ø kadar / колку овие	neler kadar / колку што сè
öğrenci kadar/ колку ученик	size kadar / до вас sizin kadar / колку вас	şunlar+ø kadar / колку тие	kendi kadar / колку самиот
binalar kadar / колку згради	onlara kadar / до нив onlar+ø kadar /колку нив	onlar+ø kadar / колку оние	kendileri kadar / колку самите
diye / за, за да			
Orhan diye / за Орхан	ben diye / за да јас benim diye / за мене	bunun diye / за ова	kim diye / за кој kimin diye / за кој
Ayşe diye / за Ајше	sen diye / за да ти senin diye / за тебе	şunun diye / за тоа	kimler diye / за кои
köy diye / за село	o diye / за да тој, таа, тоа onun diye/ за него, за неа	onun diye / за она	ne diye / за што
hava diye / за време	biz diye / за да ние bizim diye / за нас	bunlar diye / за овие	neler diye / за што сè
okuma diye / за читање	siz diye / за да вие sizin diye / за вас	şunlar diye / за тие	kendi diye / за самиот себеси
gülme diye /	onlar diye / за да тие	onlar diye /	kendileri diye /

за смеене	onlar diye / за нив	за оние	за самите себеси
göre / според, по			
Leyla'ya göre / според Лејла	bana göre / според мене	buna göre / според ова	birine göre / според еден
Jale'ye göre / според Жале	sana göre / според тебе	şuna göre / според тоа	birilerine göre / според едни
aileye göre / според семејство	ona göre / според него, според неа	ona göre / според она	bazısına göre / според некој
topluma göre / според општество	bize göre / според нас	bunlara göre / според овие	bazılarına göre / според некои
kuruma göre / според институција	size göre / според вас	şunlara göre / според тие	herkese göre / според секој
okullara göre / според училишта	onlara göre / според нив	onlara göre / според оние	
doğru / кон			
Ankara'ya doğru / кон Анкара	bana doğru / кон мене	buna doğru / кон ова	birine doğru / кон еден
Asil'e doğru / кон Асил	sana doğru / кон тебе	şuna doğru / кон тоа	birilerine doğru / кон едни
kıza doğru / кон девојче	ona doğru / кон него, кон неа	ona doğru / кон она	bazısına doğru / кон некој
binaya doğru / кон зграда	bize doğru / кон нас	bunlara doğru / кон овие	bazılarına doğru / кон некои
ağaca doğru / кон дрво	size doğru / кон вас	şunlara doğru / кон тие	herkese doğru / кон секој
göle doğru / кон езеро	onlara doğru / кон нив	onlara doğru / кон оние	
önce (evvel) / пред			
Nur'dan önce / пред Нур	benden önce / пред мене	bundan önce / пред ова	birinden önce / пред еден
Şen'den önce / пред Шен	senden önce / пред тебе	şundan önce / пред тоа	birilerinden önce / пред едни
evden önce / пред кука	ondan önce / пред него, пред неа	ondan önce / пред она	bazısından önce / пред некој
yoldan önce / пред пат	bizden önce / пред нас	bunlardan önce / пред овие	bazılarından önce / пред некои
tatilden önce / пред одмор	sizden önce / пред вас	şunlardan önce / пред тие	herkesten önce / пред секој
dersten önce / пред час	onlardan önce / пред нив	onlardan önce / пред оние	
dolayı (ötürü) / поради, заради			
Alp'ten dolayı / поради Алп	benden dolayı / поради мене	bundan dolayı / поради ова	birinden dolayı / поради еден
Asu'dan dolayı / поради Асу	senden dolayı / поради тебе	şundan dolayı / поради тоа	birilerinden dolayı / поради едни
evden dolayı / поради кука	ondan dolayı / поради него, поради неа	ondan dolayı / поради она	bazısından dolayı / поради некој
sudan dolayı / поради вода	bizden dolayı / поради нас	bunlardan dolayı / поради овие	bazılarından dolayı / поради некои

havadan dolayı / поради воздух	sizden dolayı / поради вас	şunlardan dolayı / поради тие	herkesten dolayı / поради секој
dağdan dolayı / поради планина	onlardan dolayı / поради нив	onlardan dolayı / поради оние	
rağmen / наспроти, спротивно			
Ese'ye rağmen / наспроти Еџе	bana rağmen / наспроти мене	buna rağmen / наспроти ова	birine rağmen / наспроти еден
Efe'ye rağmen / наспроти Ефе	sana rağmen / наспроти тебе	şuna rağmen / наспроти тоа	birilerine rağmen / наспроти едни
kuşa rağmen / наспроти птица	ona rağmen / наспроти него/неа	ona rağmen / наспроти она	bazısına rağmen / наспроти некој
gize rağmen / наспроти тајна	bize rağmen / наспроти нас	bunlara rağmen / наспроти овие	bazılarına rağmen / наспроти некои
nineye rağmen / наспроти баба	size rağmen / наспроти вас	şunlara rağmen / наспроти тие	herkese rağmen / наспроти секој
aileye rağmen / наспроти семејство	onlara rağmen / наспроти нив	onlara rağmen / наспроти оние	
karşı / наспроти, против, кон			
Fırat'a karşı / наспроти Ф'рат	bana karşı / наспроти мене	buna karşı / кон ова	birine karşı / против еден
Günay'a karşı / наспроти Ѓунај	sana karşı / наспроти тебе	şuna karşı / кон тоа	birilerine karşı / против едни
çocuğa karşı / наспроти дете	ona karşı / наспроти него/неа	ona karşı / кон она	bazısına karşı / против некој
hanıma karşı / наспроти госпоѓа	bizlere karşı / наспроти нас	bunlara karşı / кон овие	bazılarına karşı / против некои
otobüse karşı / наспроти автобус	sizlere karşı / наспроти вас	şunlara karşı / кон тие	herkese karşı / против секој
sinemaya karşı / наспроти кино	onlara karşı / наспроти нив	onlara karşı / кон оние	

При писменото преведување од турски на македонски јазик, преведувачот прво ги преведува постпозициите од зборовните групи со постпозиција, потоа целата зборовна група со постпозиција, а на крај реченицата. Затоа, многу е корисно преведувачот да ја познава структурата на зборовните групи со постпозиција во турскиот јазик, нивните специфичности и начини на предавање во македонскиот јазик. За таа цел во трудот приложивме најчести решенија за предавање на зборовните групи со постпозиција.

Користена литература

- [1] Doğan, Enfel. (2012). *Türkçe Cümle Bilgisi I*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- [2] Hatiboğlu, Vecihe. (1982). *Türkçenin Sözdizimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- [3] Karahan, Leylâ. (2012). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ.
- [4] Özkan, Mustafa. Pıllancı Hülya. (2012). *Türkçe Cümle Bilgisi. I-II*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- [5] Özkan, Mustafa. Sevinçli, Veysi. (2012). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- [6] Yelten, Muhammet. Açıkgoz, Halil. (2008). *Kelime Grupları*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

- [1] Ѓуркова, Лилјана Минова (2000). *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: МАГОР.
- [2] Саздов, Симон (2008). *Современ македонски јазик 3*. Скопје: Табернакул.

Marija Leontik

Goce Delchev University, Stip

Word Groups with a Postposition in Turkish Language and their Equivalence in Macedonian Language

Abstract: A word group with a postposition (edat grubu) is formed from a noun word and from a postposition. Ex. Ali ile / со Али / with Ali. This paper analyzes word group with a postposition in Turkish language and their equivalence in Macedonian language.

Keywords: *word group, postposition, Turkish language, Macedonian language.*

ПЕРИФРАЗИТЕ ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК

Виолета Јанушева

Универзитет „Св. Климент Охридски“, Битола
violetajanuseva@gmail.com

Апстракт: Предмет на испитување се перифразите во македонскиот јазик, нивната поделба, сличностите и разликите со фразеолошките изрази, апозицијата и аналитичкиот прирок и други нивни карактеристики. Истражувањето има описен карактер. Примерокот го сочинуваат перифрази ексцерпирани од јазикот на печатот од 2019 година и од интервјуа со родени зборуваачи на македонскиот јазик. Од методите за обработка на податоците и донесување научни заклучоци се користат анализа, компарација и синтеза. Резултатите од истражувањето го покажуваат следното: а) перифразите се сфаќаат како семантичко-синтаксички единици што претставуваат вторична номинација; б) има фигуративни и логички перифрази; в) и покрај сличностите има разлики меѓу перифразите и фразеолошките изрази, апозицијата и аналитичкиот прирок; г) перифразите имаат голем број други карактеристики.

Клучни зборови: *перифрази, македонски јазик, карактеристики.*

1. Вовед

Перифразите се маркантен белег, првенствено, на јазикот на печатените и електронските медиуми, а општо е познато дека јазикот употребен во нив ја отсликува современата состојба на македонскиот стандарден јазик и, секако, ги рефлектира актуелните проблеми во сите сфери од човековото живеење и дејствување.

Перифразите се претставуваат како потенцијал на јазикот за исполнување на најважната функција, номинативната. Во контекст на современата лингвистика, тие се научен предизвик, зашто преку нив се испитуваат развојните тенденции на јазикот. Оттука, тие имаат специфично место во лингвистичката наука и се предмет на испитување во овој труд.

2. Преглед на досегашни истражувања

Голем број речници ја дефинираат перифразата како средство што означува употреба на подолга фраза наместо пократка форма за изразување. Според Станева (1996), перифразата е вторична номинативна единица со семантичко-структурни особености што се реализира во говорот како синтаксичка и контекстуално мотивирана единица. Таа ја истакнува поврзаноста на перифразата со синонимијата, метафоризацијата и фразеологизмите. Во однос на нивната семантика, Станева разликува логички

и перифрази што се базираат на метафора, а izdelува и повеќе групи врз основа на структурата. Сфаќањето на Станева го прифаќа и Галперин (1981, стр. 152–156), според која од лингвистичка гледна точка, перифразата е комбинација на зборови што претставува повторно именување на објектот, односно замена на директното име на означувачот што може да се нарече и вторичен означувач. Врз основа на тоа дали перифразата се разбира надвор од контекстот или не, Галперин разликува стилистички или авторски (перифрази што носат нови и пооригинални информации за објектот) и јазични перифрази. Бидејќи јазичните перифрази се разбираат и надвор од контекстот, тие, според неа, не се стилистичко средство, туку синонимни изрази, односно перифрастични синоними, а како примери ги наведува: *мојата подобра половина* (сопругата), *понежсниот/послабиот пол* (жената), што значи дека јазичните перифрази и зборот на кој се однесуваат се синоними. Перифразата како стилистичко средство ја покажува преку извадокот од Дикенс: *...детето... лишено од она што не може да се замени*, при што оваа перифраза претставува вторична номинација за мајка и може да се разбере само од контекстот, а надвор од контекстот подлежи на индивидуални интерпретации. Таа, исто така, ја покажува врската на перифразите со карактеристиките на времето во кое тие се употребуваат и укажува на нивната улога во новинарските текстови. Кухаренко (2000, стр. 48–53), исто така, перифразата ја сфаќа како стилистичко средство при што се користи посложена синтаксичка структура наместо еден збор. Врз основа на механизмот на замена, според неа, се разликуваат фигуративни (базирани на метафора и метонимија) и логички перифрази. За логичките перифрази (кај Галперин, јазичните) кои се, всушност, перифрастични синоними со зборот на кој се однесуваат, таа ги наведува истите примери како и Галперин. Кухаренко истакнува дека главната функција на перифразата е да се истакне карактеристика што според авторот е најважна за опишаниот објект, па, според тоа станува збор за негова индивидуална перцепција. Испитувајќи ја перифразата во текстови од публицистичкиот стил, Ватева (2010, стр. 39–44) ја определува перифразата како описно изразно средство со кое појавите или предметите се разјаснуваат преку откривање на нивните карактеристики. И таа ја прифаќа поделбата на логички и фигуративни перифрази, но истовремено izdelува и една меѓугрупа перифрази кои започнуваат да ја губат својата сликовитост, како резултат на многу честата употреба и се приближуваат кон општојазичните, на пример, *Градот на Липите* (*Стара Загора*). Кај логичките перифрази, според неа, лексемите се карактеризираат само со денотативни семи, а зборовите функционираат во своето директно значење, на пример, *...објасни претседателот на софиската Топлификација* (Петко Милевски), *...соопшти министерот за економија* (Петар Димитров), *јужната соседка* (Грција), а во основата на фигуративните перифрази се метафората и метонимијата: *Островот на Афродита* (Кипар), *Црвените ѓаволи* (Манчестер јунајтед), *љубителите на Дионисиевиот еликсир* (љубителите на виното), *титанот на Ренесансата* (Леонардо да Винчи). Прифаќајќи ги ставовите на Станева и Ватева за перифразата како вторична номинативна единица, Делева (2012) ја истакнува и улогата на перифразата да

даде и оцена за објектот, односно перифразата истовремено го именува објектот и изразува одреден однос кон него, без разлика дали станува збор за фигуративни или за логички перифрази. Таа ја анализира и ја опишува семантичката структура на перифразите што се денотати на сопствените именки и нивната функција, а истовремено налага да се земе предвид разликата меѓу нив и глаголските перифрази кои обележуваат признаци не во однос на објектот, туку во однос на развојот во времето. Григораш (2016), перифразите ги вклучува во фразеолошки иновации и ги разгледува персоналните перифрази што се однесуваат на имиња на познати јавни личности во различни сфери од општествениот живот. Таа открива дека во основата на овие перифрази се наоѓа множинската форма: А, Б, В – *класици на новото време* и броевите два и три: А и Б – *два видни дејци на Револуцијата*.

Перифразите во македонскиот јазик не се многу обработувана тема. Велковска (2002, стр. 93–100) ги сфаќа перифразите како вторична номинација на еден поим, предмет или дејство што има оценувачка функција, зашто перифразата, според неа, го оценува поимот според неговите својства или карактеристики или преку перифразата се дава оценката на авторот за соодветниот поим. Според Велковска (2002, стр. 94), постои пошироко сфаќање за перифразите што се однесува на секое описно претставување. Во потесна смисла, перифразите се оние единици што имаат еден од признаците карактеристични за појавата и за предметот. Таа се повикува на поделбата на Аксамитав на перифразите на пет основни групи, и тоа перифрази што означуваат: 1. историски личности; 2. географски поими; 3. предмети, производи и суровини; 4. разни животни; 5. социјално-политички перифрази (Велковска, 2002, стр. 96–97, според Аксамитав, 1978, стр. 131). Покрај оваа поделба, таа ги дели перифразите и на универзални и домашни или типично македонски перифрази. Минова-Ѓуркова (2003, стр. 94) ги разгледува перифразите во рамките на стилските фигури на значењето или тропите. Според неа, перифразата, всушност, е описен израз кој го заменува името на даден објект, лице, растение или животно. Како примери ги наведува: *авторот на „Тешкото“* (Б. Конески), *градот на Вардар* (Скопје), *земјата на сонцето што изгрева* (Јапонија), *царот на животните* (лавот), *царицата на цвеќињата* (розата).

3. Методологија на истражувањето

Истражувањето има описен карактер. Примерокот го сочинуваат перифрази ексцерпирани од јазикот на печатот од 2019 година и од интервјуа со родени зборувачи на македонски јазик. Од методите за обработка на податоците и донесување научни заклучоци се користат анализа, компарација и синтеза.

4. Резултати и дискусија

Надоврзувајќи се на претходните истражувања, во трудот перифразата се определува како семантичко-синтаксичка единица што претставува вторична номинација, повторно именување, односно замена на името на денотатот

(првичната номинација) со именска синтагма. Денотатот претставува именски збор, а именската синтагма, всушност, го претставува описното изразување што е основен признак на перифразата. Во оваа смисла, поимот перифраза се разликува од поимот перифрастична конструкција и се однесува само на именските зборови.

4.1. Видови перифрази според семантиката

Имајќи ги предвид претходно наведените истражувања, според својата семантика перифразите во македонскиот јазик, исто така, може да се поделат на фигуративни и логички. Фигуративните се базираат на метафората и метонимијата, односно еден збор (или повеќе) во именската синтагма има преносно значење, додека кај логичките перифрази, зборовите од кои се состои именската синтагма се јавуваат во своето основно значење. Примери за фигуративни перифрази: Илон Маск, *првиот човек на „Тесла“*, (сопственикот на компанијата); Масимо Селино, *првиот човек на Бреша* (претседателот на градот); Мајк Пенс, *вториот човек на САД* (заменик-претседателот на САД); Андре Риу, *кралот на валцерот* (познатиот холандски виолинист); Илија Илоски, *вториот човек на Комерцијална банка* (потпретседател на УО на Банката) итн. Примери за логички перифрази: Екрем Хусеин, *доајенот на македонскиот балет* (најугледниот член); Живко Мукастов, *директорот на „Алкалоид“*; Име и презиме, *извршниот директор на...* итн.

4.2. Перифрази vs фразеолошки изрази

Според поширокото сфаќање на Велковска (2002), описното изразување се однесува и на фразеолошките изрази, а и Станева (1996) и Григораш (2016) ја истакнуваат поврзаноста на перифразите со фразеолошките изрази. Сепак, и покрај тоа што имаат сличности, перифразите се разликуваат од фразеолошките изрази. Според Виноградов (во Велковска, 2002, стр. 12–13), фразеолошките изрази претставуваат затврдени зборовни состави во кои станува збор за различен степен на десемантизација на значењето на компонентите што го сочинуваат фразеолошкиот израз, односно значењето на фразеолошкиот израз воопшто не е или е во мал степен мотивирано од значењето на компонентите. На пример, *скина конци – умре* (најголем степен на десемантизација и значењето не е мотивирано од значењето на компонентите што го сочинуваат фразеолошкиот израз), *му падна секирата во медот – дојде до неочекувано богатство* (помал степен на десемантизација и значењето на фразеолошкиот израз произлегува од преносното значење на компонентите), *умре од трав – се исплаши* или *златни раце – многу вреден* (најмал степен на десемантизација и една од компонентите на фразеолошкиот израз има преносно, а другата се јавува со своето основно значење). Од примерите се гледа дека лексичкото значење на фразеолошкиот израз е слично како кај другите единици во јазикот и, иако може да се претстави со еден збор, најчесто целото значење се претставува со еден самостоен израз, односно описно. И перифразите претставуваат затврдени зборовни состави, но кај нив, за разлика од фразеолошките изрази, не станува збор за десемантизација на значењето на компонентите од кои се составени.

Напротив, овие компоненти се целосно мотивирани од одредени карактеристични признаци на денотатот. За перифразата, за разлика од фразеолошкиот израз, не може да се каже дека има значење што е различно од значењето на компонентите од кои се состои денотатот што го заменува. Таа претставува, всушност, второ име на тој поим, како на пример, *Блаже Конески – авторот на „Тешкото“*. Понатаму, фразеолошкиот израз е зборовен состав, кој најчесто има две компоненти што имаат одредено значење. Спротивно, перифразата е, исто така, зборовен состав, но таа не упатува на одредено значење, туку го заменува веќе дадениот поим, а тоа значи дека нејзиното значење е веќе определено од тој поим. Како една од карактеристиките на фразеолошкиот израз се наведува неговата буквална непреводливост на други јазици. Перифразата, пак, буквално може да се преведе на други јазици. На пример, фразеолошкиот израз *скина конци* не може буквално да се преведе на англиски јазик, туку треба да се побара соодветен еквивалент. Од друга страна, перифразата *Челичната Леди* со која се заменува поимот *Margaret Thatcher*, може буквално да се преведе на англиски јазик – *The Iron Lady*. Оттука, се заклучува дека разгледувањето на перифразите како фразеолошки единици се однесува на описното изразување, но тоа има различен карактер во двете единици. Во фразеолошкиот израз, описниот израз го претставува неговото значење, додека, пак, кај перифразата описниот израз го заменува веќе дадениот поим и не го претставува неговото значење, зашто значењето е идентично со она на поимот. Во оваа смисла, треба да се прави разлика меѓу поимот перифраза како номинативна единица и поимот перифрастична конструкција што се однесува на која било конструкција (па и на фразеолошкиот израз) која е предадена со повеќе зборови, односно на еден описен начин.

4.3. Перифрази vs онимски фразеолошки изрази

Внимание заслужува и односот персонална перифраза – онимски фразеолошки израз. Персоналната перифраза се однесува на замена на сопственото име со описен израз, а во онимскиот фразеолошки израз се употребува, исто така, сопствено име, сп. *Јапонија – Земјата на Изгрејсонцето* (перифраза) и *Луда Мара* – жена што се однесува незрело и *Пара на рака, Мара за рака* (прво да се плати, а потоа да се земе стоката) (онимски фразеолошки изрази). Разликата е очигледна. Имено, персоналната перифраза се однесува на сопствено име, таа претставува замена на тоа име, додека, пак, во онимскиот фразеолошки израз употребата на сопственото име не се однесува на едно конкретно лице што е именувано со тоа име, туку на секоја жена, на пример, која ги има карактеристиките наведени во значењето на онимскиот фразеолошки израз. Тоа значи дека употребеното сопствено име е дел од фразеолошки израз кој има одредено значење. Онимските фразеолошки изрази најчесто имаат регионален карактер, а тоа значи дека употребеното име во нив може да се разликува во зависност од регионот, сп. *Се направила како Генчето* (Битолско) со значење: повозрасна жена која нанесува многу шминка на своето лице и поради тоа предизвикува потсмев кај околината, кој не е познат во други региони на Македонија, на пример, во

Прилепско, Охридско итн., зашто Генчето е, всушност, име на жена која реално живеела во Битола, и, секако, е непозната во другите региони кои, пак, си имаат друго име кое стои во фразеолошкиот израз, со истото значење, на пример, *Се кити како Цеваира* (Скопско), според Велковска (2012). И перифразите може да имаат регионален карактер, што се однесува особено на логичките перифрази, на пример, Име и презиме, *генералниот директор на РЕК – Битола*, Име и презиме, *директорката на НУБ „Климент Охридски“ – Битола*, vs Име и презиме, *заменик-директорот на ОУ „Ј. Б. – Тито* (Скопје), Име и презиме, *секретарот на Секторот за внатрешни работи* (Штип) и сл.

4.4. Перифраза vs апозиција

Многу потешко, а во одредени случаи и не може да се определи разликата меѓу перифразата и апозицијата, зашто на прв поглед воопшто не постои разлика меѓу нив. Минова-Гуркова (2000, стр. 222) ја определува апозицијата како самостоен второстепен реченичен член, паралелен со оној на кој се однесува, на пример: Скопје, *главниот град на РМ, се наоѓа на 100 километри од Битола*. Апозицијата се поврзува со именските членови на реченицата. Според авторката, апозицијата се одделува со записки од поимот на кој се однесува и таа и поимот на кој се однесува претставуваат две различни имиња за еден ист поим или лице. Притоа, поимот и апозицијата која се однесува на него може да си ги заменуваат местата, што значи дека имаат иста синтаксичка вредност, на пример во исказот Скопје, *главниот град на РМ, се наоѓа на 100 километри од Битола*, апозиција е *главниот град на РМ*, а во исказот *Главниот град на РМ, Скопје, се наоѓа на 100 километри од Битола*, апозиција е *Скопје*. Од синтаксичка гледна точка и перифразата може да се разгледува како второстепен реченичен член, односно како предикативна именска група. Според тоа, ако е перифразата вторична номинација, односно второ име на поимот, тогаш делот *главниот град на РМ*, исто така, може да се сфаќа и како второ име на поимот *Скопје*. И во овој случај, делот *Скопје* и делот *главниот град на РМ*, може да си ги заменуваат местата и да се одделуваат со записка од поимот на кој се однесуваат, а оттука е тешко да се разликуваат перифразата и апозицијата. И перифразата како и апозицијата се поврзува со именските членови на реченицата. Сепак, описниот карактер на перифразата останува единствен можен критериум за нејзино разграничување од апозицијата. Оттука, разликата меѓу двете единици може да се согледа во тоа што кај перифразата ако двете номинации (поимот и описниот израз за поимот – вторичната номинација) си ги заменат местата, тогаш станува збор само за апозиција, но не и за перифраза, зашто еден поим не може да претставува перифраза, сп. Скопје, *главниот град на РМ, се наоѓа...* Во овој случај, делот *главниот град на РМ* е и логичка перифраза и апозиција, но во *Главниот град на РМ, Скопје*, делот *Скопје* е апозиција, а не перифраза. Или, Блаже Конески – *авторот на „Тешкото“* (перифраза и апозиција), но *Авторот на „Тешкото“*, *Блаже Конески*, (апозиција). Да земеме уште еден пример: *Есма Реџепова, кралицата на ромската музика*, е родена во Скопје. Како што е и претходно кажано, *Есма Реџепова и кралицата на ромската музика* претставуваат две различни имиња на еден ист поим. Во овој случај,

делот *Есма Реџепова* е првичната номинација, односно денотатот, (сопственото име и презимето), а делот *кралицата на ромската музика* е фигуративна перифраза и апозиција. Обратно, во исказот *Кралицата на ромската музика, Есма Реџепова*, е родена во Скопје, делот *кралицата на ромската музика* е описниот израз (перифразата), а делот *Есма Реџепова*, е апозицијата.

4.5. Перифраза vs аналитички прирок

Ако се тргне од поширокото сфаќање на перифразите што, според Велковска (2002), се однесува на секое описно претставување и од ставот на Делева (2012) за разликување на персоналните од глаголските перифрази, тогаш е јасно дека и дејството може да е изразено на описен начин. Но, во тој случај, повторно доаѓа до израз дилемата за тоа дали описниот израз *скина конци* е фразеолошки израз или перифраза. Во овој случај, станува збор за фразеолошки израз, за што е доказ споменувањето на овој израз како фразеолошки и кај Велковска (2002). Сепак, имајќи ја превид разликата меѓу фразеолошкиот израз и перифразата на која е укажано во т. 4.2., станува збор за перифрастична, односно описна конструкција, а не за перифраза. Понатаму, од ова широко сфаќање произлегува и прашањето за односот меѓу перифразата и аналитичкиот прирок, на пример, дали изразот *вриши операција*, наместо *оперира* се прифаќа како перифраза, со оглед на описното изразување или како аналитички прирок. Во овој случај, станува збор за аналитички прирок, што се потврдува со споменување на овој израз кај Минова-Гуркова (2000), но, исто така, станува збор и за перифраза, ако се повикаме на тоа дека перифразата значи описно изразување, односно употреба на повеќе зборови. Оттука, поприфатливо е перифразата да се ограничи само на именските зборови, а во фразеолошките изрази и аналитичкиот прирок да се прифати дека станува збор за перифрастична, односно описна конструкција. На овој начин, се избегнуваат тешкотиите во разграничувањето на перифразите од фразеолошките изрази и аналитичкиот прирок.

4.6. Перифразите и контекстот

Во стручната литература често пати се укажува на тоа дека се перифразите контекстуално ограничени, односно надвор од контекстот не се разбираат и подлежат на индивидуална интерпретација. Во примерот што го наведува Галперин (1981) даден во т. 2., станува збор за перифразата како стилистичко средство во јазикот на уметничката литература. Меѓутоа, истражувањето покажува дека голем број од перифразите во јазикот на печатот, а особено логичките, не се контекстуално ограничени за што сведочат и неформалните разговори со голем број зборувачи на македонскиот јазик. На пример, скоро сите зборувачи знаат дека *Големото Јаболко* е перифраза за Њујорк, *кралот на рокенролот* е перифраза за Елвис Присли, *првиот човек на „Алакалоид“* е директорот на „Алкалоид“, *првата дама на Америка* е Меланија Трамп итн. Според тоа, кога се јавува контекстуалната ограниченост? Контекстуалната ограниченост може да се појави во случај кога една перифраза се однесува на два или на повеќе денотати, како на пример, *Ветената Земја* се јавува како

перифраза за Америка, но во поново време и за Европа, имајќи ги предвид бегалските кризи. Или се јавуваат перифразите *Градом на Светлината* и *Градом на Љубовта* за денотатот *Париз*, но, во последно време, перифразата *Градом на Љубовта* се однесува и на *Верона*. Оттука, за да се разбере за кој град станува збор, навистина е потребен поширокиот контекст. Според тоа, не може да се зборува за контекстуалната ограниченост на перифразите воопшто, зашто перифразите се разликуваат во однос на нивната контекстуална (не)ограниченост. Ова, пак, значи дека контекстуалната (не)ограниченост не е карактеристика на перифразата сама по себе, туку таа може да е резултат на когнитивни фактори, како: нивото на општа писменост на читателот, неговото знаење за описно именуваниот поим, неговото познавање на општествено-политичките, културните, економските и другите услови во земјата и надвор од неа, но и на други фактори, како: интересот на читателот за одредена тема и сл. На пример, некој кој не се интересира за сликарството воопшто, нема да знае дека перифразата *великанот на македонското сликарство* се однесува на познатиот македонски сликар и професор на УКИМ, Владимир Георгиевски. Или, пак, некој кој не се интересира за фудбалот, тешко е веројатно дека ќе го знае денотатот на перифразата *легендата на Челзи*, Реј Вилкинс, кој е еден од најпознатите англиски фудбалери. Од друга страна, контекстуалната (не)ограниченост го наметнува прашањето за тоа дали во текстот треба да се присутни и денотатот и неговата перифраза или е доволно само присуството на перифразата. Од примерите во кои се јавуваат две или повеќе перифрази за еден ист денотат, произлегува дека и денотатот и перифразата треба да се присутни во текстот, односно дека денотатот треба барем еднаш да биде спомнат во текстот, зашто во спротивно може да се јават индивидуални интерпретации. Од анализираниите перифрази, се гледа дека во текстовите скоро секогаш се присутни и денотатот и перифразата, но има и други примери. На пример, во една статија се среќава следниот наслов: *Даути најавува дека ќе бара одговорност од првиот човек на Судскиот совет*. Но, понатаму во статијата ниту еднаш не се спомнува името или презимето на *првиот човек на Судскиот совет*. Во овој случај, ниту поширокиот контекст не дава целосна информација, а тоа покажува, повторно, дека за разбирање на одделни перифрази голема улога имаат веќе споменатите фактори.

4.7. Перифразите и времето во кое се употребуваат

Во стручната литература често се истакнува (Галперин, 1981; Велковска, 2002) дека една од карактеристиките на перифразите е нивната поврзаност со еден временски период, па, оттука, според нив, секој временски период има перифрази кои се карактеристични за него. Овој став се сфаќа и се прифаќа како неопходна логичност, имајќи предвид дека јазикот постојано се менува, па со текот на времето може да се создаваат нови перифрази, одделни перифрази да не се толку многу актуелни и да застаруваат, одделни да не постоеле претходно и сл. На пример, не постои перифразата *првиот човек на Собранието на РМ* во дневниот печат пред 1991 г., од едноставна причина што Собранието се формира по осамостојувањето на РМ. Од тврдењето за

поврзаноста на перифразите со времето во кое се употребуваат, се поставува прашање за тоа каква е врската, на пример, на временскиот период со перифразата *Земја на Изгрејсонцето* што го означува денотатот Јапонија? Или, каква е врската на перифразата *Х, првиот човек на У*, со значење директор на У, ако се знае дека таа може да означува еден денотат, на пример, *Х*, а веќе следниот месец друг денотат, на пример, *Х1*, зашто настанала промена на лицето што е директор на таа институција. Оттука, произлегува и друга можна интерпретација. Имено, одредени перифрази навистина се карактеристични за еден временски период, но, како што се гледа од примерот за Јапонија, има и перифрази кои постојат независно од временскиот период. Во таа смисла, може да се потенцира дека најголем број перифрази, всушност, не се менуваат, туку се менува името на денотатот, зашто е логично дека во секој временски период постои или ќе постои лице за кое постои перифраза *легенда на поп-музиката*, или лице за кое се јавува перифразата *првиот човек на компанијата*. Поврзаноста на перифразите со времето во кое се употребуваат се поврзува и со актуелноста на денотатот во сите сфери од човековото живеење и дејствување. На пример, перифразата *Челичната Леди*, која го заменува денотатот Маргарет Тачер, не е позната за помладите зборуваачи на македонскиот јазик, од едноставна причина што во времето во кое тие живеат, оваа личност не е актуелна. Спротивно, денес заради ситуацијата со вирусот корона, повеќе се актуелни доктори, инфектолози, пулмолози, па не изненадуваат перифразите од типот: *Име и презиме, еден од најпознатите инфектолози во Словенија, Австрија...* или *Волфганг Водгар, еден од најпознатите светски пулмолози*, *Андреј Трампуж, еден од најпознатите европски инфектолози*, *Драган Даниловски, еден од нашите најпознати епидемиолози* итн. Оттука, актуелноста на личноста или на појавата во печатот има влијание врз контекстуалната (не)ограниченост.

4.8. Перифрази – домашни и универзални

Според Гаљперин (1981) и Велковска (2002) перифразите може да бидат регионални, односно да се однесуваат само на една држава, на пример, на Македонија, и универзални, односно да бидат општопознати и во пошироки рамки. И во овој случај, не може да се зборува за строга поделба на универзални и регионални перифрази, зашто истражувањето покажува дека, на пример, перифразите за Есма Реџепова (*кralица на ромската музика*) и Тоше Проески (*легендата на македонската поп-музика*) кои би требало да се регионални се познати и пошироко, и во странскиот печат (*Guardian*), и во државите од бивша Југославија. Оттука, универзалноста и регионалноста на перифразите се релативни признаци кои бараат натамошно испитување.

5. Заклучок

Од лингвистички аспект, перифразите се семантичко-синтаксички единици, што претставуваат вторична номинација, односно замена на името на денотатот со именска синтагма. Перифразите како номинативни единици се поврзуваат со именските зборови и како поим се разликуваат од поимот перифрастична конструкција што се однесува на која било друга конструкција

дадена на описен начин, па, на тој начин станува поочигледна разликата меѓу перифразите и фразеолошките изрази, апозицијата и аналитичкиот прирок. Во македонскиот јазик се разликуваат логички и фигуративни перифрази, кои покажуваат разлики во нивната контекстуална (не)ограниченост и во однос на времето во кое се употребуваат. Овие карактеристики на перифразите, но и низа други, бараат натамошно истражување.

Користена литература

- [1] Ватева, В. (2010). Към въпроса за перифразата в текстове от публицистичния стил. Бургаски свободен университет. *Съвременна хуманистика*, 1, pp. 39–44. <https://bit.ly/2Xbd1MC>, 14.4.2017.
- [2] Велковска, С. (2002). *Белешки за македонската фразеологија. Јазикот наш денешен кн. 8*. Скопје: Институт за македонски јазик „К. Мисирков“.
- [3] Гальперин, И. Р. (1981). *Стилистика английского языка. Классический учебник по стилистике английского языка для факультетов иностранных языков*. 3-е изд. — М.: Высшая школа. <https://bit.ly/3aMpHxo>, 14.4.2017.
- [4] Григораш, М. А. (2016). Это обобщающее множественное число (личностные перифразы, обозначающие различные группы деятелей украины, в русскоязычной украинской прессе). *Вестник Тамбовского университета. Серия Филологические науки и культурология* 3 (7). Научная библиотека КиберЛенинка. <https://bit.ly/2UHbAU9>, 14.4.2017.
- [5] Делева, В. И. (2012). *Перифразите в публицистичния стил на съвременния език (семантична българско-полска конфронтация)*. София: дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.
- [6] <https://bit.ly/3bUE9Ue>, 15.4.2017.
- [7] Кухаренко, В. А. (2000). *Практикум з стилістики англійської мови: Підручник*. – Вінниця: Нова книга. <https://bit.ly/39KpBV0>, 14.4.2017.
- [8] Минова-Ѓуркова, Л. (2000). *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Радинг.
- [9] Станева, Х. (1996). Към характеристиката на перифразата. *Проглас* 10 (4), 3–14. <https://bit.ly/2xQJ0Xu>, 18.2.2018.

Ексерпти

- [1] ‘Queen of Gypsy Music’ Esma Redzepova dies age 73. <https://bit.ly/2X8ax1f>, 20.2.2018.
- [2] Tose Proeski. <https://bit.ly/2xMLHcH>, 23.2.2017.
- [3] 9.1.2020. Даути најавува дека ќе бара одговорност од првиот човек на Судскиот совет. <https://bit.ly/2JS2GgJ>, 20.2.2020.

Violeta Janusheva

St. Kliment Ohridski University, Bitola

The Periphrases in Macedonian Standard Language

Abstract: This paper examines the periphrases in the Macedonian language, their classification, their similarities and differences with the phraseological expressions, apposition and analytical predicate, as well as their other features. The research has descriptive character and the sample consists of many periphrases excerpted from the language of the press in 2019 and from the interviews with many Macedonian language speakers. Analysis, synthesis and comparison are the methods used for data processing and gaining conclusions. The results from the research indicate the following: a) the periphrases are comprehended as semantic and syntactic unit which represent second nomination; b) there are figurative and logical periphrases; c) beside the similarities there are differences between them and the phraseological expressions, apposition and analytical predicate; d) they have many other specific features.

Keywords: *periphrasis, Macedonian language, specific features.*

THE RHETORIC BEHIND POLITICAL RESIGNATION SPEECHES

Silvana Neshkovska

St. Kliment Ohridski University, Bitola
silvanakolevska@yahoo.com

Abstract: By means of critical discourse analysis (CDA), the aim of this research is to shed some light on the resignation speeches of the last three British Prime Ministers – Gordon Brown, David Cameron, and Theresa May. The study investigates the topics the three politicians cover in their resignation speeches in light of the socio-political circumstances relevant at the time when each of the resignation speeches was delivered. It also attempts to disclose how these topics assist the politicians in achieving their goals and whether any common pattern in all three speeches occurs. Additionally, the study looks into the rhetorical devices (positive and negative lexis and various figures of speech) politicians employ to make their resignation speeches sound more convincing, reassuring and less detrimental to their political reputation.

The analysis showed that in all three resignation speeches, the politicians dwell on their experiences and achievements as PM and offer a profuse praise for their country. Understandably, positive lexis abounds in tackling these topics. In stating the reasons for their resignation, they only hint at who the ‘culprit’ for their failure is. This means that no overt criticism and almost no negative lexis is tracked down in the analysed speeches. Additionally, the analysis reveals that although figurative speech is only moderately used, still it is an indispensable part of political resignation speeches which endows them with versatility and effectiveness.

Keywords: *resignation speeches, politicians, lexis, figures of speech.*

Introduction

Political resignation speeches present a special type of political discourse which has been considerably under-researched. Political resignation speeches stand out from all other types of political speeches as their main goal is not to gain or maintain power, but to relinquish power. However, apart from relinquishing power, political resignation speeches perform other key functions as well – they provide legitimization of the politician’s decisions and moves, and, consequently, they are intended to save his/her political and professional reputation.

These two functions of resignation speeches (relinquishing power and saving reputation) cannot be easily accomplished as they are not necessarily very compatible. Namely, in stepping down politicians admit that they have failed in delivering what they were elected for. Admitting failure, understandably, does not boost anybody’s positive image and reputation; on the contrary, it unveils their weaknesses, and, in all likelihood, it has the potential to damage their prospects for a successful career in politics in the long run. Taking that into consideration, it is little wonder why politicians, overall, are aware of the fact that they should phrase

their resignation speeches with special deliberation by choosing the correct lexis, and using it with moderation and effectiveness.

By means of Critical Discourse Analysis (CDA), this study aims to shed some light on the resignation speeches of the last three British Prime Ministers – Gordon Brown, David Cameron, and Theresa May. These three resignation speeches were all delivered in a relatively quick succession within the last decade, with Gordon Brown resigning in 2010, David Cameron in 2016 and Theresa May in 2019. The study looks into the topics that the three politicians chose to discuss while resigning. It also attempts to disclose how these topics assist the politicians in achieving the goals of “admitting failure” and “saving reputation”, and, whether any common pattern in all three speeches occurs, in that respect. Moreover, the rhetorical devices that these three politicians employ to make their resignation speeches sound more convincing, reassuring and less detrimental to their political reputation are also put under scrutiny. More specifically, the study explores the correlation between the usage of positive and negative lexis and the specific topics covered in the resignation speeches. Finally, the study aims at disclosing whether figurative language is used in this specific type of political discourse to embellish it and make it more effective and versatile.

The theoretical part of the study provides an overview of some the distinguishing properties of political speeches and briefly elaborates on the socio-political circumstances underlying the resignation of the three last British Prime ministers. In the research methodology section, the specifics of the research at hand are disclosed, and in the following two sections the results of the research and the conclusions are presented, respectively.

Theoretical background

A) Political speeches and their distinguishing features

Language and politics are intimately linked at a fundamental level (Chilton, 2004). Political activities cannot exist without the use of language, i.e. the doing of politics is predominantly constituted in language.

Political speeches are normally defined as an argument of some kind: an attempt to provide others with reasons for thinking, feeling or acting in some particular way; to motivate them; to invite them to trust one in uncertain conditions; to get them to see situations in a certain light (Carreon & Svetanant, 2017). Since ancient times political speeches have been given for the purpose of influencing others, using rhetoric to persuade, excite, and claim leadership (Klebanov et al., 2008).

Political speeches are not a homogeneous genre (Chilton, 2004). Political speeches differ in length, the occasion (including time and place) on which they are delivered, their topic and function, the speaker, their addressees, their form of presentation and degree of preparedness as well as their style and structure (Reisigl, 2008). Given that they are delivered in formal contexts, they are rarely produced ad hoc or spontaneously. On the contrary, more often than not, political speeches delivered in public are prepared in advance.

Political resignation speeches are a special type of political speech. Unfortunately, few researchers have dealt with this specific type of speeches. One

of them is Reisigl (2008) and he mentions resignation speeches along with inaugural addresses, speeches of appointment, speeches of award, welcoming speeches and farewell speeches, and labels them as speeches with performative, i.e. illocutionary quality, as they, in fact, can easily be recognised as “deeds done in words”.

Political speeches, resignation political speeches included, have certain features common to all types of political speeches. Thus for instance, all political speeches make use of *legitimization strategies*, with which politicians attempt to boost their position and repute, and *delegitimation strategies*, when their purpose is to discredit their political opponents (Chilton, 2004). Political actors seem to be acutely aware of the importance of their language use and of these two strategies (Chilton, 2004). A feature that is particularly notable in political speeches is the frequent use of certain techniques such as *explanation* and *analysis* (Al-Majali, 2015). Another feature of political speeches in general is the usage of *elevated language, full of tropes* and *high-value words* (Reisigl, 2008). The usage of *repetition* (particularly repetition of key theme words), *direct quotation, allusion and metaphorical expressions* (Bird, 2011); *the use of synonymy, antonyms, hyponymy, and collocations* (Ayeomoni, 2012) are all treated as salient traits of political discourse, recurring on a regular basis in political speeches.

B) The socio-political factors underlying the resignation of the last three British PMs

Considering that the resignation speeches investigated in this study have been delivered by the last three British Prime Ministers within a time span of a single decade, it can be safely assumed that the socio-political circumstances under which the resignation speeches were made have not undergone any major and drastic changes. Nevertheless, in essence, the underlying reasons for the resignation of each of the three PMs is somewhat unique and worth special consideration. Thus, Gordon Brown, who was Prime Minister of the United Kingdom and Leader of the Labour Party from 2007 to 2010, fell ‘prey’ to the 2008 recession which hit the world, the UK included. The recession is deemed to have triggered the decline of popularity of both the Labour Party and Gordon Brown’s. That led to poor results in the local and European elections in 2009, as well as the general election the following year, when Labour lost 91 seats in the House of Commons, making the Conservatives the largest party in Parliament. Labour's attempts to retain power failed, and, on 11 May 2010, Gordon Brown officially resigned as Prime Minister and was succeeded as Prime Minister by David Cameron.

Brexit, the UK’s decision to leave the EU and strike a deal with the EU that would be acceptable for both sides, was the main reason for the resignation of the other two British PMs. Namely, the then British Conservative Prime Minister David Cameron in 2013 promised to organize a referendum on Brexit, if the Conservative Party won the next general election. Having scored a victory in the general election in 2015, Cameron had to honor his commitment to the referendum on Brexit. The Prime Minister campaigned hard in the divisive referendum on Britain’s relationship with the EU, propagating that Brexit would be an act of “economic

self-harm”.¹ The results were rather unexpected as the country voted to leave the EU. Shortly after the release of the results, David Cameron announced his resignation.

Theresa May was the second female PM of the UK. Ever since she started negotiating and specifying the terms of the Brexit deal with the EU she was under sustained pressure from British lawmakers. Her deal was rejected three times by Parliament. Her efforts to find a compromise with the opposition, i.e. the Labour Party, also failed. Eventually, as she started making certain concessions to the opposition in a desperate attempt to convince them to vote for her proposed Brexit deal, she lost the support of her own MPs. Despite her striking resilience and determination to deliver Brexit, on 7th May, 2019, she officially announced her resignation.

Research methodology

As mentioned previously, the main aim of this research was to disclose how politicians design their political resignation speeches. More specifically, given that politician’s main goals in stepping down are to: “relinquish power”, “admit failure” and “save face”, the study looked into the linguistic features of these political speeches, i.e. how language is used to arrive at the intended goals of the speaker. Thus, the study sought to investigate: a) what topics are covered in the resignation speeches; b) what lexis (positive vs. negative) is used; c) what the correlation between the topics and the chosen lexis is, and d) whether figurative speech is employed in the resignation speeches.

The analysis in this study is based on Critical Discourse Analysis (CDA), as CDA has undoubtedly been extensively employed in exploring political discourse. In more precise terms, CDA is used due to the fact that it is concerned with the production, circulation and interpretation of texts in which relations of domination and control are at stake, and because it treats discourse as a social practice and it analyses the influences of social, political and cultural contexts on discourse (Weiss & Wodak, 2003).

Although, the actual delivery of a political speech combines language with tone, volume, facial expressions, eye contact, pausing, body language, and posture, making political speeches essentially multimodal (Carreon & Svetanant, 2017), still, our research focuses merely on the linguistic properties of political resignation speeches and takes into consideration only the written scripts, i.e. the transcripts of resignation speeches.

The three speeches analyzed here are all relatively short with Gordon Brown’s speech² being the shortest – it lasted only 3 minutes and contained 459 words. Both David Cameron’s speech³, which contained 1099 words and Theresa

¹ Extracted from *The Guardian* at <https://www.theguardian.com/politics/2016/jun/24/david-cameron-resigns-after-uk-votes-to-leave-european-union>, retrieved on 12th July, 2019.

² <https://www.theguardian.com/politics/2010/may/11/gordon-brown-resignation-speech>

³ <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/24/david-cameron-announces-his-resignation---full-statement/>

May's speech⁴, which was made up of 932 words, were about 7 minutes long. This means that in total 17 minutes of oral speech and 2490 words in total were analysed for the purposes of this study.

Results

A) Topic covered in the three resignation speeches

The comparative analysis of the three resignation speeches reveals that the structure of all three speeches is not very clear-cut as the three speakers change the topics rather swiftly and sometimes even 'revisit' the same topic at a later stage again. What all three speeches have in common is the fact that they all touch upon several different topics which, more or less, recur in all three speeches. More precisely, all three speeches encompass the following topics: *the reason for resignation; informing the Queen about the decision; experiences and achievements as PM; praising the UK; statement of resignation and expressing gratitude*. The coverage of these topics does not necessarily happen in the same order in the three speeches, though. Also, it is very important to mention that Gordon Brown's speech, which is relatively shorter than the other two speeches, does not include certain topics touched upon in the other two speeches – *foreseeing a bright future for the country; reassuring everybody that all will be well, and pointing subtly at the culprit who caused the failure of the PMs*.

Mr. Brown, first, explicates **the reason** why he resigns (*"As you know, the general election left no party able to command a majority in the House of Commons."*), then, he briefly expresses **good wishes** to the next PM (*"I wish the next prime minister well as he makes the important choices for the future."*). After that, he discusses **his experiences and achievements as PM** (*"Only those that have held the office of prime minister can understand the full weight of its responsibilities and its great capacity for good. I have been privileged to learn much about the very best in human nature and a fair amount too about its frailties, including my own..."*). Finally, he states that he has **informed Her Majesty**, the Queen, and, in that context, makes an overt **reference to his resignation** (*"I have informed the Queen's private secretary that it is my intention to tender my resignation to the Queen"*). After that he singles out and **praises UK's army** (*"I will always admire the courage I have seen in our armed forces. And now that the political season is over, let me stress that having shaken their hands and looked into their eyes, our troops represent all that is best in our country."*), and **expresses gratitude** to all his collaborators, including his family members (his wife and sons) for their support during his term as PM (*"And in this hour I want to thank all my colleagues, ministers, Members of Parliament. And I want to thank above all my staff, who have been friends as well as brilliant servants of the country. Above all, I want to thank Sarah for her unwavering support as well as her love, and for her own service to our country."*).

⁴ <https://www.businessinsider.com/full-text-theresa-may-resignation-speech-2019-5>

David Cameron and Theresa May, on the other hand, also disclose their *reasons* for resigning the post of Prime Minister (Cameron: *“But the British people have made a very clear decision to take a different path and as such I think the country requires fresh leadership to take it in this direction.”*; May: *“I have done everything I can to convince MPs to back that deal. Sadly, I have not been able to do so. I tried three times”*). They too mention the fact that they have *informed the Queen* about their decision (Cameron: *“And I have spoken to Her Majesty the Queen this morning to advise her of the steps that I am taking.”*; May: *“I have kept Her Majesty the Queen fully informed of my intentions, and I will continue to serve as her Prime Minister until the process has concluded.”*). They *express gratitude*, but unlike Gordon Brown’s, their gratitude is brief and rather general, not targeting anybody in particular (Cameron: *“I want to thank everyone who took part in the campaign on my side of the argument, including all those who put aside party differences to speak in what they believe was the national interest.”* May: *“I do so with no ill-will, but with enormous and enduring gratitude to have had the opportunity to serve the country I love.”*). Both Cameron and May make a *statement of resignation*, with Cameron mentioning the fact in a very indirect manner, i.e. by means of a metaphoric expression (*“... I don’t think it would be right for me to be the captain that steers our country to its next destination”*); whereas, May by being more straightforward and blunt about it (*“... But it is now clear to me that it is in the best interest of the country for a new Prime Minister to lead that effort”*). Ms. May, in fact, makes mention of her resignation and withdrawal on three separate occasions throughout her speech.

Another common topic of these two resignation speeches is *the praise of the UK*. In Cameron’s speech this topic is mentioned twice, once at the beginning and once at the end of the speech (*“I am proud to say that in these islands we trust the people for these big decisions”*/ *“Britain is a special country – we have so many advantages ...”*). May praises her country at the end of her speech (*“Because this country is a Union. Not just a family of four nations. But a union of people – all of us”*). In commending Britain, both Prime Ministers *foresee a bright future* for it (Cameron: *“I said before that Britain can survive outside the European Union and indeed we can find a way”*; May: *“We stand together. And together we have a great future”*).

In addition, David Cameron, on two occasions, attempts to *reassure* his countrymen living both in the UK and abroad, as well as the world in general, that the effects of the decision to leave the EU will not take effect immediately, and that the country will proceed with its normal functioning on all possible plains. In that context, he also *makes a pledge* that he will be at his country’s service in the future, especially, until his successor is found and takes over. May, on the other hand, in her speech also tries to *reassure* everyone, that despite her failure to deliver Brexit, her party, the Conservative Party will manage to reform itself, and as such it will, eventually, be able to deliver Brexit. Also, along with stating the *reason* for their resignation, both Cameron and May very subtly *point at the culprit* who prevented them from succeeding in their respective missions as PMs. In the case of Mr. Cameron that is that part of the population that supported the Leave campaign (*“I was absolutely clear about my belief that Britain is stronger, safer and better off*

inside the European Union ... but the British people have made a very clear decision to take a different path and as such I think the country requires a fresh leadership to take it in this direction”). May, on the other hand, points her finger at the MPs in the House of Commons who three times in a row obstructed her attempts to endorse her Brexit deal by hinting at their uncompromising conduct (“To succeed, he or she will have to find consensus in Parliament where I have not. Such a consensus can only be reached if those on all sides of the debate are willing to compromise”).

B) Analysis of the lexical choices and their correlation with the topics

Gordon Brown uses words (verbs, nouns, adjectives, adverbs and collocations) with positive connotations when he talks about **his experiences and challenges as PM** (“I would do all that I could to ensure a strong, stable and principled government was formed, able to tackle Britain's economic and political challenges effectively”/ “I have always strived to serve, to do my best in the interest of Britain, its values and its people”/ “I loved the job for its potential to make this country fairer, more tolerant, more green, more democratic, more prosperous and more just – truly a greater Britain”). He also presents himself as a well-meaning politician when he **wishes the next PM well** (“I wish the next prime minister well.”) and as a dedicated family man when he **expresses gratitude** to his collaborators (“And I want to thank above all my staff, who have been friends as well as brilliant servants of the country”), and his family (“Above all, I want to thank Sarah for her unwavering support as well as her love, and for her own service to our country”/ “I thank my sons John and Fraser for the love and joy they bring to our lives”). He also uses nouns, adjectives and adjectives plus nouns collocation patterns with positive connotations when he **praises UK's military forces** (“I will always admire the courage I have seen in our armed forces, our troops represent all that is best in our country”).

All the underlined words and phrases in the examples above such as, for instance, *stable and principled government; fairer, more tolerant, more green, more democratic, more prosperous and more just; a greater Britain; friends; brilliant servants of the country; unwavering support*, etc. are categorized as words and phrases used with a positive connotation as they are intended to create a positive image of the speakers and their achievements and to leave the audience with a favourable impression as far as the speakers themselves are concerned.

Mr. Brown utilizes words and expressions which carry negative connotations only when he talks about **his experiences and challenges as Prime Minister** in the context of the financial crisis that hit Britain during his time in office (“In the face of many challenges in a few short years, challenges up to and including the global financial meltdown”); and certain other social and political issues of the British society that were still unresolved during his prime-ministership, due to personality imperfections of certain British people (“I have been privileged to learn much about the very best in human nature and a fair amount too about its frailties, including my own”), etc. To make the criticism slightly milder he includes himself in that category of people who have certain weaknesses. He also makes a hint at another negative aspect of the British society, i.e. the fact that it allows *the*

loss of lives of military personnel, and he does that in context of **praising UK's army** ("I will never forget all those who have died in honour and whose families today live in grief").

Obviously, words and phrases such as *frailties*, *meltdown*, *live in grief*, etc. have an inherent negative meaning and in this context they are merely employed to assist the speaker in making a less favourable impression on the audience about other people, not himself.

As to David Cameron's lexical choices, it is evident that in **praising his country** on carrying out the Brexit referendum successfully and in giving the people an opportunity to have their say, despite the fact that the result is not what he hoped for, he employs lexis with clearly positive connotations such as *a giant democratic exercise*, *a special country*, *so many great advantages*, etc. ("Good morning everyone, the country has just taken part in a giant democratic exercise, perhaps the biggest in our history. Over 33 million people from England, Scotland, Wales, Northern Ireland and Gibraltar have all had their say. We should be proud of the fact that in these islands we trust the people for these big decisions" / "It's why we delivered a fair, legal and decisive referendum in Scotland" / "Britain is a special country - we have so many great advantages ...").

Positive lexis such as *strong*, *proud*, *very honored*, *great steps*, *bigger and stronger society*, etc. prevails when he **reassures** the public that essentially nothing will change in the near future ("I would reassure those markets and investors that Britain's economy is fundamentally strong ..."), and when Cameron talks about his **experiences** as PM ("I'm very proud and very honoured to have been Prime Minister of this country for six years") and his **achievements** while in office ("I believe we've made great steps, with more people in work than ever before in our history, with reforms to welfare and education, increasing people's life chances, building a bigger and stronger society, keeping our promises to the poorest ...").

Practically, no traces of negative lexis are found in this specific resignation speech, except perhaps, when Mr. Cameron talks about the **referendum results**. There one can sense that while praising the people for having exercised their right to vote and for having reached such a major decision concerning the UK's future, he is also, at the same time, expressing his disapproval of that same decision and the people who reached it ("The British people have made a choice, that not only needs to be respected but those on the losing side of the argument - myself included - should help to make it work"). Also, at another point of his speech, while **praising his country**, he openly alludes to the **country's flaws** (*And while we are not perfect I do believe we can be a model for the multi-racial, multi-faith democracy ...*).

Finally, as to Theresa May's lexical choices, the thorough analysis of her speech shows that in describing **her achievements**, she also uses a lot words and collocations with positive connotations. The role of all of these positive lexis is to depict the UK as a prosperous country governed by a valiant and capable leader, who because of some external factors, is now forced to leave the leading position. This can also be interpreted as an attempt to relativize her failure to deliver Brexit and to draw the public's attention to the successful part of her career as PM. In this context, she depicts herself **as a determined and persistent politician** ("I believe it was right to persevere, even when the odds against success seemed high"), guided

by **values** such as ‘security; freedom; opportunity’; **reasonable individual** (“*But it is now clear to me that it is in the best interests of the country for a new Prime Minister to lead that effort*”); **sensitive politician** (“*It is, and will always remain, a matter of deep regret to me that I have not been able to deliver Brexit*”); **hard-working person** (“*I have done everything I can to convince MPs to back that deal*”) and **trustworthy individual** (“*I have striven to make the United Kingdom a country that works not just for a privileged few, but for everyone. And to honour the result of the EU referendum*”).

Theresa May also uses positive lexis when she **praises her homeland** (“*Because this country is a Union. Not just a family of four nations. But a union of people - all of us. Whatever our background, the colour of our skin, or who we love. We stand together. And together we have a great future*”), and **her party and government** (“*This is what a decent, moderate and patriotic Conservative Government, on the common ground of British politics, can achieve - even as we tackle the biggest peacetime challenge any government has faced*”/ “*I know that the Conservative Party can renew itself in the years ahead*”).

What can be inferred from the analysis so far is that lexis (verbs, nouns and adjectives and collocations) used with positive connotations prevail in May’s speech too (e.g. *decent, moderate, patriotic, family, union, great future, stand together*, etc.). In this resignation speech as well, although no open criticism is expressed and no overtly negative lexis is used to ‘attack’ the political opponents, hints are present that depict political opponents as uncompromising individuals (“*To succeed, he or she will have to find consensus in Parliament where I have not*”/ “*Never forget that compromise is not a dirty word. Life depends on compromise*”/ “*Our politics may be under strain, but there is so much that is good about this country*”).

C) Figurative language in the resignation speeches

As to the figurative language usage the analysis showed that the three Prime Ministers in their resignation speeches, occasionally, did resort to employing figurative language.

In Gordon Brown’s speech, there were several instances of **metaphoric expressions** and **personification**, as well as one instance of **metonymy**. More precisely, when he talks about his experiences as Prime Minister, he uses a metaphor depicting his job as extremely demanding and strenuous (“*Only those who have held the office of prime minister can understand the full weight of its responsibilities, and its capacity for good*”). Mr. Brown uses a particularly interesting metaphor when he talks about the end of his political career as Prime Minister, comparing it with an end of a season (“*And now my political season is over, let me stress that ...*”). He completes his speech with two other metaphoric expressions in which the job of Prime Minister is compared to the second most important job and the first most important job stands for being a husband and a father (“*And as I leave the second most important job I could ever hold, I cherish even more the first – a husband and a father*”).

The analysis of this speech also unveiled one instance of metonymy – the term ‘human nature’ is used as a substitute term for the people he met and worked

with (“*I have been privileged to learn much about the very best in human nature and a fair amount too about its frailties, including my own*”). In that same utterance, personification is also detected, i.e. the term ‘human nature’ is presented as somebody who has got character flaws (“... *and a fair amount too about its frailties, including my own*”). In the subsequent utterance, we come across another instance of personification, as the prime ministerial job is ascribed a major human-like quality – it has a potential to do great things and introduce positive changes (“*I love the job for its potential to make this country I love fairer, more tolerant ...*”). Personification is also used when the position of PM is presented as a ‘human being’ with a capacity to do good (“*Only those who have held the office of prime minister can understand the full weight of its responsibilities, and its capacity for good*”).

David Cameron, on his part, commences his speech with a **hyperbole** by describing the referendum on Brexit as “a giant democratic exercise” and ‘the biggest in our history’. Nevertheless, his speech is particularly remarkable because various **idiomatic expressions** are dispersed throughout its content. Thus, for he uses the idiomatic expression “*have their say*”, when he refers to the huge number of people who have exercised their right to vote and contributed in reaching the Brexit decision (“*Over 33 million people from England, Scotland, Wales, Northern Island and Gibraltar have all their say*”). Also, when he congratulates his opponents on their victory, he makes use of the idiomatic expression “*to make a spirited and passionate case*”, meaning coming forth with arguments in favour of leaving the EU with great passion and enthusiasm. “*To take something lightly*” is the idiomatic expression he uses when he talks about his withdrawal from the Prime Ministerial position (“*It was not a decision that was taken lightly...*”). In discussing his achievements as PM, Mr. Cameron uses the idiom “*make a great step*”, meaning making very important decisions (“*I believe we have made great steps*”).

Instances of **personification**, **metonymy** and **metaphors** are detected in Cameron’s speech as well. When the Prime Minister talks about his accomplishment, he mentions that they “*have restored Britain’s strength*”, which is a clear case of personification, as the country is depicted as a human being whose strength is sometimes lost but at other times regained. Similarly, when he reassures the public that the Brexit decision will not come into effect immediately, personification is found in the expression “... *our goods can move...*” (“*There will be no initial change in the way our people can travel, in the way our goods can move, or the way our services can be sold*”).

Mr. Cameron uses metonymy by employing the expression “*European Union*” to refer to the political leaders with whom British politicians now have to strike a deal (“*We must prepare for a negotiation with the European Union*”). Metonymy is employed when the term “Cabinet” is used to make a reference to the Prime Minister’s closest collaborators (“*The Cabinet will meet on Monday...*”); and “Britain” is used to refer to the people living in the UK (“*Across the world people have been watching the choice Britain has made*”).

Mr. Cameron very skillfully ingrains metaphors in his resignation speech. Thus, for instance, when he lists his achievements, he uses the metaphor “*to bring the economy back from the brink*” which means to rescue the economy and prevent

the occurrence of dreadful economic consequences. In the same context, he states that he “*fought the campaign ... with my head, heart and soul*”, which is another metaphor with which the political campaign is compared to a battle or a war where one must fight and defeat the opponents. In addition, the PM metaphorically states that he invested his entire emotional and intellectual capacity and potential in that same campaign. Then, the metaphors “*to take a different path*” and “*to take it in this new direction*” (in “*But the British people have made a very clear decision to take a different path and as such the country requires fresh leadership to take it in this new direction*”), both are used to refer to leaving the European Union. Still, by far the most interesting metaphors found in this resignation speech are the ones in which the Prime Minister compares Britain to a ship and himself to a captain who is steering that ship (“*I will do everything I can as Prime Minister to steady this ship over the coming weeks and months but I do not think it would be right for me to try to be the captain that steers our country to its next destination*”).

In May’s speech, there were also quite a few instances of **metaphoric expressions**. Such are, for instance, the expressions “*to give a voice to the voiceless*”, meaning to speak on behalf of the underprivileged citizens, and “*to fight the burning injustices that scar our society*”, meaning to resolve all the problematic issues in the British society (“*But the unique privilege of this office is to use this platform to give voice to the voiceless, to fight the burning injustices that still scar our society*”). Another similar metaphoric expression is “*to shine a light on inequality*”, meaning to draw attention to inequality and to instigate positive changes in that respect (“*It is why the Race Disparity and gender pay reporting are shining light on inequality, so it has nowhere to hide*”). The Prime Minister also points out that now it will be her successor’s task to find a solution to the situation that has kept the British society in a deadlock for quite some time by using the metaphoric expression “*to seek a way forward*” (“*It will be for my successor to seek a way forward that honours the result of the referendum*”). The final instance of a metaphoric expression May uses is in the context of one of her achievements regarding the assistance that young people get by the government to buy their first home (“*We are building more homes and helping first time-buyers onto the housing ladder...*”).

There is also one instance of **metonymy** in the expression “*our politics is under strain*”, since the term politics here in fact refers to the current British politicians who cannot come to an agreement regarding issues of major importance for the UK such as the Brexit deal.

Ms. May also resorts towards using **personification** on several occasions. When she talks about one of her achievement – **fighting inequality** in the British society, inequality is given human-like features and is describes as somebody who wishes to hide and remain unspotted (“*It is why the Race Disparity Audit and gender pay reporting are shining a light on inequality, so it has nowhere to hide*”). The same is the case when she talks about the Conservative party which in May’s terms has the ability to renew itself (“*I know that the Conservative party can renew itself in the years ahead*”). Then, the conservative Government is also ascribed qualities typical only of some human beings – decent, moderate and patriotic (*This*

what a *decent, moderate and patriotic* Conservative Government, on the common ground of British politics, can achieve...”).

The usage of *hyperbole* is spotted only once when May declares that they (her Government) “*tackles the biggest peacetime challenge any government has faced*”, which is a clear exaggeration.

Conclusion

The findings and insights gained from this research, which is of a purely qualitative nature, point to certain commonalities as well as individual preferences on the part of the three last British PMs, in terms of the content, i.e. the topics and linguistic choices included in their resignation speeches.

Regarding the topics that the departing politicians covered in their speeches, the results show that although they did not follow the same order, the three PMs covered essentially the same topics (e.g. the reason why they are resigning; their achievements and accomplishments as PM; predictions about the future of the country, etc.). The topics clearly reflected the specific socio-political circumstances under which the three speeches were produced. In fact, May and Cameron’s speeches showed more similarities in this respect as there was almost a complete overlapping in their choice of topics; whereas Brown’s speech, being considerably shorter than the other two, did not touch upon some of the topics present in the other two speeches.

As far as the choice of lexis is concerned, it is quite evident that the three politicians made use of predominantly positive lexis, i.e. words and collocations used with a positive connotation. This finding is not surprising as the aim of the three departing MP is to leave the office on a positive note. The presence of negative words and collocations, or lexis used with negative connotations was rather limited in all three resignation speeches. Given that the three PMs did not show any tendency towards criticizing their opponents nor towards blaming somebody else for their failure, the meagre presence of negative lexis is perfectly understandable.

What these findings suggest is that the picture that the departing PMs try to create about their leadership and their country, in their resignation speeches, is predominantly a positive one, which, in turn, can be interpreted as making a clear effort towards saving their ‘face’, i.e. preserving their personal and professional integrity and reputation.

As far as the correlation between the topics covered in the three political resignation speeches and the choice of positive and negative lexis is concerned, also the same tendencies were found in all three speeches. Namely, when the politicians stated *the reason for their resignation* and the *resignation* itself as well as when they state they have *informed the Queen*, the language they use is rather neutral and formal and no traces of negative lexis are found. In addition, in discussing their **experiences and challenges as PMs** their speeches were interwoven predominantly with positive lexis. Thus, they try to legitimize their decisions and moves and save their reputation. Nevertheless, when they discuss these topics, here and there, their speeches are also occasionally seasoned with some mildly negative lexis which is intended to only hint at the imperfections of the British society and the domains that

are in need of improvement, including the culprits who brought the doom upon their prime ministership. Solely positive lexis is used when the public is *reassured* that all will be well; when they *express gratitude*; when *bright future is foreseen for the UK*, and when *a pledge is made* to continue to serve the country.

Finally, it is worth noting that these three political resignation speeches also contain a significant number of different figures of speech such as *idiomatic* and *metaphoric expressions*, as well as *personification*, which are quite more frequent than the instances of *metonymy* and *hyperbole*. Interestingly, there are no traces of irony or sarcasm which are quite common in the other types of political speeches. The moderate presence of figurative language in the analysed resignation speeches points to the fact that politicians try to embellish their speeches; to make them more versatile, and as a consequence, to produce an impression of skillful orators and politicians who failed in their role as PMs merely due to some external factors, beyond their control, and not because of personal flaws and deficiencies. This, in turn, implicitly suggests that not only should their resignation be accepted by the public but also that their reputation should remain intact.

References

- [1] Al-Majali, W. (2015). Discourse Analysis of the Political Speeches of the Ousted Arab Presidents during the Arab Spring Revolution using Halliday and Hasan's Framework of Cohesion. *Journal of Education and Practice*, (6)14, p.98. Accessed on 10.09.2019. www.iiste.org ISSN 2222-1735.
- [2] Ayeomoni, M. (2012). Language and Political Ideology in the Nigerian Military Coup Speeches: A Case Study of General Aguiyi Ironsi's, General Yakubu Gowon's and General Murtala Muhammed's. *Lumina*, 22(2), p.1-30.
- [3] Bird, C. (2011). *The Discourse of American Tragedy: An Analysis of President Clinton's Rhetoric as it Functions to Construct Reality, Shape Community, and display Presidential Eloquence*. M.A. Thesis, Central Michigan University, Michigan.
- [4] Carreon, J. R., & Svetanant, C. (2017). What Lies Underneath a Political Speech? Critical Discourse Analysis of Thai PM's Political Speeches Aired on the TV Programme Returning Happiness to the People. *Open Linguistics* 3, p.638–655.
- [5] Chilton, P. (2004). *Analysing Political Discourse: Theory and practice*. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- [6] Klebanov, B.B, Diermeier, D., & Beigman, E. (2008). Lexical Cohesion Analysis of Political Speech. *Political Analysis* 16, p. 447–463. London: Palgrave Macmillan.
- [7] Reisigl, M. (2008). Rhetoric of political speeches. In R. Wodak & V. Koller (Eds.), *Handbook of Communication in the Public Sphere*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- [8] Weiss, G. & Wodak, R. (2003). *Critical Discourse Analysis Theory and Interdisciplinarity*. New York: Palgrave Macmillan.

НИТУ АНГЛИСКИ НИТУ МАКЕДОНСКИ (кратка анализа на англизмите во македонскиот јазик и нивна /не/ оправданост)

Мери Лазаревска

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
mlazarevska@gmail.com

Апстракт: Сè во овој универзум е во постојана состојба на менување. Како и сè друго, и јазикот се придружува на општото движење и менување. Во рамките на јазичните промени се случуваат јазични варијации заради географската поставеност на земјата во која се зборува јазикот, потоа социјални и културолошки варијации, стилски варијации, а исто така несопирилив процес кај сите јазици во светот претставува позајмувањето зборови од други јазици, особено од доминантен јазик (како англискиот). Таквото позајмување се случува спонтано и е сеприсутно во сите јазици, како и во македонскиот јазик.

Постојат повеќе причини за да навлезат зборовните елементи од еден во друг јазик. Една од нив се однесува на термини кои денотираат престиж, а луѓето многу лесно ги прифаќаат, како: престиж, луксуз, ексклузив, самит, бизнис, менаџмент, е-бизнис, имејл, компјутер и многу други. Во македонскиот говорен јазик многу зборови од англиското јазично подрачје, најчесто глаголите кои биле позајмени или копирани, добиле македонски суфикси за да се прилагодат во нашиот јазик, а често останале заедно со англиските суфикси кои означуваат вршител на дејствие. Така, имаме: инвестира, програмира, субвенционира, буџетира, верифицира, аплицира, валоризира, валидира, едуцира, релаксира, процесира, меморира, постира (кај сите нив се појавува суфиксот „ира“ како продуктивен суфикс при зборообразувањето). Англиските заемки во македонскиот јазик се широко распространети речиси во сите научни области.

Во „Грамматиката на македонскиот литературен јазик“ од 1952 година, Блаже Конески напишал: „Во македонскиот литературен јазик треба до најголем степен да се изрази неговата народна основа“.

Клучни зборови: *заемки, јазични промени продуктивни суфикси.*

Вовед

Сè во овој универзум е во постојана состојба на менување. (Aitchison, 2001, стр. 3). Овој факт е коментиран од страна на философи и поети во текот на многу векови нааназад. Античкиот философ Хераклит во 6 век пр. н. е. вели „Сè се врти, сè се менува“, ништо не е во состојба на мирување. Во 16 век Едмунд Спенсер (Edmund Spenser) зборува за “ever-whirling wheel of change, the which all mortal things doth sway” – „тркалото на промените кое вечно се врти, она на кое сите смртници се вртат“. “Time and the world are ever in flight”

– „времето и светот се во постојан лет“ – исказ од Вилијам Батлер Јејтс (William Butler Yeats), поет на 20 век. (Aitchison, 2001, стр. 3).

Како и сè друго, и јазикот се придружува на општото движење и менување. Во 1836 година, германскиот философ Вилхелм Хумболд (Wilhelm Humboldt) забележал: „Не може да постои ни момент на вистинско мирување во јазикот, исто како што е несопирлива човековата мисла. Во својата природа тој претставува континуиран процес на развивање“. (Aitchison, 2001, стр. 3).

До почетокот на 20 век повеќето лингвисти биле убедени дека промените во јазикот се незабележливи. Сите тие го поддржувале ставот дека промените се случуваат, но никогаш не може да се забележи точно кога и како тие се случуваат. Популарна претпоставка била дека менувањето на јазикот претставува континуиран, но многу бавен и незабележлив процес, како што е и ротацијата на Земјата, отворањето на цветовите и брчкањето на кожата на човекот. Човекот може само да го забележи процесот или претходно, или потоа (откако ќе се случи) за да сфати дека промената, всушност, настанала. Тоа е исто како да сте погледнале во часовник во 2 часот, а потоа во 2 и 10 – забележувате дека поминале 10 минути, но веројатно не сте забележале дека стрелките се движат.

Американскиот лингвист Леонард Блумфилд (Leonard Bloomfield), некогаш нарекуван „татко на американската лингвистика“, во 1933 година забележал: „Процесот на лингвистичките промени никогаш не бил директно набљудуван – ќе забележиме дека таквото набљудување со помош на нашите засега достапни средства е невозможно и невидливо“. (Bloomfield, 1927/1970, стр. 432-439). Чарлс Хокет (Charles Hockett) вели дека „никој сè уште не забележал цврста промена во јазикот – ние сме само во состојба да ја детектираме промената преку нејзините последици“. (Bloomfield, 1927/1970, стр. 432-439). Во почетокот на 20 век многу лингвисти свесно им го свртеа грбот на таквите, според нив, „апсурдности во резонирањето“. Тие се обидоа да создадат научна рамка за проучување на јазикот која доведе до донесување на бројни корисни, но и поедноставени дистинкции.

Еден многу ценет методолошки принцип претставуваше строгата поделба на дијахрониска и синхрониска лингвистика од времето на Де Сосир (1857-1913) кој беше наречен „татко на модерната лингвистика“. Повеќето лингвисти во 20 век сметаа дека синхрониската лингвистика постои пред дијахрониската, со тоа што историските лингвисти ги собираат описите за јазикот во различни временски периоди потпирајќи се притоа во голема мера на претходната работа на синхрониските лингвисти. Потоа ги анализираат промените кои се случиле, споредувајќи ги различните синхрониски состојби. Но, се случува лингвистите кои го прават синхронискиот опис, без да забележат, да ги испуштат оние аспекти кои се важни за да се разбере јазичната промена, а тоа се однесува на прашањето – како таа промена се случила? (Bloomfield, 1927/1970, стр. 100).

1. Јазични промени (заемки)

Во рамките на јазичните промени се случуваат јазични варијации заради географската поставеност на земјата во која се зборува јазикот, потоа социјални и културолошки варијации, стилски варијации, а исто така

несопирлив процес кај сите јазици во светот претставува позајмувањето зборови од други јазици.

Овој процес се случува од различни причини, но претставува помалку или повеќе природен процес во јазиците и се случува спонтано. Но, терминот „позајмување“ не е сосем соодветен, бидејќи во буквална смисла на зборот тој подразбира дека елементот кој е позајмен од јазикот давател би требало да е преземен на определен временски период, а потоа вратен, што воопшто не е случај. Можеме да кажеме дека тој не е позајмен туку повеќе копиран, а потоа во јазикот позајмувач најчесто му се доделуваат фонолошки, морфолошки, лексички и синтаксички карактеристики кои се типични за јазикот позајмувач. (Aitchison, 2001, стр. 141).

Позајмувањето во јазикот често се појавува затоа што тоа претставува згоден начин да се покријат лексичките празнини, што значи дека доколку во јазикот кој позајмува термини од друг јазик не постојат термини за определени поими, тие се присутни во другиот јазик. Јазикот позајмувач, од друга страна, претставува доминантен јазик кој се наметнал како водечки и најпопуларен во светот, особено со процесот на глобализацијата. Луѓето, сакајќи да бидат во тек со времето и новите збиднувања и да бидат „во тренд“ или „ин“, масовно го учат странскиот јазик (во овој случај англискиот) и многу лесно прифаќаат термини од него, наместо да се мачат нив да ги преведуваат или да бараат соодветни термини во својот мајчин јазик. На тој начин позајмувањето на зборови од светскиот јазик стана масовна појава кај нас и, за жал, многу поими за кои во македонскиот јазик постојат утврдени и стандардизирани термини почнуваат да се забораваат, а на нивно место доаѓаат англиски термини напишани на кирилица.

1.1. Основни карактеристики на заемките

Да се осврнеме на основните карактеристики на заемките. Кај нив се издвојуваат четири позначајни карактеристики:

1.1.1. Првата карактеристика се однесува на елементите кои може најлесно да се одвојат од јазикот давател, а да не влијаат врз структурата на јазикот позајмувач. Најочигледен пример за ова претставува леснотијата со која елементите на вокабуларот се пробиваат од јазик во јазик, особено ако зборовите денотираат некаков вид на престиж. Такви зборови во македонскиот јазик кои потекнуваат од англискиот јазик се: ексклузив, самит, бизнис, менаџмент, е-бизнис, имејл, компјутер и многу други, на кои посебно ќе се осврнеме на крајот од овој труд, класифицирајќи ги по области во кои тие најмногу се среќаваат.

1.1.2. Втората карактеристика е таа што адаптираните елементи имаат тенденција да се менуваат за да одговорат (или да се прилагодат) на структурата на јазикот позајмувач, иако позајмувачот е ретко свесен за искривувањето на јазичниот елемент. Во македонскиот говорен јазик многу зборови од англиското јазично подрачје, најчесто глаголите кои биле позајмени или копирани, добиле македонски суфикси за да се прилагодат во нашиот јазик, а често останале заедно со англиските суфикси кои означуваат вршител на дејствие. Па така имаме: инвестира, програмира, субвенционира,

буџетира, верифицира, аплицира, валоризира, валидира, едуцира, релаксира, процесира, меморира, постира. Кај сите нив се појавува суфиксот „ира“ како продуктивен суфикс при зборообразувањето, додека некои од оние што останале во оригиналната англиска форма со продуктивниот суфикс “er” се следните: драјвер, сурфер, блогер, батлер, кулер, чилер, информер, лидер, спикер, спикерка (со наставка за женски род), тинејџер; потоа со суфиксот „ор“: инвеститор, донатор, оператор, комуникатор, информатор, репаратор. На сите овие позајмени термини обично им се додава определен член на основниот термин кај глаголите, а кај добиените именки со процесот на деривација – на крајот од зборот. Еден драстичен пример кој неодамна се појави во весник од дневниот печат е следниот: „Трговска фирма бара двајца **мерчандајзери**“. Да го разгледаме терминот „мерчандајзер“. Терминот “merchant” на англиски значи „трговец“, а терминот “merchandise” значи „стока, роба“. Оној којшто го дал огласот во весник, погрешно го разбрал значењето на овие зборови и си дал за право да му додаде суфикс „ер“ за да алудира најверојатно на лице кое ќе набавува стока или можеби мислел на нешто друго, но тоа останува нејасно и за англистите, бидејќи терминот „мерчандајзер“ не постои во англискиот јазик.

1.1.3. Третата карактеристика се однесува на фактот дека јазикот има тенденција да ги издвојува оние аспекти од јазикот давател кои површински соодветствуваат доволно блиску на аспектите на јазикот позајмувач.

1.1.4. Четвртата карактеристика се нарекува тенденција на минимално прилагодување: јазикот позајмувач прави само мали адаптации во структурата на својот јазик. При подетална анализа се заклучува дека таму каде што еден јазик предизвикал цврсти промени во другиот, промените се случиле во текот на серија постепени мали промени при што според Бикертон (Bickerton, 1973/2008, стр. 644), секоја од нив вклучува мали промени во согласност со максимата „не постојат скокови во природата“. Томсон и Кауфман (Thomson & Kaufman) даваат пример за говорителите на грчкиот јазик во Турција и велат дека тие прифатиле толку многу турски особини во нивниот јазик, што сега зборуваат на јазик во кој „телото останало грчко, но душата станала турска“. (Thomson & Kaufman, 1988, стр. 198).

1.2. „Потребата“ од јазични промени

Уште еден широко распространет став за социолингвистичките причини за јазичните промени го вклучува поимот „потреба“. (Aitchison, 2001, стр. 146).

Јазикот се менува како што се менуваат и потребите на неговите корисници – аспект кој е наречен функционален аспект на јазичните промени. Ова претставува атрактивно гледиште. Потребата, секако, соодветствува на вокабуларот на еден јазик, а непотребните зборови отпаѓаат: парчињата облека кои веќе не се во мода и не се носат сега се ретко спомнувани. Такви зборови се кринолина (освен во театар), муф, вел (освен на свадба), одора (освен во театар), фрак (освен диригентите), веќе ретко се спомнуваат сиврите, но затоа многу често го слушаме терминот **боди** (чисто англиски збор), како и **скејтерки, старки, трекерки (патики), цинс, тренерки, монтки**. Во доменот

на модата и стилот на живеење среќаваме термини како: **фешн, лајфстајл, хеарстајлинг или само стајлинг, кастинг, ивент, хепенинг, парти, мејк ап и мејкап артист, шопинг, модел, велнес и спа центар, дискотека или диско, билборд, дизајн, топ листа, евергрин, цубокс** итн. Повеќето од нив одамна се зацврстени во нашиот јазик и популацијата ги употребува секојдневно, без да размислува за тоа дали се македонски термини или се прифатени од некој друг јазик. Во овој контекст среќаваме и многу драстични примери при што на излозите на продавниците на латиница се испишани буквите SALE што на англиски јазик значи распродажба, или DISCOUNT со исто значење, т.е. снижување на цените, а исто така имаме и продавници наречени дисконти со дисконтни цени – термини кои се зацврстени во јазикот и добиле морфолошки карактеристики на македонскиот јазик. Многу драстичен пример кој неодамна се појави на излогот на една продавница за чевли беше терминот ШУС (напишан на кирилица) што на македонски не значи ништо, а доаѓа од англискиот термин “shoes” (чевли). Потоа, среќаваме знаци на вратите од продавниците како OPEN и CLOSED, наместо **ОТВОРЕНО И ЗАТВОРЕНО**.

Други чудни примери на присвојување термини од англискиот јазик се случуваат и во рамките на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ каде на Економскиот факултет катедрите или насоките се наречени „департмани“, а на Филозофскиот факултет до скоро постоеше „Институт за дефендологија“, чие име е сега променето во „Мировни студии“, што е терминологски многу поприватливо. Терминот “department” кај нас се преведува како „катедра“ или „сектор“, додека до терминот „дефендологија“ е дојдено преку англискиот термин “defense” што значи одбрана, па му е додаден суфикс од грчки „logos” како наука и е создаден термин кој во англискиот јазик не постои, а не е соодветен ниту во македонскиот.

1.3. Заемките според области

Термините кои во македонскиот јазик се позајмени од англискиот јазик можеме да ги групираме во повеќе области и тоа:

1.3.1. Позајмени термини во областа на политиката: electorate/електорат; voting/воутинг; agenda/агенда; integration/интеграција; disintegration/дезинтеграција; lobbying/лобирање; lobby group/лоби-група; leader/лидер; rating/рејтинг; security/секјурити; ratify/ратификува; ratification/ратификување; summit/самит; core activities/кор активности; pluralism/плурализам; legitimacy/легитимност; crucial/клучијален; ideology/идеологија; attack/атак; environmental/енвиromентални; essential/есенцијални; incumbent/инкамбент; campaign/кампања; prohibition/прохибиција; wording/вординг; coalition/коалиција; diplomatic mission/дипломатска мисија; bilateral/билатерален; multilateral/мултилатерален; convention/конвенција; competence/компетенција; vice/вице (премиер, канцелар и сл.);

1.3.2. Термини од областа на новинарството: Mass media/масовни медиуми; press/прес; news/њуз; flash news/флеш вести; briefing/брифинг (брифирање); lead/лид (воведна реченица во определена вест, или водилка), press conference/прес-конференција, broadcaster/бroadкастер, communicator/

комуникатор, column/колумна; editorial/едиторијал; lobby/лоби (во зграда), fans/фанови; target/таргет; target group/таргет-група; impact factor/импакт фактор; performance/перформанса/и; backstage/бекстејџ (зад сцена);

1.3.3. Термини од областа на економијата: business/бизнис; management/менаџмент; deposit/депозит; profit/профит; profitable/профитабилен; bankrupt/банкрот; solvency/солвентност; resources/ресурси; fiscal policy/фискална политика; expansive monetary policy/ експанзивна монетарна политика; rebalance/ребаланс; relevant indicators/релевантни индикатори; harmonizing/хармонизирање; budget/буџет; invest/инвестира; investor/инвеститор; licitation/лицитација; presentation/презентација; limit/лимит и лимитира; deposit/депозит; country risk/кантри риск; turbulent fluctuations/турбулентни флукутации, think - think groups/тинк-тинк групи, cash/кеш, (кешира, кеширање) и многу други;

1.3.4. Во областа на правото англизмите не се многу застапени поради тоа што правните термини, главно, потекнуваат од латинскиот јазик, а нашиот правен систем потекнува од римското право, но во последно време почнуваат да се внесуваат термини како: litigants/ литиганти (страни на спорот); litigation/ литигација (судење); legislation/легислатива (наместо законодавство) obligatory/ облигаторно (наместо задолжително); appellant/ апелант (наместо тужител); briefing/брифинг (наместо кус извештај).

1.3.5. Во областа на медицината постојат многу заемки од англискиот јазик како резултат на новите медицински текови кои доаѓаат од земјите во кои англискиот јазик е официјален јазик, слично на јазикот на информатиката. Во медицината имаме стентирање, коронаграфија, дијализа итн., додека информатичката технологија изобилува со англизми, бидејќи изворниот јазик на информатиката е англискиот. За поздравување е изготвувањето на официјален Поимник на македонски зборови од оваа област со цел зачувување на македонскиот идентитет, односно на македонскиот јазик и неговата правилна употреба.

1.3.6. Освен сите овие примери, не постои усогласен став кон тоа како треба да се употребуваат странските кратенки, т.е. дали тие треба да се преведат на македонски јазик, па од нив да се изведе нова кратенка со појаснување, или само треба да се препишат? На пример, кратенката „Ај Ти“ или IT што значи интернет технологија, погрешно се употребува, бидејќи „АјТи“ претставува начин на изговарање во англискиот јазик, но во македонскиот јазик читаме како што пишуваме, а не со спелување на кратенките. Потоа често се употребува Пи Ар или PR (Public relations) што во превод значи „односи со јавност“, а во нашиот јазик ПиАр нема никакво значење, освен ако не се сетите дека тоа е кратенка од англиски термин, па затоа така се изговара.

Заклучок

Англискиот јазик е јазик на новите генерации и младите луѓе масовно ги користат англизмите во секојдневниот говор, дотаму што тие дури имаат и свој жаргон преполн со англизми кои се целосно прилагодени во јазикот на помладите генерации, преку кој тие одлично комуницираат. Понесени од модерните текови на новото време, тие англискиот јазик го консумираат како брза храна, без доволно да го разберат, оставајќи го отпадот во својот јазик. Многу е важно помладите генерации да ја разберат важноста да го негуваат својот мајчин јазик и да го научат како што треба за да го пренесат и на следните генерации со неговите прекрасни изворни зборови и со непроценливото богатство кое тој со себе го носи, а англискиот јазик да го научат правилно, без да го искривуваат.

Во „Граматиката на македонскиот литературен јазик“ од 1952 година, Блаже Конески напишал: „А во мај 1945 година, во актот на Комисијата за јазик и правопис при Министерството за народна просвета на Народна Република Македонија, одлуката за употреба на македонскиот јазик ќе биде допрецизирана, главно, преку три точки: Во македонскиот литературен јазик треба да се установаат оние форми од централните говори што во најголем степен ќе ги поврзат сите наши говори и ќе бидат лесно приемливи за луѓето од сите наши краишта; Во македонскиот литературен јазик треба до најголем степен да се изрази неговата народна основа. Речникот да се збогатува со зборови од сите наши дијалекти, да се изградуваат зборови со живи наставки, и само колку што е потребно да се усвојуваат и туѓи заемки; и македонската азбука да биде составена од толку букви колку што има и гласови во литературниот јазик. Правописот да се изработи врз фонетски принцип“. (Конески, 1982, стр. 56).

Користена литература

- [1] Конески, Б. (1982). *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура.

- [1] Aitchison, J. (2001). *Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
 [2] Bickerton, D. (2008). *Bastard Tongues*. New York: Hill and Wang.
 [3] Bloomfield, L. (1927/1970). *Literate and Illiterate Speech.(American Speech)*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 2.
 [4] De Sosir, F. (1977). *Opšta Lingvistika*. Beograd: Nolit.
 [5] Hockett, C.F. (ed.) (1971). *A Leonard Bloomfield Anthology*. Chicago: University of Chicago Press.
 [6] Thomason, S. & Kaufman, T. (1988). *Greek in Turkey*. Amsterdam: John Benjamin's Publishing Co.

Meri Lazarevska

Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

Neither English nor Macedonian

(Short analysis of the English borrowings in the Macedonian language and their /non/justification)

Abstract: Everything in this world is in a perpetual state of change. Language as well, joins in this general flux. Within the frames of the language changes, language variations appear because of various factors, such as the geographic surroundings, social and cultural environment as well as the influence of the so called “language of the world”, as the most dominant language. Thus the process of borrowing terms and phrases from the dominant language (English) appears spontaneously, and is omnipresent throughout the languages in the World and also in the Macedonian language.

There are several reasons because of which the vocabulary elements penetrate from language to language. One of them is related to the terms that denote a prestige and people very easily accept, such as: *prestige, luxury, exclusive, summit, business* etc. Another is related to the notion of ‘need’.

But there are also examples of English borrowings the roots of which have been taken in the Macedonian language, but have been changed to fit the Macedonian morphology, so that their form has been changed. Of a such type are many verbs from the English origin to which the Macedonian suffix ‘ira’ (ира) has been added: *invest-инвестира, program-програмира, apply-аплицира*. The English borrowings in the Macedonian language are widely spread in almost all the scientific fields.

The general conclusion is that the borrowings should be imported in the language only if a term for some notion doesn’t exist in the language and it exists in the language – borrower.

Keywords: *borrowings, language changes, productive suffixes.*

КНИЖЕВНОСТ

LITERATURE

VICO E LA CONTEMPORANEITÀ: VISIONI DELLA LETTERATURA IN VICO, QUASIMODO E MONTALE

Chiara Fusco

Università degli Studi di Napoli "Federico II", Italia
chiarafusco.1996@gmail.com

Abstract: Giambattista Vico è sicuramente anticipatore di molte teorie romantiche, a partire dall'originalissima rivalutazione degli stati primitivi dei popoli e dall'esaltazione di una poesia che sia agli antipodi della ricerca arcadica di classicismo ed equilibrio. Le idee vichiane, se da una parte godono di alto prestigio per l'estrema originalità che esse mostrano nel panorama della critica letteraria e dantesca sei-settecentesca, dall'altra scontano il destino di essere quasi sempre accostate alle successive teorie di Herder, del Volksgeist e del Romanticismo in generale. L'articolo si propone lo scopo di cercare le tracce del pensiero di Vico ben al di là della critica romantica e ottocentesca, per approdare al secolo XX, con la giusta dose di prudenza nel dimostrare non quanto i moderni abbiano letto Vico, ma quanto quest'ultimo sia stato, al suo tempo, straordinariamente moderno. Ponte tra le due culture saranno alcune teorie di Eugenio Montale e Salvatore Quasimodo: l'uno per il modo di intendere Dante, non un poeta moderno; l'altro per le idee che egli espresse nei suoi discorsi sul valore dell'arte e della figura del poeta. Con la consapevolezza che tra l'epoca di Vico e il XX secolo c'è un divario difficilmente solcabile con idee generali, si analizzeranno tematiche come la crisi della figura del letterato, con conseguente perdita della sua funzione civile; la visione della storia che vede nell'età moderna l'espressione di un'epoca sostanzialmente razionalistica, in cui la poesia, espressione di tempi barbari, non possa più dire nulla all'uomo; l'idea di Medioevo come tempo di barbarie, e di barbarie come tempo di ricchezza poetica.

Parole chiave: *Vico, Quasimodo, Montale; Dante, letteratura, Medioevo, barbarie.*

La fortuna della critica dantesca di Giambattista Vico è questione ormai appurata. Critici come Croce e De Sanctis trovano nelle idee del filosofo settecentesco napoletano le basi per la loro interpretazione della *Commedia* e, più in generale, dell'intero sistema poetico e filosofico che esso rappresenta. Le idee vichiane, se da una parte godono di alto prestigio per l'estrema originalità che esse mostrano nel panorama della critica letteraria e dantesca sei-settecentesca – soprattutto dopo la riscoperta del suo pensiero nel XIX secolo, quando esse finalmente uscirono dalla posizione laterale e dall'oblio cui furono destinate – dall'altra scontano il destino di essere quasi sempre accostate alle successive teorie di Herder, del Volksgeist e del Romanticismo in generale. Lo dimostra il fatto che l'immagine più divulgata di Vico continua a basarsi sull'interpretazione crociana che afferma l'estraneità della filosofia di Vico al suo tempo e fa, invece, leva sulla fortuna che egli ebbe nel secolo XIX.

Vico è sicuramente anticipatore di molti spunti romantici, a partire dall'originalissima rivalutazione degli stati primitivi dei popoli e dall'esaltazione di una poesia, considerata bizzarra e di cattivo gusto, che adesso trova un punto di forza proprio nella sua bizzarria, finita la stagione del classicismo e della ricerca arcadica di equilibrio; e sarebbe ben fuori dalle nostre capacità contestare l'asserzione di un immenso filologo tedesco, secondo il quale "Vico è veramente il fondamento dell'estetica moderna. Egli è anche il precursore del romanticismo" (Auerbach, 1970, p. 43).

Quello che vorrei tentare in queste poche pagine è, invece, cercare le tracce del pensiero di Vico ben al di là della critica romantica e ottocentesca, per approdare nel secolo XX del quale, mi sembra, poco sia stato detto a proposito della sua influenza sulle più contemporanee teorie poetiche, fatta esclusione per James Joyce. I critici, o meglio, i poeti in veste di critici che mi sono sembrati, per alcuni tratti, convergere in modo significativo con le idee vichiane sono Eugenio Montale e Salvatore Quasimodo: l'uno per il modo di intendere Dante, *non un poeta moderno*; l'altro per il suo "ping pong tra engagement dell'arte e sua indeterminatezza storica" (Saccone, 2018, p. 150), dunque per le idee, diverse nel corso della sua vita e nel suo passaggio da una poesia ermetica a una impegnata, che egli esprime nei suoi discorsi sul valore dell'arte e della figura del poeta.

Il passo è decisamente lungo e azzardato, e il rischio di cadere in accostamenti semplicistici e banali è dietro l'angolo. Lascero che a guidare la trattazione siano due citazioni di altrettanti grandi saggi, che nascono l'uno come poeta e l'altro come narratore. Il primo è Giuseppe Ungaretti che, proprio a proposito del nostro filosofo, scrive: "Vico riassume la sua dottrina in questa frase: imparare bene per giudicare bene, giudicare bene per ragionare bene" (Ungaretti, 1974, p. 344). E alla base di questo *ragionamento* sussiste la consapevolezza che tra l'epoca di Vico e il XX secolo c'è un divario difficilmente solcabile con idee generali, e c'è, soprattutto, la lezione dello stesso Vico che, più di tutti, ci insegna a storicizzare ogni fatto e ogni teoria.

A bilanciare la prudenza sempre necessaria quando si tratta di creare collegamenti piuttosto che di valorizzare le differenze, soprattutto tra uomini di tempi così diversi, viene in soccorso il coraggio di Italo Calvino (1995) che, in una delle sue lezioni americane, così scrive: "L'eccessiva ambizione dei propositi può essere rimproverabile in molti campi d'attività, non in letteratura." (p. 722).

* * *

Quasi come in un componimento a *coblas capfinidas*, prenderemo avvio dall'ultima parola del paragrafo precedente per addentrarci, prima di passare più specificamente alla questione dantesca, in un discorso generale sulla letteratura *ai tempi di e in Vico*. Fare una distinzione è necessario per il carattere originale delle osservazioni del filosofo napoletano: per anni ingiustamente considerato un isolato nel suo contesto, la sua era una consapevole presa di coscienza delle proprie idee e un coraggioso assestarsi su posizioni personali, senza lasciarsi trascinare dalle correnti che la sua età vedeva avvicinarsi. Vico è infatti inserito in un contesto di non facile determinazione. A cavallo di due secoli, la sua vicenda intellettuale si svolge toccando, senza mai aderirvi completamente, due correnti letterarie in forte

contrapposizione: la fase decrescente del Barocco e il fiorire dell’Arcadia; tale panorama osservato dal punto di vista della moderna cultura napoletana, con le originalità e le particolarità del caso.

Nel Settecento assistiamo alla crisi della figura del letterato – e, più in generale, alla *crisi della coscienza europea* – dal momento che il modello proposto nel Rinascimento e portato avanti nel Seicento viene a cadere: quello che prima era un funzionario statale, consigliere e segretario del principe, organizzatore di eventi culturali intorno alla corte del suo protettore, adesso cerca spazi di autonomia che però non riesce a colmare, perché la letteratura non è considerata un mestiere, e il letterato non è un professionista, un funzionario di un determinato ambito specialistico, ma incarna piuttosto una condizione sociale. In particolare, sul letterato italiano del ‘700 grava il peso dell’isolamento rispetto al resto d’Europa: mentre il continente ha mantenuto una matrice razionalistica, l’Italia è stata attraversata dalla corrente barocca, valutata ora come irrazionale e negativa, in quanto dedita alla forma e affatto al contenuto. Così facendo ha creato una scissione tra letteratura e vita civile: la letteratura non ha più nulla da dire all’uomo; il letterato non assume più una funzione civile e si isola nella torre dei suoi esperimenti stilistici.

Proprio su questo tema si sviluppa la polemica Orsi-Bouhours, a partire da un saggio del 1687 del padre Bouhours, che ha come oggetto il valore della poesia italiana. Il padre francese la critica come vuota: quando la letteratura rivela la preponderanza della forma sul contenuto, si è di fronte a un chiaro segnale di decadenza culturale del paese. Dall’altra parte, il marchese Orsi, nel suo tentativo di difendere la poesia del Tasso, ammette la condanna di una eccessiva retorica ornamentale e stilistica della letteratura barocca rispetto a un contenuto filosofico civile.

Le risposte dalla parte italiana furono in maggioranza in linea con la critica francese: Gravina e Muratori puntavano al recupero della letteratura italiana in un’ottica di funzione civile. In Gravina, questo si realizzava con una veemenza anticlericale: l’intellettuale laico aveva il dovere di combattere i mali della Chiesa; il Barocco, intuito come nuovo Medioevo, incarnava l’egemonia gesuitica sulla cultura; la poesia si presentava come una forma di conoscenza volta a recuperare, tramite la ragione, tutti gli elementi che nel passato ne avevano fatto una sorta di teologia poetica e naturale. Far entrare la ragione nella poesia, fare della letteratura una scienza: l’intellettuale modello per Gravina non è un semplice letterato, ma un giurista illuminato dalla ragione, custode delle leggi, “limite razionale dell’abuso del potere assoluto” (Carpanetto-Ricuperati, 1993, pp. 107-108).

Nell’ambito di questa risposta razionalistica è possibile vedere quanto Vico, al contrario, si ponga in una posizione isolata perché del tutto originale; e quanto, in realtà, la sua sia “l’unica risposta veramente ambiziosa della cultura italiana a quelle istanze” (Ferroni, 2012, p. 356) impegnandosi nell’indagare i fondamenti e i limiti della ragione. Egli condivide lo sforzo di trovare nella poesia una funzione civica e strutturante per la nazione, ma ciò vale solo nell’*era dei barbari*. La poesia, infatti, è un qualcosa di concreto, contribuisce alla produzione di un senso al mondo e alla formazione delle società solo presso gli uomini primitivi, che con la fantasia e l’intuito *creavano* il mondo. Quando dall’età barbara si è passati all’età civile, il

ruolo strutturante della società passa dalla poesia alla ragione, e la civiltà moderna non concede più spazio alla forza eroica e barbarica della poesia.

Vico condivide fino a un certo punto le teorie del Gravina: non può negare il ruolo strutturante della poesia, lui, per tanti anni professore di retorica; ma poi prende una strada diversa, come richiede la coerenza al suo personalissimo sistema di tripartizione delle età e delle *nature* degli uomini: la natura *poetica* o *divina* dei primi uomini, la natura *eroica* degli uomini che impongono ordine con la forza, e la natura *umana*, benigna e ragionevole. Così la poesia ha una funzione solo nell'epoca in cui è possibile fare poesia, vale a dire la prima età degli uomini: dopo di che il posto strutturante della società è lasciato alla ragione, e infatti gli uomini razionali non sono più in grado di fare poesia, se non cercando di imitare gli antichi. In base a questa visione, particolare è la sua posizione anche rispetto a un'altra *querelle*, quella tra antichi e moderni: qui sembra non prendere una vera e propria posizione, perché il suo sistema non lo permette, dal momento che la filosofia e la scienza dei moderni per lui sono superiori, ma a discapito della retorica – e dunque della poesia – che, invece, è meglio espressa dagli antichi.

È lecito domandarsi se la poesia vera sia concepibile nei tempi umani o se invece essa appartenga soltanto alle età più propriamente eroiche. Non può essere esclusa un'aderenza di Vico alla prima possibilità: altrimenti, non si spiegherebbe il rimpianto per il prevalere di una sapienza nemica della poesia. Neppure lasciano incerti quelle affermazioni dalle quali risulta come per il suo pensiero la poesia fosse una categoria universale ed eterna dello spirito umano (Fubini, 1965, p. 170).

A ciò potrebbe aggiungersi la domanda su che cosa la poesia possa dare nel terzo e ultimo stato di una nazione. La posizione di Vico è vaga e spesso contraddittoria. Stando alla logica del suo sistema, sembrerebbe che l'uomo razionale non abbia più niente da chiedere alla poesia, incapace com'è di comprenderla ora che la sua visione è in qualche modo *inquinata* dall'intellettualismo. Eppure, un senso c'è ancora nel fare letteratura, e lo ritroviamo nella sua adesione al progetto di Giovanartico di Porcia di raccogliere le autobiografie dei *letterati viventi d'Italia scritte da loro stessi*, cui Vico risponde, con la modestia richiesta dal caso: la sua *Vita* è, anzi, la prima a essere pubblicata nell'ambito del progetto. Partecipare a questa raccolta significava accettare le implicazioni sottese a essa: “*Chi non vede, ch'ella riuscirà come un trattato universale pratico tutto in volume racchiuso di quanto saper si dee in genere di letteratura.*” (Giovanartico di Porcia a Muratori, 24 luglio 1721). L'autobiografia assume il valore di un manuale pratico, in quanto fondato sull'esperienza dell'autore, ma soprattutto per il lettore, che da essa può ricavare insegnamenti di vita e un percorso di formazione. La letteratura, dunque, può uscire dall'ambito dell'espressione sterile del proprio sapere per diventare strumento di acculturazione e di costruzione di sé stessi.

Vico è sicuramente un uomo del suo tempo: il sistema proposto nella sua *Scienza nuova* segue il rigore delle trattazioni scientifiche settecentesche. Eppure, mi sembra possibile trovare punti che non hanno smesso di avere un valore anche presso i più contemporanei.

Nel suo saggio *Poesia contemporanea*, Salvatore Quasimodo (1971, p. 268) si domanda se «la nostra letteratura» non sia «in crisi per eccesso di maturità» o se

piuttosto «oggi il poeta non sa[ppia] più a chi parli». Gli scenari possibili sono due: o il lettore appartiene a una società in formazione, e dunque non riesce a cogliere il senso della poesia in quanto *troppo matura*; o, al contrario, questa società è sul procinto di crollare o è già crollata “*nell'ira meccanica della guerra*”. C'è di base il pensiero di una distonia tra il poeta e il suo tempo che non è troppo lontana dall'idea vichiana delle fasi dell'umana società, di cui solo l'età degli eroi può produrre poesia; l'*ira meccanica* della guerra e del dopoguerra hanno i tratti della razionalità delle civiltà umane, sebbene per Vico la razionalità non avesse una connotazione negativa, non essendo egli nemmeno lontanamente consapevole dei disastri che, secoli dopo, avrebbero causato le guerre mondiali. Il poeta è, in ogni caso, un isolato-esiliato: “Se il poeta è l'espressione della vita, della morale d'una società, ahimè, egli è oggi un esiliato, un confinato, una “astrazione”, in quanto questa società che lo dovrebbe esprimere è inesistente.” Si tratta di un isolamento molto diverso da quello del letterato settecentesco, ma il risultato è lo stesso: il poeta ha perso la sua funzione civile.

Ma ciò non significa che la poesia abbia smesso del tutto di parlare agli uomini: ecco uno dei tratti più interessanti dell'ottica vichiana. Per gli uomini civilizzati e iper-razionali è impossibile calarsi, nemmeno con un atto di immedesimazione empatica, nelle epoche precedenti, senza cadere in errore (Amoroso, 2011, p.95). Applicare le conoscenze contemporanee a un tempo passato equivale a porsi in una logica antistorica. È quanto afferma nella seconda delle *dignità* poste in prefazione alla *Scienza nuova* (Vico, 1990, pp. 494-495), verità immediatamente evidenti e, dunque, punti cardine su cui basa il suo pensiero filosofico:

È altra proprietà della mente umana ch'ove gli uomini delle cose lontane e non conosciute non possono fare niuna idea, le stimano dalle cose loro conosciute e presenti.

Questa degnità addita il fonte inesaurito di tutti gli errori presi dall'intiere nazioni e da tutt'i dotti d'intorno a' principi dell'umanità; perocché da' loro tempi illuminati, colti e magnifici, ne'quali cominciarono quelle ad avvertirle, questi a ragionarle, hanno stimato l'origini dell'umanità, le quali dovettero per natura essere piccole, rozze, oscurissime. [...]

Eppure, “gli uomini sono naturalmente portati a conservare le memorie degli ordini e delle leggi che li tengono nella società” (Vico, 1990, p. 824): c'è comunque un legame, il senso di qualcosa che non si perde tra l'antichità e la modernità, forse un *animo primitivo* riposto in alcuni (e che Vico ritroverà nell'allievo-corrispondente Gherardo degli Angioli, come vedremo più avanti) *per natura* contemporanei agli uomini delle età eroiche; o forse si tratta solo del tentativo, da parte dei poeti moderni, di porsi artificialmente in quelle condizioni in cui gli uomini delle età poetiche si trovavano naturalmente. Se è vero che l'età presente non è un'età poetica, ciò non significa che non sia possibile comprendere la poesia del passato e farsi ammaliare dal suo fascino.

Allo stesso modo, per Quasimodo, c'è uno scarto palpabile tra antichità e contemporaneità; e al contempo c'è anche un'infiltrazione sotterranea che agisce nella profondità dell'uomo: l'idea di tradizione, che Quasimodo riprende da Eliot, ovvero che ogni letteratura non nasca da sola ma abbia una storia dietro di sé, "che non è soltanto una cronaca, un cumulo di manoscritti o opere di questo e quel genere". Per il poeta di Modica la tradizione è "qualcosa di più profondo di una discesa inerme in alcune forme di unanime consenso che diedero vita a un determinato tempo e lo allontanarono da altri periodi già conclusi e definiti storicamente. Da noi e altrove la necessaria voce dei poeti ha sempre detto parole del proprio sangue" (Quasimodo, 1971, p. 267). Sulla base di queste osservazioni Quasimodo conclude che, nonostante "le domande che il poeta pone a sé stesso, e quindi a tutti, possono essere ritenute oscure dai contemporanei, non per questo cessano di esercitare il loro influsso nelle zone più gelose d'una società costituita." (Quasimodo, 1971, p. 265)

* * *

In questo articolato sistema storico, filosofico e critico non stupisce la trattazione dantesca, che, nel tempo in cui Vico praticava la sua attività intellettuale, non è scontata: nel Settecento, infatti, l'autore della *Commedia* era ancora ai margini del canone letterario arcaico, e la letteratura italiana scontava la supremazia di Petrarca in quanto poeta cardine. La poesia dantesca non poteva essere intesa dai lettori del primo Settecento: respinti dalla apparente "incultura" e "ruvidezza" del poeta e abituati a chiedere alla poesia il facile diletto «di fiori, d'acconcezze, d'amenità» (Lettera di Giambattista Vico a Gherardo degli Angioli, p. 316). Insieme con Gravina, Vico è uno dei rari e dei primi a rivalutare Dante, dandogli un'importanza analoga a quella di cui godeva Omero per la letteratura greca. Così come Omero, infatti, anche Dante è poeta epico: entrambi sono espressione in termini epici della barbarie delle culture greca e italiana.

Per ben comprendere come Dante possa essere paragonato a un poeta barbaro, bisogna chiarire cosa Vico intendesse per barbarie. La Firenze del Trecento è descritta da Vico (Lettera a Gherardo degli Angioli, p. 317) come uno scenario decisamente esagerato, ma del tutto funzionale alla sua idea di Dante:

Egli nacque Dante in seno alla fiera e feroce barbarie d'Italia, la quale non fu maggiore che da quattro secoli innanzi, cioè nono, decimo ed undicesimo. E nel dodicesimo, di mezzo ad essa, Firenze rincrudelì con le fazioni de' Bianchi e Neri, che poi arsero tutta Italia, propagata in quella de' guelfi e de' ghibellini, per le quali gli uomini dovevano menar la vita nelle selve o nella città come selve, nulla o poco tra loro e non altrimenti che per le streme necessità della vita comunicando.

Nel quale stato dovendosi penuriare di una somma povertà di parlari, [...] quasi ritornata in Italia quella della gran torre di Babilonia, i latini da' barbari, i barbari da' latini non intendendosi, e per la vita selvaggia e sola menata nella crudel meditazione d'instinguibili odi che si lasciarono lunga età in retaggio a' veggenti...

È l'immagine di una Firenze in preda a disordini incontrollati e bestiali, paragonabile alla descrizione che Dante fa nell'invettiva contro l'Italia, *non donna di provincie, ma bordello*. I fiorentini presentano i tratti dei barbari: fieri e feroci, presi da inestinguibili odi, vivendo come nelle selve, parlando solo nelle necessità, con una povertà di lingua tipica dei tempi delle prime società. Ecco che il Medioevo si presenta con i tratti della barbarie; è esso stesso *ricorso della barbarie*, momento voluto dalla Provvidenza in seguito al massimo grado di civiltà raggiunto dall'antichità romana, per cui la società poteva solamente crollare su sé stessa per rinascere, questa volta all'insegna della vera religione, il cristianesimo. Ma per Vico questa età non ha i tratti negativi che l'Umanesimo e il Rinascimento le affibbiarono: è, sì, come i tempi degli uomini primitivi, un'età di istinti; ma proprio in virtù di questi istinti, è regolata dalla fantasia, dall'immaginazione, non contaminata dal cieco raziocinio e, per questo, pura e onesta. È in base a questa visione della contemporaneità di Dante che il pensiero di Vico si pone su una posizione diversa rispetto alla critica illuministica: se la critica settecentesca era disposta a concedere a Dante il merito di essere stato un grande *nonostante* i tempi in cui era vissuto, e che avrebbe potuto dimostrare meglio la propria grandezza in un'epoca di maggior gusto, Vico afferma, al contrario, che è proprio *in virtù* del suo tempo che Dante può essere considerato un grande; e che, anzi, il raffinamento del gusto avrebbe potuto solo affievolire il suo vigore poetico. Ecco il *vanto della barbarie*, uno dei tratti romantici anticipati da Vico: se l'Illuminismo si era servito delle assurdità e dei barbarismi contenuti nella Commedia per condannare Dante, adesso essere un poeta barbarico, allo stadio primitivo di un popolo, è considerato vanto. In quanto poeta barbarico, Dante assume i tratti che caratterizzano anche Omero: egli è ingenuo, eroico e sublime, sebbene di gran lunga più dotto e dogmatico. Vico sembra non dare troppa importanza a questo secondo aspetto del poeta trecentesco, cosa che risulta indispensabile agli studiosi contemporanei: egli credeva, al contrario, che questa non fosse la vera natura di Dante, e che anzi, se avesse *masticato meno scolastica e meno latino*, sarebbe stato un poeta ancora più grande (Auerbach, 1970, p. 44).

Per questa immersione totale nei sensi e nella fantasia, nei tempi barbari storia e poesia si identificano: “la storia si manifesta necessariamente attraverso uno stadio poetico, nel quale gli uomini primitivi, portati dalla robustissima loro fantasia, vedono tutta la realtà *sub specie poesis*” (Lanza, 1949, p. 248). Vico è il primo a concepire una struttura spirituale dell'uomo primitivo: l'Illuminismo pensava le epoche originarie come attraversate da uno stato di innocenza paradisiaca o di lotta agli istinti; Vico trovò il principio di una forma di spirito che è povera di intelligenza logica, ma proprio per questo tanto più sensibile e ricca di capacità emotiva e fantasia. Essi costruiscono la realtà, danno forma al mondo tramite la fantasia: in questo senso storia e poesia sono tutt'uno, e tanto più per Dante: “La Commedia di Dante Alighieri ella è da leggersi per tre riguardi: e *d'Istoria* de' tempi barbari dell'Italia, e di fonte di bellissimi parlari Toscani, e di *esempio di sublime Poesia*” (Vico, 2006, p. 137).

Per riprendere le parole di Franco Lanza (1949), “Dante è come il portato poetico di tutto il Medioevo, del quale narra la storia ed esprime le furibonde passioni” e “fu come la personificazione viva di quell'irrazionalità fantastica” (pp.

248-251). Per rendere in poesia il fantastico della sua epoca, Dante si servì di visioni iperboliche e di un'abbondanza di metafore, che proprio Vico aveva rivalutato come forma necessaria e primigenia dell'espressione poetica.

Su quest'ultimo punto introdurrei il confronto con Montale, che del poeta trecentesco sottolinea l'immaginazione visiva: "Il nostro mondo non conosce più visioni ma il mondo di Dante è ancora quello di un visionario" (Montale, 1997, p. 30). Sono concetti che Montale prende da Pound ed Eliot, autori che hanno contribuito alla riscoperta di Dante: Pound aveva apprezzato la volontà di riprodurre ciò che egli aveva chiaramente veduto; Eliot parla di *immaginazione visiva* perché, letteralmente, Dante ha vissuto in un'epoca in cui la gente aveva ancora delle visioni. Ma è sulla prima parte della citazione montaliana che fermerei l'attenzione: *il nostro mondo non conosce più visioni*. Già Pound aveva parlato di *visione ristretta*, che per Montale si riduce ancora di più, fino a diventare *nostra moderna cecità*. "Dante non è un poeta moderno [...] e gli strumenti della cultura moderna non sono i più adatti a comprenderlo..." (Montale, 1997, p. 17). I contemporanei non sono in grado di *vedere* come faceva Dante: questo è motivo che ci separa da lui; e pare di scorgere giustificazioni assai coerenti con quanto scriveva Vico sulla specificità di ogni epoca. Mentre per Gravina anche gli antichi possedevano un pensiero razionale, base di creazione poetica in tutte le opere, Vico, al contrario, vede negli antichi una caratteristica opposta: essi non posseggono una razionalità, ma sono i moderni a proiettare erroneamente la propria razionalità nei tempi passati. Antichi e moderni sono dotati di strumenti diversi: ciò fa di Dante un poeta barbaro per Vico, e un poeta inattuale per Montale (sebbene non sia precluso ai contemporanei l'opportunità di comprenderlo).

Come afferma Antonio Saccone, il Dante di Montale è strettamente legato alla visione del mondo e della storia che sta alla base della sua prospettiva poetica e intellettuale (Saccone, 2018, p. 177). Sono due i punti salienti di questa visione: il fatto che non ci sia progresso nella storia e che l'epoca contemporanea sia un nuovo medioevo. Dall'intervista con Ferdinando Camon, Montale spiega che non crede «ci sia un divenire, un progresso. L'universo è un sistema di forze finito e senza aumento: suscettibile solo di un livellamento secondo la teoria dei liquidi nei vasi comunicanti» (Camon, 1982, p. 27). L'assenza di progresso è un tratto anche della visione vichiana del mondo e della storia: egli non ha mai sostenuto una concezione lineare della storia, né nel senso del progresso né del declino. La tesi del ricorso storico, cioè di un ritorno, nel Medioevo, della storia favolosa e barbara, non è assimilabile alla tesi di fasi cicliche e ritornanti nella storia: il Medioevo non è *del tutto* accostabile ai tempi barbari pre-greci, perché non manca del suo *ingegno*.

Ma il tratto più interessante di questa visione storica è il ritorno al Medioevo nell'età contemporanea:

Il mio convincimento invece è che Dante non è moderno in nessuno di questi modi: il che non può impedirci di comprenderlo, almeno in parte, e di sentirlo stranamente vicino a noi. Ma perché questo avvenga è pure necessario giungere ad un'altra conclusione: che noi non viviamo più in un'era moderna, ma in un nuovo medioevo di cui non possiamo ancora intravedere i caratteri [...]. Parlare di Medioevo ha un significato tutt'altro

che univoco. Se l'avvenire segnerà il pieno trionfo della ragione tecnico-scientifica, [...] il nuovo medioevo non sarebbe altro che una nuova barbarie. Ma in tal caso sarebbe improprio parlare di medioevo perché l'età di mezzo non fu soltanto barbara, né fu sprovveduta di scienza e vuota d'arte. Parlare dunque di un nuovo medioevo potrebbe sembrare un'ipotesi tutt'altro che pessimistica a chi non crede nella fanfaluca della ragione spiegantesi ad infinitum; mentre esiste la possibilità di una barbarie del tutto nuova, di un camuffamento e stravolgimento della nozione stessa di civiltà e cultura. (Montale, 1997, p. 17).

Montale azzarda un raffronto tra la contemporaneità e il Medioevo, per poi tornare quasi subito indietro: è impreciso parlare di Medioevo dal momento che esso non fu un'età *sprovveduta di scienza e vuota d'arte*, come la contemporaneità dà segno di essere (per il *trionfo della ragione tecnico-scientifica*). In questo senso il Medioevo non sarebbe un vero e proprio tempo di barbarie, il che è ancora in linea con la visione vichiana dell'età di mezzo, espresso nella lettera a Gherardo degli Angioli (pp. 315-316):

...lo 'ngegno il quale senza contrasto è 'l padre di tutte le 'nvenzioni: onde è quello, che merita tutta la meraviglia de' dotti; perché tutte ne' tempi barbari, e niuna tra nazioni d'Europa, che abbia il pregio della delicatezza Francese, nacquero le più grandi, e le più utili invenzioni.

L'ingegno, carattere tipico dei tempi barbari, è la facoltà che permette di collegare fra loro cose lontane e fare invenzioni.

Ancora tra le righe montaliane è possibile leggere un tratto comune al pensiero di Vico: la nostalgia per un'età artistica contro i tempi contemporanei dominati dal pensiero tecnico-scientifico. Questo pensiero tecnico-scientifico non ha i tratti positivi della ragione vichiana: è anzi un tempo irrazionale, disperso e centrifugo, cui "*il razionalismo poetico di Dante, la sua tensione centripeta, segnano l'estraneità al tempo della modernità novecentesca*" (Saccone, 2018, p. 188).

Per ragioni opposte, le idee vichiana e montaliana di Dante convergono sul fatto che Dante non possa essere ripetuto. Vico accenna, nella lettera a Gherardo degli Angioli, alla possibilità di alcuni moderni di farsi poeti: ma è un privilegio concesso a pochi, dotati di inclinazione naturale alla poesia, così come lo stesso destinatario dell'epistola si diletta in Dante grazie al suo *melancolico umore* e a un *certo natural senso*.

E di questo *melanconico umore* Vico è portatore. Un'inclinazione naturale – forse scatenata dalla caduta e dal conseguente trauma subito a sette anni, come racconta nella sua *Vita* – o forse più semplicemente la sua indole solitaria, lo hanno portato a ergersi rispetto alle correnti filosofiche del suo tempo: non un isolato, ma un originale.

* * *

Senza il bisogno di creare collegamenti pindarici – ma che potrebbero essere base, magari, di ricerche più approfondite di questo contributo, che preferisco

considerare piuttosto un esercizio di comparatistica – o supporre riprese vichiane da parte di contemporanei, soprattutto per un’opera di antropologia quale è *La Scienza nuova*, diverse sono le ragioni che portano a leggere Vico come anticipatore non solo di teorie romantiche, ma pure novecentesche. La divisione delle età umane in epoche, ognuna con caratteristiche proprie, e il fatto che la poesia sia modo di espressione di una sola di queste coincide con la distonia avvertita da Quasimodo, e non solo, a lui contemporanea tra il poeta e il suo tempo; e dunque il poeta è esiliato, poiché il presente non gli dà gli strumenti e il pubblico adatti per far poesia, e si limita al tentativo di copia dei classici del passato. Ma la poesia è anche un linguaggio sotterraneo, in grado di tessere un filo tra uomini di tutte le epoche: così Dante conserva, nel presente, quel fascino e quella corposità della sintesi fulminea e dell’estremismo espressivo (Ferroni, 2012, p. 360); così gli uomini conservano le memorie dei tempi antichi e si rifanno, dunque, a una *tradizione*, concetto caro al Quasimodo dal momento che gli permette di spiegare, nonostante l’incompatibilità tra il poeta e il suo tempo, perché *le domande che il poeta pone a sé stesso* siano ancora in grado di stimolare la società. Ed è proprio la riscoperta di Dante, forse, per quanto in una luce condizionata dal suo sistema di ripartizione delle epoche, il tratto più moderno del filosofo napoletano, se si pensa che, nel panorama poetico italiano del XX secolo, pure bisognerà aspettare Montale per una rivalutazione del poeta, e solo grazie all’esempio di autori stranieri quali Joyce, Pound e Eliot: fino ad allora, il primato petrarchesco sarà ancora muro invalicabile, come può dimostrare il progetto – non portato a termine, ma pensato – di Giuseppe Ungaretti di creare un canone dei suoi *auctores*, da far convergere in un’opera – *I miei antenati* – che è rimasta allo stadio di abbozzo, in cui poeta massimo è, appunto, il Petrarca. Montale dà una lettura di Dante che è personalissima e tutta letteraria: il poeta trecentesco è inattuale perché la sua è una sapienza enciclopedica, che non è in grado di trasmettere più nulla in un’epoca frammentata come la contemporaneità; non resterà che accettare i frutti del suo genio come un *dono* (Saccone, 2018, p. 194).

Straordinariamente, Vico sarebbe stato d’accordo.

Bibliografia

- [1] Amoroso L. (2011). *Introduzione alla Scienza Nuova di Vico*. Pisa: Edizioni ETS.
- [2] Auerbach E. S. (1970). *Francesco, Dante, Vico ed altri saggi di filologia romanza*. Bari: De Donato Editore.
- [3] Calvino I. (1995). *Lezioni americane. Sei proposte per il prossimo millennio*. In Calvino. *Saggi*, a cura di Mario Barenghi, tomo I. Milano: Mondadori.
- [4] Camon F. (1982). *Il mestiere di poeta*. Garzanti.
- [5] Carpanetto D. Ricuperati G. (1993). *L’Italia del Settecento. Crisi, trasformazioni, lumi*. Bari: Editori Laterza.
- [6] Ferroni G. (2012). *Storia della letteratura italiana. Dal Cinquecento al Settecento*. Milano: Mondadori Università.
- [7] Fubini M. (1965). *Stile e umanità di Giambattista Vico*, Milano. Napoli: R. Ricciardi.

- [8] Lanza F. (1949) Giambattista Vico critico di Dante. In *Lettere italiane*, vol. 1 no. 4.
- [9] Montale E. (1997). *Sulla poesia*, a cura di Giorgio Zampa. Milano: Mondadori.
- [10] Quasimodo S. (1971). *Quasimodo. Poesie e discorsi sulla poesia*, a cura e con introduzione di Gilberto Finzi, prefazione di Carlo Bo. Milano: Mondadori.
- [11] Saccone A. (2018) “*Secolo che ci squarti... secolo che ci incanti*”. *Studi sulla tradizione del moderno*. Roma: Salerno Editrice.
- [12] Ungaretti G. (1974) *Vita d'un uomo. Saggi e interventi*, a cura di Mario Diacono e Luciano Rebay. Milano: Mondadori.
- [13] Vico G. B. (1990) *Opere*, a cura di Andrea Battistini, Milano: Mondadori.
- [14] Vico G.B. (2006). *La scoperta del vero Omero seguita dal Giudizio sopra Dante*, a cura di Paolo Cristofolini. Pisa: Edizioni ETS.

Chiara Fusco

University of Naples “Federico II”, Italy

Vico and Contemporaneity: Visions of Literature in Vico, Quasimodo and Montale

Abstract: Giambattista Vico has certainly anticipated many romantic ideas, starting from the very original re-evaluation of the primitive states of peoples and from the exaltation of an idea of poetry that is opposite of the arcadic search for classicism and balance. If his ideas enjoy high prestige for the extreme originality that they show in the panorama of literary criticism in six-seventeenth century, on the other hand they pay for the fate of being almost always associated to the theories of Herder, Volksgeist and Romanticism. The purpose of this article is to search for traces of Vico’s thought far beyond the romantic and nineteenth-century criticism, in order to reach the twentieth century, with the right amount of prudence in demonstrating not how much moderns have read Vico, but how much he has been, at its time, extraordinarily modern. The bond between the two cultures will be some theories of Eugenio Montale and Salvatore Quasimodo: the first one for the way of interpreting Dante (not a modern poet); the other one for the ideas on the value of art and poets. Being aware that between Vico’s times and the twentieth century there is a gap that is difficult to solve with general ideas, we will analyze topics such as the crisis of literary men; the vision of history according to which the modern age is expression of a fundamentally rationalistic time in which poetry can no longer say anything to men; the idea of the Middle Ages as a time of barbarism, and barbarity as a time of poetic wealth.

Keywords: *Vico, Quasimodo, Montale, Dante, literature, Middle Ages, barbarity.*

«ADESSO TU MI DICI COSA VUOI FARE DI ME». *TIMIRA*. *ROMANZO METICCIO E L'IPERMODERNO ITALIANO*

Mirko Mondillo

Università degli Studi di Siena, Italia
mirko.mondillo@gmail.com

Abstract: Partendo dalla postura intellettuale assunta dagli autori del testo e contestualizzando le scelte formali adoperate nella scrittura, l'intervento si propone di analizzare *Timira. Romanzo meticcio* di Wu Ming 2 e Antar Mohamed nel contesto letterario dell'ipermoderno. Lo scopo principale che verrà perseguito sarà quello di pervenire a un'analisi delle scelte compositive e modali adottate nella scrittura di *Timira* e delle posture assunte dagli autori. Infatti, sono questi due elementi a determinare le caratteristiche di *Timira*. In questo contributo verranno discussi nell'ordine: le relazioni tra le esperienze di Wu Ming e Luther Blissett; le specificità delle posizioni intellettuali di Wu Ming e la loro resa nella narrativa; il posto che questo testo occupa nella letteratura italiana contemporanea; i motivi e le soluzioni retoriche per cui *Timira* può essere considerata un'opera letteraria ipermoderna.

Parole chiave: *Wu Ming, Wu Ming 2, Luther Blissett, Timira, scrittura saggistica, ipermoderno, ibridazione.*

Introduzione

Nell'analisi di un testo difficilmente classificabile come *Timira. Romanzo meticcio* di Wu Ming 2 e Antar Mohamed¹ non sembrano essere d'aiuto i parametri critici tradizionali, dal momento che quest'opera 'meticcica' dialoga in maniera serrata con il presente e le sue contingenze.

Lo scopo principale che verrà perseguito sarà quello di pervenire a un'analisi delle scelte compositive e modali adottate nella scrittura di *Timira* e delle posture assunte dagli autori. Infatti, sono questi due elementi a determinare le caratteristiche di *Timira* e a far sì che il testo sia orientato verso la discussione di "un'estensione di tempo così vicina da essere a tutti gli effetti e ancora il nostro orizzonte" (Donnarumma, 2014, p. 226). L'orientamento del testo verso questo tipo di discussione è il risultato del tentativo da parte degli autori di *fare storia* della vita di Isabella Marincola e del contesto in cui questa si è sviluppata, ovvero di far cadere la luce su un'esistenza che si interseca con un presente la cui comprensione è possibile solo se proiettato sul passato. Questa intenzione storiografica viene attuata su un piano retorico attraverso soluzioni modali quali l'uso di dizioni biografiche e diaristiche e l'interazione tra queste e una scrittura saggistica dominata da una poetica documentaria referenziale e una scrittura romanzesca che, invece, mescola

¹ Da ora indicato con il solo titolo di *Timira*.

invenzione e realtà.

Timira è una delle parti letterarie di un progetto più ampio che ha come obiettivo quello di “dare una direzione” (Donnarumma, 2014, p. 227) alla *storia* di Giorgio Marincola, fratello di Isabella, morto da partigiano a Stramentizzo nel 1943.² In *Timira*, però, l’oggetto principale da cui si origina e si irradia la discussione è la vita di Isabella: ciò si deve al carattere straordinario delle vicende in cui si è situata la sua esistenza e alla mancanza su queste stesse vicende di narrazioni e discorsi che non siano superficiali né/o parziali. La premessa con cui gli autori hanno composto il testo, ovvero la loro intenzione storiografica, è quella di scrivere una storia in cui Isabella possa finalmente *trovare rifugio*³ e quindi, dal momento che l’eccezionalità della sua vita deriva dalle esperienze che ha vissuto, di discutere – attraverso di lei e prendendo una posizione – di quella storia italiana dimenticata (colonialismo, Fascismo, razzismo) di cui è stata il monumento vivente.

È quindi apparsa opportuna, per la produttività che ha assicurato, la scelta di analizzare *Timira. Romanzo meticcio* confrontandolo con l’orizzonte d’attesa letterario dell’ipermoderno e con le caratteristiche tipiche delle sue produzioni artistiche.

In questo contributo verranno infatti discussi nell’ordine: le relazioni tra le esperienze di Wu Ming e Luther Blissett; le specificità delle posizioni intellettuali di Wu Ming e la loro resa nella narrativa; il posto che questo testo occupa nella letteratura italiana contemporanea; i motivi e le soluzioni retoriche per cui *Timira* può essere considerata un’opera letteraria ipermoderna.

Storie che siano rifugi

Ai primordi dell’era di internet e di quello che sarebbe poi diventato il ventennio berlusconiano⁴ lo “pseudonimo multi-uso – [la] ‘reputazione aperta’” (Wu Ming, 2009) Luther Blissett diventa un fenomeno massmediatico.

Luther Blissett non assume le posizioni del movimento letterario, ma – prestandosi come un’identità informale e condivisa da molti a partire dell’estate del 1994 – si pone come un network caratterizzato dall’intenzione (da realizzare entro un quinquennio) di “scatenare l’inferno dell’industria culturale” (Wu Ming, 2009; cfr. Anichini, 2013, pp. 164-165; cfr. Home, 2014).⁵

Gestendo la notorietà derivatagli da *pranks*⁶ come la beffa satanica del viterbese (Lipperini, 1996) o la creazione di individui che non esistono (Wu Ming, 2009), il network ha messo in luce come e quanto sia facile “lanciare nei media messaggi costruiti, falsi, per creare disorientamento, disinformazione, scompiglio, catalizzare

² “[La ‘cartelletta rossa’ che Antar ha consegnato a Wu Ming 2] è molto ingrassata di carte, ma i tre documenti originali sono sempre lì [...]. Su un totale di sedici fogli A4, soltanto mezzo riguarda le tue avventure [ndr. di Isabella]. Tutto il resto gira intorno a tuo fratello Giorgio (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 9).

³ “Siamo tutti profughi, senza fissa dimora nell’intrico del modo. Respinti alla frontiera da un esercito di parole, cerchiamo una storia dove avere rifugio” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 10).

⁴ Traggio la formula “ventennio berlusconiano” da Deaglio, 2014, pp. I-XIV.

⁵ “Starting in 1994 [Luther Blissett] was used by hundreds of cultural activists to play pranks on the capitalist media”.

⁶ “[C]omplicate beffe finalizzate a contrastare il panico morale attizzato dai media locali” (Jenkins, 2006).

l'attenzione e manipolare ebbi giornalisti” (Luther Blissett, 2002).

In tal senso il progetto centrale di Luther Blissett si fonderebbe sull'intenzione condivisa di reagire all'incapacità della società di eludere nella ricezione delle informazioni il canto mistificatorio dello storytelling dei media, che marginalizza gli individui (Ercolino, 2015, p. 255). Non sembra quindi molto pertinente la definizione che Ernesto Assante (2004) dà di Luther Blissett, ovvero di un'esperienza, o tutt'al più, una direzione tracciata nel “panorama delle controculture giovanili”: infatti, sarebbe troppo limitante parlare in questi termini di un insieme di azioni tese a dimostrare e a combattere l'immersione dell'uomo “in un caos di segni e immagini che rendono impossibili la cultura e i valori come li abbiamo conosciuti in passato” (Luther Blissett, 2002).

La sollecitazione della società su un piano in cui convergono logica e irrazionalità attraverso la realizzazione di artefatti retorici quali sono i *pranks* si definisce anche come reazione contro quella società civile degli anni Novanta per ragioni storiche troppo vulnerabile a manipolazioni della verità come il revisionismo storico (Tirinzani De Medici, 2018, pp. 111-114).

Non può che essere coerente con la promozione di una informazione che valga per ciò che è e non per le narrazioni che può originare la decisione di Luther Blissett di far esordire *Q* (1999) sotto copyleft, ovvero un modello di gestione dei diritti d'autore che permette ai lettori la distribuzione gratuita dell'opera, a patto che venga rispettata l'assenza di fini di lucro. La coerenza di tale rapporto può essere desunta dalla “visione antiproprietaria della produzione culturale, in una logica di condivisione comunitaria” (Bertoni e Piga, 2015, p. 2) di questa ‘reputazione aperta’: ostacolare con i vincoli imposti da una normativa stringente la circolazione di un prodotto retorico che si rivolge alla comunità, per quanto artistico o extra-artistico esso sia, avrebbe invalidato un'operazione tanto collettiva, dato che la scrittura si arricchisce grazie alla possibilità data al fruitore finale di aggiungere all'opera il proprio contributo,⁷ quanto valida positivamente dal punto di vista sociale, e in quanto tale non assoggettabile completamente a logiche di mercato.⁸

Conclusasi nel 2000 l'esperienza di Luther Blissett viene costituito a Bologna col nome Wu Ming “un collettivo di artigiani della narrazione che cercano di raccontare con ogni mezzo necessario” (Wu Ming 2, 2013b) e che persegue – anche se in maniera più organizzata – fini analoghi a quelli dell'esperienza precedente: il miglioramento della macchina culturale italiana (Assante, 2004)⁹ e la contrapposizione *partigiana* alla disinformazione e alla mistificazione delle fattualità

⁷ Un tale tipo di scrittura ‘collettiva’ è praticata anche dal gruppo Kai Zen, formatosi nel 2003 e composto da quattro elementi. Questi – come i diversi componenti di Wu Ming – scrivono opere anche a titolo personale, come nel caso di *Cronache dalla polvere* (2019), mosaic novel a cura di Jadel Andreetto, ma firmato dal nome multiplo Zoya Barontini, che ha come argomento il ‘cuore di tenebra del colonialismo italiano’.

⁸ La scelta di anteporre il nome di Wu Ming 2 a quello di Antar Mohamed, sebbene *Timira* racconti, per converso, di quest'ultimo, è stata tuttavia una scelta di tipo commerciale, finalizzata a raccogliere il pubblico che la dicitura Wu Ming avrebbe potuto assicurare (Wu Ming, 2015).

⁹ “Più in generale, quella che attraversa Wu Ming è una strategia di ‘riforma dal basso’ dell'industria culturale”; “L'industria culturale, anziché arroccarsi su posizioni conservatrici e invocare la repressione, dovrebbe ‘cavalcare la tigre, osare, andare oltre la rendita parassitaria e migliorare la qualità di ciò che vende”.

storiche o del presente (cfr. cortocircuito, 2013;¹⁰ cfr. Wu Ming 2, 2014b.)¹¹

Oltre a dichiarare una certa distanza da un'avanguardia avvertita come elitaria, se non addirittura settaria, lo schieramento 'partigiano'¹² di Wu Ming nel numero di quanti narrano la realtà degli anni Zero (la realtà storica negli anni Zero) con "un nuovo atteggiamento mentale, un nuovo sentimento [...], un approccio più 'giusto' e più 'serio' della letteratura" (Van Den Bossche, 2009, p. 70) ne rivela la posizione nel panorama letterario italiano.

La scelta di partecipare al racconto di "storie che servano alla comunità per mantenersi in vita" (Wu Ming 2, 2013) matura la consapevolezza circa la capacità della dizione retorica non solo di condizionare l'efficacia comunicativa di un enunciato, ma anche la percezione di quest'ultimo da parte del fruitore; tale consapevolezza produce una voce autoriale che non intende trasmettere quanto è già stato trasmesso e si costituisce da un'ansia di restituire ai cittadini un contatto con narrazioni pubbliche che non siano distorte.¹³ Questa condizione sollecita delle necessità di carattere morale che hanno delle conseguenze a livello compositivo: infatti, esse portano all'assunzione di una neutralità commentativa come codice della progressione retorica e di "microstorie esemplari, che in un contesto macrostorico danno voce a temi con forte connotazione politica e sociale" (Boscolo, 2008) come tematiche da sviluppare. Come riconosce Wu Ming 2 (2014a), l'autore "è responsabile non solo di *come* racconta, ma anche di *cosa* sceglie di raccontare, e questa scelta è uno degli aspetti più importanti della sua personalità artistica" (p. 15).

Questi assunti mi portano a discutere di *Timira. Romanzo meticcio* di Wu Ming 2 e Antar Mohamed sulla base dei parametri individuati da Raffaele Donnarumma per l'ipermoderno italiano.

La prima scelta – quella della neutralità commentativa – si riferisce tanto al valore dell'archivio, del documento o del dato naturale nella produzione artistica della logica ipermoderna (Donnarumma, 2014, p. 117)¹⁴ quanto al ruolo dell'individuo che per

¹⁰ "noi [ndr. Wu Ming] cerchiamo di scrivere romanzi che il più possibile attivino in chi li legge a cercare ancora a farsi altre domande, in qualche modo partecipare alla costruzione del significato della storia che abbiamo raccontato".

¹¹ "noi fin da subito abbiamo sempre concepito il nostro lavoro [...] come una presa di posizione, poi ovviamente il lavoro di narratore lo è in maniera particolare perché per raccontare una storia devi avere un punto di vista [...], perché altrimenti non racconti nulla di interessante".

¹² "L'onestà narrativa di un narratore sta nell'essere trasparenti, nel dire io sono qui, e forse sì, ti racconto una verità parziale, partigiana, che però viene da un preciso punto di vista e dice qualcosa di interessante a tutti" (Wu Ming 2, 2014c).

¹³ La restituzione di tale contatto riecheggia le premesse delle azioni di *Public History* come individuate dal National Council on Public History (NCPH) (NCPH, 2020, About the field).

¹⁴ "[...] dove infatti il postmoderno affermava che tutto è fiction, e operava per la trasformazione in essa degli elementi tratti dalla cronaca e dalla storia, l'ipermoderno tenta una resistenza alla finzionalizzazione"; "Dichiarando una conformità al vero, il documento impegna eticamente chi lo produce o lo riporta, ne fonda l'autorevolezza, ma insieme ne limita la soggettività. La realtà [...] viene messa nel campo di una contrattazione sociale. La poetica documentaria ipermoderna è ben distinta da quella naturalista: [...] ora la fonte è esibita nella sua lettera e nella sua alterità. Il racconto diventa così plurivoco per statuto, e tende a moltiplicare le marche di responsabilità: quella di chi ha prodotto il documento [...] e quella duplice dell'autore [...]. Resta il fatto che il documento è parola sociale – anzi, fondamento stesso della socialità – e verificabile. [...] Inoltre, il documento ha un carattere performativo: esso non si limita a registrare, ma pone in essere. Una poetica documentaria ha dunque finalità pratiche, morali, civili: in ogni caso, extraletterarie. Essa guarda alla realtà non solo come alla propria origine, ma

restituire l'esperienza della storia plurale di cui si fa autore (Donnarumma, 2014, pp. 83-84,¹⁵ p. 119)¹⁶ la riporta al vissuto di un io (proprio, nel caso di dizioni autobiografiche e autofinzionali;¹⁷ altrui, nel caso di dizioni biografiche e biofinzionali), dato che la soggettività – sopravanzando il tipico – viene avvertita come un meccanismo “collettore di eventi” utile (e utilizzato) per “accedere al generale” e “introdurre riflessioni generali spesso invisibili nelle singole storie” (Tirinanzi De Medici, 2018, p. 176). Infatti, come indicano i co-scrittori di *Timira*¹⁸ in merito alla ‘collettività’ dell’io, e quindi del racconto (marcato anch’esso da questa caratteristica) che produce riguardo a se stesso, “[I]e storie sono di tutti – nascono da una comunità e alla comunità ritornano – anche quando hanno la forma di un’autobiografia e *sembrano* appartenere a una sola persona, perché sono le *sue* memorie, la *sua* vita” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 503).

La seconda (quella delle “microstorie esemplari”), invece, a certa improduttività da parte di una scrittura convenzionale nella gestione narrativa, dal momento che “[I]a sola argomentazione non basta: il suo universalismo, la sua impersonalità, la sua

come al proprio fine, sia in un’accezione massimalista (mutare un ordine di cose) sia in un’accezione di minima (ristabilire una verità sconosciuta e produrre un mutamento nelle coscienze). [...] ad essere di fatto respinte sono l’autonomia dell’estetico e l’estetizzazione diffusa” (Donnarumma, 2014, pp. 121-125).

¹⁵ “[Per il ricorso al pathos della presa diretta e della denuncia sull’attualità] il romanzo contemporaneo italiano sembra tornare alle origini del novel, quando le storie si presentavano come storie vere e i narratori simulavano di essere diaristi o autobiografi. [...] dopo la furia derealizzante postmoderna e di fronte alla modellizzazione dell’immaginario da parte della televisione e di internet, queste aspirazioni acquistano tutt’altro suono. [...] non si può dimenticare che l’affermarsi di realismo cui assistiamo ha, in una sua parte, qualcosa di strumentale: nasce da un bisogno di storie utili, eticamente spendibili, psicologicamente riappropriabili che il modernismo deludeva, e il postmoderno o sospendeva [...] o [...] tentava di soddisfare a buon mercato. Il realismo, insomma, potrebbe essere [...] il soddisfacimento dei bisogni di una soggettività debole e avvilita che, vedendo rappresentato il proprio mondo, cerca un riscatto”.

¹⁶ “[La componente autobiografica] è un modo, più che per imprimere una direzione al racconto, per fondare nell’esperienza l’autorità di chi analizza una porzione di realtà sociale o un problema di rilevanza pubblica; e senza racconto, quell’analisi verrebbe sentita come manchevole o inefficace”.

¹⁷ Tra le dizioni che permettono all’autore di riportare tale esperienza al vissuto del proprio vi sono anche quelle diaristiche. Infatti, se la dizione autobiografica (compresa quell’autofinzionale) e la dizione biografica (compresa quella biofinzionale) presentano, rispettivamente, rapporti del tipo IO/(un) IO e IO/ALTRO IO, quella diaristica – con la differenza che è la *particolarità* su cui il racconto si incentra, e non il grado di finzione assunto nella sua costruzione, che ne aumenta l’*interessante* – è caratterizzata da una relazione IO/IO ‘DEL MOMENTO’ che può fare a meno di: prospettiva retrospettiva, tensione alla sintesi (per la frammentarietà e la contemporaneità della sua scrittura) e ‘solennità’ (il diario può essere ripreso e aggiornato, a differenza dell’autobiografia, che può essere scritta solo una volta, così come all’uomo è concesso di vivere solo una volta). Per le differenze tra i generi della letteratura ‘intima’ si rimanda a Lejeune, 1971.

¹⁸ Uso questa definizione invece del tradizionale ‘co-autori’ per due motivi: per il ruolo di Antar Mohamed nella scrittura di *Timira* ‘insieme a’ Wu Ming 2, avvertito in modo differente rispetto al ruolo avuto da Roberto Santachiara in *Point Lenana*, scritto da quest’ultimo ‘con’ Wu Ming 1 (Wu Ming 2015); per dare il giusto peso alla “collaborazione” di Mohamed nel testo: infatti, come rimarca Igiaba Scego nel suo commento al post di Silvia Contarini (2012) su Nazione Indiana, “[quella tra Wu Ming 2 e Antar Mohamed] è stata una] collaborazione alla pari. Antar in questo caso non è un testimone passivo dei fatti (come molti accademici pensano... e lì, sì, il pensiero è coloniale per non dire peggio), ma un costruttore. La cosa bella di questo libro è che le due anime, quella di Giovanni [ndr. Giovanni Cattabriga, alias Wu Ming 2] e quella di Antar, si sono fuse insieme e tu non sai chi ha creato cosa”.

purezza concettuale vanno trascinate verso la particolarità delle vicende concrete, e occorre che la voce individuata di un io se ne assuma la responsabilità e faccia da mediatrice al loro accesso” (Donnarumma, 2014, pp. 119-120).

Possedere una forma ibrida, dichiarata già nel sottotitolo (*Romanzo meticcio*) e che “mescola memoria e documenti d’archivio, invenzione letteraria e verità storica” (Wu Ming, 2012), non è sufficiente ad ascrivere *Timira* a qualche fenomeno letterario specifico. Questa ibridazione tutt’al più rileva, in un contesto di lunga durata di osservazione della pratica letteraria, un sempre più progressivo distacco dai modi di una tradizione avvertita come incapace di discutere della modernità (cfr. Fichera, 2016, pp. IX-XIII; Ercolino, 2017, pp. 73-82; Simonetti, 2018, p. XXVI),¹⁹ sebbene certe conquiste consolidatesi nel corso dell’Ottocento – come la serietà del quotidiano e la produttività del *novel* – si presentino sempre come dei punti fermi. È la tangenza di due condizioni a dichiarare *Timira*, “scritto a sei mani da un trio narrante altrettanto meticcio: un’attrice italosomala di ottantacinque anni, un plurilaureato di Mogadiscio con due cittadinanze e un cantastorie italiano dal nome cinese” (Wu Ming, 2012), quale prodotto letterario ipermoderno.

Preliminarmente va registrata nel tempo ipermoderno la fatica ‘partigiana’ di rinnovare in letteratura un sentimento di fiducia nella socialità, nella dimensione volontaria dell’azione e nell’indignazione morale, nonostante la preminenza di materialismo, individualismo e cinismo. La natura di questa coesistenza non è paradossale né una contraddizione in termini: benché le manifestazioni della partecipazione sociale e della responsabilità etica siano varie e sfaccettate, “la resistenza o l’opposizione siano pronunciate sempre più a voce alta, nella politica come nella cultura” (Donnarumma, 2014, p. 107) e la non-linearità della Storia sia ormai un dato accertato, la letteratura ipermoderna non esordisce quale azione d’impegno per la postura dell’autore. Infatti, dando ormai per assodata la mancanza di “strutture di integrazione sociale, politica e culturale che l’impegno prevede (i partiti-massa, la delega, l’investitura di ruolo)” (Donnarumma, 2014, p. 108), ma aggiornando la posizione assunta da Italo Calvino negli anni Settanta, che indicava nella mancata corrispondenza tra progetto politico e progetto letterario l’esaurimento di “quel modo di pensare la letteratura in un lavoro comune e in una prospettiva non solo letteraria” (Donnarumma, 2014, p. 19) e la sua insufficienza di fronte al mondo, l’autore ipermoderno partecipa della vita pubblica con il suo testo “da solo, senza garanzie ideologiche, privo di tutele partitiche, in cerca di un’udienza trasversale” (Donnarumma, 2014, p. 108). D’altra parte, lo stato di minorità da cui sorge tale fatica è lo stesso in cui l’autore ipermoderno viene relegato proprio dalla indipendenza (e non dalla radicalità) della responsabilità assunta.

La presenza nel testo di un io che da questo stato di minorità prende la parola sulla vita di un altro individuo, peraltro anch’esso caratterizzato da varie specifiche di inferiorità,²⁰ e la relazione di queste esistenze (dell’io che discute, dell’io che è

¹⁹ “L’altra faccia di una letteratura sempre più veloce è infatti una letteratura – narrativa e poesia – sempre più *ibrida*, sempre più ansiosa di contaminarsi con linguaggi, nodi, ambiti e spesso anche supporti lontani dalla tradizione moderna. La modernità ha coltivato la religione di arti autonome [...]; l’ipermodernità invita le arti a integrarsi tra loro, cioè a sostenersi l’una con l’altra”.

²⁰ “A chi può interessare una vecchia infedele color cappuccino, mezza italiana ma senza una lira, mezza somala ma senza famiglia, tranne un marito a mezzo servizio e un figlio che finge di studiare in Italia?”

discusso) con un ‘contesto macrostorico’ e quei temi, connotati politicamente e socialmente, la discussione dei quali amplia la coscienza e la conoscenza della comunità che li affronta, rappresentano gli elementi per la progressione di quella “storiografia critica del presente” (Donnarumma, 2012) che è la cifra della responsabilità ipermoderna.

In *Timira* tale azione storiografica sul presente, prendendo le mosse dalla singolarità di un caso specifico, ricostruisce la duplice storia di Isabella Marincola, sorella di un partigiano, madre del co-scrittore Antar Mohamed e simbolo vivente del periodo coloniale italiano, e di Timira Hassan, identità mai esistita, se non in documenti mogadisciani, ma creata dalla necessità di Isabella di essere somala tra i somali, pur essendo italiana. Il processo storiografico che investe il presente di Isabella – che viene raccontato da lei stessa attraverso le sue pagine di diario o da una voce gestita dai co-scrittori che, volendone capitalizzare l’esperienza e restarle fedele, trasmette solo “la verità-di-Isabella, il suo punto di vista sul mondo reale e sugli esseri umani che vi ha conosciuto” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 505) – affronta anche la ricostruzione della genesi del razzismo e dell’antifascismo in Italia, della condizione femminile in Italia in un arco temporale che va dal 1927 al 1992, delle contraddizioni storiche che fanno di un individuo un cittadino e viceversa.

Il racconto dell’epos individuale di una donna nelle cui esperienze si rispecchiano le pieghe della Storia (come nel caso della morte da partigiano del fratello Giorgio) non promuove solamente la salute della ‘comunità’: esso tende a rappresentare quanto “il fatto che l’Italia [sia stato] un paese ‘colonizzato’ ha contribuito a rimuovere il suo passato coloniale e ha creato una schizofrenia di fondo, che resta ancora da risolvere” (Wu Ming, 2015). L’aver affrontato una fase della storia italiana – il colonialismo – poco presente nelle discussioni pubbliche a indirizzo storiografico, ma spesso capitale in produzioni narrative di autori dichiaratamente postcoloniali (per ragioni tematiche o biografiche), e la trattazione né psicotica né patetica di contraddizioni storiche passate attraverso la cardatura del revisionismo o della malizia e restituite ridimensionate pongono *Timira*, con il suo ibridismo saggistico, al di fuori del recinto letterario postmoderno:

la cultura e la letteratura postmoderniste si sono esaurite. [...] non più morte del soggetto e dell’autore, ironia coatta, manierismo, autoreferenzialità, antistoricismo, scetticismo sulla politica, vanificazione della verità, ma riabilitazione dell’io, nuove forme di realismo, volontà di raccontare il presente, partecipazione civile, denuncia, fiducia in una qualche possibile verità della letteratura. Anche se l’impegno è impraticabile per la scomparsa delle strutture che lo sostenevano e per la corrosione cui proprio il postmoderno l’ha sottoposto, il presente è diventato oggetto di investimenti e giudizi. La scrittura rivendica oggi effettualità morale, efficacia pratica: ciò che, al contrario, il postmodernismo metteva in mora o irrideva (Donnarumma, 2012).

La premessa che sta alla base della narrazione di *Timira* non ne inficia la letterarietà né, come conferma Igiaba Scego, la godibilità (Contarini, 2012), sebbene il “vincolo di documentare ogni riferimento storico, di rendere conto di ogni passaggio e insieme di aderire ai racconti orali e scritti di Marincola” (Marchese,

(Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 38).

2019, p. 200), a sfavore – in certi punti – della fluidità narrativa, renda prolisso lo stile (Castellana, 2019, p. 114). Importa poco il debito tematico e/o ideologico contratto, e non dichiarato, con gli autori di un canone della letteratura italiana postcoloniale; importa poco il fatto che *Timira* abbia goduto di un’inaspettata attenzione “di lettori e critici, in Italia e all’estero, proprio grazie [a Gabriella Ghermandi, Cristina Ali Farah, Carla Macoggi, Kaha Mohamed Aden] e ad altri” (Contarini, 2012). Infatti, la mancata esplicitazione di riferimenti a questi e altri autori da parte dei co-scrittori non è dipesa da una volontà di celare le fonti, ma dal fatto che durante la propria elaborazione – durata quasi dieci anni – l’influenza di produzioni saggistiche in merito a Resistenza, migrazione, colonialismo e letteratura postcoloniale italiana su *Timira* è stata maggiore di quella esercitata da testi narrativi relativi a simili tematiche: come dimostra la sezione dei Titoli di coda, “[i]n the novel, theory is of primary importance and the particularities of the text [...] can be linked to contemporary issues about the postcolonial situation, not only literary but also philosophical and sociological” (Comberiati e Luijnenburg, 2015, p. 272). Il discorso che solleva le questioni della persistenza del razzismo in Italia e dell’oblio del colonialismo italiano non minimizza – neanche quando converge sull’identità degli autori in quanto personaggi – il processo di gestione narrativa di queste tematiche e viceversa perché

[l]a finzione narrativa ipermoderna ha il compito di esaltare la forza del documento, diversamente da quanto aveva fatto la metafiction storiografica postmoderna, ma diversamente, anche, dal romanzo naturalista, nel quale il documento veniva assimilato senza residui dall’organismo romanzesco e in esso armoniosamente incorporato (Castellana 2019, p. 114).

Ricorrente nella narrazione è l’effetto di realtà che mira all’esaltazione di una ‘verità’ e che tende, facendo riferimento ai dati e ai documenti, alla realizzazione di una verisimiglianza (o di una plausibilità) tale per cui l’espressione letteraria di un individuo concreto venga restituita come realistica²¹ (anche quando l’invenzione è dichiarata). Questo è il caso, ad esempio, di quando il narratore ri-crea – rivelando la finzionalità stessa dell’atto,²² ma basandosi sui veri diari di Isabella, che si riferiscono alla sua personale esperienza degli eventi e hanno il pregio di ‘qualificarli’ e non di ‘quantificarli’ o convalidarli (Wu Ming 2, 2014a, p. 17) – situazioni e stati d’animo sperimentati da un’Isabella che con quella diaristica ha solo una corrispondenza anagrafica.²³

²¹ Sulle specificità di rappresentazioni ‘reali’ e di rappresentazioni ‘realistiche’ si rimanda a Tirinanzi De Medici, 2012, pp. 49-53.

²² “Il diario di Isabella si basa sul vero diario da lei tenuto nel gennaio-febbraio 1991 e parzialmente pubblicato a giugno ‘92 su ‘Soo-Maal’ [...] col titolo: *Quando la Somalia risorgerà dalle sue ceneri?* A questa abbiamo aggiunto dettagli tratti da varie fonti” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 506); “La pausa gelato prima di partorire non è un aneddoto della vita di Isabella, bensì della madre di Wu Ming 2, prima di mettere al mondo il medesimo. Scrittura conviviale vuol dire anche scambiarsi i ricordi (e nei ricordi, perfino le madri)” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 510); “*Prima parte. Sedici.* Questo è un capitolo del tutto immaginario” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 512).

²³ “Ti immagino in camera, alla luce di due candele, davanti all’armadio spalancato e ai cassetti aperti” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 43); “Ti immagino sulla correria, là dove la strada lascia il torrente e

La reazione a quell'antistoricismo che rende 'partigiana' la posizione dei co-scrittori si sviluppa (inoltre) grazie al supporto di elementi paratestuali. Non è pertanto affidata alla sola dizione saggistica o alla sola scrittura narrativa: non è affidata esclusivamente alla prima perché questa è limitata nella sua naturale tendenza alla complessità retorica e alla chiarezza concettuale da una dizione romanzesca che solo con la propria pervasività può riuscire a gestire varie voci; non è affidata esclusivamente alla seconda perché questa – limitata da una fedeltà innanzitutto a se stessa e dal fatto di possedere valore già di per sé – non ha l'obbligo di sostenere la testimonianza delle fonti materiali usate dall'autore nel proprio processo compositivo.

Gli elementi paratestuali di *Timira* non acquisiscono senso dall'uso a cui l'autore li destina, ma anzi, con la loro diretta aderenza al reale non fanno altro che accrescere – per mezzo della loro stessa presenza – la responsabilità di chi ne conferma l'autorevolezza adoperandoli nel proprio discorso (Donnarumma, 2014, p. 123) e ponendoli in un contesto chiuso e diverso da quello in cui hanno avuto origine. La sezione finale Titoli di coda, che contiene i riferimenti biblio- e sitografici alle fonti usate per comporre la storia (ad esempio: per dare verosimiglianza agli ambienti somali ricordati da Isabella, per segnalare certe controversie politiche degli anni Novanta), è il luogo deputato a testimoniare questo riconoscimento. Le note segnalate qui non sono messe in relazione con la narrazione vera e propria attraverso degli apici di riferimento: questa cesura non è una perversione grafica del contrasto gnoseologico tra desiderio di totalità e soddisfazione del particolare, ma stabilisce la possibilità per il lettore di adoperare diversi piani di lettura. Infatti, come si può leggere in quella pagina che funge da presentazione e premessa alla sezione, la decisione di “mettere a nudo le collaborazioni (spesso involontarie) che [...] hanno permesso di modellare e arricchire le memorie di Isabella” nasce come un “omaggio doveroso” alle opere consultate e agli individui interpellati durante la costruzione di *Timira*; doveroso, ma sostanzialmente eludibile, dato che – come la ‘convenzione romanzesca’ ammette – il lettore “[può] essere lasciato libero di giocare col testo e di trovare da solo citazioni e rimandi” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 504) e quindi di creare con questo un rapporto che dipende solo dalla propria predisposizione percettiva.

La poetica documentaria dell'esclusione dal discorso letterario non dei dati, che vengono elaborati dai co-scrittori nella narrazione, ma delle loro corrispondenze, che vengono collezionate in Titoli di coda, tende a una cosa: all'esaltazione di quell'autorevolezza che i dati stessi possiedono già solo per il fatto di riferirsi alla realtà.

L'uso diretto e la citazione saggistica di documenti storici e storiografici, ovvero di tecniche referenziali solitamente usate in scritture che non vengono applicate all'invenzione, in un contesto narrativo partecipa del tentativo retorico di corrodere l'immagine del colonialismo italiano 'dal volto umano'. Come conferma Wu Ming 2 (2013), in *Timira* “ci sono dei documenti storici perché è talmente rimosso il colonialismo italiano dalla nostra percezione della storia nazionale che noi volevamo che fosse molto chiaro che quello di cui noi trattavamo non era la Terra di Mezzo di Tolkien, che era qualcosa successa davvero [...] e quindi ci sono un po' di questo tipo

il fondovalle si fa largo” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 150).

di testimonianze”.

Una considerazione diversa va fatta, invece, per la presenza di foto private della famiglia Marincola, di fermo-immagine tratte da film e di riproduzioni di documenti amministrativi e personali. Queste “iscrizioni con valore istituzionale” (Ferraris, 2009, p. 280), infatti, non si riuniscono nella sezione che sarebbe deputata alla loro collezione, ma puntellano la narrazione funzionando come effetti di realtà²⁴ e come fenomeni che tendono alla sospensione temporanea della logica narrativa.

Ciò che realmente caratterizza il ricorso di Wu Ming a quello che sinteticamente si potrebbe definire come ‘archivio’, quindi, non è la sua applicazione in un contesto narrativo, dato che – come ricorda Remo Cesarani (Bertoni e Spiga, 2015, p. 4) – una pratica di scrittura simile si è avuta anche nel postmoderno, soprattutto nel pastiche, ma la disposizione dell’autore nei confronti di una certa massa di informazioni. Infatti, l’uso dell’‘archivio’ non è motivato da intenzioni ludiche che, nel testo letterario, si concretizzano in un’operazione combinatoria. L’approccio, sia di Wu Ming sia dei co-scrittori di *Timira*, all’‘archivio’ è “strabico” perché la ricerca dei dati storici è finalizzata, oltre che alla loro consultazione in fase compositiva, ad ottenere in mezzo a questi dei “possibili materiali metastorici” che siano in grado di dire qualcosa di nuovo sul presente che l’opera letteraria infine tratta. Lo ‘strabismo’ di questo approccio consegue, quindi, e ancora una volta, dalla posizione ‘partigiana’ da cui i co-scrittori – esponendosi in maniera chiara e netta – decidono di scrivere di un determinato argomento. L’‘archivio’ è allo stesso tempo un repertorio chiuso da cui attingere qualcosa che possa avvicinare l’invenzione alla realtà (e viceversa), ma anche il luogo che permette di formarsi una prospettiva *altra* rispetto a una vulgata o già affermata:

è soprattutto importante per il modo in cui le cose le dice, per come arrivano a un certo riferimento e non per il riferimento in sé. Una volta che porti l’archivio dentro il romanzo, quello che ti dà nelle pagine del romanzo [...] non è l’aggancio a un certo mondo di riferimento, storico o realmente esistito. [II] modo in cui arriva a quel riferimento è la parte in sé interessante, come dice le cose, visto che trova poi spazio nelle pagine del romanzo, che in fondo è di questo che parla, di come parliamo delle cose, di come le diciamo e non direttamente delle cose stesse (Bertoni e Spiga, 2015, pp. 5-6).

Conclusioni

All’inizio di questo contributo ho rifiutato per Luther Blissett la definizione di controcultura giovanile per le motivazioni che lo situano in posizione essenzialmente di opposizione combattiva a certe pratiche e certi atteggiamenti dei media. Andrebbe inoltre parimenti rifiutata per Wu Ming – al fine di inquadrarne sia l’attivismo sia la sua resa in letteratura – l’etichetta di avanguardia, dal momento che il proposito perseguito, ovvero usare la narrativa come insieme di “metodi per indagare la realtà, per darle un significato, darle un senso” (Wu Ming 2, 2013b), è in contrasto con l’operato delle avanguardie: “spiegare: questa è una cosa che l’avanguardia non fa

²⁴ Simonetti (2018) individua il repertorio degli effetti di realtà che la narrativa italiana degli anni Zero adopera in ‘quelle convenzioni formali, marche linguistiche, scelte tematiche e dettagli apparentemente inutili che dall’interno di un testo, o intorno ad esso – perché molto conta, in questo campo, il paratesto – dicono al lettore: ‘noi siamo la realtà’” (p. 90).

mai, anzi, ci gode a essere oscura” (Jenkins, 2006). Ad esempio, indicare la complessità delle vicende poco conosciute della Resistenza italiana è il fine del progetto sociale, di cui anche *Timira* fa parte, inaugurato da Wu Ming con *Asce di guerra* (2000) e nominato Progetto Transmediale Multiautore. Questo progetto connette tra loro “voci diverse che con mezzi diversi raccontano diversi pezzi – autonomi tra loro – di un comune universo narrativo” (Wu Ming, 2012): infatti, convergendo sulla storia di Isabella, o intersecandola partendo da quella di suo fratello Giorgio, fa riferimento (oltre ai due testi già citati) al saggio *Razza partigiana*, a un omonimo spettacolo teatrale (da cui è stato tratto un libretto) e un sito internet che “si sforza di tenere insieme le varie articolazioni del progetto” (Wu Ming 2 e Mohamed, 2012, p. 524). Questa sollecitazione a cui mira il PTM è riconoscibile anche nella decisione di Wu Ming di presentare altri materiali relativi alla storia di Isabella e Giorgio e che “solo i segugi più tenaci potrebbero rintracciare” (Wu Ming, 2012) al di fuori di questo specifico contesto transmediale.

Che vi sia concordanza tra il testo di *Timira* e le posizioni esposte in *New Italian Epic* (ad esempio: il fatto di essere un Undefined Narrative Object, ovvero un testo che “non-[identifica] il tipo di conoscenza che ci si dovrebbe aspettare dalla [sua] lettura” (Wu Ming 2, 2014, p. 10), e di essere caratterizzato da uno ‘sguardo obliquo’²⁵ sulla realtà) non implica né un riferimento dell’opera letteraria ai dettami ideologici di una sorta di Manifesto, che, in questo caso, sarebbe il saggio del 2009 né un valore istituzionale di quest’ultimo nel tempo; come indicato esplicitamente, il saggio non è prescrittivo, ma analitico, e si riferisce solamente a un arco temporale ben preciso, tant’è vero che “[i]l NIE, come nebulosa di opere pubblicate tra il 1993 e il 2008, è già finito” (kaizenology, 2009). Del resto, ad invalidare qualsiasi considerazione di Wu Ming come avanguardia vi è la sua concezione del *nuovo*: infatti, quest’ultimo è solo il risultato dello sforzo di aver portato al limite dei codici affermati. Tale tentativo pone ‘vecchio’ e ‘nuovo’ in un rapporto di confronto e di comparazione (cfr. Wu Ming, 2009a, p. VIII; Giovannuzzi, 2012, p. 130), da cui, a differenza delle pratiche avanguardistiche, non consegue una superiorità a priori della novità rispetto al già dato.

In definitiva, anche se rappresentano sue caratteristiche specifiche, è per il suo impianto ibrido costituito da scrittura saggistica e scrittura romanzesca, per le premesse con le quali e la posizione (intellettuale) da cui i co-scrittori hanno composto il testo, per la “volontà di donare un valore aggiunto alla narrativa riconoscendole la capacità di comprendere il nostro (immediato) passato attraverso un discorso che differisce dalla storiografia e dalla pamphlettistica solo per un maggior grado di *leggibilità*” (Tirinzani De Medici, 2012, p. 19) se, come si è tentato di dimostrare, *Timira* può essere considerato un prodotto ipermoderno e, quindi, come tale, una spia nel cambiamento di paradigma nel fare letteratura rispetto al postmoderno.

²⁵ “[A]dozione di punti di vista eccentrici, sorprendenti, strani, o che comunque scartano o sconvolgono ogni visione pacificamente antropocentrica della realtà contemporanea” (Van Den Bossche, 2009, p. 68).

Bibliografia

- [1] Anichini, A. (2013). *Il testo digitale. Leggere e scrivere nell'epoca dei nuovi media*. Santarcangelo di Romagna: Maggioli.
- [2] Bertoni, F., & Piga, E. (2015). Tavola rotonda con Wu Ming. *Between*, 5(10), 1-24.
- [3] Castellana, R. (2019). *Finzioni biografiche. Teoria e storia di un genere ibrido*. Roma: Carocci.
- [4] Comberiati, D., & Luijnenburg, L. (2015). New Postcolonial Art Forms: Timira as Multi-Genre Object Between Cinema and Literature. In E. Bond, G. Bonsaver & F. Faloppa (Eds.), *Destination Italy. Representing Migration in Contemporary Media and Narrative*. Oxford: Peter Lang.
- [5] Deaglio, E. (2014). *Indagine sul ventennio*. Milano: Feltrinelli.
- [6] Donnarumma, R. (2014). *Ipermodernità. Dove va la narrativa contemporanea*. Bologna: Il Mulino.
- [7] Ercolino, S. (2015). *Il romanzo massimalista*. Milano: Bompiani.
- [8] Ercolino, S. (2017). *Il romanzo-saggio*. Milano: Bompiani.
- [9] Ferraris, M. (2009). *Documentalità. Perché è necessario lasciare tracce*. Roma-Bari: Laterza.
- [10] Fichera, G. (2016). *Le asine di Saul. Saggismo e invenzione da Manzoni a Pasolini*. Leonforte: Euno.
- [11] Giovannuzzi, S. (2012). Stella del mattino: *New Italian Epic*. *CoSMo. Comparative Studies in Modernism*, 1, 129-136.
- [12] Lejeune, P. (1971). *L'autobiographie en France*. Paris: Colin.
- [13] Marchese, L. (2019). *Storiografie parallele. Cos'è la non-fiction?*. Macerata: Quodlibet.
- [14] Tirinanzi De Medici, C. (2012). *Il vero e il convenzionale*. Torino: UTET.
- [15] Tirinanzi De Medici, C. (2018). *Il romanzo italiano contemporaneo. Dalla fine degli anni Settanta a oggi*. Roma: Carocci.
- [16] Van den Bossche, B. (2009). Epic & Ethics. Il NIE e le responsabilità della letteratura. *La Libellula*, 1(1), 68-76.
- [17] Wu Ming (2009). *New Italian Epic. Letteratura, sguardo obliquo, ritorno al futuro*. Torino: Einaudi.
- [18] Wu Ming 2 & Mohamed, A. (2012). *Timira. Romanzo meticcio*. Torino: Einaudi.
- [19] Wu Ming 2 (2014a). *Utile per Iscopo? La funzione del romanzo storico in una società di retromaniaci*. Rimini: Guaraldi.

Sitografia

- [1] Assante, E. (2004). Siamo i guerriglieri della controcultura. *La Repubblica*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [2] <https://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2004/08/24/siamo-guerriglieri-della-controcultura.html>
- [3] Boscolo, 2008. Scardinare il postmoderno: etica e metastoria nel New Italian Epic (2008). *carmillaonline*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [4] <https://www.carmillaonline.com/2008/04/29/scardinare-il-postmoderno-etica-e-metastoria-nel-new-italian-epic/>
- [5] Contarini, 2012. Matria, Patria, Dismatria (2012). *Nazione Indiana*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [6] <https://www.nazioneindiana.com/2012/08/23/matria-patria-dismatria/>
- [7] cortocircuito, 2013. Intervista a Wu Ming 2 (2013). *cortocircuito*. Consultato il 9 marzo 2020.

- [8] <https://archive.autistici.org/ai/20180729152947/https://www.inventati.org/cortocircuito/2013/01/13/intervista-a-wu-ming-2/>
- [9] Donnarumma, 2012. Ipermoderno. Come raccontare la realtà senza farsi divorare dai reality (2012). *Le parole e le cose*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [10] <http://www.leparoleele cose.it/?p=7486>
- [11] Home, S. (2014). Wu Ming Interview. Guerrilla Novelists. *ArtReview*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [12] https://artreview.com/features/wu_ming_interview/
- [13] Jenkins, 2006. Di come “Colpo secco” ispirò una rivoluzione culturale. Intervista alla Wu Ming Foundation (seconda parte) (2006). *carmillaonline*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [14] <https://www.carmillaonline.com/2006/10/11/di-come-colpo-secco-ispir-una-rivoluzione-culturale-intervista-alla-wu-ming-foundation-seconda-parte/>
- [15] kaizenology, 2009. Il New Italian Epic è “morto” (intervista) (2009). *kaizenology* (inizialmente in *panorama.it*). Consultato il 9 marzo 2020.
- [16] <https://kaizenology.wordpress.com/2009/01/27/il-new-italian-epic-e-morto-intervista/>
- [17] NCPH, 2020. National Council on Public History. About the Field (2020). *National Council on Public History (NCPH)*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [18] <https://ncph.org/what-is-public-history/about-the-field/#0>
- [19] Lipperini, L. (1996). La beffa firmata da Luther Blisset. *La Repubblica*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [20] https://www.repubblica.it/online/sessi_stili/blissett/blissett/blissett.html?ref=search
- [21] Luther Blissett, 2002. Il nome multiplo di Umberto Eco. L’egemonia culturale della sinistra da Gramsci a Internet (2002). *LutherBlisset.net*. Consultato il 9 marzo 2020. http://www.lutherblissett.net/archive/246_it.html
- [22] Wu Ming, 2009. Wu Ming Foundation: Chi siamo, cosa facciamo (2009). *wumingfoundation*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [23] <https://www.wumingfoundation.com/biografia.htm>
- [24] Wu Ming, 2012. Timira. Un romanzo meticcio e nove anni di parto – Preludio n.1 (2012). *wumingfoundation*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [25] <https://www.wumingfoundation.com/giap/2012/02/timira-un-romanzo-meticcio-e-nove-anni-di-parto-preludio-n-1/>
- [26] Wu Ming, 2015. Dalla fine del New Italian Epic alla collana #Quintotipo (2015). *wumingfoundation*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [27] <https://www.wumingfoundation.com/giap/2015/01/dalla-fine-del-new-italian-epic-alla-collana-quintotipo/#more-20012>
- [28] Wu Ming 2, 2013. Wu Ming intervista (prima parte).mp4. *YouTube*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [29] <http://youtube.com/watch?v=0CxLf-Wnbc>
- [30] Wu Ming 2, 2013b. Wu Ming 2 a #qualcosadisinistra. *YouTube*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [31] <https://www.youtube.com/watch?v=UYEzbdn50ZY>
- [32] Wu Ming 2, 2014b. Wu Ming, le interviste reActive - Wu Ming, Giap e la narrazione - parte 1 (2014). *YouTube*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [33] <https://www.youtube.com/watch?v=uNyy4M88uFA>
- [34] Wu Ming 2, 2014c. Te lo si conta noi com’è che andò (2014). *20centesimi*. Consultato il 9 marzo 2020.
- [35] <http://www.20centesimi.it/blog/2014/09/14/36682/>

Mirko Mondillo
University of Siena, Italy

**«Now you tell me what you want to do about me». *Timira*.
Romanzo Meticcio and the Italian Hypermodernity**

Abstract: Starting from the intellectual posture assumed by the authors of the text and contextualizing the formal choices used in the writing, this essay aims to analyze *Timira. Romanzo meticcio* by Wu Ming 2 and Antar Mohamed in the literary context of hypermodernity. For the fact that compositional and modal strategies adopted in *Timira* are what most distinguished the text, the main purpose I have assumed to pursue is arriving at an analysis focused on them. In order to do this, in this essay I will discuss: the relations between Wu Ming's and Luther Blissett's cultural experiences; the particularity of Wu Ming's intellectual positions and their application in narrative; the reasons and rhetorical tools which allow to think about *Timira* as an hypermodern literary work.

Keywords: *Wu Ming, Wu Ming 2, Luther Blissett, Timira, essayistic writing, hybridization, hypermodernity.*

IL LIRISMO NOSTALGICO E L'ALIENAZIONE MODERNA IN CORRADO ALVARO

Marcella Di Franco

Docente di Lingua e Letteratura italiana di Liceo, Italia

Abstract. Il presente saggio, ripercorrendo l'*excursus* dell'ampio *corpus* narrativo di Corrado Alvaro, indaga il rapporto conflittuale tra il "piccolo mondo antico" calabrese, di cui lo scrittore conservò con passione il ricordo della sua atavica identità storica e culturale, in apparenza statica e immutabile, posto a confronto con i primi sussulti del cambiamento determinati dal progresso culturale ed economico europeo nella prima metà del Novecento. Oggetto privilegiato della sua narrazione neorealista restò tuttavia il mondo dei pastori e dei contadini del Sud, mondo di antiche e nuove ingiustizie, popolato da personaggi che si elevano ad una dimensione mitica ed universale, attraverso il filtro della memoria che li trasfigura in una prospettiva lirica. Smarrito nel labirinto tortuoso ed alienante delle grandi città moderne delle quali seppe cogliere le luci e le ombre, l'autore rivela ancora oggi le sue molteplici sfaccettature, non sempre adeguatamente focalizzate. Intelligenza acuta, sensibile e inquieta nell'indagare sottilmente la variegata e complessa realtà a lui contemporanea, concepì la letteratura non come strumento di evasione o diletto, quanto finalizzata al cambiamento della realtà con una valenza altamente etica e impegnata nel difficile periodo compreso tra le due guerre.

Parole chiave: *Corrado Alvaro; realtà; lirismo evocativo; alienazione moderna.*

1. Gente in Aspromonte: il "paese dell'anima" tra realtà e trasfigurazione lirica

Corrado Alvaro, vissuto nel periodo tra le due guerre, fu uno scrittore di notevole complessità per gli ampi orizzonti culturali da cui trasse linfa per la sua versatile attività di romanziere, giornalista, critico teatrale e cinematografico. Ebbe un'intelligenza acuta e spirito sottile di osservazione, sensibile e inquieto nell'indagare con attenzione la variegata realtà del suo tempo in ogni suo aspetto evolutivo, a partire dallo sviluppo dell'Italia nel periodo giolittiano (Virdia, 1960). Concepì la letteratura non alla stregua di puro diletto o evasione velleitaria dalla realtà, quanto piuttosto in chiave impegnata e militante, quale mezzo efficace di indagine finalizzato al cambiamento della realtà con una valenza altamente etica.

Forse fu il padre, un maestro di scuola elementare che aveva fondato una scuola serale per adulti analfabeti, il cui ricordo ritorna spesso nei suoi scritti, a plasmare la sua tormentata coscienza morale, civica e nazionale. Visse e operò tra la fine dell'Ottocento e la prima metà del Novecento (1895-1956) a San Luca d'Aspromonte dove nacque, in provincia di Reggio Calabria, primogenito di una

famiglia numerosa di sei figli nella quale trascorse tuttavia un'infanzia molto felice, come testimoniato in *Memoria e vita*:

Avevo passato dieci anni in quel mucchio di case presso il fiume, sulla balza aspra circondata di colli dolcissimi digradanti verso il mare, i primi dieci anni della mia vita, e pure essi furono i miei più vasti e lunghi e popolati (Faitrop-Porta, 1999, p. 30).

Studiò in collegi del Lazio, dell'Umbria, della Toscana laureandosi in Lettere nel 1920 a Milano. Ufficiale di fanteria, durante la Prima guerra mondiale rimase ferito a S. Michele sul Carso nel 1916. Le esperienze di guerra ispirarono la sua prima raccolta di versi *Poesie grigioverdi* (1917) e il romanzo autobiografico *Vent'anni* aprendo la sua cultura ad orizzonti più europei e meno angustamente nazionali. Il racconto presenta un'Italia umile che fu trascinata nel vortice del primo conflitto mondiale senza neppure avere l'autentica coscienza politica del suo significato, ma vissuta soltanto come fonte di profonde sofferenze umane (Morace, 2016).

Al contrario, Alvaro fu molto attivo politicamente: si orientò verso ideali di democrazia e di libertà ispirati ai valori della tradizione umanistica e illuministica, in chiave di giustizia e di volontà di riscatto del Meridione dalla sua plurisecolare condizione di atavica subordinazione alle classi agiate dei latifondisti e di ritardo economico e culturale rispetto all'Italia del Nord, più industrializzata e progredita. Seguirono *La siepe e l'orto* nel 1920 (Rando, 2016), il primo volume di racconti, e la raccolta di versi, *Il viaggio* nel 1942 (Morace, 2006).

L'autore si mosse sempre tra "regionalismo", inteso come ritorno nostalgico al proprio passato, e "cosmopolitismo", nel senso di "ansia di vivere nella babele cittadina", come scrive il Pancrazi, in una serie di settantacinque racconti ispirati alla vita e ai costumi della sua terra, riuniti in un'unica pubblicazione nel 1955. Nei suoi racconti dal taglio breve, Alvaro alterna alla narrazione la simultanea riflessione saggistico-documentaria, attraverso gli inserti e le digressioni interpolate di commento morale. Dall'amalgama delle due componenti scaturisce la cifra peculiare del suo stile pensoso e riflessivo, molto attento allo scavo interiore, anche se talvolta indulge nel puro compiacimento formalistico. Tra le raccolte di racconti: *L'Amata alla finestra* (1929), *La signora dell'isola*, *Misteri e avventure* negli anni Trenta, *Incontri d'amore* negli anni Quaranta.

Ma a decretare il suo successo, quando era sui trentacinque anni, fu soprattutto la raccolta di tredici racconti tra i quali risalta il primo, il racconto lungo *Gente in Aspromonte*, che dà il titolo all'opera intera, ritenuto il suo capolavoro, apparso nel 1930 e accolto molto favorevolmente anche dalla critica.

L'opera pone al centro la vita difficile, condotta tra stenti e fatiche, di una povera famiglia di pastori della Calabria ed è percorso dalla prima all'ultima riga da un filone realistico, elegiaco e memorialistico:

Non è bella la vita dei pastori in Aspromonte, d'inverno, quando i torbidi torrenti corrono al mare, e la terra sembra navigare sulle acque. I pastori stanno nelle case costruite di frasche e di fango, e dormono con gli animali. Vanno in giro coi lunghi cappucci attaccati ad una mantelletta triangolare che protegge le spalle, come si vede talvolta raffigurato

qualche dio greco pellegrino e invernale. I torrenti hanno una voce assordante (Alvaro, 2000, p. 22).

È questo l'*incipit* del romanzo in cui la litote amplifica il significato antropologico del testo. La vicenda di *Gente in Aspromonte* si svolge sull'impervia montagna della Calabria, terra arida ed avara, per secoli percorsa solo da pastori e da fuorilegge. Era un mondo primitivo e spietato, dove tuttavia affioravano segrete dolcezze: le cose semplici della natura, la montagna, le greggi e il cielo. Al centro è la storia di un pastore, Argirò, che ha perso sui monti, precipitati in un burrone, i buoi del suo padrone, Filippo Mezzatesta, che lo scaccia senza alcuna pietà dal suo palazzo, obbedendo al feroce meccanismo delle leggi economiche. Argirò resta senza lavoro: inutile la richiesta di un modesto sussidio finanziario fatta anche al fratello del suo padrone, Camillo, a cui appartengono tutte le foreste sui monti, il bestiame, gli orti acquatici e i campi. La loro indifferenza lo spinge a chiedere protezione presso un usuraio, Ignazio Lisca; utilizza le venticinque lire ricevute in prestito per affittare un appezzamento di terreno vicino a un torrente. Ma la fortuna sembra avergli voltato del tutto le spalle: il terreno viene travolto dalla furia delle acque del torrente. Si impiega allora come allevatore di maiali, ma le bestie muoiono di malattia. Lavora infine come sorvegliante nei lavori di ricostruzione dopo il terremoto di Messina del 1908. Con i soldi risparmiati compra una mula per mezzo della quale rifornisce i bottegai delle merci acquistate negli empori della marina. A complicare la propria sventura contribuisce la nascita di due figli muti che si vedono preclusa, fin dalla nascita, la possibilità di inserirsi attivamente nella società. Ma qualche anno più tardi, nasce un altro bambino, Benedetto, sul quale convergono tutte le speranze della famiglia di cambiare e migliorare in futuro la loro condizione economica e sociale.

Nei personaggi di Alvaro, sia pure in maniera vaga, balena il bisogno di modificare 'qualcosa': a poco a poco essi prendono coscienza dell'ingiustizia cui sono soggetti e cercano oscuramente una via d'uscita. Anche Antonello fin da bambino ha sempre avvertito "di essere in mezzo a qualche cosa di ingiusto" e si sente "come un angelo caduto" (Mauro, 1990). L'idea del seminario per Benedetto si fa subito strada nella mente del padre che vuole prendersi una sorta di rivincita su coloro che sono al potere e vivono una vita facile ed agiata. Egli spera che, quando il figlio diverrà prete, tutti lo tratteranno con molto riguardo e lo stimeranno. Per questo il padre vuole che almeno il suo ultimo figlio si istruisca, perché poi ne venga fuori "a parlare con bocca nuova e a dire le cose che fanno tremare il cuore" gridando ai signori del paese: "Ladri e birbanti, il vostro regno è finito" (Alvaro, 2000, p. 70). Il comune obiettivo della famiglia è pertanto quello di riscattarsi dai sacrifici e dalle rinunce di una vita squallida, dalle fatiche sopportate e dalle ingiustizie subite, mantenendo agli studi in seminario il più giovane che aspira al sacerdozio. Spinto da un simile progetto, di avanzamento nella scala sociale, Argirò convince anche il figlio maggiore, Antonello, a lavorare come manovale per aiutarlo, cosicché gradualmente si riscatterà attraverso l'attività commerciale intrapresa. Ma una nuova e improvvisa disgrazia si abbatte sulla famiglia: i figli dei suoi ex padroni, invidiosi della sua fortuna, bruciano la stalla e la mula, suo unico mezzo di lavoro. Antonello, non più in grado di lavorare, anche per la salute

malferma, logorata dalle fatiche, spinto dalla disperazione, vuole farsi giustizia da sé per i torti subiti: stermina le bestie dei Mezzatesta, incendia e saccheggia i loro possedimenti, dona ai poveri del paese la carne dei buoi uccisi, diventa un brigante che dà ai poveri quello che i ricchi sottraggono loro. Quando infine viene arrestato dai carabinieri, ai quali si consegna spontaneamente, dice con una battuta conclusiva molto amara: “Finalmente, potrò parlare con la Giustizia. Che ci è voluto per poterla incontrare e dirle il fatto mio” (Alvaro, 2000, p. 104).

La vendetta di Antonello, pur restando arcaica, barbara e irrazionale, pur risolvendosi in un’esplosione di violenza cieca, oltre la quale si appalesa il triste sbocco del brigantaggio, esprime l’aspirazione legittima ad una nuova e vera giustizia sociale. Antonello incontra la giustizia, ma nelle vesti della fredda Legge, la quale lo giudicherà come un fuorilegge, un brigante, un incendiario. Nell’aula giudiziaria, durante il processo, non ci sarà posto infatti per le ragioni profonde che l’hanno spinto a farsi giustizia da sé. Similmente Renzo ne *I promessi sposi* di Manzoni, alla fine del terzo capitolo, esclamava: “A questo mondo c’è giustizia finalmente”. Il brigante è un *topos* letterario, una figura leggendaria che si fa riparatore delle sopraffazioni, delle prevaricazioni e delle ingiustizie sociali perpetrate dal potere di turno. Nel romanzo non manca certo l’intento documentario, di denuncia sociale, ma Alvaro proietta la realtà in una dimensione mitica e arcaica, a volte arcadica, a tratti omerica e sognante.

Aspro è il paesaggio in simbiosi con il carattere dei personaggi che comunicano attraverso gesti semplici e netti. L’autore fornisce una descrizione puntuale della Calabria, delle vicende dei pastori e dei contadini, ma nello stesso tempo remota, immersa in un’atmosfera idillica, filtrata dalla memoria e dai ricordi d’infanzia. Ma la Calabria descritta non è solo un luogo geografico ben definito e circoscritto, è piuttosto un mitico ‘paese dell’anima’, un mondo che non vuole perdere o rinunciare ai suoi valori e alle sue tradizioni. Viene illustrata, in particolare, l’immobilità di un mondo che per secoli ha ripetuto i medesimi ritmi e rituali di vita, come se il tempo si fosse fermato. Anche le trasformazioni storiche, quali l’annessione al Regno d’Italia, non hanno modificato la misera vita dei pastori in un contesto socio-economico in cui il possesso della terra e del bestiame erano le uniche forme di ricchezza conosciute, data la rarità degli stessi commerci. Sinonimo di potere, servivano a tenere in vita rapporti di tipo feudale tra le poche famiglie abbienti e il resto della popolazione che viveva immersa nella miseria. Della stessa divisione dei beni demaniali, beni comuni dello stato o degli enti pubblici, che all’indomani dell’Unità vennero redistribuiti mediante aste o cessioni in appalto, usufruirono soprattutto coloro che già in precedenza erano ricchi. Esemplificativo è in tal senso il breve inserto storico dell’autore nell’opera *La liberazione del reame delle Due Sicilie*:

[...] trovò qui un ordine stabilito da secoli. Il parapiglia che avvenne col riordinamento dei beni demaniali, ingrossò alcune fortune già pingui. Il paese rimase quello che era (Pampaloni, 2018, p. 37).

La società rimase per molto tempo immutata:

Fino a molto tardi la società era rimasta quella di tipo antico, distribuita in due sole categorie: i borghesi, l'università, come era chiamata, pastori e contadini (Pampaloni, 2018, p. 48).

Era un mondo in cui dominava la logica del sopruso e del privilegio in cui lo Stato era un concetto ancora astratto e comunque incapace di rivoluzionare l'ordine ereditato dal Regno delle Due Sicilie nel quale i benestanti apparivano arroccati nei loro vecchi privilegi, risoluti a conservare lo *status quo* senza accorgersi del cambiamento dei tempi che avanzavano.

Oggetto privilegiato della narrazione di Alvaro, legata all'arte neorealista e regionalista, è dunque il mondo dei pastori, dei contadini del Sud, mondo di antiche e nuove ingiustizie, popolato da personaggi che si innalzano ad una dimensione mitica, simbolo di una condizione più vasta e universale. Ma il materiale è depurato attraverso il filtro della memoria che allontana le cose e le trasfigura in una prospettiva favolosa e carica di nostalgia. Il mondo contadino è visto come ricordo di un'infanzia ideale, di un mondo incontaminato e perduto nel quale proiettarsi per potere tacere del presente o per poterlo criticare in modo allusivo. La realtà regionale è al centro delle sue opere, soprattutto nei romanzi e nei racconti ambientati nello specifico in Calabria.

Ma alle opere di impegno civile e politico si alternano quelle in cui prevalgono i suoi affetti d'uomo, il suo schietto abbandono lirico, il suo gusto moralistico: atteggiamenti diversi che tuttavia non si possono concepire come distinti ed opposti, poiché dal loro insieme emergono da un lato la sua severa ed amara pensosità d'uomo che si è ritrovato a vivere uno dei più difficili e drammatici periodi della storia europea e che si sentì sempre in dovere di prendere posizione e di agire attraverso l'opera d'arte, dall'altro la sua profonda sensibilità, il suo interesse per l'uomo e per le piccole cose della sua vicenda quotidiana indagata con una prosa poetica energica, ricca di sfumature, con uno stile denso, preciso e minuzioso, dove nulla è lasciato al caso. La scelta di ogni vocabolo e di ogni inflessione tende a dare ad ogni concetto e ad ogni immagine un loro specifico risalto, sicché la prosa che ne risulta è espressiva, sciolta e musicale.

Nell'opera si avverte “un fascino discreto”, osserva il Sapegno, alternando al dialogo allusivo il monologo interiore (Roncoroni, 1990). Lo stile dell'autore è essenziale, la scrittura “istintiva”, ritrae gli oggetti più comuni del quotidiano nella loro icastica univocità, le battute dialogiche si alternano a ritmo serrato, abolendo i *verba dicendi* (“disse”, “rispose”, “chiese” etc.). Il linguaggio risentendo di questo atteggiamento ideologico tende ad essere più lirico che realistico, a rappresentare la realtà non nella sua oggettività impersonale, ma attraverso le impressioni, la soggettività di chi narra. Lo stile che ne consegue è strettamente intrecciato alla sua visione esistenziale. Il ritmo narrativo è lento, le parole vengono utilizzate nella loro valenza magica ed evocativa. Non aulico o ricercato, ma chiaro, limpido, sintetico, prevalentemente paratattico e drammaticamente teso, con un uso della lingua italiana ormai nazionale, depurata da ogni eco dialettale.

Notevole fu in questo senso l'influsso esercitato sul suo stile dalla rivista *Solaria* che proponeva di ‘sprovvincializzare’ la letteratura italiana mediante la conoscenza degli scrittori stranieri e la ricerca di un linguaggio metaforico e

allusivo che si accompagnasse alla scelta di mostrare un'Italia indigente in cui non si erano ancora risolte le contraddizioni del dopo Unità. *Solaria* raccolse non tanto i "narratori" che inventavano e raccontavano una storia, quanto i "prosatori" che, in modi liberi ed estrosi, soprattutto lirici, tendevano a dire se stessi componendo opere che avevano tuttavia la forma della novella o del romanzo. In esse il personaggio aveva una consistenza irrilevante, mentre predominavano le atmosfere, gli stati d'animo e le movenze di stile.

Nel periodo trascorso in Germania, in Francia e in Russia Alvaro subì altresì l'influenza dell'Espressionismo tedesco e russo e del movimento di scrittori e letterati francesi radunato intorno alla *Nouvelle Revue Française*, specchio della sua vasta e raffinata conoscenza della contemporanea letteratura europea. Si avverte naturalmente il lungo retaggio del Verismo di Luigi Capuana, di Giovanni Verga e di Federico De Roberto, ma con una visione antropologica più inquieta e problematica, mutuata da Luigi Pirandello e dalla produzione giovanile di Gabriele D'Annunzio, soprattutto nei racconti *Terra vergine* e nelle *Novelle della Pescara* con le figure e i paesaggi tipici dell'Abruzzo, un mondo di natura florida, ma anche di violenza sanguinaria. Questo modo di rappresentare la realtà del mondo rurale rinnovava una tradizione verista, quella della narrativa di ispirazione regionale e meridionale.

Una nota Verga ed Alvaro ebbero almeno in comune: l'interesse per il mondo popolare, la volontà di mettere in luce usi, istinti, passioni delle plebi meridionali, svelandone la dura condizione, scrivendo una nuova "epopea degli umili" che contribuisse a farne conoscere l'arretratezza sociale ed i molti problemi. Ma tra Verga e Alvaro intercorre una profonda differenza: agli occhi di Verga e degli altri veristi il mondo meridionale appariva chiuso, imm modificabile, senza speranza, come soggetto ad una fatalità di tristezza contro la quale si scontravano invano la volontà degli uomini e i cambiamenti prodotti dalla storia. Diversamente Alvaro è più speranzoso e meno fatalista del Verga, riesce a cogliere la possibilità di riscatto di quel mondo culturalmente arcaico. In lui prevale una disposizione più lirica che narrativa. Quel mondo, non più contemporaneo a lui, viene filtrato dalla memoria che lo rievoca come un'entità mitica e remota, ormai perduta, sgretolata, già in parte sommersa, che può rivivere solo attraverso il ricordo:

Sembra un mondo spento, lunare [...]. È una vita alla quale occorre essere iniziati per capirla, esserci nati per amarla, tanto è piena, come la contrada, di pietre e di spine [...]. È un fatto che qui manca la nozione geometrica della ruota. Ma per poco ancora. Come al contatto dell'aria le antiche mummie si polverizzano, si polverizzò così questa vita. È una civiltà che scompare, e su di essa non c'è da piangere, ma bisogna trarre, per chi ci è nato, il maggior numero di memorie (Morace, 2001, p. 50).

Ciò nonostante, numerose sono le immagini dell'opera che si richiamano al Verga, come la descrizione della stalla di Argirò, distrutta dall'incendio. In *Gente in Aspromonte*, però, tutto non dipende da un evento naturale, come la tempesta ne *I Malavoglia*, ma dalla malvagità degli uomini, quel "male intelligente" di cui parla Alvaro e che potrebbe perciò essere evitato, che è delitto contro la solidarietà, contro l'amore reciproco, contro la speranza del miglioramento:

Tutto dipende dal male umano [...] dall'incontrollabile potere del male intelligente, della cupidigia, dell'avidità, dell'egoismo, dell'orgoglio (Rando, 2006, p. 78).

In questa direzione si muovono gli altri dodici racconti minori della raccolta in cui Alvaro analizza nei suoi molteplici aspetti la realtà di miseria, di ignoranza e di povertà di un mondo marginale, arroccato nel suo isolamento, lontano dal progresso industriale e urbano, disegnando con mano sapiente una nuova epopea corale degli "oppressi" della storia, al cui fianco si schierò per libera scelta, sullo sfondo di una natura mediterranea florida, incontaminata e selvaggia. In ogni racconto risaltano a tutto tondo i ritratti indelebili di donne che svolsero un ruolo eroico nelle due guerre, spesso appassionate e sensuali come in *La pigiatrice d'uva*; vittime della miseria che sognano di sottrarsi al loro ingrato destino e di cambiarlo in meglio in *Zingara*; l'ignoranza e l'analfabetismo in *Il rubino* in cui il protagonista non riconosce il valore di una fortuna casuale pervenuta nelle sue mani; forme ed espressioni di religiosità superstiziosa, esteriore e rituale in *Coronata*, *Vocesana* e *Primante*; l'autorità patriarcale e l'obbedienza paterna spinta fino al sacrificio della propria vita in *Teresita*, le disillusioni d'amore e il maschilismo tracotante in *Romantica*; l'amore condizionato dalla differenza di classe sociale in *La signora Flavia*; la generosità ospitale che è possibile trovare inaspettatamente anche negli ambienti sociali ritenuti più bassi e malfamati in *Temporale d'autunno*, ma anche il degrado umano e la violenza che li contraddistingue, come in *Cata dorme*; i pericoli, i rischi imponderabili e le inevitabili difficoltà che dovevano affrontare gli emigrati in terra straniera in *Ventiquattr'ore*.

Quello di *Gente in Aspromonte* è pertanto nel suo complesso un universo arcaico, chiuso, elementare, dove i rapporti sociali erano duri, persino crudeli e le ingiustizie profonde. Era un mondo però che possedeva anche valori radicati e autentici, segrete bellezze che si identificano con i ricordi d'infanzia di Alvaro e con le nostalgie per una regione da cui è costretto a stare lontano, come se fosse un 'esule'. Il racconto è altresì percorso da una vena d'indignazione che sfiora da vicino la protesta sociale, tema che presso Alvaro, però, non risalta in modo appariscente. Egli preferisce che le cose parlino da sé, fungano da documento e testimonianza della miseria e dell'abbandono.

2. Dalla lotta libertaria allo 'spaesamento' nell'alienata realtà novecentesca

Negli anni successivi si avvicinò all'idealismo di Benedetto Croce: fu tra i firmatari del suo *Manifesto* degli intellettuali antifascisti apparso il primo maggio del 1924 e vicino all'impegno politico attivo della rivista *La Voce*. Molto intensa anche la sua attività giornalistica, collaborò con numerosi periodici e quotidiani: *Il Resto del Carlino*, il *Corriere della sera* di Luigi Albertini a Milano, la *Fiera letteraria* e *Il Messaggero*. Fu anche redattore della rivista *900* di Massimo Bontempelli, il teorico del realismo magico, che lo influenzò nella creazione di atmosfere irreali, fuori dal tempo, e lo introdusse verso una cultura di più ampio respiro europeo e sempre più lontana dalla chiusura "provinciale" italiana (Galateria, 1985).

Trasferitosi a Roma nella residenza definitiva in Piazza di Spagna con la moglie, la bolognese Laura Babini, scrittrice e traduttrice dall'inglese alla quale dedicò un epistolario *Cara Laura*, uscito postumo (Galateria, 1995), divenne corrispondente da Parigi per *Il Mondo* di Giovanni Amendola, il celebre quotidiano che nell'Italia del primo dopoguerra svolse un ruolo importante in difesa delle libertà democratiche e per questo soppresso dal fascismo nel 1926. Per la sua lotta antifascista rimase vittima delle violenze squadriste, costretto a lasciare per qualche tempo l'Italia e trasferirsi a Parigi e Berlino (Faitrop - Porta, 2001). Fu inviato speciale della *Stampa* di Torino. Scrisse *reportage* di viaggi come *Il viaggio in Turchia* nel 1932 (Faitrop - Porta, 2003) e *Il viaggio in Russia* (Faitrop - Porta, 2004) esplorando realtà antropologiche lontane che gli conferirono progressivamente la statura di scrittore cosmopolita.

Non trascurò tuttavia la parallela produzione letteraria in cui ebbe modo di approfondire i motivi ispiratori della sua poetica originaria ed ampliare lo sguardo verso la complessa e problematica realtà contemporanea. Questa tendenza si evidenzia nel romanzo breve *L'uomo nel labirinto* (1926) pubblicato a puntate sulla rivista *Spettatore*, che pone al centro la crisi d'identità e l'alienazione dell'individuo, vittima del meccanico e angosciato mondo delle babeliche metropoli moderne. Il protagonista Babe è un meridionale che, di ritorno dalla prima guerra mondiale, si sente un disadattato, sradicato dalle sue origini, pieno di frustrazioni e inibizioni, incapace di adeguarsi al frenetico stile di vita della società cittadina. Il romanzo rivela influssi pirandelliani per le elucubrate indagini psicologiche che lo caratterizzano (Alvaro, 2019).

Sul solco delle stesse tematiche si muovono *Cronaca (o fantasia)* del 1934, un breve racconto di confessioni e i romanzi brevi del medesimo anno *Il Mare e Solitudine* che evidenziano il difficile inserimento di un giovane italiano del meridione in un contesto europeo, straniero ed estraneo, con riflessi autobiografici.

La dimensione dell'assurdo esistenziale, politico e storico, si approfondisce ulteriormente nel romanzo distopico *L'uomo è forte* (1938) in cui è raffigurato in chiave allegorica un potere tirannico e disumano basato su un ordinamento militaresco, sul ricatto e la paura che annienta ogni aspirazione individuale di libera autodeterminazione. Alvaro si cimenta in una direzione nuova, componendo un romanzo a tinte simboliche in cui si propone di descrivere la condizione degli uomini in un paese retto a dittatura, "cacciati in una vita di continuo panico". L'impianto gli fu suggerito dalle esperienze fatte in Russia, durante le epurazioni staliniste, dai suoi servizi giornalistici come inviato speciale di *La Stampa*, raccolti successivamente nel volume *I maestri del Diluvio*. Pubblicato non senza difficoltà opposte dalla censura fascista, il testo si richiama all'opera di Kafka e anticipa di dieci anni il romanzo *1984* di George Orwell (Faitrop - Porta, 2004).

Nel 1943, dal 25 luglio all'8 settembre, fu chiamato a dirigere *Il Popolo di Roma* con il compito di trasformare l'indirizzo del giornale e di richiamare gli italiani al senso e ai doveri della riacquistata libertà. Ma per le sue idee antitotalitarie e progressiste dove abbandonare la guida del giornale e rifugiarsi in Abruzzo, sotto il falso nome di Guido Giorgi, dove fu professore che per sopravvivere dava lezioni di italiano, latino e inglese. Quando Roma fu occupata dalle truppe naziste Alvaro, ricercato dalla polizia, dovette rifugiarsi a Chieti, dove

visse fino all'arrivo degli alleati. Nel 1945 fondò con Francesco Jovine e Libero Bigiaretti il *Sindacato Nazionale degli Scrittori* divenendone il segretario.

Anche nelle opere successive, in alcune delle quali ritorna alla tematica regionale, il discorso di Alvaro si allarga a temi più vasti, come l'angoscia del vivere e il senso di insicurezza propri dell'uomo del Novecento con aperture apocalittiche e visionarie, che riflettono l'ansia morale di Alvaro, influenzata dalla lettura attenta del pensiero di Gioacchino da Fiore e de *La città del sole* del filosofo calabrese Tommaso Campanella (1568-1639) del quale curò un'antologia di scritti (Seroni, 2014).

Nel romanzo incompiuto *Belmoro* (1957), sperimenta la narrazione fantastica sottolineando in chiave utopistica le contraddizioni della società dei consumi in forme grottesche e persino paradossali (Frateili, 1957).

Infine, nella trilogia uscita postuma *L'età breve* (1946), *Mastrangelina* (1960) e *Tutto è accaduto* (1961) si approfondiscono la coscienza morale e l'indagine psicologica. Il protagonista, Rinaldo Diacono, vive il passaggio dall'età infantile, vissuta in un piccolo paese calabrese nei primi anni del Novecento, sapientemente descritto sotto il profilo umano e sociale, con la sua economia elementare di sopravvivenza, volta a soddisfare i bisogni primari, e le sue tradizioni immobili rievocate in chiave allusiva e irreale.

Il passaggio alla maturità nel secondo romanzo, avviene attraverso Mastrangelina che scopre essere sua sorella naturale. Rinaldo, una volta trasferitosi dalla campagna nella città viene a contatto con la società romana nel periodo del fascismo all'interno di una realtà cittadina molto più evoluta e sofisticata, in cui i rapporti umani sono più difficili e freddi, persino di ostilità e indifferenza, verso un giovane studente partito dal sud con il suo povero bagaglio ma ricco di speranze e il suo patrimonio di cultura umanistica tradizionale (Giovanardi, 1994).

Il terzo romanzo è ambientato alla vigilia della prima guerra mondiale, in un paesino della Calabria, dove Rinaldo e Mastrangelina ritornano per il funerale di Filippo Diacono, il padre di Rinaldo. La trilogia dipinge nell'insieme un affresco sapiente dell'Italia meridionale e della sua evoluzione dopo essersi inserita in un contesto più ampio, quello nazionale (Ferroni, 1995).

Nel 1947 diresse a Napoli, come critico teatrale, il *Risorgimento*. Tra le prose giornalistiche ricordiamo: *Un treno nel Sud* (1958) nella quale lo scrittore, sempre attento a cogliere le novità e i segni della trasformazione che andava producendosi nella società meridionale, ne indicò le cause nei nuovi traffici commerciali, nell'arrivo delle strade, nell'estendersi dell'istruzione, nella rivoluzione economica prodottasi nel Novecento e nell'emigrazione che portò tanti calabresi in America, li aprì a nuove prospettive migliorando le loro condizioni culturali, sociali ed economiche (Frateili, 1958).

L'autobiografismo e l'analisi interiore caratterizzano i diari iniziati nel 1927, tra i quali: *Quasi una vita* (1927-47) che vinse il Premio Strega nel 1951. Contiene fitte note di costume e di viaggio, appunti, impressioni, osservazioni morali e politiche, scritti in un momento dolente della nostra storia: sono pagine di intensa meditazione sulla realtà italiana sotto il fascismo. Segue *Ultimo diario* (1948) nel quale commenta gli eventi bellici con tono indignato e condanna la dittatura sul piano morale, rinvigorisce il suo impegno politico, anche attraverso la

ripresa della sua attività giornalistica confluita nei volumi *Itinerario italiano* (1933), la raccolta di saggi *Il nostro tempo e la speranza* (1952), *Roma vestita di nuovo* nei quali indaga le profonde trasformazioni in atto nella società italiana.

Portò avanti la parallela attività teatrale, la cui produzione ebbe inizio nel 1923, con *Il Paese e la città*, *Il caffè dei naviganti* (1939), la riduzione de *I fratelli Karamazov* di Dostoevskij e *La Celestina* di Fernando de Rojas; ripropose significativamente il celebre mito tragico classico euripideo di *Medea* in chiave moderna in *Ultima notte di Medea* nel 1949 (Barbina, 1976). Affiancò all'attività di critica teatrale, la scrittura di sceneggiature e soggetti per il cinema curando una rubrica cinematografica sulla *Nuova Antologia*. Tutti gli atteggiamenti riscontrati in campo letterario nella prima metà del Novecento e in Corrado Alvaro che in esso si inserisce, trovarono corrispondenze anche nelle coeve produzioni cinematografiche di numerosi registi: Roberto Rossellini, Cesare Zavattini, Vittorio De Sica, Giuseppe De Santis, i cui film restano un documento vivo del cinema neorealistico italiano degli anni Cinquanta: *Roma città aperta*, *Sciuscià*, *Paisà*, *La terra trema*, *Riso amaro* e altri. In campo artistico, Alvaro può essere avvicinato ai movimenti del Surrealismo e della Pittura Metafisica il primo dei quali chiede all'arte di dare voce ai sogni dell'inconscio e di esprimere le cose reali in simboli, la seconda di suggestionare l'osservatore con forme ora ermetiche, ora rievocatrici. Dedicò gli ultimi anni della sua vita ad un vasto disegno di opere solo in parte pubblicate prima della sua morte avvenuta per le complicità di un tumore nel 1956 a Roma.

3. Conclusione

Ma già dopo la caduta del fascismo e dopo le tante tragiche esperienze storiche fino al secondo Dopoguerra al quale riuscì a resistere con tenace 'resilienza' sul piano sia umano che culturale, i temi legati alla sua terra d'origine apparvero sempre più lontani, sbiaditi e quasi irrecuperabili. Egli seppe come pochi altri intellettuali coniugare il "piccolo mondo antico" calabrese di cui custodì con passione il ricordo della sua identità storica e culturale, attraverso un realismo mitico e lirico, solo in apparenza statico, ma già attraversato e scosso dai primi sussulti del cambiamento. Corrado Alvaro riuscì così ad innervarsi nella più ampia realtà culturale europea oltrepassando la dimensione circoscritta dello scrittore riduttivamente giudicato "regionalista" e "tardo verista" (Salinari, 1967). Egli stesso ebbe a scrivere di sé che la propria attività letteraria fu spesso difficile, costellata di soddisfazioni, 'estasi', ma più spesso di tormenti e fatiche, non sempre valorizzata dalla critica italiana, a volte 'diffidente' nei suoi riguardi, come si evince da una sua lettera del 10 marzo 1945 indirizzata alla scrittrice Alba Dé Cespedes, figlia di Carlos Manuel de Céspedes y Quesada, ambasciatore cubano a Roma:

[...] Questo voler essere altro e di più di quello che siamo, è causa di tutti i nostri mali morali che ci travagliano come forse nessun altro è travagliato nel suo lavoro. Tutto il nostro studio dovrebbe consistere nel conoscerci bene, e fare tesoro dei nostri stessi difetti, della nostra imperfetta costituzione, ed esprimere quella individualità che, grande o piccola, non somiglia a nessun altro. La cosa triste è che al nostro lavoro, il più duro e ingrato di tutto il duro lavoro [...]. Nascere poeta in Italia, e asino a Napoli, diceva un mio amico tedesco, è la sorte peggiore: [...] per tutti e due. Eppure, io tra gli uomini amo più i letterati, e fra gli animali, l'asino. Vuol dire che siamo segnati, cara Alba (Cairolì, 1993, p. 189).

Alvaro volle essere soprattutto “uno scrittore di romanzi e di vita” come scrisse alla stessa Alba in un’altra lettera dell’8 settembre del 1943, significativamente lo stesso giorno del proclama del primo ministro Badoglio sulla liberazione italiana dal nazifascismo, una scrittura capace di “aggiungere una parola alla vita”. Visse in un periodo tormentato che non amò, ma dell’Europa del tempo seppe cogliere le sue molte luci e ombre. Smarrito nel labirinto tortuoso e talvolta inspiegabile delle grandi città, ora vagheggiò un mondo fanciullesco autentico, ora richiamò lo stato idillico di natura, lontano dall’ansia dell’uomo logorato nelle città, nella prima metà del secolo scorso, preludio delle complesse ed alienanti metropoli e megalopoli odierne.

Bibliografia

- [1] Alvaro, C. (1934). *Cronaca (o fantasia)*. Roma. Edizioni d’Italia.
- [2] Alvaro, C. (1940). *Incontri d’amore*. Milano. Bompiani.
- [3] Alvaro, C. (1952). *Il nostro tempo e la speranza. Saggi di vita contemporanea*. Milano, Bompiani.
- [4] Alvaro, C. (1955). *Settantacinque racconti*. Milano. Bompiani.
- [5] Alvaro, C. (2003). *Viaggio in Turchia*. Reggio. Falzea.
- [6] Alvaro, C. (2003). *L’età breve*. Milano. Bompiani.
- [7] Alvaro, C. (2007). *Il mare*. Soveria Mannelli. Rubbettino.
- [8] Alvaro, C. (2018). *L’uomo è forte*. Bompiani. Milano.
- [9] Alvaro, C. (2019). *L’uomo nel labirinto*. Bompiani. Milano.
- [10] Alvaro, C. (2019). *L’amata alla finestra*. Bompiani. Milano.
- [11] Alvaro, C. (2020). *Quasi una vita. Giornale di uno scrittore*. Milano. Bompiani.
- [12] Alvaro, C. (2000). *Gente in Aspromonte*. Garzanti. Milano.
- [13] Barbina, A. (1976). *Cronache e scritti teatrali*. Roma. Abete.
- [14] Bigiaretti, L. (1974). *Opere di Corrado Alvaro. Romanzi e racconti*. Milano. Bompiani.
- [15] Briguglio, G. - Scarfò, G. (1987). *Al cinema*, con introduzione di C. Cosulich, Soveria Mannelli. Rubbettino.
- [16] Cairoli, P. (1993). *Esperienza e narrazione nella scrittura di Alba De Céspedes*. Ravenna. Longo.
- [17] Ceserani, R. (1988). *Corrado Alvaro, La signora dell’isola*. Palermo. Sellerio.
- [18] Faitrop-Porta, A.C. (1999). *Corrado Alvaro, Poesie grigioverdi*, in *Il viaggio*, Reggio Calabria. Falzea Editore.
- [19] Faitrop-Porta, A.C. (2001). *Colore di Berlino. Viaggio in Germania*. Reggio. Falzea.
- [20] Faitrop-Porta, A.C. (2003). *Viaggio in Turchia*. Reggio. Falzea.
- [21] Faitrop-Porta, A.C. (2004). *Corrado Alvaro. I maestri del diluvio. Viaggio nella Russia Sovietica*, Reggio, Falzea.
- [22] Faitrop-Porta, A.C. (2004). *I maestri del diluvio. Viaggio nella Russia sovietica*. Reggio, Falzea.
- [23] Ferroni, G. (1995). *Corrado Alvaro, Tutto è accaduto*, Milano, Bompiani.
- [24] Frateili, A. (1957). *Corrado Alvaro. Belmore*, Milano, Bompiani.
- [25] Frateili, A. (1958). *Corrado Alvaro, Un treno nel Sud (Itinerario italiano III)*, Milano. Bompiani.

- [26] Frateili, A. (1959). *Corrado Alvaro, Ultimo diario (1948-1956)*. Milano. Bompiani.
- [27] Frateili, A. (1957). *Corrado Alvaro. Roma vestita di nuovo (Itinerario italiano II)*, Milano. Bompiani.
- [28] Galateria, M. M. (1985). *Lettere a «900». Alvaro, Bontempelli, Frank*. Roma. Bulzoni.
- [29] Galateria, M. M. (a cura di) (1995). *C. Alvaro, Cara Laura*. Palermo, Sellerio.
- [30] Giovanardi, S. (1994). *Corrado Alvaro. Mastrangelina*, Milano. Bompiani.
- [31] Mauro, W. (1990). *Invito alla lettura di Corrado Alvaro*, Milano. Mursia.
- [32] Mercogliano, G. (2011). *Corrado Alvaro*. Caserta. Ferrari editore.
- [33] Morace, A. M. (2001). *Corrado Alvaro, Memoria e vita*, Reggio. Falzea.
- [34] Morace, A. M. (2016). *Corrado Alvaro, Vent'anni*, Bompiani. Milano.
- [35] Morace, A.M. (2006). *Viaggi attraverso le cose*. Pistoia. Ed. Via del Vento.
- [36] Pampaloni, G. - De Marchi, P. (2018). *Corrado Alvaro. Romanzi e racconti*, vol.1, Milano. Bompiani.
- [37] Pancrazi, P. (1967). *Ragguagli di Parnaso*, vol.2, Milano-Napoli. Ricciardi.
- [38] Porcelli, B. (2008). *Corrado Alvaro. Misteri e avventure e il disimpegno degli anni 1925-1930*, in *Rivista di letteratura italiana*, vol. 37, n. 2, pp.37-48, Accademia editoriale.
- [39] Rando, G. (2006). *Corrado Alvaro, Gente che passa. Racconti dispersi*, Soveria Mannelli. Rubbettino.
- [40] Rando, G. (2006). *Corrado Alvaro. La siepe e l'orto*, Reggio. Iiriti.
- [41] Roncoroni, F. (1990). *Il meglio dei racconti di Corrado Alvaro*. Milano. Mondadori.
- [42] Salinari, C. (1967). *Preludio e fine del realismo in Italia*. Napoli. Morano editore.
- [43] Seroni, A. (2014). *Tommaso Campanella. La città del sole*. Milano. Feltrinelli.
- [44] Virdia, F. (1960). *Dizionario Biografico degli Italiani*. Vol. 2, Roma. Istituto della Enciclopedia Italiana Treccani.

Marcella Di Franco

Italian Language and Literature Teacher in High School, Italy

Nostalgic Lyricism and Modern Alienation in Corrado Alvaro

Abstract. This essay, through the *excursus* of Corrado Alvaro's large narrative *corpus*, intends to investigate the conflictual relationship between the Calabrian "little ancient world", of which the writer passionately kept the memory of its atavistic historical and cultural identity, apparently static and immutable, compared to the first leaps of change caused by European cultural and economic progress of the first half of the twentieth century. However, the privileged object of his neorealist narration remained the world of the shepherds and peasants of the South, a world of ancient and new injustices, populated by characters that rise to a mythical and universal dimension, through the filter of memory that transfigures them in a lyrical perspective. Lost in the tortuous and alienating labyrinth of the great modern cities of which he was able to grasp lights and shadows, the author still reveals his many facets, not always adequately focused. Acute intelligence, sensitive and restless in subtly investigating the varied and complex reality contemporary to him, he conceived literature not as an instrument of escape or delight, but aimed at changing reality with a highly ethical and committed value in the difficult period between the two Wars.

Keywords: *Corrado Alvaro, reality; evocative lyricism; modern alienation.*

МЕМОРИЈАТА НА РОМАНОТ, РОМАНОТ КАКО МЕМОРИЈА

Марија Ѓорѓиева Димова

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
marija.gorgieva@gmail.com

Апстракт: Предмет на интерес на овој текст се есеистичките промислувања на романот, понудени од страна на чешкиот автор Милан Кундера во книгите *Уметноста на романот*, *Изневерените тестаменти* и *Завесата*. Создавани во различни периоди, есеите конципираат своевидна „теорија“ и историја на романот, создадени од перспективата на авторот и на читателот Кундера. Неговите есеи ги читаме врз фонот на теоријата на интертекстуалноста и на жанрот, понудени од страна на Ренате Лахман, на Елизабет Веселинг и на Михаил Бахтин, а со цел да ја елаборираме нашата теза дека: Кундера ја афирмира интертекстуалноста како базичен механизам преку којшто романот ја манифестира (само)свеста за сопствената жанровска традиција, за сопствените конвенции и кодови, во исто време впишувајќи се себеси во текстуалната меморија на жанрот – преосмислувајќи ја и создавајќи сопствен мнемонички простор.

Клучни зборови: *есеј, роман, интертекстуалност, меморија, жанровска автореференцијалност.*

Романсиерот кој говори за уметноста на романот не е професор кој расправа од катедра. Многу подобро е да го замислите како сликар кој ве дочекува во своето ателје каде што од сите страни ве посматраат слики, потпрени на сид. Тој ќе ви говори за себе, но, уште повеќе, за другите, за романите коишто ги сака и коишто, потајно, се присутни во неговото дело. Според своите вредносни критериуми пред вас ќе го преоблече сето *минато* на историјата на романот и, на тој начин, ќе ви ја открие сопствената поетика на романот, која му припаѓа само нему, така што, сосема природно, таа ќе се спротивстави на поетиките на другите писатели. Ќе стекнете впечаток дека, зачудени, слегувате на самото дно на историјата каде што се одлучува за *иднината* на романот, таму каде што тој се создава, се развива, низ кавги, низ судири и низ соочувања.

Милан Кундера, *Завесата*

Теориски контекстуализации

Настанувањето на овој текст има своја анегдотска предлошка, токму како што голем број од есеите на Милан Кундера се темелат врз анегдотски преттекст. Имено, средбата со есеистичките расправи на Кундера за романот беше иницирана од потребата на еден теоретичар на книжевноста и, поспецијално, на романот (но, без романсиерско искуство), да пронајде малку свеж воздух во академскиот простор, одамна контаминиран со бројни теориски и метатеориски промислувања на романескниот жанр. Веројатно,

толкувањето на поетичките ставови на еден автор, изложени во есеистички облик, се чини излишно или редундантно, со оглед на експлицитноста што ја нуди есеистичкиот дискурс во соопштувањето на авторските тези и ставови. Меѓутоа, нашата цел е да се направи видлива нишката што ги поврзува есеите од трите книги на Кундера *Уметност на романот (L'art du Roman)* (1986), *Изневерените тестаменти: есеј (Les testaments trahis: essai)* (1993) и *Завесата (Le Rideau)* (2005): нишката преку којашто се аргументира тезата за интертекстуалната концепција на романот, имплицитно заговарана од страна на чешкиот автор.¹

Теориската позадина на аргументацијата ја сочинуваат дел од тезите на Ренате Лахман, коишто се однесуваат на релацијата интертекстуалност – меморија и тезите на Елизабет Веселинг, коишто се однесуваат на книжевниот жанр. Како промотор на мнемоничките концепции на интертекстуалноста, германската компаратистка Лахман ја посматра интертекстуалноста како меморија на текстот: со посредство на интертекстуалноста, просторот на паметење е впишан во текстот на истиот начин како што текстот се впишува во просторот на меморијата, пополнувајќи ги празнините меѓу текстовите. Следствено, секој текст, преку својата интертекстуална обележаност, се впишува во текстовната меморија на културата и, истовремено, ја реорганизира и ја менува, создавајќи сопствен мнемонички простор кој, пак, е имплициран со неговата интертекстуалност (Lachmann, 1997, стр. 15-25). Според тоа, жанрот може да се посматра како една демонстрација на функционирањето на мнемоничките процеси во книжевноста, во смисла дека тој претставува облик на (книжевно/жанровско) паметење. Веселинг, пак, (низ примерот на еволуцијата на историскиот роман) ја елаборира дијахрониската перспектива на жанрот, генерално. Сфаќајќи ја жанровската еволуција како „процес на хибридизација“ (реактуализација на традиционално одвоените книжевни видови низ комбинација на нивните елементи во нови форми), Веселинг ја потенцира нормативната сила на жанровскиот репертоар: тој нуди комплекс норми кои ја регулираат продукцијата и рецепцијата на книжевните текстови, во смисла дека на авторите им нуди контекст за афирмативно или негативно надоврзување на претходниците, додека, пак, на читателите им го обезбедува интерпретативниот контекст во којшто ќе ги ситуираат конкретните текстови (Wesseling, 1990, стр. 17-25). Несомнено, жанровската нормативност, којашто функционира и на авторско, креативно и на рецепциско, читателско рамниште, меѓу другото, ја сугерира интертекстуалната перцепција на жанрот.

Интерпретативни контекстуализации

Интертекстуалната концепција на романот, постулирана во есеите на Кундера и елаборирана врз фонот на теориските премиси на Лахман и на Веселинг, ја аргументираме на неколку рамништа.

¹ Прегледот на една лична историја на романот ќе пронајдеме и во *Дневниците* на Витолд Гомбрович, на што алудира и Кундера во насловот на еден есеј од книгата *Завесата*, а кој гласи *Историјата на романот видена од ателјето на Гомбрович*.

Првото рамниште го сочинуваат тезите на Кундера за неопходноста од контекстуализирање на романот – и во творечка и во рецепциска смисла. Таа потреба е сугерирана и во рамки на дефинициите на романот, коишто се дадени во *Речникот од 61 збор* во книгата *Уметност на романот*. Овие дефиниции го ситуираат романот во жанровски контекст (дистинктивната на романот по однос на поезијата): „Роман (и поезија) ... романот е антилирска поезија“, односно во историски контекст (транснационалниот контекст на европскиот роман). „Единствениот контекст во којшто може да се согледа вредноста на еден роман е контекстот на историјата на европскиот роман. Романсиерот не полага сметка никому, само на Сервантес“ (Kundera, 1990, стр. 123). „Романот е дело на Европа; неговото откритие, иако остварено на различни јазици, припаѓа на цела Европа. Непрекинатата низа на откритијата (а не збирот на она што е напишано) ја чини историјата на европскиот роман. Само во тој наднационален контекст може целосно да се согледа и да се сфати вредноста на едно дело (т.е. дострелот на неговото откритие)“ (Кундера, 2000, стр. 13).

Еден облик на контекстуализација на романескниот жанр претставува она што Кундера го именува како „свест за континуитетот“, а којшто го посматра во двојна смисла: од една страна, континуитетот како предуслов за рецепција на романескните текстови и, од друга страна, континуитетот како неминовност на авторската продукција. Несомнено, двојното сфаќање на континуитетот од страна на Кундера кореспондира со тезата на Елизабет Веселинг за нормативните импликации на жанровскиот репертоар и по однос на книжевната продукција и по однос на книжевната рецепција. „Духот на романот е дух на континуитетот: секое дело е одговор на претходното дело, секое дело го содржи сето претходно искуство на романот“ (Kundera, 1990, стр. 22). „Нашата свест за континуитетот е толку силна што се вплеткува во перцепцијата на секое уметничко дело“ (Kundera, 2006, стр. 12). „Ниту еден романсиер не може да излезе од историјата на романот“ (Kundera, 2006, стр. 147). „Ниту едно дело не умира во самотија. Тоа, како учинок, предизвикува некое друго дело и придвижува цел синцир од настани“ (Kundera, 2006, стр. 105). „Концепцијата на една уметност и значењето на нејзината еволуција постојано се дефинираат и се рedefинираат со секое ново дело на секој уметник“ (Кундера, 2000, стр. 16).

Жанровските конвенции, книжевната историја и континуитетот, употребени како контекстуализирачки рамки во коишто Кундера го промислува романот во своите есеи, не ги имплицираат строго детерминирачките и лимитирачките аспекти на романескниот вид, ниту, пак, каузалниот принцип на неговата еволуција. Напротив, тие одат во прилог на афирмирање на интертекстуалната перцепција на романот, со оглед на тоа што овие контекстуализации ја афирмираат (интертекстуалната) конверзија автор-читател. Впрочем, овој дуалитет, којшто постојано е индициран во есеите, Кундера го потврдува и низ сопствениот пример на романсиер, којшто, како читател на туѓите романескни (и воопшто книжевни) текстови, е инспириран да ги авторизира своите читателски искуства во интерпретативно-есеистички промислувања на романот. Тоа двојство го сугерира и самиот

автор во предговорот кон *Уметност на романот*: „Мора ли да потцртам дека немам ниту најмалку теориски амбиции и дека оваа книга е само исповед на еден практичар? Делото на секој романсиер содржи имплицитно видување на историјата на романот, идејата за тоа што е романот; се обидов да направам да говори токму таа идеја за романот, којашто е неодвоива од сите мои романи“ (Kundera, 1990, стр. 7).

Во поширока смисла, ова објаснување го алибира отсутното системско толкување на романот, а во корист на слободата што ја нуди есеистичкиот пристап кон една тема – значи аспектиално, асоцијативно, субјективно, низ афирмацијата на сопствената перспектива и на сопствениот став. Оттаму, неговите есеи за романот може да се читаат како пишување за пишувањето, изведено од позиција на писател којшто ја истражува практиката на романескно пишување низ широката упатеност во историјата и во теоријата на жанрот/романот. Токму низ тој паралелизам, Кундера се афирмира и како компетентен читател со богата интертекстуална енциклопедија. На повисоко рамниште, интерпретативното плетење на интертекстуалната мрежа меѓу романите од сопственото читателско искуство, што резултира во есеистичко презентирање на она што Кундера го нарекува „мојата голема плејада“, и „лична историја на романот“ ја потврдува и иманентната интертекстуална природа на романот – неговата свест за сопствената традиција, за сопствените конвенции и кодови, за нивното почитување, но и за нивното изневерување. „Значењето на историјата на романот е потрага по тоа значење, негово постојано создавање и пресоздавање кое секогаш ретроактивно го опфаќа сето минато на романот“ (Кундера, 2000, стр. 16).

Второто рамниште каде што се заговара интертекстуалната концепција на романескниот жанр е рамништето на споредбените релации што Кундера ги повлекува меѓу одделните романи/романсиери. Притоа, компарациите не се темелат врз традиционалниот поим влијание, туку се реализираат низ интертекстуална призма, понудена од страна на искусен романсиер и на посветен читател на романот. Во таа насока, Кундера ја следи низ историјата на романот интертекстуалната селидба на она што тој го нарекува „оцрнетото наследство на Сервантес“, т.е. на „она што само романот може да го каже и да го открие“, потврдувајќи преку сопствената читателско-толкувачка практика, дека романсиерската продукција и романескната рецепција, нужно, се реализираат евокативно, реминесцентно, асоцијативно, алузивно, низ вкрстени референции, низ потребата од постоење предлошка, прототекст, поттекст што ќе се употреби како фон за разбирање.² „Што би останало од Рабле ако Стерн, Дидро, Гомбрович, Грас, Гада, Фуентес, Маркес, Киш, Ружди во своите романи не презеле некоја од неговите лудории?“ (Kundera, 2006, стр. 151). „Токму во светлината на *Тера ностра*, *Месечари* го покажува

² Токму низ сопственото читателско искуство Кундера доаѓа до сознанието дека секоја споредба меѓу книжевните текстови не е, нужно, втемелена врз влијание. „Од сите 'романи во писма', останува едно големо дело кое му одолеа на времето: Опасни врски на Де Лакло; на тој роман мислам додека го читам *Додека лежев и умирав*. Од блискоста на двете дела не произлегува дека едното се наоѓа под влијание на другото, туку дека тие припаѓаат на истата историја на една иста уметност“ (Kundera, 2006, стр. 151).

целиот дострел на својот естетски новитет, кој во времето на неговото појавување бил одвај видлив“ (Kundera, 2006, стр. 151-152). „А *Улис*! Може да го разбере само оној кому му е позната дамнешната страст на уметноста на романот кон мистериите на сегашниот миг, кон егзистенцијалниот скандал на безначајноста. Надвор од контекстот на историјата на романот *Улис* би бил само хир, неразбирлива екстраваганција на еден лудак“ (Kundera, 2006, стр. 152). „Со тоа Кафка ме потсетува на Херман Брох ... со тоа Брох ме потсетува на Витолд Гомбрович“ (Kundera, 2006, стр. 51). „Кафка, Музил, Брох, Гомбрович ... Дали создале група, школа, движење? Не, биле осаменици. Повеќепати ги нареков 'плејада на големи романиери на Средна Европа'... сите тие биле *поети* на романот, т.е. страствени љубители на формата и на новитетот ... Сите тие го замислиле романот како голема *антилирска песна*“ (Kundera, 2006, стр. 51). „Под тоа Броховско осветлување го читам *Доктор Фаустус* на Ман... Под Броховско осветлување ја читам *Тера ностра* на Фуентес“ (Kundera, 1990, стр. 53).

Овие компаративни линкови низ коишто се реактуализираат и се реконтекстуализираат романескните текстови, од страна на авторот/читателот Кундера се двојно индикативни. Прво, споредбите имплицираат дека романиерите за коишто говори Кундера, во исто време, се и читатели на туѓите книжевни остварувања, со што се потврдува тезата дека историјата на романот е втемелена врз принципот на „креативна рецепција“ (Mög-Grünevald, 1987). Второ, споредбите го илустрираат оној мнемоничко-интертекстуален процес за којшто говори и Ренате Лахман. Од една страна, компарациите посредуваат во воспоставувањето на интертекстуалните врски меѓу романите коишто припаѓаат на различни јазични, стилско-формациски и поетички контексти. Од друга страна, тие споредби го илустрираат начинот на којшто конкретниот романескен текст, преку својата интертекстуална обележаност, се впишува во текстовната меморија на романескниот жанр и, истовремено, го реорганизира и го менува, со оглед на тоа што создава свој мнемонички простор кој, пак, е имплициран со неговата интертекстуалност. „Тоа може да се каже за сите романи: нивната заедничка историја ги спојува во повеќекратни заемни врски, кои им ја расветлуваат смислата, кои го продлабочуваат влијанието и коишто ги штитат од заборав“ (Kundera, 2006, стр. 151).

Значи, и од позиција на автор, и од позиција на читател Кундера ја пледира интертекстуалноста како ефект на читањето: интертекстуалните линкови се активираат во зависност од книжевната компетенција на читателот и во зависност од широчината на неговата интертекстуална енциклопедија. Впрочем, во неговите есеи токму интертекстуалната меморија на романескниот жанр е поставена и како основен толкувачки контекст.

Методот на споредбени интерпретации Кундера го применува и врз анализата на одделните книжевни постапки и наративни категории, следејќи ја нивната еволуција кај различни романиери и во различни фази од историјата на романот, но подеднакво користејќи ги и како повод за повлекување на интертекстуалните врски меѓу одделните романи. Ваквата дијахронија на романот во есеите е втемелена врз компаративниот преглед на

приказната, нараторот, ликот, композицијата, врз споредбената анализа на книжевни теми и постапки, врз теоријата на жанровите, врз прегледот на поетичките доминанти на модернизмот и врз интермедијалните релации (книжевност – сликарство – музика, книжевност – историја, книжевност – филозофија), било да ги посматра во афирмативна или во смисла на проблематизација.

Третото рамниште каде што ги констатираме интертекстуалните концепции на романот во есеите на Кундера е рамништето каде што експлицитно се коментираат мнемоничките димензии на жанрот. Впрочем, меморијата (памтењето и заборавањето) е една од темите и во романите на Кундера. Да се потсетиме на неговиот роман *Книга за смеата и за забораваот* и на антологискиот цитат во него: „Борбата на човекот против власта е борба на сеќавањето против забораваот“ (Кундера, 2008, стр. 10). Во есеите, пак, меморијата, памтењето и заборавањето се елаборирани и во поширока смисла – како антрополошки категории/константи,³ но и во потесна смисла – како жанровски одлики. (Во тој контекст, Кундера ја споредува улогата на меморијата во лириката и во романот). Во прилог на тоа, интертекстуалноста е сугерирана како основен механизам преку којшто романот ја создава сопствената жанровска меморија, преку којшто го воспоставува коментаторско-метатекстуалниот однос кон сопствената традиција, кон книжевните претходници и кон сопствените жанровски конвенции и кодови.⁴ „Романсиерот на нашиот век, носталгичен по уметноста на старите мајстори на романот, не може да го прескокне огромното искуство на 19 век“ (Кундера, 2000, стр. 18).

Во книгата есеи *Завесата* последното поглавје носи симптоматичен наслов *Роман, паметење, заборава*. Во него, Кундера сугерира две рамништа на разгледување на мнемоничките аспекти на романот:

1. Во жанровската детерминираност на романот, сфатен како: „утопија на светот кој не познава заборава“ (Kundera, 2006, стр. 137), односно како „патување низ вековите и континентите“ (Kundera, 2006, стр. 146). Притоа, мнемоничката дистинктивност на романот, повторно, се посматра и во креативна и во рецептивна смисла: „Што да направи романсиерот наспроти тој разорен заборава? Да премине преку него и да го изгради својот роман како неуништив дворец на незабораваот, како знак дека неговиот читател ќе помине низ него растресено, брзо, заборава, никогаш не населувајќи се во него“ (Kundera, 2006, стр. 139);

2. Во композициските специфики на романот и нивните мнемонички импликации, односно во „жанровските капацитети на романот за вклопување

³ „Човекот е одвоен од минатото со две сили кои веднаш дејствуваат и соработуваат: силата на забораваот (која брише) и силата на паметење (која преобразува). Тоа е очигледно, но тешко е да се признае“ (Kundera, 2006, стр. 136).

⁴ Мнемоничките импликации на романескната интертекстуалност ја аргументираат теоријата на Елизабет Веселинг за жанровската еволуција како процес на хибридизација: ако жанровите се книжевни типови кои се менуваат низ времето, тогаш романите од различни периоди може да се поврзат како отелотворение на истиот жанровски модел во различни фази од неговиот историски развој (Wesseling, 1991, стр. 17).

на толку различни историски епохи во единствена композиција“ (Kundera, 2006, стр. 137). За Кундера, оваа постапка претставува една од новите можности што ѝ се отворија на уметноста на романот од XX век. „Секој роман поседува свој 'театар на сеќавање'“ (Kundera, 2006, стр. 149), заклучува Кундера алутирајќи на „театарот на сеќавање“ што го елаборира ренесансниот филозоф Џулио Камило.⁵

Заклучок

Толкувањето на есеите на Милан Кундера низ призма на интертекстуалната перцепција на романескниот жанр што ја сугерираат тие се покажа индикативно на неколку рамништа:

1. Вертикалата повлечена помеѓу есеите објавени во трите книги, коишто се создадени во различни периоди, практично, во три различни децении, понуди релевантен увид во теоријата и во историјата на романот, изведени од позицијата на Кундера како романсиер и како читател;

2. Тој теориско-историски пресек ја исцртува меморијата на романот не само како дел од личната читателска меморија (на Кундера), туку и како иманентен принцип на жанровската еволуција на романот;

3. Во поширока смисла, интертекстуалната меморија на романот, онака како што е сугерирана низ есеите на Кундера, може да се посматра и како манифестација на процесот на т.н. „креативно паметење“ (Lachmann, 2002, стр. 221). Ако креативното паметење е вид негативно складирање на заборавеното (на потиснатото, на она што го изгубило својот знаковен квалитет), што сугерира дека не постои бришење (заборавеното може културално да се реактивира и, повторно, да ги преземе своите знаковни квалитети), тогаш интертекстуалните врски меѓу романите, повлечени од страна на Кундера, го илустрираат процесот во којшто (европскиот) роман одново самиот себеси се испишува и се препишува, односно го илустрира процесот во којшто романескниот жанр одново се дефинира низ сопствените конкретни текстуализации. Оттаму, процесот на пишување роман претставува една активност на паметење на романескниот жанр, но, паралелно, и негова нова, жанровска (ре)интерпретација. Интертекстуалното сеќавање и заборавање, односно креативното паметење, коешто е интегрирано во и илустрирано низ историјата на книжевниот вид роман, го сугерира и Кундера во реторичкото прашање: „Не е ли тоа Дон Кихот, кој по три века патување, се враќа на село, преправен во геометар?“ (Kundera, 1990, стр. 16). Секако, тоа е алузивно, реминесцентно, значи интертекстуално поврзување меѓу јунакот на Сервантес и главниот лик, геометарот К., од *Замок* на Франц Кафка;

4. Во теориско-историскиот пресек на романот, посредуван низ интертекстуално-мнемоничките техники, се манифестираат дел од оние одлики на романот за коишто говореше Михаил Бахтин: неговиот жанровски

⁵ Оваа категорија е објаснета во неговото постхумно објавено дело *Идејата за театарот* (1550). Но, афирмацијата на овој концепт, главно, е посредувана низ студијата *Уметноста на меморијата* (1966) на британската историчарка Франсис Јејтс, којашто ги истражува мнемоничките постапки во ренесансата.

витацитет, неговата пластичност и неканоничност.⁶ Од една страна, Кундера ја потенцира жанровската супериорност на романот што ја припишува на неговите капацитети за жанровски и за дискурзивни хибридизации: „Романот има извонредна моќ на интегрирање: додека поезијата и филозофијата не се во состојба да го интегрираат романот, романот е способен да ги интегрира и поезијата и филозофијата, а притоа да не изгуби ништо од својот идентитет, кој се одликува (доволно е да се потсетиме на Рабле и на Сервантес) со тенденцијата да ги опфати другите жанрови, да ги впише филозофските и научните знаења“ (Kundera, 1990, стр. 60).

Во таа смисла, и Бахтин ги констатира дијалошко-хибридизирачките механизми во романот кој „ги пародира другите жанрови (толку како жанрови), кој ја разобличува условноста на нивните форми и јазици, едни жанрови ги истиснува, а другите, преосмислувајќи ги и повторно акцентирајќи ги, ги воведува во својата внатрешна конструкција“ (Bahtin, 1989, стр. 437). Понатаму, и Кундера ја посочува онаа жанровска доминанта на романот што Бахтин ја именува како тенденција за романсирање, идентификувана со секоја сила којашто се стреми да го сруши владејачкиот систем, којашто е динамична, којашто инсистира на постојан процес и на промена, во смисла на „ослободување од сето она што е замрено, неприродно, изживеано, безживотно, условно, што го кочи развојот и ги прави стилизации на преживевани форми“ (Bahtin, 1989, стр. 437). Токму овие приоритети и привилегии на романот ги констатира и Кундера во рамки на сопственото романсиерско искуство: „Она што го посакував беше јасен и отворен поглед. Тоа го најдов во уметноста на романот. Затоа, да бидеш романсиер за мене беше нешто повеќе отколку да се занимаваш со еден од литературните жанрови, тоа беше став, мудрост, позиција, позиција која исклучува секаква идентификација со политиката, со религијата, со идеологијата, со моралот, тоа е свесна, упорна, бесна неидентификација, сфатена не како бегство или пасивност туку како отпор, предизвик, револт“ (Кундера, 2000, стр. 124).

Користена литература

- [1] Кундера, М. (2000). *Изневерените тестаменти*. Скопје: Наша книга.
- [2] Кундера, М. (2008). *Книга за смеата и за забравот*. Скопје: Табернакул.

- [1] Bahtin, M. (1989). *O romanu*. Beograd: Nolit.
- [2] Grünevald-Mög, M. (1987). Istraživanje uticaja i recepcije. *Polja*, 335, 40-45.
- [3] Kundera, M. (1990). *Umjetnost romana*. Sarajevo: Veselin Masleša/Svjetlost.
- [4] Kundera, M. (2006). *Zavjesa*. Zagreb: Meandar.
- [5] Lachmann, R. (1997). *Memory and Literature: Intertextuality in Russian Modernism*. University of Minnesota Press.

⁶ Во есејот-интервју под наслов *Дијалог за уметноста на композицијата*, во рамки на анализата на композицијата во *Месечари* на Херман Брох, Кундера го користи поимот полифонија, за којшто говори и Михаил Бахтин: „Овој вид композиција го означувам со зборот позајмен од музикологијата: полифонија... романескната полифонија, многу повеќе, е поезија, одошто техника“ (Kundera, 1990, стр. 68-69).

- [6] Lachmann, R. (2002). *Phantasia/Memoria/Rhetorica*. Zagreb: Matica hrvatska.
- [7] Wesseling, E. (1991). *Writing History as a Prophet: Postmodernist Innovations of the Historical Novel*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Marija Gjorgjieva Dimova
Ss. Cyril and Methodius University, Skopje

The Memory of the Novel, the Novel as a Memory

Abstract: This text aims to elaborate the intertextual idea of the novel, as implied in Milan Kundera's three books of essays *The Art of the Novel*, *Testaments Betrayed* and *The Curtain*. Composed in different time periods, the essays 'write out' the theory and the history of the novel from Kundera's perspective as a novelist and a reader. Underscoring the awareness of the continuity the European novel inherited from Cervantes, the necessity of contextualizing the novel both in a creative and a receptive sense, Kundera's essays favour intertextuality as a fundamental mechanism through which the novel creates its own genre memory: the intertextual immanence of the novel manifests itself as an awareness of its own tradition, its conventions and codes, of their observance and/or breach. In that sense, through an essayist interpretation of the novels, which form what Kundera calls „the pleiad of great novelists “and „a personal history of the novel “, the manner is confirmed in which every novel, through its intertextual markedness, is inscribed into the textual memory of the genre, while reorganizing and changing it, considering that it creates its own mnemonic space which has, in turn, been implied with its intertextuality.

Keywords: *essay, novel, intertextuality, memory, genre autoreferentiality.*

КРВТА НЕ Е ВОДА: НАРОДНАТА ПЕЈАЧКА ДАФА ЦЕПЕНКОВА

Славчо Ковилоски

Институт за македонска литература, Скопје
slavcho.koviloski@outlook.com

Апстракт: Трудот е посветен на Дафа Цепенкова, позната интерпретаторка на народни песни. Таа потекнувала од семејство Цепенкови од Прилеп и била сестра на познатиот собирач и запишувач на народни умотворби Марко Цепенков. За разлика од нејзиниот брат Марко, кој поседувал извонреден талент за раскажување, Дафа поседувала талент за пеење. Најголемиот дел од песните запишани во *Зборникот* на Наум Тахов ѝ припаѓаат токму на Дафа. Слободната интерпретација и умешноста за импровизација придонесува испеаните песни да бидат исполнети со чувство за метрика и со ведар дух, а дел од овие песни се и авторски дела на самата пејачка. Токму затоа, Дафа Цепенкова ја сместуваме во редот на најдобрите македонски интерпретаторки на народни песни во XIX век.

Клучни зборови: *Дафа Цепенкова, Марко Цепенков, Прилеп, Крушево, XIX век, народни умотворби, народни песни.*

Вовед

Во големиот број извонредно талентирани интерпретатори на македонски народни умотворби посебно место треба да се определи за фамилијата Цепенкови од Прилеп. Почнувајќи од нивниот најпознат претставник Марко Цепенков, преку неговиот дедо, татко му Коста, до сестрите на Марко, Зица (Зоица) и Дафа. И сопругата на Марко, Софија, била упатена во тајните на познавањето и умешното интерпретирање на македонскиот фолклор. Самиот Марко ги забележал квалитетите на својот татко, сестрите и сопругата, па на неколку места во својата *Автобиографија* и на други места, пишува со восхит за нив: „Кога ќе седнел на чесна трпеза, три дни и три ноќи сè кралцки песни ќе му пеел на сватоите или на гостите, спроти како да бил дено. На многу села бил дедо ми нунко, само и само дека знаел ‘турли-бе-турли’ кралцки песни и дека бил многу гласоит...” и додал: „Само татко ми и Дафа беа песнарии, како татка си (деда ми), а другите не беа толку многу“ (Цепенков, 1972а, стр. 303-305). Ваквата констатација искажана во *Автобиографијата* Марко Цепенков ја надополнил при презентирањето на тажачките песни. Тој, на едно место за својата сестра Зица запишал: „сестра ми Зоица е чудна во тажењето, цел ден да ја остаиш сè ќе тажи и ќе реди како некој славеј, да дури да зарипни“ (Цепенков, 1972б, стр. 204). Познатиот

прилепски терзија запишал и неколку умотворби од сопругата Софија, објавени во *Зборникот на народни умотворби и книжнина* од 1889 и 1892 година, како и од неговата снаа Марија објавени во истиот *Зборник* во 1890 и 1892 година.

Скудни се изворите за пејачките можности на Дафа и Зица Цепенкови што, всушност, е случај и со речиси сите македонски народни пејачки од XIX век. За способностите на „втората Омирка“ Дафина од Просеник податоци изнесува единствено Стефан Верковиќ, за Парашкева Сирлешчова пишуваат само браќата Димитар и Кочо Молерови, за Ѓурѓа Котева не би се знаело ако не биле браќата Миладиновци итн. Во нашиот случај, квалитетите на Дафа Цепенкова ги спомнале нејзиниот брат Марко и слепиот пејач од Крушево, Наум Тахов кому му испеала голем број песни. За даровитоста на Зица, пак, повторно запис оставил само Марко Цепенков.

Случајот со Македонија покажува дека благодарение на романтизмот, навекот на европскиот слободарски дух, на сесловенските идеи и на обидот да се зачува народниот македонски дух, на овие простори започнале преродбенско-просветителските процеси, кои кулминирале со објавување на повеќе зборници македонски народни умотворби. Главниот мотив за собирачката дејност на која се нафатиле браќата Миладиновци, Марко Цепенков, Кузман Шапкарев и другите македонски фолклористи бил да се зачува народниот дух од напливот на современите влијанија кои доаѓале од Западна Европа, но и да се зачуваат народноста, народниот јазик, културата и традицијата од силното грчко влијание, за што пишувал и Марко Цепенков во својата *Автобиографија*. Во разговорот што го имал Димитрија Миладинов со Марко и неговиот татко Коста, му било поставено прашањето зошто ги собира песните и другите фолклорни материјали. Тој одговорил: „Слушај ваму, ќир Коста, лели ме прашаш за ошто ‘и збирам овие работи, ама ете ти земјата и небото ако прогоориш некому, од тие што ‘и знаиш ти (за Власите), оти ќе ме предаат на орело. Овие песни и дружи детински работи што ‘и збирам, ќе печалам да ‘и типосам за да останат да се пеат некоаш, коа ќе нема ваквие работи, чунки овие проклети Грци ќе нè погрчат и друго чаре не бидуат. Еве прво јас кај сум се погрчил од немајкаде“ (Цепенков, 1972а, стр. 322).

Интерпретаторските вештини на Дафа Цепенкова

Фамилијата Цепенков потекнувала од мошне сиромашно семејство и била родум од селото Ореовец, Прилепско. Според информациите изнесени во *Автобиографијата*, презимето Цепенковци го добиле по дедото на Марко, кој исто така се викал Марко и бил самарџија. Еден неделен ден тој бил обуен со бели гаќи, многу расцепени, „дури до газот“, и излегол сред село да игра со децата. Кога го виделе, му свикале: „Марко Цепенко, Марко Цепенко“, па од тој ден му останал прекарот „Цепенко“. Дедо му имал четворица синови. Најстариот се викал Никола и бил куменџија во Прилеп; по него следувал Коста, самарџија и еким; следен бил Ристе, мајстор кој работел во Стамбол и најмалиот Ице, кој бил чешлар и работел во Софија, Прилеп и Крушево. Големото семејство го надополнувале ќерките Ката, Мара и Дафа, тетки на

Марко Цепенков. Тој не ја затекнал само најстарата од нив, Ката, која починала доста рано.

Дафа Цепенкова била родена во Прилеп, а поголем дел од својот живот поминала во Крушево. Починала во длабока старост, на 103 години. Забележано е дека во Крушево била исклучително почитувана како вешта пејачка, што укажува на фактот дека била омажена во овој град, но кога и за кого нема податоци. Од неа, собирачот на народни песни Наум Тахов запишал дури 160 песни кои ги објавил во својот *Зборник* кој содржи 220 песни. По неа, во *Зборникот* со 32 песни е застапен крушевчанаецот Ѓорѓи Стојчев. За жал, Тахов не оставил информации кои песни им припаѓаат на одредени пејачи. Песните најпрво биле запишани на народен јазик, но со грчки букви, а дури по десетина години Тахов ги препишал на кирилица на крушевско-прилепски дијалект. Предговорот и објаснувањата се предадени на бугарски јазик.

Освен песните, таа знаела и разни други фолклорни материјали на кои, за жал, во тоа време Тахов не им обрнал внимание, иако забележал дека: „оваа прочуена пејачка баба беше неисцрпен извор на народни песни“. Поради тоа, запишал тој „уште жалам до ден денешен, зошто не запишав повеќе од народното богатство, со кое така богато беше ја надарила природата својата избрана пејачка – баба Дафа, која заедно со себе во земјата погреба големо количество народни умотворби...“. Тахов понатаму додава: „без да ги оптоварувам читателите со подетално изложување на животот на таа прочуена баба Дафа, во целата Крушовска околија, ќе кажам дека се одликуваше со одличен карактер и весело го поминувала животот, поради што беше ги спечалила симпатиите на целиот град Крушово, во чија памет уште не исчезнала. Освен тие добри квалитети, поседувала и ретка убавина“. (Таховъ, 1895, стр. 3-4). Според изнесените податоци, во времето на објавувањето на *Зборникот* на Тахов во 1895 година, Дафа Цепенкова веќе била почината. Доколку е точно дека смртта ја затекнала на 103 години, тоа ни дава за право нејзиното раѓање приближно да го датираме кон крајот на XVIII век, околу 1795 година.

Според неговиот запис, неименуваната песна која започнува со стихот: „Ашик ви сум, вашик ви сум“ (стр. 164), е лично дело на Дафа: „оваа песна е на старата баба Дафа“, запишал Тахов. Во неа пејачката ја воспева личотијата на Дафа, која поради „шекер“ очите, грлото и лицето, младото момче сака да ја украде „од кај мајка ти, / од кај татко ти“. На мислење сме дека во оваа песна, но и во голем дел од преостанатите песни што ги пеела, Дафа го употребувала ефектот на огледалност, која сопствената слика на убава и ведро жена, ја пренела и во песните. Затоа, во прилог следува ненасловената песна што започнува со стиховите „Ашикѝ ви сумѝ, вашикѝ ви сумѝ“:

„Ашикѝ ви сумѝ, вашикѝ ви сумѝ,
За вѝгите,
Аман дайлян Дафо,
Джанѝмѝ шѝекер Като;
Ашикѝ ви сумѝ, вашикѝ ви сумѝ

За очите
 Аман дайлян Дафо,
 Джанъмъ шѣкѣр Като;
 Ашикъ ви сумъ, вѣшикъ ви сумъ
 За гърлото
 Аман дайлян Дафо,
 Джанъмъ шѣкѣр Като;
 Ашикъ ви сумъ, вѣшикъ ви сумъ
 За лицето,
 Аман дайлян Дафо,
 Джанъмъ шѣкѣр Като;
 Ке те украдамъ отъ кай майкати
 Отъ кай таткоти
 Аман дайлян Дафо,
 Джанъмъ шѣкѣр Като“ (Таховъ, 1895, стр. 164-165).

Поради непрецизирањето на изведувачот, не е можно целосно идентификување на песните испеани од Дафа. Сепак, од општиот увид на *Зборникот* на Тахов, може да се заклучи дека најголемиот дел од песните имаат мал број стихови, во кои предничат кратките љубовни песни – „натпевки“ („натповки“ или „натповјанки“).¹ Ако знаеме дека „скоро секоја натпевка претставува импровизирана творба“ (Пенушлиски, 1980, стр. 47), тогаш заклучокот од понудените песни е дека Дафа била исклучително талентирана пејачка и импровизаторка.

Голем број од песните се исполнети со љубовен копнеж, со ентузијазам, со надеж дека љубовните изјави ќе бидат возвратени. Така, често пати се сретнуваат стихови како: „пак вдо’ица да останиш, / Во мојте раце да дојдиш“; „Двајцата кја се земиме“, „Тој ми е верен – го сакам, / Кја одам, мајко, кја одам“ и сл. Особено е впечатлив описот на убавото момче кое момата го бендисала, а кој во овој случај ќе го предадеме на современа македонска азбука:

„Убаво е лудо на лице:
 Ставата му е селфија,
 Главата му е скумриа,
 Гајтанлии му сет вегите,
 Филджани му сет очите,
 Шекерна му ет устата,
 Симитче му ет лицето.“ (стр. 159).

¹ Натпевките претставуваат кратки лирски песнички кои ги пеат момите и момчињата, најчесто на сиденки и на ора. Види кај: Кирил Пенушлиски, „Натпевки – (кратки) љубовни народни песни“, *Современост*, Скопје, бр. 9, 1964, 907-925. Истото и во: *Македонскиот фолклор*, Мисла, Скопје, 1981, стр. 254-273.

Впечатлив е изборот на зборовите употребени во песната. Станува збор за архаизми кои во овој случај носат поетичност, ја разбиваат содржината со имагинацијата и умешноста на пејачката. На пример, според *Речникот на македонскиот јазик, том III*, Скопје, 1994, зборовите скумрија и селфија ги имаат следниве значења: селфија (селвија) – јужно вечно зелено дрво *Cupressus*, чемпрес, кипарис (*Речник на македонскиот јазик*, 1994, стр. 175); скумрија – 1. Мала морска риба со вретеновидно тело *Skomber kombus*, и 2. Гугутка (*Речник на македонскиот јазик*, 1994, стр. 218). Исто така, налик на Марко Цепенков, покрај архаизмите кај Дафа се присутни и значителен број турцизми: аџамија, филџан, симит, гергеф, назлан итн., најмногу од трговијата, занаетите и внатрешното уредување на куќата.² Всушност, како и Марко Цепенков, и случајот на Дафа го покажува богатството на македонскиот јазик преку прилепскиот говор, надополнет со турцизми, но и речиси без интернационализми.

Значи, кога станува збор за основата на јазикот на кој пеела Дафа, нема сомнение дека станува збор за народен македонски јазик, кој како што забележал запишувачот Тахов бил „крушовски-прилепски дијалект“. Притоа, утврдил тој, „акцентирањето на двосложните зборови паѓа на првиот збор од почетокот, а во многусложните – на третиот од крајот на зборот“, што комплетно соодветствува со каноните на македонскиот литературен јазик. Тахов додал и дека со акцентирањето на зборовите, на пример: будало, јаболко, јунак, удриа, црвено, грнчарско итн., респективно се повишуваат гласовите у, ја, ју и сл. Уште една карактеристика која на Тахов му оставиле впечаток и која се однесува на „Македонските говори“ е испуштањето на буквите во некои зборови. Како примери се наведени: удри’а, то’ар, отидо’а, умре’а, за кои „апострофот стои на местото на отпаднатата буква х; таа појава, колку што ми е познато е општо скоро за сите Македонски говори“ (Таховъ, 1895, „Едно кратко објаснение“, непагинирана страница). Ваквата практика на изразување е широко распространета во записите на Марко Цепенков кој употребувајќи го својот природен талент ги доработувал приказните за што бил особено критикуван од неговиот современик и сограѓанец Димитар Мирчев.³

За јазикот употребен во испеаните песни самиот Тахов изразил надеж дека ќе послужи за понатамошни филолошки истражувања. „Капиталниот интерес и важноста коишто ги претставуваат народните умотворби воопшто и поезијата“, според него требало да послужат за понатамошни истражувања на „раскошните и оригиналните дијалекти“ (членувањето, менувањето на

² Да се види кај: Оливера Јашар-Настева, *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, Институт за македонска литература „Крсте Мисирков“, Скопје, 2001, стр. 60-80.

³ Повеќе кај: Д. Мирчевъ, „Бѣлѣжки по приѣлския говоръ“, *СбНУНК*, книга XX, София, Държавна печатница, 1904, стр. 39. Мирчев кај Цепенков забележал повеќе грешки во морфологијата, фонетиката и синтаксата, како и во членувањето на некои материјали „кое не секогаш е поставено на место“. Меѓу другите забелешки била и таа дека Цепенков во приказните користел многу свои „додавки“ и премногу ги „растегнувал“. „Но, г-н М(арко) К(оста) Ц(епенков), се гледа, сосема поинаку ја сфаќа својата работа; тој треба да мисли дека со тоа што ги украсува, ги прави поинтересни“.

предлозите, губењето на инфинитивната форма и сл.), што во тоа време биле релативно непознати за бугарските, а уште повеќе за преостанатите словенски и европски филолози. Ваквото размислување на Тахов го наоѓаме во богатството на употребените изрази и севкупно од јазикот на испеаните песни од страна на Дафа Цепенкова. Тука, стиховите се тонско-силабични, при што тие често се формираат според мелодијата, односно се условени од ритмизираниите слогови на песната. Испеаните песни најчесто се движат околу шестерецот и осмерецот, со повремени отстапувања (седмерец, деветерец итн.), што укажува на импровизирање и на авторски влог во песната од страна на пејачката. Дарбата за пеење, меморирањето и употребата на специфични изрази и стилско-изразните форми се одлика само на врвните пејачки, интерпретаторки и поетеси, каква што во нашиот случај била Дафа Цепенкова.

Во овој *Зборник*, дури и јуначките (војводските) песни се значително пократки во однос на песните од преостанатите македонски пејачки. Најубавите песни во него се љубовните, за чие создавање и интерпретација била потребна голема емотивност од страна на пејачот. Не бил секој во можност да пее убави љубовни песни кои народот сакал да ги слуша. Во таа смисла, Дафа претставува врвен мајстор на интерпретацијата. И бројот на испеани и објавени песни од страна на Дафа не е мал – вкупно 160 на број. Оваа бројка сестрата на Марко ја сместува во редот на најзнаменитите македонски интерпретаторки на народни песни, значајни како по квантитетот, така и по квалитетот.

Оскудните податоци за животот и умешноста на Дафа Цепенкова го оневозможуваат нашиот интерес за подетално проучување на нејзините животни врвици. Во целина, можеме да кажеме дека таа е производ на мешањето на старите фолклорни традиции со преродбенско-просветителскиот процес кој ја зафатил Македонија во XIX век. Дафа била сведок на настаните како што се борбата за отфрлање на грчкото духовништво и обнова на Охридската архиепископија, борбата за воведување народен јазик во училиштата, се забележуваат повеќе обиди за издавање учебници и граматики на локалните македонски говори, забрзан растеж и развој на градовите, а со тоа и создавање на граѓанска (чорбациска) класа и сл. Токму развојот на македонското граѓанство го доведуваме во врска собирањето на народните умотворби, но и постепеното исчезнување или одумирање на традициите. Имено, новформираната граѓанска класа, како што посочува Блаже Конески, е производ на формирањето на чаршијата и чаршискиот живот, како и на постепеното навлегување на капитализмот во нашата земја. (Конески, 1959, стр. 6). Граѓанството било свесно за туѓите влијанија врз македонското секојдневие, па за да го зачува народниот дух, презело мерки за негово овекочување во вид на објавување на народните песни, приказни, поговорки итн.

Заклучок

Судирот на старото со новото во кое биле вклучени традицијата, занаетчиството, индустријата, трговијата придонело за масовното иселување на селаните во градовите и губењето на врската со земјата што погубно влијаело врз понатамошниот развој и опстојување на усната народна книжевност. Поради тоа, нејзините собирачи често пати запишувале дека народните пејачки негативно гледале на трендот на осовременување и модернизирање на македонските градови и села. Оваа модернизација придонела за мешање на нови термини во јазикот, за отворање нови перспективи во согледбите за животот, но отворила можност и за забрзани пропагандни влијанија од соседните балкански и европски држави. Ваквите заемни врски го отежнуваат фиксирањето на одликите карактеристични за една усна народна книжевност. Дури „понекогаш чувството и свеста за родниот крај биле матни, понекогаш колебливи и противречно насочени, понекогаш запаѓале во низа кобни заблуди и девијации, но низ вековите тие биле, постоеле, траеле, се менувале неизедначено, но секогаш релевантно ги конституирале чувствата и мислењата“ (Чубелиќ, 1968, стр. 174). Оваа констатација сосема одговара во случајот со Македонија и, меѓу другите, и во случајот со Дафа Цепенкова.

Очигледно е дека генот имал големо влијание во поетиката на Дафа, бидејќи и татко ѝ Коста и брат ѝ Марко биле даровити интерпретатори кои знаеле да го задржат вниманието на слушателот. Интерпретацијата на Дафа била вдахновена, исполнета со блага реч, а нејзиното чувство за ритам и мелодија, според исказите на запишувачот Тахов, биле ненадминливи, исто како и нејзината физичка убавина. За разлика од нејзиниот брат Марко, кој поседувал извонреден талент за раскажување, Дафа поседувала талент за пеење. На овој начин, интерпретаторскиот круг на фамилијата Цепенкови е заокружен на секаков начин што се однесува до фолклорот. Песните, легендите и приказните биле дел од животот на Цепенкови, а денес се дел и од нашето секојдневие.

Библиографија

- [1] Јашар-Настева, Оливера. (2001). *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонска литература „Крсте Мисирков“.
- [2] Конески, Блаже. (1959). *Кон македонската преродба, македонските учебници од 19 век*, второ издание. Скопје.
- [3] Мирчев, Д. (1904). „Бџџки по приџпскиј говор“. Во: *СбНУНК*, книга XX. Софија: Државна печатница.
- [4] Пенушлиски, Кирил. (1980). *Малеш и Пијанец III, Малешевски фолклор*. Скопје: МАНУ.
- [5] Пенушлиски, Кирил. (1964). „Натпевки - (кратки) љубовни народни песни“. Во: *Современост*, бр. 9.
- [6] Пенушлиски, Кирил. (1981). *Македонскиот фолклор*. Скопје: Мисла.

- [7] *Речник на македонскиот јазик, том III.* (1994). Составувачи Тодор Димитровски, Благоја Корубин и Трајко Стаматоски под редакција на Блаже Конески. Скопје: Детска радост.
- [8] Таховъ, Наумъ К. (1895). *Сборникъ отъ македонски български народни пѣсни.* София.
- [9] Цепенков, Марко К. (19726). *Народни песни, книга прва.* Редактирал д-р Кирил Пенушлиски, соработник Блаже Петровски. Македонска книга, Скопје.
- [10] Цепенков, Марко К. (1972a). *Материјали, литературни творби, книга десетта.* Редактирал д-р Блаже Ристовски. Скопје: Македонска книга.
- [11] Чубелиќ, Твртко. (1968). „Претпоставки и предуслови за историјата на усната народна книжевност во светот и во национални размери“. Во: *Македонски фолклор*, бр.2.

Slavcho Koviloski

Institute of Macedonian Literature, Skopje

Blood is Thicker Than Water - The Interpreter of Folk Songs: Dafa Cepenkova

Abstract: This article is dedicated to Dafa Cepenkova, a famous interpreter of folk songs. She is a member of Cepenkov family from Prilep and was the sister of the well-known collector and writer of folk art Marko Cepenkov. Unlike her brother Marko, who possessed a remarkable talent for storytelling, Dafa possessed a singing talent. Most of the songs written in Naum Tahov's *Collection* belong to Dafa. The interpretation and the art of improvisation make the songs be sung with a sense of metrics and a soulful spirit, and some of these songs are works by the singer herself. That is why Dafa Cepenkova is ranked among the best Macedonian folk song interpreters of the 19th century.

Keywords: *Dafa Cepenkova, Marko Cepenkov, Prilep, Krushevo, XIXth century, folk songs, folk art.*

СЕМИОЛОГИЈА НА НЕАНТРОПОМОРФНИОТ ЛИК ВО РОМАНОТ „ЌЕРКАТА НА МАТЕМАТИЧАРОТ“ ОД ВЕНКО АНДОНОВСКИ

Маријана Горгиева-Ристевска
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marijana.gorgieva93@yahoo.com

Ранко Младеноски
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

Апстракт: Трудот претставува приказ на одредени неантропоморфни ликови во романот „Ќерката на Математичарот“ од Венко Андоновски, а се укажува и на нивната симболика. Во овој труд се зборува и за семиологијата на неантропоморфниот лик, односно за антропоморфен – неантропоморфен лик. Овие поими накратко ги дефинираме и ги образложуваме од книжевно-теориски аспект преку цитати. Во овој роман ги анализираме бројот „Пи“, огнот, манастирот, светлината, огледалото како неантропоморфни ликови. Основната цел на овој труд е да се прикажат одредени неантропоморфни ликови во романот на Венко Андоновски и нивната функција во романот. Имено, преку примери, цитати, а секако преку свои гледишта, со шеми и прикази успеавме да прикажеме и анализираме одредени неантропоморфни ликови и да зборуваме за нивната функција во романот.

Клучни зборови: *лик, Венко Андоновски, роман, неантропоморфност, симбол.*

1. Вовед

Венко Андоновски е современ македонски писател, автор е на повеќе литературни дела меѓу кои се вбројуваат и неговите четири романи: „Азбука за непослушните“, „Папокот на светот“, „Вештица“ и „Ќерката на Математичарот“ кои се, всушност, надоврзување еден на друг. Ние ќе ја погледнеме семиологијата на неантропоморфниот лик во романот „Ќерката на Математичарот“. Неантропоморфниот лик, односно ликот кој се јавува во одредено дело, а не е човечко битие, е присутен во романите на Андоновски, односно имаме „процес во кој човекот (значи ликот кога зборуваме за едно книжевно, белетристичко дело) сè повеќе и повеќе станува зависен од предметите, станува роб на предметите“ (Голдман, 1967, стр. 204), па предметите се јавуваат дури и како ликови.

2. Неантропоморфниот лик во романот „Ќерката на математичарот“ од Венко Андоновски

Разгледуваме овде, и тоа од семиолошки аспект, неколку неантропоморфни ликови во најновиот роман на Венко Андоновски со наслов „Ќерката на Математичарот“ и нивната наративна функција во двата дела од овој роман – „Ќерката на Математичарот“ или „Големата книга“ и „33,33 (Акорд светлина)“, односно „Малата книга“. Станува збор, имено, за анализа на следните неантропоморфни ликови: бројот „Пи“, огнот, манастирот, акордот Светлина и огледалото.

2.1. Бројот „Пи“

За бројот „Пи“ се вели дека е бесконечен, спирален број, со кој се претставува обемот (обиколката) на кружницата со нејзиниот пречник. За тоа дека бројот е бесконечен говори фактот дека е број на обемот на кружницата, на круг, на кругот што е симбол за вечноста. За бројот „Пи“ се вели: „Бидејќи бројот Пи е бесконечен и никогаш нема да може да го пресметаме – тоа значи дека никогаш нема да пресметаме точно обемот ниту на една кружница!“.¹ Бесконечна е и љубовта која во себе ја носи кон доброто Ема Пил, безвремено божество е таа. Бројот „Пи“ како неантропоморфен лик најмногу го поврзуваме со оддавање на информации за бесконечноста, за тоа дека сè кружи, тече, се менува.

Ќерката на Математичарот, неговата единствена Јована, неговата Ема Пил, Пи негова, правена во вевчанска воденица од два огна, со многу пламен, страст и љубов, е најбезвременското нешто во животот на Математичарот, најбесконечното нешто за него е таа и затоа ја поистоветува со бројот на бесконечноста, со бројот „Пи“: „Татко ѝ, пак, ја вика (по грешка или намерно?) Ема Пи, затоа што тој никогаш не гледаше телевизија, туку само решаваше некакви задачи со бројот Пи“. (Андоновски, 2013, стр. 30). Математичарот често решава задачи со бројот „Пи“, значи често ја бара бесконечноста, бара да најде нешто во бесконечноста, бара една изгубена душа што страшно и силно ја љубел – душата на мајка ѝ на Ема што починала многу рано по игра на судбината.

Математичарот, татко ѝ на Ема, верува во бесконечност, верува во четвртата димензија, верува дека има процеп во просторот и низ тој процеп можеш да сирнеш и во бесконечноста, во вечноста, таму каде што се сместени душите кои немаат тела. Сето тоа Математичарот го постигнува со бројот „Пи“: „Ема не знае, и не може да знае, бидејќи романсиерските конвенции се такви што ликот не може да знае сè за другиот лик, а сепак знае сè, па знае и дека истата вечер додека таа разговара со Чарли, Математичарот го пишува бројот Пи упорно, дека стигнува во 154, 155, 156-ата децимала очекувајќи влез во невидливото (секогаш тој процеп во реалноста се отвора на различна децимала), и потоа пропаѓа низ еден вртеж многу сличен на оној низ кој пропаѓа Алиса во земјата на чудата“. (Андоновски, 2013, стр. 177). Волшебниот, иреалниот број „Пи“ му помага на

¹ <https://arno.mk/2019/04/25/10-interesni-fakti-za-brojot-pi/>

Математичарот да го најде процепот во просторот и да сирне во оној друг свет, во светот на душите. Заклучуваме дека овде бројот „Пи“ се јавува и како актантна функција (актант), односно како помошник. „Ниту еднаш не си помислил, а јас тоа веќе ти го покажав, дека меѓу 3 и 4 има цела една вселена, цела една вечност, еден број што се вика Пи, кој ги содржи сите други можни броеви, и дека неговите децимали се бесконечни. И што е најтажно никогаш не се повторуваат исти броеви“. (Андоновски, 2013, стр. 49-50). Тоа е Ема Пил: малечка енциклопедија со нозе! Знае таа сè за бројот „Пи“, за тој волшебен број, за тој неантропоморфен лик кој подоцна ѝ помага да ја најде четвртата димензија на просторот. Ема продолжува да му зборува на Тео за бројот „Пи“, за неговата магичност: „И дека Пи е, всушност, границата на која видливото поминува во невидливо, конечното во бесконечно“. (Андоновски, 2013, стр. 51). Таа е моќта на овој иреален број: да помогне видливото да стане невидливо, а конечното бесконечно, да се видат душите без тела, а конечниот живот да стане бесконечен.

Ема се запознава со Алваро Муертес на многу специфичен начин. И Тео, нејзиниот ангел, момчето со ангелски глас, со Алваро Муертес се запознава исто така на специфичен начин: се запознава кога Алваро Муертес држи курс за креативно пишување и зборува за тоа дека бројот „Пи“ е број на Сатанаил, а не на Бог, и зборува за тоа дека сè на светов е дело на Сатанаил, а не на Бог: „И тебе ти текна на Малечката и на нејзиното тврдење дека Пи е Божји број, број на вечноста и бесмртноста. Веќе следниот миг потскокна од столот кога Алваро, говорејќи за бесмртноста, рече дека бројот Пи е најсовршениот број, но дека е измислица на Сатанаил, кој со него сакал и успеал да направи неред во Божјиот поредок на броењето: отворил цела бездна меѓу броевите 3 и 4, само за да покаже дека е посилен од Бога и од неговиот ред“. (Андоновски, 2013, стр. 120). Преку тоа што Алваро Муертес го зборува за бројот „Пи“, Тео заклучува како Алваро Муертес гледа на работите и мисли дека сè е дело на Ѓаволот. Односно, бројот „Пи“ му помага на Тео да сфати кој е, всушност, Алваро Муертес (слуга на Сатанаил).

Две чисти души, две невини детски срца доживуваат необични работи затоа што се необични, божествени и успеваат да го сетат бројот „Пи“, бројот на бесконечноста, спиралниот број, кога се во црквата, пред иконите и се молат: „Таа веќе вознемирено плаче: го погледнуваш нејзиниот профил, и таа одеднаш се свртува кон тебе со очи полни солзи радосници, и те прашува: Го сети ли 'Пи?', и знаеш дека исто сте виделе, а кога двајца исто гледаат, не е исто како кога еден гледа. 'Бевме во светот на невидливото, барем за миг', вели таа и те зема за рака, и те изведува надвор од црквата“. (Андоновски, 2013, стр. 138). Бројот „Пи“ се јавува секаде околу нив, им кажува дека постои бесконечност, постои бесконечна љубов и среќа, постои бесконечен живот, има победа над смртта.

Има просторот свои резервни џебови, а тие џебови можеме да ги видиме со помош на магичниот број „Пи“: „Има ли просторот свои резервни џебови? – си го слушаш внатрешниот глас, и ти текнува дека тоа е Пи, она истото со иконата во црквата на твојот небесен град, кога бевте со Малечката. Ете го, пред тебе. Мало дупче во кое се огледува сиот космос, сите ѕвезди, галаксии,

светила небески – сè е набиено во тоа мало дупче. Зачекоруваш кон него со силен копнеж, иако знаеш дека е бесмислено да се надеваш дека ќе поминеш низ нешто толку многу мало колку иглени уши“. (Андоновски, 2013, стр. 144-145). Знае Тео дека постои тој мал процеп, тоа мало дупче во космосот низ кое можеме да видиме, да сирнеме во еден друг простор со друга димензија. Тоа го знае благодарение на малото црвенокосо божество, неговата Малечка, неговата непроболената Малечка за која мисли дека не успеала да ја надмудри смртта и отишла на друго, подобро место да бара подобри и побожествени димензии благодарение на бројот „Пи“. Од оној момент кога тој почнува да верува дека неговата Малечка засекогаш заминала од видливите димензии на светот, тој насекаде околу него ја чувствува, чувствува дека бројот „Пи“ му овозможува Малечката да е до него, иако нема тело, има душа, божествена душа што деноноќно го следи, насекаде е присутна.

Тео верува дека неговата Малечка не успеала да ја прелаже смртта, дека не успеала да се сокрие од неа сè до оној момент кога таа по игра на судбината дознава дека нејзиниот ангел е во опасност, па мора да му помогне и тој да ја прелаже смртта. Така, Ема Пил, Малечката, оди по неколку години да го спаси Тео од смртта, да му каже дека таа успеала да ѝ избега. Тео не може да верува дека по толку време тоа црвенокосо божество стои пред него, но сега претворено во девојка. Таа средба меѓу нив по толку години е полна со емоции и навраќања на спомени: „Го отвори својот куфер во преполниот багажник на ципот и од него го извлече розовиот транзистор од пред дванаесет години. 'Го чуваш уште?!', вресна таа радосно како кога се вртеа на Покривот на светот во спиралите на Пи и му се фрли во прегратка“. (Андоновски, 2013, стр. 167). Радоста што по толку време се среќаваат е огромна, а нараторот ја споредува со онаа радост која ја доживеале кога биле мали и се вртеле на Покривот на светот и ги почувствувале спиралите на бројот „Пи“. Значи, бројот „Пи“ е лик кој сведочи за тоа дека постои бесконечноста, постои победа над смртта, а тоа најдобро го согледуваме преку Ема Пил и нејзиниот Тео: и двајцата успеваат да ја надмудрат смртта и да го сетат благодетот на бројот „Пи“.

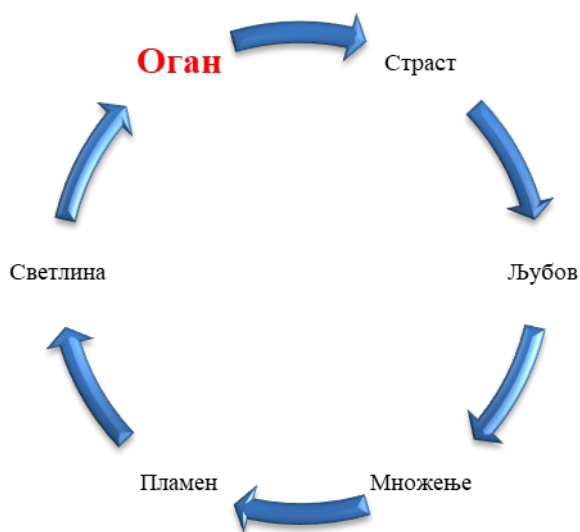
2.2. Оган

За симболот на огнот го имаме следново толкување: „Според И-чинг, огнот му одговара на југот, на црвената боја, на летото, на срцето. Последнава

врска е постојана, било кога огнот симболизира страсти (особено љубов и лутина), било кога симболизира дух“ (Гербран и Шевалие, 2005, стр. 704).

Огнот како неантропоморфен лик во романот ни открива за љубовта, за страста, за душевната состојба на ликовите, за тоа колку силно љубат. Ема Пил, црвенкосата бунтовна девојка со памучна душа, умее и да љуби. Но, тоа го прави на еден посебен начин, на свој начин, а токму тоа ја изделува од преостанатите. Таа сака до себе да има некој од кого ќе учи, со кого ќе напредува. Едноставно, Ема не поднесува кога некој е на исто рамниште со неа од интелектуален аспект, па сака да биде поаметен од неа, а и повозрасен: „Таков со кој би можела да води љубов, а притоа да не го доживее инцестуозно, како татко, туку како постар, доволно искусен маж кој знае како се прави тоа, за детето да биде дете на огнот“ (Андоновски, 2013, стр. 35). Таков маж сака до себе да има Ема Пил, маж со кој ќе направат плод кој е сличен на огнот: оти таа е оган, пламен носи во себе, па бара и сличен на себе, што ќе знае оган да пали и да умножува. Сака некој што секогаш ќе знае како да се носи со љубовта.

Чарли Хит е разочаран што Ема е рамнодушна кон него, што вели дека е вљубена во Алваро Муертес, што прави сè за да стапи во контакт со Алваро и да биде негова. Сето тоа кај Чарли предизвикува лутина, па одлучува да се претстави како Алваро и бара од татко ѝ преку и-мејл да ја опише Ема, а Математичарот вака ја опишува: „Како би ја опишал? Оган што сам си дува во пламенот. Не попусто косата ѝ е црвена. Дете на страста е, во воденица вевчанска е зачната, на полна месечина, кај вода со многу самовили. Се љубевме како чекан и врела потковица со мајка ѝ“ (Андоновски, 2013, стр. 56). Така вели за неа Математичарот, дека таа е оган што сам си дува во пламенот, жена што сама ја подгрева својата страст, што ја следи љубовта, интуицијата, што е храбра, смела, што гори и однадвор и однатре. Оган жив е Ема Пил. Огнот како неантропоморфен лик ни зборува за тоа колкава страст и љубов носат ликовите во своите души.

2.3. Манастир

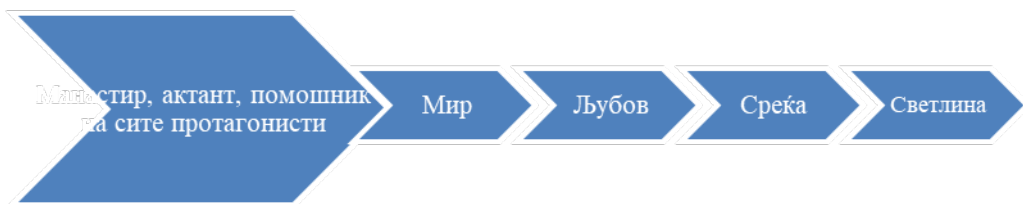
Манастирот претставува свето место околу кое има придружни објекти. Освен тоа, таму, во манастирот, во заедница живеат монаси или монахињи. Манастирот овде како неантропоморфен лик ни открива информации за тоа како Ема го сфаќа сето она што се случува околу неа; ни открива информации и за Чарли Хит, потоа, за сестра Евлантија и за Тео, што значи дека манастирот се јавува како лик информант.

Чарли Хит го користи тоа што Ема Пил ги сака црквите и манастирите за да се зближи со неа, за да разговараат (затоа што многу тешко тие комуницираат – постојано се расправаат): „Знаев дека сака цркви и манастири, и затоа уште од почетокот заиграв на картата на која не можеше да остане рамнодушна – брза и ненадејна паралела меѓу две навидум целосно различни нешта. Најпрвин, ја прашав дали мисли дека фреските по црквите имаат само верска и украсна функција“. (Андоновски, 2013, стр. 37-38). Дискусијата што ја водат Ема Пил и Чарли Хит во врска со манастирите, односно фреските по црквите, ни оддава важни информации за ликовите, а преку тие информации ние се запознаваме со ликовите, со нивните ставови за нештата околу нив: „’Можеби исто говориме, но тоа не значи и дека мислиме исто. Ти често говориш нешто што не мислиш‘. Ах, дете некалемено, крушо кисела, дива, неспитомена! На сè да се имало одговор, да не се признаело ниту од култура нешто, да не се дадело ни милиметар од сопственото его! Повторно работите ми излегуваа од контрола. И тогаш реков: ’Мислиме исто, само ти велиш дека фреските биле стрипови, а јас дека тие биле првите седативи, што е исто, затоа што и стриповите се седативи. А црквите биле првите психијатриски клиници‘“. (Андоновски, 2013, стр. 38). Овде согледуваме како Чарли Хит преку тоа што води разговор со Ема Пил на тема за црквите и манастирите и фреските во нив, сака да се доближи до Ема, да ѝ се допадне, да почне да ја освојува. Ќе додадеме дека ликот на манастирот, односно на црквата, освен што се јавува како лик информант, се јавува и како актант и тоа помошник на Чарли кој преку манастирите и фреските во нив очајно се обидува да се зближи со Ема.

Сестра Евлантија, монахињата, една од најдобрите пријателки на Ема Пил (после Русокосата), му е оддадена на Бога, сака да изгради манастир во негова чест, но добива забрана за тоа, на што Ема ѝ вели дека не може никој да ѝ земе нешто што го носи во себе, во душата: „’Веројатно затоа што една ноќ, на сон ми дојде Он, мојот небесен свршеник. Ми покажа место каде треба да изградам уште една црква. Ми рече: од таа карпа, по еден ден копање, ќе се појават три извора. Најмив копачи и вистина: по еден залез и еден изгрев се појавија три извора. Кога отидов на исповед, добив укор. И забрана за градба. Потоа ми го зедеа и манастирот‘. ’Не може да ти го земат манастирот. Ти го носиш во себе‘, рече Ема. ’Сега, сепак, почнаа да ја градат црквата. Ако, амин‘. ’Жално‘, рече Црвенокосата“. (Андоновски, 2013, стр. 69). Света е душата на сестра Евлантија, света е душата и на црвенокосото суштество Ема Пил. Манастирот ни оддава информации за тоа колку се чисти и свети душите на Ема и сестра Евлантија.

Манастирот како неантропоморфен лик го среќаваме и во Малата книга, односно во книгата „Акорд Светлина“. Со овој лик најпрвин се запознаваме кога Ема Пил, Малечката, зборува со Тео, нејзиниот ангел, за манастирите и за црквите: „Таа гледаше во тебе како да си ѝ рекол дека тука ќе избие, еден ден, вулкан. 'Многу си чуден', рече. 'Зошто да градиш манастир, кога ти самиот си подвижен манастир?'“ (Андоновски, 2013, стр. 36). Тео ѝ кажува на Малечката дека еден ден ќе изгради манастир во кој секој ќе го најде својот мир.

Манастирот како неантропоморфен лик, освен што се јавува како актант, односно како помошник за одредени ликови, тој ни оддава многу интересни информации за чувствата, мислите и ставовите на ликовите.

2.4. Акорд Светлина

Во овој дел од трудот ќе зборуваме за ликот на светлината, но во комбинација со акордот. За акордот како поим го пронајдовме следново толкување: „1. Созвучје, истовремено звучење на три или повеќе тонови со различна висина“.² За симболот на светлината, пак, се вели: „Светлината во Стариот завет секогаш симболизира живот, спас, среќа добиени од Бога“ (Гербран и Шевалие, 2005, стр. 883).

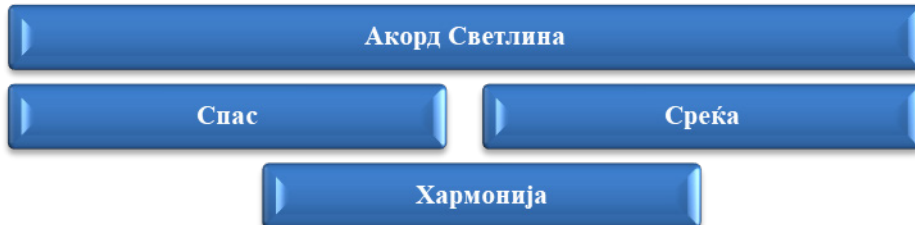
Ликот на „акорд Светлина“ овде, освен што ни сведочи за доживувањата на Малечката и на Тео, сведочи и за тоа дека Тео преку акордот Светлина ја открива и смислата на неговото постоење, зошто е на овој свет: „Тоа е музика сочинета не од звуци, туку од бои и светлина, тоа е акорд Светлина што во себе ги содржи сите арии, сите песни, сите музики постојани и непостојани, измислени и неизмислени, отсвирени и неотсвирени, и ти сфаќаш дека кларинетите не ти значат ништо, дека во таа посребрена рака на Чудотворецот се наоѓа сета тајна на твоето постоење, првата и последната причина за тоа зошто си дојден на овој свет, дека во неа суштествуваат душите на сите свирачи што некогаш биле овде, на земјата и се вдомиле во Господа“ (Андоновски, 2013, стр. 78). Тео преку музиката успева да допре, да ја прима и светлината и сите бои на Земјата, да сфати дека во тој акорд Светлина има нешто безвременско, суштествено и магично што му помага да дознае нешто повеќе за него, за неговата душа.

Малечката и Тео дознаваат дека можат да сирнат во процепот од кој извира музиката од акордот на Светлината и да се запознаат со некаква небесна инка и да заклучат дека сè што е мало е одраз на големото и дека

² <http://www.makedonski.info/show/%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4/%D0%BC>

различностите се едно исто: „И слушате музика: вселенска: ангелска. Музика од Светлина, акорд Светлина што сето време ист е, а свони како сите можни пишани и ненапишани песни. Извира таа музика од тој процеп во кој влетавте како во некаква небесна инка, во кој од поголемо кон помало се влегува и се узнава дека и помалото е слика на поголемото, и дека всушност сè во сè се содржи, и дека различностите се од Едното и Истото, и дека вселената не е ништо друго, освен мало во поголемо до бескрај“. (Андоновски, 2013, стр. 138). Преку ликот на акордот Светлина, Малечката и Тео уште еднаш се уверуваат во тоа дека постои бесконечното, постои нешто многу понеобично, понеобичен и похармоничен свет од овој во кој престојуваат тие денес.

Тео знае за необичноста на Малечката; знае дека и таа има сличности како акордите: истовремено може да биде необична, обична, среќна и тажна. Тоа најдобро го дознава и од нејзиниот поглед: „Ајде да си одиме од овде“, ѝ велиш и ја земаш за рака, додека таа целосно збунето те гледа со оној нејзин поглед што тебе ти личи на акорд Светлина“. (Андоновски, 2013, стр. 147). Светлината во нејзините очи му дава живот, му дозволува да верува во тоа дека има спас од сите зли работи по лицето на Земјата; знае дека Малечката му е испратена како дар од Бог за да му донесе среќа. Малечката е неговиот најголем спас, му помага да ја надмудри смртта, да се преправи и да ѝ избега од канците. Ликот на акордот Светлина сведочи, односно преку него дознаваме, за спасот, за среќата и за тоа колку необични и убави работи му испратил Бог на Тео со тоа што му дозволил да ја запознае Малечката.

2.5. Огледало

Огледалото претставува мазен предмет, изработен најчесто од стакло; ја има таа моќ кристално чисто да ги прикаже лицата и телата на суштествата и предметите што се наоѓаат пред него. Со ликот на огледалото се среќаваме и во романот за кој зборуваме. Имено, огледалото (како и повеќето неантропоморфни ликови кои ги прикажавме) го среќаваме како лик информант и лик (актант) помошник. Преку овој лик, ние добиваме важни информации за другите ликови, а секако и индиции за тоа во кој правец ќе се одвива понатамошниот тек на дејството.

Со овој лик се запознаваме кога Ема оди во станот на сестра Евлантија и таму го гледа мозаикот кој таа го сочинува, па го споредува со огледалото: „И стоиш пред тој мозаик и чувствуваш радост, озареност невидена, позната од некаде. И потоа ти текнува: та и огледалото, кога ќе го скршиш на две, дава две целини, а не две половини, и дека тоа е единствениот случај (покрај огнот) едното да се подели на две цели, а не на две половини“. (Андоновски, 2013,

стр. 72). Воочуваме дека овде е извршена споредба меѓу огледалото, огнот и Ема. Ема Пил е дете на огнот, а има нешто во неа што ја прави слична и со огледалото: кога огледалото ќе се подели на две, дава две целини, а не две половини. Така е и со Ема Пил: кога таа дели нешто од себе, од својата душа, тогаш таа тоа што го дава го множи. Посебна е Ема Пил, единствена, ја знае древната тајна на љубовта, огнот и огледалото. Тоа го наследила од некои минати животи. Знае таа, Ема Пил, дека зад секое гледало од огледалото има и друга страна, но таму само оние со вонвременски мозоци можат да сирнат. А тоа не се стекнува, тоа е нешто вродено, нешто што го има само Ема Пил и тоа го негува: „И уште има: таа е целосно огледално дете. Таа е дете на огнот заробен во огледалото. Се сеќавам, само што се описмени, некаде на пет години, додека појадувавме, потскокна од столчето: 'Тато', викна, види – и ми покажа на амбалажата на лебот што стоеше на маса. 'Што да видам?', прашав. 'Па зар не гледаш, има огледало во лепчето'. Ја погледнав прашално, затоа што имаше мигови во кои се плашев од нејзините перцепции на нештата. 'Гледај', рече. 'Овде пишува бел леб'. 'Па?', ја прашав целосно незаинтересирано. 'Можеш да го читаш и однапред и одназад, исто доаѓа'. Бев стаписан. Но изненадувањата настанаа кога таа почна да го сече лебот од двете страни. Мајка ѝ ја прекоруваше: така лебот се суши од двете страни. Тоа доведе до тешки кавги, а јас, за да избегнам, дента купив црн леб. Мислев дека така ќе го сече само од едната страна. Така и беше првите неколку денови, кога сè си се врати на старо. Кога ја прашав зошто, таа рече: 'И ова е огледало. Ама малку неправилно. Ако го прочиташ тоа одназад до половина, добиваш бел. Потоа одиш од другата страна и читаш оттаму до половина, добиваш црн. Така, добиваш бел црн, чудесно нешто. Ова е магично огледало'“. (Андоновски, 2013, стр. 89). Ликот на огледалото ни зборува за Ема, за нејзината перцепција на нештата уште од мала; за нејзината љубопитност, за корелациите кои успева да ги прави за да ги објасни појавите околу неа. Но, огледалото како неантропоморфен лик ни зборува и за интелигенцијата на Ема, за нејзината уникатност, за тоа колку различно може таа да им пристапува и на проблемите со кои ќе се соочува.

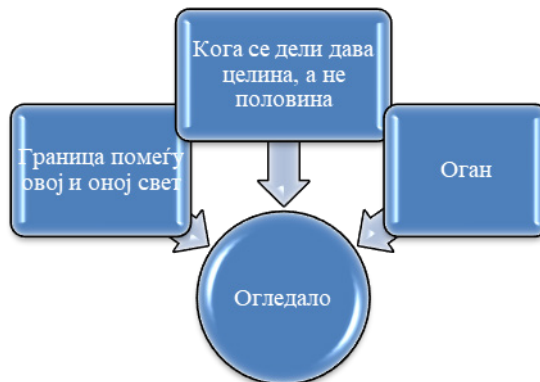
Како лик кој ни оддава информации за ликот на Ема Пил, огледалото е индиција и за тоа како дејството од романот ќе се одвива понатаму. Имено, дознаваме дека Ема уште од малечка ја знае границата што ја има меѓу огледалото од овој свет и оној кој го прикажува, оној од другата страна. Таа со таков жар на љубопитство се обидува да се протне во оној свет во огледалото од другата страна, како да знае дека некогаш, кога ќе порасне во иднина, ќе бара нешто од другата страна, што се прикажува во оној друг свет од огледалото, нешто многу драго за неа што го губи, и цел живот неуморно го бара и преку бројки и преку оган и преку огледало: „Каде си отпатувала црна Јовано, Емо Пил моја? Како Мики Маус од оној филм во детството – си се провнала низ границата што ја става огледалото меѓу овој и оној свет и си влегла таму, и сега заробена, не можеш да направиш од онаа страна ништо друго освен да ги повторуваш своите сопствени движења? Да не си умрела, црна Јовано, Емо Пил што душкаш насекаде и си го пикаш носот во туѓи работи, и кај што му е и кај што не му е местото?“. (Андоновски, 2013, стр.

114). Дознаваме колку Ема Пил е љубопитна, уште од мала е таква, сака сè да знае, да дознае, да го пикне секаде носето, да истражува. А токму тоа нејзино истражување и љубопитноста нејзина ја водат кон патот на расветлување на најголемата и најболната тајна во нејзиниот живот: смртта на мајка ѝ.

Истражувањето на Ема Пил за Алваро Муертес, односно за Ангел Матев, продолжува. Таа успева преку запирките (кои според неа се огледала) да ги дознае датумите кои ги бирал Ангел Матев за датум на смрт на неговите жртви, па доаѓа до интересни откритија: дознава дека тоа е датумот 16, датумот на смртта и на нејзината мајка: „Таа знае, уште од дете, дека по секоја записка во математиката броевите се смалуваат, а пред записката се зголемуваат. Затоа и записката е огледало – од светот на целите броеви и видливото, се влегува во светот на обратното – децималите и невидливото. Сфаќа дека бројот десет е месецот, а онаа 61, во огледалото станува 16. Веројатно тоа ќе бидат датумите и на сите други жртви на Сатанаил Матев, во иднина“. (Андоновски, 2013, стр. 186). Корелациите кои ги прави Ема Пил меѓу нештата (огледалата и запирките во случајов), ја доведуваат до интересни и многу битни откритија.

Така, Ема Пил успева со помош на поврзување на запирките и огледалата да му помогне на нејзиниот ангел, на нејзиниот Тео да избега од канците на смртта, да ја излаже, да се спаси: „Пред очи ѝ излегува дисплејот од нејзиниот мобилен телефон од оној ден во Народната Библиотека, на кој пишува: $33,33:3,14=10,61$. Записката е огледало, што значи: Тео е во опасност да настрада на 16.10. 2007 година“. (Андоновски, 2013, стр. 198).

Со нејзината теорија со огледалата и запирките се запознаваме кога таа му зборува на Тео, кога се малечки, за тоа како преку записката успева да се премине од еден во друг свет, и вели за неа дека е иста како и огледалото: „Тоа е како да поминуваш низ огледало, оти и записката е огледало, граница меѓу реалното и нереалното, конечното и бесконечното. Како во еден цртан филм со Мики Маус, кога Мики влегува низ огледалото во сосема нов и луд свет!“. (Андоновски, 2013, стр. 48). Согледуваме дека огледалото и записката овде се јавуваат како актантни функции на помошник, односно ѝ помагаат на Ема Пил да го спаси од сигурна смрт нејзиниот ангел.

3. Заклучок

Преку извршената анализа на романот „Ќерката на Математичарот“ од аспект на семиологијата на неантропоморфните ликови кои ги издвоивме во него, можеме да утврдиме дека неантропоморфните ликови овде се јавуваат како ликови информанти, ликови протагонисти и ликови антагонисти. Темата за која реферираме, иако на прв поглед се чини само како еден ограничен пристап на анализа, сепак во себе носи една сеопфатност, една целосна поврзаност за која има многу да се пишува. Преку анализата на романот од аспект на семиологијата на неантропоморфните ликови кои ги издвоивме во него, можеме да утврдиме дека најзастапени неантропоморфни ликови во романите на Андоновски се огнот и манастирот.

Интенцијата на овој труд е да се прикаже семиологијата на неантропоморфните ликови во романот на Андоновски. Преку нив ние, всушност, се запознаваме и со значајни сегменти од содржината на романот.

Библиографија

- [1] Андоновски Венко (2013). *Ќерката на Математичарот*. Скопје: Табернакул.
- [2] Гербран Ален; Шевалие Жан (2005). *Речник на симболите*. Скопје: Табернакул.
- [3] Голдман Лисјен (1967). *За социологију романа*. Београд: Култура.
- [4] <https://arno.mk/2019/04/25/10-interesni-fakti-za-brojt-pi/>
- [5] <http://www.makedonski.info/show/%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B4/%D0%BC>

Marijana Gorgieva-Ristevska
Goce Delchev University, Stip

Ranko Mladenoski
Goce Delchev University, Stip

The Semiology of the Non-anthropomorphic Characters from the Novel "The Mathematician's Daughter" by Venko Andonovski

Abstract: This thesis represents the perspective of certain non-anthropomorphic characters from the novel „The Mathematician's Daughter" written by Venko Andonovski, which also shows their symbolism. This thesis shows the semiology of the non-anthropomorphic character and the terms are defined and described from the literature-theoretic aspect through quotes. In this novel, we analyze the number „Pi“, the fire, the monastery, the light, and the mirror as non-anthropomorphic characters. The primary point of this thesis is to show the non-anthropomorphic characters of the novel. The non-anthropomorphic characters and their function in the novel are successfully analyzed and described through examples, quotes and schematics.

Keywords: *character, Venko Andonovski, novel, non-anthropomorphic, symbol.*

КУЛТУРА

CULTURE

VIRTUAL REALITY AND READING CITIES: GPS-BASED APPLICATIONS AS A NEW FORM OF LITERARY TOURISM

Ana Stefanovska

Skopje

stefanovska89@gmail.com

Abstract: Drawing upon Westphal's idea of the city conceived as a "mega-Book", recent studies in the field of Digital Humanities have shown an interest in translating real itineraries into fictional ones, as well as in introducing imaginary spaces and characters to our *geospace*. Since this interrelation between the real and fictional has become a blurred one, new layers of meaning have been attributed to the geographical places and their potential economic benefit when used in relation to tourist attractions. The process of this hyper-realization, a technologically and culturally mediated experience that takes reality to its limits, is nowadays impacting the most actual practices of cultural tourism in Italy and beyond. Introduced by the intersection between fiction and reality and put into practice by means of geospatial technologies, the use of advanced "interactive maps" and GPS-based applications as means of orientation is constantly changing the concept of literary pilgrimages and "jet-setting" tourism. The aim of this presentation is to reflect on the intersection between actual concepts such as "reading spaces" as defined by Westphal and Baudillard's "hyper-reality" that do not only endow the idea of traveling with a different, modified character, but also tend to merge real spaces, fictional places and virtual maps, and, thus, modify the concept of "reality" itself.

Keywords: *Virtual Reality, Literary and Cultural Tourism, Spatial Studies, Geocriticism.*

Introduction

Literary tourism is not a novelty. Considered as a *niche* form of cultural tourism, or, as Croy defined it, *a travel induced by, or associated with, works of literature, authors and places featured within literature* (Croy, 2012, p. 119), it was mostly confined to the *élite* pilgrimage in the past. Starting from the 19th century, the organization of Grand Tours for young European aristocrats enabled lovers of literature to explore the world through the eyes of their favorite author and pursue their passion for visiting the *intratextural strata* (Westphal, 2011, p. 150) of a city. This inextricable relationship between reality and fiction has become one of the focal points of the *geocentered* approach promoted by Westphal which focuses on the interconnection between the physical world and its imaginary counterpart. In the fifth chapter of his *Geocriticism* he points out Trieste as an example, defined by Claudio Magris *a city of paper*, since its reality was enriched and transformed mainly by its fictional representations in the works of art of Svevo, Saba and Slataper:

The text is no longer born of the city, but born of another text to which the city has been subjected. (...) This is the case for Trieste, whose representation and perhaps essence are marked by the work of Svevo. It is also the case of Dostoevsky's Saint Petersburg, Joyce's Dublin, Kafka's Prague, Bowles's Tangiers, and Pessoa's Lisbon. Here, human spaces and literature have become inseparable, and so also have the real and imaginary. (Westphal, 2011, p. 151).

In this context, the interchangeability between the real and the imaginary modifies the city in *mega-Book* or as an open work that, like Borges's *Aleph*, feeds the dream of a *space that contains all spaces* (Westphal, 2011, p. 161). Moreover, it is exactly from this interrelation between the city's objective reality and its many reading possibilities that many offers in the field of cultural tourism stem today. The *literary fandom* usually implies the idea of reading a novel before undertaking a real trip in the place where it is set, even though Mongiello¹ underlined that in the same field of interest belong also biographical sites of the authors, cities where they were born or dwelt for many years, or, even, cities known mostly for their inviting libraries and bookshops.

Despite Woolf's skepticism about the fictional guidebooks, considered as *wrongheaded*, since never completely responsive to *the affective power of the imaginary places established in the writer's, and reader's, own brain* (Tally, 2013, p. 82), many readers worldwide are attracted on a daily basis to discovering the *spirit of a place* by following the *blueprints* their favorite artists created out of them. One of the seven fields, covered by the Creative Cities Network of Unesco's City of Literature program² devised in 2004, proves the influence imaginary landscapes nowadays exert on our perception of them by giving special importance to the role that certain places have had on the artistic and historical heritage. J. K. Rowling's world of wizards did not only become among the main objects of mass literary tourism, drawing more than half of the British to spend their holidays in London³, but it is one of the many forms of cultural attractions that add *a new layer of experience to tourist areas*. (Dewailly, 1999, p. 51).

This proliferation of touristic offers has been certainly enriched by blockbusters, intriguing people's imagination sufficiently so that movie or tv-series fans undertake a trip just to visit the settings where their favorite scenes were filmed. Consequently, film locations do not only have the ability to turn overnight unknown geographical points into the most requested world travel destinations, but are also growing into one of the main economic sectors of certain countries. In relation to the popularity of *Game of Thrones*, Tally pointed out the sudden fame of the Fort Lovrijenac in Dubrovnik that has become best known for the King's Landing in Westeros (Tally, 2015, p. 33). Joliveau, on his behalf, proposed the term of *set-jetting* tourism and some of the examples of the cinematographic

¹ <http://blog.tripnpeople.com/turismo-letterario/>

² <https://en.unesco.org/creative-cities/home>

³ <https://www.visitbritain.org/literary-attractions-holiday-draw-more-half-brits>

contributions to the *development of the real* (Westphal, 2011, p. 153) are Harry Potter's world and Friend's tv show setting. In the first case, he indicates the coalescing point between imaginary and real embedded at King's Cross station where today we can easily locate the Platform 9, 3/4 from which the protagonist and his fellow wizards depart for Hogwarts. In the same way, "Friends" fans get the chance to have a coffee where the famous sitcom was filmed just by identifying Central Perk coffee shop on New York city maps. Once these imaginary worlds have been created, they have literally transformed the real facets of London and New York by adding spatial features that were not there previously and by semantically charging them. Fictional characters and features transcend their confined realities and enter our *geospace*, and by merging together, they become products of the *transontological crossovers*:

While typically limited to the realm of fiction, every once in a while the literary cartography of crossovers itself crosses over into the realm of nonfiction. It is the case when fictional characters get to be inhabitants of the Land of Nonfiction. Whether or not the transontological crossovers include fictional entities that could, according to crossover culling rules, exist in the same fictional crossover universe, fictional entities have effectively crossed over into our nonfictional one. (Trauvitch, p. 211).

Squared realities: GPS applications, fictional settings and virtual maps

In the summer of 2016 a world-known phenomenon, Pokemon Go application, was launched. By motivating the usage of the GPS navigators of our phones, it is an application based on tracing specific itineraries that orient the player in quest of *the amazing creatures that have been discovered across the Planet*. If we pay closer attention to the core messages of the trailer⁴: *Now, more than ever, undiscovered species are appearing, or The world of Pokemon is all around you*, we can see how tangible the intersection between the real, physical world appears in relation to the imaginary one: the trailer takes us into forests and ocean landscapes, mountains and big cities, where these little creatures show up. The final scene invites us all to immerse fully in the virtual world of Pokemons, with these three spatially engaging activities:

Go explore. Go discover. Go collect.

This invitation to explore, to discover and to collect, then, stimulates a polysensorial approach to the place where the player moves. One is obliged to closely observe the streets so that he or she could catch the pokemons, pay attention to the different flashes of light encountered along the way, sounds that announce the proximity of the desired object and to collect it, which, if it was not a virtualized reality within which one operates, would imply a tactile experience as well. Invited to move throughout a virtual geography, *our senses are manipulated to generate realistic geographic experiences* (Rodaway, 1996, p. 179) and the temporal

⁴ <https://www.pokemongo.com>

specification renders the situation even more bizarre: *now, more than ever*, as the trailer says, Pokemon's world and our Planet inhabited by these new, amazing creatures seem to clash. Their intersection does not consist of an exchange, they blend thus creating a liminal, merged inter-territory.

Similarly, in the field of cultural tourism tendencies that incorporate the artificialization of reality are being stimulated by new applications based on GPS navigation. Since it *puts complete fiction into concrete form* (Dewailly, 1999, p. 44), the reality that appears on our screens is *comprised of artifacts which could never be found naturally in the places where they have been introduced* (Dewailly, 1999, p. 44). By introducing this third element, the screens of our phones, which appears as an interstice between the real and the imaginary, how do we relate concepts such as the legibility of the city, a human space that never appears as a blank page (Westphal, 2011, p. 159) and virtual maps that are far smarter than any real guide? How can we define that particular cyberspace that draws upon the invitation to visit a literary city by following a precisely elaborated itinerary that appears on our screens and invites us to take a stroll in the fictional world of our favorite author?

Two recent articles published in *The Guardian*⁵ have suggested applications such as *Citymapper*, *Waze*, *Rome2Rime* and *LiveTrekker* as new means of orientation through the city hassle. By sketching intelligent and quick itineraries for tourists, commuters and taxi drivers, they use *interactive maps* that memorize past routes or trace the exact itineraries of their users, providing an effective movement from one place to another. Not only do these maps undermine any romantic and spontaneous discovery of a new place, but also by means of constant geolocalization they offer to their users, these virtual maps have influenced many forms of cultural pilgrimages. We are going to reflect on the intersection of the real, hyperreal and cyberspace by taking into consideration three recently promoted applications: Abracapp, Cityteller and Litterateur.

ABRACAPP, a new Italian startup, launched in January 2018, is based on the idea of "virtualization" of what is already a fictional reality. Connected to one of the main initiatives in the field of literary tourism in Italy, the project on *literary parks*⁶, it stands for a touristic guidebook to culturally charged landmarks, giving an insight into the historic heritage of a city. It is worth paying attention to its slogan:

*Every wall becomes a page, every street a chapter and every city a book.*⁷

The possibilities that every user who signs up obtains are the following: postscripts and photos that will stay pinned around certain locations, a radar search while they move, liking and commenting other users' posts, navigating to where a specific post originated, chatting with the author of a post related to a specific place,

⁵ <https://www.theguardian.com/technology/2017/nov/19/20-best-apps-upgrade-smartphone-2017-gadgets>

⁶ <http://www.parchilletterari.com/itinerario.php?ID=00055>

⁷ "Ogni muro diventa una pagina, ogni strada un capitolo, ogni città un libro".

sharing the post via other platforms.⁸ These practices when visiting the literary parks enable literary fans to consult and exchange experiences with others and, at the same time, broaden the knowledge of a certain place, simply by adding one's own experience of the place or adding information to the local community. It is a unique platform based on a dialogue, on traveling and on visiting places born out of fiction. The simulated virtual world is, thus, based on guaranteeing the "presence" of the literary fan: all the promoted practices that offer connectedness with a community tend to guide users to an immersion within the mediated environment, or to guarantee the sensation that *they are somewhere other than the actual environment*. (Tussyadiah, 2017, p. 3).

Based on the same idea of transferring fictional setting onto virtual realities, *City teller* is a social platform where one gets the possibility to geolocalize book settings. Its main objective is to provide a new way to discover a city and it promotes itself as a tool that *permits to know the world through the storytelling of a great author*⁹. It is an application that as ABRACAPP uses geolocalization in order to provide full immersion of literary fans in their favorite fictional world and instead of requiring a non-place like Disneyland or Universal Studios, its hyper-real space gets concretized by the simple transposition of it inside the screen of one's phone. Its GPS enables to trace one's position and to offer the exact distance from a place that appears as a fictional setting, while every user gets the unique opportunity to opt for a specific post he or she is interested in, and read a quote suggested by other users and their favorite novels on the spatial object that appears in front. For instance, if Padua is the destination of the literary pilgrimage, on Via S. Fermo a quote inserted from Bugaro's *Bea Vita! Crudo Nordest* pops up and on Piazza dei Signori a reference from another user that quotes Strukul's *La giostra dei fiori spezzati*. The city is visited through the quotes of local and foreign authors, from Gadda to Dan Brown, and appears within the application thanks to avid readers who fill in information on streets, districts and precise locations. In this way, we do not only get the chance to follow itineraries of the fictional world, but also get closer to a place in an original way and extend our literary and cultural knowledge.

Litteratour is the third example of the same tendency to offer alternative tourguides to the traditional literary trips. Designed for tourists curious about feeling the city through its writers' representations, the application maps places and itineraries of the biggest Italian cities such as Milan, Naples, Rome or Turin and promotes itself as a map where stories and feelings are embedded and as a powerful tool with which one can discover "cities in-depth". Along with the other previous applications, *Litteratour* is dedicated to narrating the territory through the geolocalization of books and authors and gives birth to an even wider cultural map that tends to unify words and places¹⁰ not only inside novels, but in music and films as well. This application enables its users to plan their trips by filtering their destination through the author, title of a novel or song they are keen on.

⁸ <http://abracapp.com>

⁹ <http://www.cityteller.it>

¹⁰ <http://www.litteratour.org>, "Words and places, mixed together".

Furthermore, each pin of the map contains a literary extract that can be saved and traced within the user's profile diary and, consequently, shared as a personalized itinerary on different social networks such as Twitter or Facebook.

Bringing together history, geography and GPS-organized guided tours, these applications function as navigational radars that provide the possibility to its users to add photos, comments and hashtags anchored in the exact geographical point where they were taken and get in touch with another tourist by asking for further explanation of the wanted route. Conversely to the proceedings of an application such as *Tripit*, where the virtual space endows itself with the dimension of a "place", *ABRACAPP*, *Cityteller* and *Litteratour* seem to follow the reversed direction since they transform *places* in the background of non-existent *reading spaces*. Each map offers an overlapping dimension of a place in which fiction and reality, offered in the form of a virtual itinerary, merge together. All the considered applications share one repeating element: their preference for the reading city to the real one, for the invented setting to its referential space. Between the real and the imaginary maps, thus, the virtual reality gets enriched by the personal experience of those who actually walk through the city, and provides a new space, where real, reading and personal landscapes meet. Therefore, we assist in the formation of a new, multilayered reality in which not only do referential and imaginary places interfere, but where humans, following their own itineraries on the screen, appear as subjects of a constant *mise en abyme*, or protagonists of the *precession of simulacra* in which *the terms of reality seem closer to those of fiction and the interpretive practices proper to fiction* (Westphal, 2011, p. 159). The digitalization of the imagined world makes it fictionalized two times, and consequently, it can be defined as a *squared* reality, two times transformed, by its appearance in the fictional world and by its reduction within a cyberspace. Thus, even when we visit a city following the descriptions of a realist novel, where the attempt of an *equivalence of the sign and of the real* (Baudrillard, 1994, p. 24) is more tangible, since no fiction can be considered as a real, mimetic reproduction of our physical world, we walk once again according to a map that precedes the territory. Fictional spaces anchored in a virtual reality seem to transcend even the hyper-reality in which our day-to-day experience *is mediated by synthetic sensuous media* (Rodaway, 1996, p. 176), since they become the product of a microcosm that we can enjoy only when bounded in the space that appears on our screens.

GPS-based applications and the tourist practices that they provide are not imaginary stations that feed reality anymore, they generate new self-sufficient spaces. Virtual maps used for discovering the world of Pokemon do not aim to depict realistically our well-known territories, they actually depict the reversed process: the world as we know presents itself as a background for the new one, more real than the reality itself, perfectly organized and where the reference to its original becomes irrelevant because the mediated forms refer to themselves (Rodaway, 1996, p. 176). Consequently, tourists today undertake a trip in crossover universes, complex and transontological realities and their devices are a bridge, or an inter-territory that brings them to these new virtual geographies. From this point of view, not only does the romantic idea of a literary pilgrimage fade away, but it also appears as an unnecessary and complicated way of approaching a new place,

for applications assure the traveler's independency in the process of conquering the city by simply following the given instructions of the artificial reality step by step.

The importance of these technologically and culturally mediated experiences of a place, which takes reality to its limits whether for practical or entertainment reasons, was confirmed by the European Selection of Matera as the Italian Capital of Europe for 2019. In the final report by the Commission, Matera's project title, "Open Future", was evaluated as "*an opportunity to move towards openness, because "accessible to all", "freely available and unrestricted"*" due to its ambition to integrate the programme into a wider perspective, with an open outlook towards virtual connections within the urban European network. The Commission report underlines this trait by defining it as a visionary strategy that consists of "*stripping away the barriers to culture, especially through new technologies and learnings*". This is how the Commission arguments why Matera is a perfect fit for the contest among the other five city candidates:

The panel was impressed with the vibrancy and innovation of the artistic approach. (...) The panel appreciated the strong focus on *digital technology* which by 2019 will be far more relevant in the cultural and social sectors than it is now. The program ranges from an *online TV channel* to the *digitalization of heritage archives* to coding clubs for young people. This is a forward looking and innovative approach for an ECOC. (...) The emphasis on *new technology* (including the heritage sector) also meets a common aspect of future European culture. (of the European Capital of Culture in 2019 in Italy: The Selection Panel's Final Report, p. 6).

The success of the bidbook of Matera, as well as the new practices of cultural tourism, allow us to closely examine the process of metamorphosis of the *exopolis*, or the *ex-city* as Soja defined it, and its transformation into a *simcity* (Soja, 1996, p. 443), a hyperreal space of simulacra.

Conclusion

At the present time the interrelations between real and fictional realities render their distinction an impossible task. Even when fictional worlds draw closely on our referential reality, the new, imaginary place has the incredible power to modify its point of departure by adding the fictional *surplus* to the already existing reality. The advances of the technology that have brought new approaches to traveling and exploring our world have not only created spatial forms in which reality and fiction merge, but conducted to new products of the so-called hyperreality that lacks a real referential counterpart.

Reading cities transferred onto virtual maps that appear on our screens have brought new practices in the field of cultural and literary tourism. It is a growing tendency that substitutes old forms of literary pilgrimages and that supports fans of bestsellers to follow virtual itineraries in order to approach the fictional reality they are interested in. Communities, comments and hashtags enrich the cyberspace of applications such as *ABRACAPP*, *Cityteller* and *Littertour* where the distinction between reality, fiction and virtual spaces has become a blurred one. The

technological advance brings new approaches of the reading city and by blending overlapping realities inscribed within one single space produces new spaces.

These microcosms bounded inside the screens of our smartphones can be named as ulterior forms of Baudrillard's hyperreality, a new form of a cyberspace, or even a virtual reality that provokes more interest than the physical world in which it is grounded. By comprehending different levels of the same city, its geospace, its fictional counterpart and transposition in the virtual reality, the maps and itineraries on which the suggested applications are based create a new form reality where the user appears as an ulterior form of a *mise en abyme*. It follows that the newest forms of literary tourism create a new, squared reality in which every idea of "real" becomes a questionable unit.

Bibliography

- [1] BAUDRILLARD, J. (1994). *Simulacra and simulation*; translated by S. Glaser, Ann Arbor: University of Michigan Press.
- [2] CROY G. (2012). *Literary Tourism*, in ROBINSON P., *Tourism: the Key Concepts*, London and New York: Routledge, pp. 119-121
- [3] DEWAILLY, J.M. (1999). *Sustainable tourist space: From reality to virtual reality?*, *Tourism Geographies*, 1: 1, pp. 41-55
- [4] RODAWAY, P. (1994). *Sensuous geographies*, London, New York, Routledge.
- [5] JOLIVEAU, T. (2013). *Connecting Real and Imaginary Places through Geospatial Technologies: Examples from Set-jetting and Art-oriented Tourism*, pp. 36-45
- [6] SOJA, E. (2000). *Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions*, Cambridge: Blackwell
- [7] TALLY, R.T. (2013). *Spatiality*, New York, Routledge, e *New Critical Idiom*.
- [8] TALLY, R. T. (2015). *To draw a map is to tell a story*, <https://repositori.upf.edu/handle/10230/26516>
- [9] TUSSYADIAH, I.P., WANG, D., & JIA, C.H., (2017). *Virtual Reality and Attitudes Toward Tourism Destinations*, In Schegg, R., & Stangl, B. (Eds.), *Information and Communication Technologies in Tourism 2017*. Springer International Publishing.
- [10] TRAUVITCH, R. (2014). *Charting the Extraordinary: Sentient and Transontological Spaces* in (edited by) TALLY, R. T., *Literary Cartographies*, New York, NY : Palgrave Macmillan.
- [11] WESTPHAL, B. (2011). *Geocriticism: real and fictional spaces*; translated by Robert T. Tally Jr., New York: Palgrave Macmillan.

<http://blog.tripnpeople.com>

<http://www.litteratour.org>

<http://www.cityteller.it>

<http://abracapp.com>

<https://www.visitbritain.org/literary-attractions-holiday-draw-more-half-brits>

<https://en.unesco.org/creative-cities/home>

https://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/sites/creative-europe/files/files/ecoc-2019-report-italy_en.pdf

<https://www.theguardian.com/technology/2017/nov/19/20-best-apps-upgrade-smartphone-2017-gadgets>

<http://www.parchilletterari.com/itinerario.php?ID=00055>

ПРЕДАТОРСКО ИЗДАВАШТВО

Оља Стојкова

НУБ „Св. Климент Охридски“, Скопје
olja.stojkova@gmail.com

Апстракт: Подемот и развојот на електронската издавачка продукција го следи и развојот на отворениот пристап до информации. Отворениот пристап (анг. Open access) до електронските изданија им овозможува на корисниците слободно да пристапат и да ги користат на овој начин објавените научни трудови. Овој тип на издаваштво нуди низа предности, меѓутоа отвора и можности за злоупотреба. Појавата на предаторски (лажни) изданија и издавачи е една од нив. Овој тип на изданија датира од пред околу десетина години и тие претставуваат сериозен проблем за научноистражувачкиот кадар, со оглед на тоа што трудовите испратени на издавач-предатор се веќе изгубени научни трудови. Покрај предаторските списанија, во последно време мошне се актуелни и предаторските конференции кои, во суштина, претставуваат профитабилни, нискоквалитетни академски состаноци кои ги користат истражувачите за да ги споделат и да ги презентираат своите научни истражувања. Целта на овој труд е да се даде појасна слика за предаторските издавачи, за предаторските списанија и за предаторските конференции, со цел истражувачите полесно да ги препознаат и да ги заштитат своите научни трудови.

Клучни зборови: *електронско издаваштво, предаторски издавачи, предаторски списанија, предаторски конференции, отворен пристап, истражувачи.*

Вовед

Стандардна дефиниција за предаторското или лажното издаваштво не постои, но во суштина тоа е експлоативен модел на издаваштво кој подразбира наплата на такси на авторите за објавување на нивните трудови, без нивна проверка во поглед на квалитетот и легитимноста и без обезбедување на други уреднички и издавачки услуги како што тоа го прават легитимните академски списанија, без разлика дали имаат отворен пристап или, пак, немаат. Издавачите на предаторски изданија, исто така, можат да им понудат на авторите и членство во редакцискиот одбор на списанието или улога на рецензенти на трудовите. Тие се сметаат за предатори, бидејќи научниците се измамени да објавуваат трудови во нив, иако списанието е со лош квалитет и се служи и со измама. Предаторското издаваштво и предаторските изданија се релативно нов поим и научноистражувачкиот кадар во нашата земја не е доволно информиран за нив, а новите научници од земјите во развој се особено изложени на ризик да бидат заведени од страна на овој тип на издавачи.

Отсуството на договорена дефиниција и јасно разграничување на карактеристиките на овој тип списанија е еден од факторите за нивниот подем. Во недостаток на јасна дефиниција, многу е тешко засегнатите субјекти, како што се финансиерите и истражувачките институции, да заземат експлицитен став за заштита на нивниот труд од поднесување и објавување во овој тип на списанија, а исто така, доколку карактеристиките на предаторските списанија не се разграничени, тешко е да се преземе нешто околу едукацијата на истражувачите, со цел да ги избегнат нив. Освен терминот „предаторски“, во литературата може да се сретнат и други термини како измамнички, сомнителни или „темни“ списанија (dark journals).

Термините „предаторско издаваштво“ (predatory publishing) и „предаторски изданија“ за прв пат се воведени од Џефри Бил (Jeffrey Beall), американски универзитетски библиотекар, кој го проучувал и го анализираше овој тип на списанија со слободен пристап. Прв пат Џефри Бил се соочил со оваа проблематика во 2008 година, кога добил повеќе барања од сомнителни списанија за членство во нивните редакциски одбори, а електронските пораки кои ги добивал содржеле бројни граматички грешки. Врз основа на своите истражувања, Бил објавил листа со предаторски издавачи на својот блог <http://scholarlyoa.com>, која во 2011 година броела 18 сомнителни издавачи, а во декември 2016 година овој број пораснал на 923. Покрај тоа, Бил пресметал дека предаторските списанија со отворен пристап објавуваат 5-10 % од сите слободно достапни научни трудови, а најмалку 25 % од списанијата со слободен пристап се предаторски.

Предаторски издавачи и предаторски списанија

Обидите да се даде конкретен опис на предаторските издавачи честопати се критикувани како нецелосни, односно имаат карактеристики кои може да бидат својствени и за легитимните издавачи на научни публикации. Некои од дефинициите за предаторското издаваштво велат дека тоа е издаваштво каде што на авторите им се наплаќа одреден износ за прифаќање и објавување на научните трудови, без да им бидат понудени услуги како рецензирање и уредување на научните трудови. Вообичаени карактеристики кои во доволна мера може да укажат дека станува збор за предаторско издание се:

- скриени или недоволно јасни износи кои авторот треба да ги уплати за публикување на својот труд;
- недостаток на квалитетна рецензија на трудовите од страна на експерти од конкретната научна област;
- гаранција за прифаќање или давање на ветување дека за многу краток период ќе се објави трудот – на пример, за една седмица или за 48 часа. (*COPE Discussion Document: Predatory Publishing*, 2019, p. 4).

Со оглед на претходното, како главен показател за овој тип на изданија може да се смета тоа што нема никаква контрола или, пак, таа е минимална во однос на квалитетот на научниот материјал во публикацијата (слично на практиката во „жолтиот печат“). Покрај ова, карактеристично за овие издавачи е што се мошне агресивни при испраќањето на барања по електронска пошта

до потенцијалните автори за подготовка на материјали, за теми кои не се предмет на истражување на засегнатите автори. Неретко издавачите на предаторски изданија објавуваат и плагијати во делот на архивата или им прифаќаат на авторите веќе објавени научни трудови или трудови со сомнителна содржина, со цел да прикажат богата содржина на своите публикации. Ова е сериозен проблем и претставува кршење на авторските права. Посебен проблем се јавува доколку авторите се обидат да ги повлечат своите доставени трудови до овие издавачи. Во овие случаи, нивните барања се игнорираат, а многу често на авторите им се бараат многу високи суми за повлекување на трудовите, ако воопшто одговорат на барањето.

Објавувањето на „црни листи“ со предаторски списанија некои го сметаат за корисен потег, но одредени организации, како на пример Directory of Open Access Journals (DOAJ) кои, патем, претпочитаат да го користат терминот „сомнителен“ наместо „предаторски“, на својата веб-страница потенцираат дека не веруваат во црни списоци и не разговараат со јавноста околу деталите во врска со одредени издавачи или списанија, без разлика дали тие се дел од DOAJ или не се. Во секој случај, доколку од нив се побара, нудат совети како одредено списание да го подобри квалитетот за да ги исполни нивните високи критериуми. При поднесена апликација од одредено списание за негово вклучување во оваа база на податоци, се трудат што е можно пообјективно да го разгледаат, со тоа што вклучуваат 4 индивидуи, а за потешките случаи се дискутира на состаноците на тимот. (*What is DOAJ's policy on "predatory" publishers and journals?*).

Некои истражувачки организации и научни работници имаат објавено листа на знаци кои може да укажат дали одредено списание е предаторско или легитимно. Многу од овие знаци се спротивни на Принципите на транспарентност и најдобрите практики во научното издаваштво (Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing), дадени од Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) и World Association of Medical Editors (WAME), така што следејќи ги овие принципи, можеби најблиску би се одредиле и најважните карактеристики на предаторските списанија:

- *веб-страницата* на предаторските списанија, наместо да даде информации со кои се докажува дека се преземени сите мерки во врска со обезбедувањето на високи етички и професионални стандарди, содржи неточни податоци во врска со: ISSN ознаката, која може да недостасува или да се користи некоја која е веќе доделена на друга сериска публикација; бројот на наводно одбиени трудови; факторот на влијание на списанието (Impact Factor), кој е директно поврзан со цитираноста на трудовите на конкретното списание во други релевантни списанија; индексираноста на списанието во афирмирани бази на податоци или членство во научноистражувачки организации;
- *називот на списанието*, кој во принцип треба да е оригинален, кај предаторските списанија може да биде ист или многу сличен со називот на веќе постоечко реномирано списание. На овој начин предаторските издавачи се обидуваат да ги збунат и да ги измамаат

потенцијалните автори да аплицираат со нивните трудови во лажното списание. На пример, хипотетички, доколку називот на одредено реномирано списание е “Journal of Epistemiological Existentialism”, називот на предаторското списание би бил “International Journal of Epistemiological Existentialism” или “Journal of Epistemiological Existentialism A”;

- во поглед на *процесот на рецензирање* на содржините на списанието, на веб-страницата треба да се дадени прецизни информации за тоа дали самото списание е рецензирано или не е и како тече постапката на рецензија, која во суштина значи добивање на совети за одредени трудови од страна на рецензенти кои не се дел од уредувачкиот одбор. Притоа, кај легитимните списанија не би требало да има гаранција дека сите трудови ќе бидат прифатени или дека периодот на рецензирање ќе биде многу краток. Кај предаторските списанија овие информации или недостасуваат или се лажни и погрешни, а времето за рецензија е многу кратко;
- информациите во врска со *сопственоста и управувањето* со списанието треба да се јасни и недвосмислени, а не лажни и погрешни, што е случај кај предаторските списанија;
- научните и стручните списанија треба да имаат *редакција или управувачко тело* во чиј состав влегуваат признати експерти од областа која ја обработува списанието. Комплетните имиња на овие членови, како и други податоци поврзани со нивната стручност, треба да бидат достапни на веб-страницата на списанието. Кај предаторските списанија овие податоци или недостасуваат или се лажни и несоодветни за едно научно списание;
- информациите на веб-страницата во врска со *редакцискиот тим и контактот на редакцијата* кај легитимните списанија се комплетни, односно ги содржат целосните имиња и податоци за уредниците на списанието, како и контактот на редакцијата, вклучувајќи и целосна адреса. Можеби првата проверка која треба да се направи кај публикацииите за кои постои сомнеж дека се предаторски/лажни е научниот статус на главниот и одговорен уредник. Честопати таков податок не постои, не може точно да се идентификува или нема соодветни академски квалификации за уредникот како информација за вработувањето или релевантно искуство во конкретната област. Издавачот, кај овие изданија, во исто време може да е и сопственик или, пак, главен и одговорен уредник. Неретко редакцијата има непрофесионална адреса на електронска пошта, како што е gmail.com или yahoo.com и необична поштенска адреса на организацијата/редакцијата, како што е PO Boxes. Во редакцијата на предаторските списанија може да се најдат имиња на еминентни научни работници од конкретната научна област, иако тие не дале дозвола за тоа или воопшто претходно не биле консултирани. Барањата на научните работници да бидат повлечени нивните имиња од листата на редакцијата се игнорираат;

- информациите во врска со *авторските права* и нивната заштита треба да бидат дадени во упатствата доставени до авторите, а сопственикот на авторското право треба да биде наведен во сите објавени статии и во html и во pdf-верзиите. Доколку на авторите им е дозволено да објавуваат трудови под лиценца на Creative Commons, тогаш треба да се истакнат и сите други специфични барања. Ваквите информации кај предаторските списанија недостасуваат или се комплетно нејасни;
- *авторските такси* и воопшто сите надоместоци што се потребни за обработка или објавување на трудовите треба да се јасно воочливи на веб-страницата на списанието или да им се дадат тие информации на потенцијалните автори пред да почнат со подготовка на својот труд. Доколку не постојат такви надоместоци, тоа треба да биде нагласено. Кај предаторските списанија оваа информација или е нејасна или воопшто не е дадена, а честопати е составен дел на известувањето до авторот за прифаќање на неговиот труд, како услов за неговото прифаќање;
- издавачите и уредниците на легитимните списанија преземаат разумни постапки во врска со *идентификација и справување со недолично однесување во истражувањето*, како на пример, објавување на плагијати, манипулации при цитирање или фалсификување/измислување на податоци. Ваквите постапки во никој случај не треба да бидат дозволени од страна на издавачот и уредниците, а начинот на справување со нив треба да биде точно дефиниран. Кај предаторските списанија не се опишува начинот на справувањето со случаите каде што дошло до кршење на законот;
- списанието, покрај преостанатите елементи, би требало да има определени *правила на етика на објавување* кои ги опфаќаат прашањата во врска со: авторството, начинот на постапување со доставените жалби, судирот на интереси, споделувањето и обновувањето на податоци, етичкиот надзор, интелектуалната сопственост и можностите за дискусии и корекции по објавувањето на списанието, кои кај предаторските списанија воопшто не се спомнуваат;
- *периодичноста* на списанието треба да биде јасно дефинирана и објавена, но кај предаторските списанија таа или не е дефинирана или не се совпаѓа со наведениот распоред на објавување на веб-страницата;
- информациите во врска со начинот на *пристап* до списанието и поединечните трудови, како и евентуалната претплата, треба да се точно наведени на веб-страницата, но кај предаторските списанија недостасуваат овие информации или, пак, содржините на одредени трудови воопшто не се достапни;
- *архивирањето*, односно обезбедувањето копија и пристап до содржините на списанието преку одредени сервиси, како на пример CLOCKSS или PubMedCentral, во случај списанието да престане да се објавува, е исто така карактеристика која недостасува кај предаторските списанија, иако постои информација на веб-страницата

- која го тврди спротивното;
- информациите во врска со *изворите на приход* како авторски такси, претплати, рекламирање, институционална и организациска поддршка, би требало да бидат објавени на веб-страницата на списанието или соопштени на некој друг начин, а таксите за објавување или откажување не би требало да влијаат врз одлуката на уредникот, што не е случај кај предаторските списанија;
 - кај предаторските списанија политиката на *рекламирање* не е дадена, односно не е дефинирано кои видови на реклами би се објавувале и кој би одлучувал во врска со тоа или рекламите се поврзани со одлуките на уредувачкиот одбор и се интегрирани во објавените содржини, што е спротивно на принципите на легитимните списанија;
 - сите активности на *директен маркетинг*, вклучувајќи го и прибирањето на трудови, треба да бидат соодветни, добро насочени и ненаметливи, но кај предаторските списанија овие активности се мошне агресивни, а информациите во врска со издавачот и списанието се лажни и збунувачки за читателите и авторите. (*COPE Discussion Document: Predatory Publishing*, 2019; *Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing*, Version 3, 2018).

Проблематиката со предаторските издавачи многупати е анализирана и истражувана, а резултат од тоа се бројни научни и истражувачки трудови, со цел да се најде начин на кој ќе се предупредат и заштитат научните работници. Во светот постојат преку 90 листи со наслови за кои постои сомнеж дека се предаторски списанија, меѓутоа тоа е преголема бројка за авторите. Членството на списанието во агенции како COPE (Committee on Publication Ethics), Web of Science или, доколку тоа е наведено во листата на DOAJ (Directory of open Access Journal), не е гаранција дека станува збор за легитимно списание. Предаторските списанија изнаоѓаат разни начини да навлезат во овие списоци, а новите списанија се обврзани да објавуваат најмалку една година пред да можат да аплицираат за индексирање во овие бази на податоци. (Grudnewicz et al., 2019).

Интересен е фактот што некои автори, и покрај тоа што имаат сознанија дека некое списание е предаторско, аплицираат со своите трудови. Според некои истражувања во областа на медицината, 75 % од авторите во предаторските списанија се од Азија и од Африка. (Crotty, 2017). Се претпоставува дека причината за ова се критериумите при одлучување за назначување и унапредување на научните работници во академските институции на земјите од овие региони. Имено, според нивните критериуми, доволен услов за напредување во кариерата е научниот работник да има објавено труд во списание кое е меѓународно или не се издава во неговата матична земја, а не во списание со импакт фактор, списание индексирано во Medline или Web of Science или списание коешто е на листата на DOAJ. Исполнувањето на овие услови најлесно и најбрзо го овозможуваат предаторските списанија, па со оглед на тоа и однесувањето на авторите се чини рационално. Земајќи го предвид претходново, изгледа дека сепак главна причина за појавата на овој тип издаваштво не е отворениот пристап (Open

Access) до документи, туку академскиот систем кој ги одредува правилата за напредување и финансирање. Значи, кога размислуваме за предаторските изданија, не може да се смета дека само чесните автори се „жртви“ на оваа појава, туку и отворениот пристап (Open Access) до документи кој е неоправдано оцрнет, а од друга страна нуди многу поволности и, секако, општата јавност, чија доверба во науката е поткопана.

Со оглед на претходното, произлегува дека решението на овој проблем би требало да се очекува од академските институции преку вложување на сериозни напори за академски надзор и вистинска процена на квалитетот и на резултатите од истражувањата. Како земја која забележала најголем напредок во справувањето со предаторските изданија, а притоа земајќи предвид дека најзасегнати од овој проблем се земјите во развој, се истакнува Индија. Во неодамна објавеното интервју во *India's Fight Against Predatory Journals* на новинарката *Tao Tao* со *Bhushan Patwardhan*, биомедицински истражувач, професор по здравствени науки на индискиот универзитет *Savitribai Phule Pune University (SPPU)* и воедно основач и главен уредник на списанието *Journal of Ayurveda and Integrative Medicine* во издание на Elsevier, се презентирани мерките кои се преземени на овој Универзитет за решавање на проблемот со предаторските списанија. (Tao, 2020). На Универзитетот бил формиран Конзорциум за академско истражување и етика, составен од неколку тела кои за постигнување на целта дејствувале од различни аспекти. Првична задача на Конзорциумот била да направи листа на легитимни списанија во кои на наставниот кадар, научниците и истражувачите им се препорачува да ги објавуваат своите трудови. Условите за застапеност на одредено списание на оваа листа биле точно одредени, односно бил утврден протокол за анализа низ кој треба да помине секој наслов. Ажурирањето на оваа листа се прави четири пати годишно, а доколку се забележи дека некое списание добива карактеристики на предаторско, веднаш се отстранува од листата. Покрај тоа, одлуките во врска со академското вреднување и оценување на наставниот и научноистражувачкиот кадар се базирале исклучиво на квалитетот на истражувачката работа, а не само на бројот на објавени трудови. Од тој аспект, објавените трудови во предаторски списанија не се земале предвид при изборот, напредувањето, доделувањето на стипендии или кредити во кој било облик. На овој начин би требало да се обесхрабрат авторите да ги објавуваат своите трудови во предаторски списанија за да го постигнат напредувањето во кариерата на брз и лесен начин. Интересен е фактот што во рамките на активностите на овој Конзорциум, како превентивна мерка, посебно внимание се посветува на зголемувањето на свеста кај истражувачите, особено кај помладите, да стојат подалеку од предаторските списанија при нивната научноистражувачка работа. За таа цел Конзорциумот организира семинари и конференции на кои се разговара за важноста на академскиот интегритет, па дури и воведува курс на истата тема, кој е задолжителен услов за одбрана на докторскиот труд.

Како најпрепорачан метод при оценката на списанијата, а притоа поддржан од BioMed Central, COPE, DOAJ, ISSN International Centre, LIBER и други реномирани организации, е кампањата „Think. Check. Submit“ –

Размисли. Провери. Прифати. (Види извор: *Think. Check. Submit*). Главната цел на оваа кампања е секој истражувач да одговори на одреден број прашања, пред да донесе заклучок дали одреден издавач е предаторски, односно дали да аплицира со својот труд во одредено списание. Имено, се бараат одговори на прашањата: „Дали вие или вашите колеги го познавате списанието?; Дали може лесно да го идентификувате и да го контактирате издавачот?; Дали е објаснет процесот на рецензирање на трудовите?; Дали статиите се индексирани во сервисите кои ги користите?; Дали се експлицитно дадени авторските такси?; Дали познавате некого од членовите на редакцијата?“. Доколку овие одговори се позитивни, во тој случај може да се смета дека списанието е легитимно и авторот може слободно да го објави својот труд.

Предаторски конференции

Аналогно на предаторските списанија, во последниот период е забележана и појавата на предаторските конференции. Предаторските конференции се профитабилни, нискоквалитетни академски состаноци кои ги искористуваат истражувачите за да ги споделат и да ги презентираат своите истражувања. Организаторите на вакви конференции обично не се секогаш мали организации, бидејќи за остварување на својата цел, односно заработка на што е можно повеќе пари, потребна е добра понуда и организацијата на конференцијата. Со оглед на порастот на бројот на предаторски конференции и сè посоефицицираните организации кои ги нудат, се наложува потребата и од дефинирање на критериуми за идентификување на вакви настани. Генерално, класифицирањето на одредена конференција како предаторска може да се направи врз основа на следниве критериуми:

- лажни информации: на веб-страницата или во пораката добиена по електронска пошта е нагласено дека станува збор за непрофитабилна конференција, меѓутоа самиот организатор е профитабилна компанија; имињата на членовите на организациските одбори и другите тела се наведени без нивно знаење; лажно тврдење дека одредени универзитети или други организации се партнери или спонзори на конференцијата; листа на адреси или телефонски броеви кои се лажни или непостоечки;
- непостоечка или неадекватна рецензија на трудовите: на овие конференции вообичаено не постои рецензија на трудовите или често е задолжено едно лице за сите пристигнати трудови од различни области, иако не е стручно или специјализирано; рецензирањето на трудовите не е независно, односно се врши од страна на организаторот или сопственикот на конференцијата; рецензентите чии имиња се дадени на веб-страницата на конференцијата прегледуваат трудови кои се надвор од нивното поле на истражување;
- висока котизација за присуство на конференцијата (во споредба со котизациите на други конференции, учесниците, а особено излагачите, треба да уплатат еноормно високи надоместоци);
- конференцијата е претерано обемна: организаторот одржува повеќе конференции во исто време; истата конференција се одржува

- повеќепати годишно во различни градови; една организација организира конференции за различни области на истражување;
- испратените трудови до конференцијата се прифаќаат многу брзо (рокот за разгледување и прифаќање/одбивање на трудовите е многу краток, обично една седмица, а понекогаш трудовите се прифаќаат и пред завршување на дадениот рок);
 - редовно продолжување на рокот за испраќање на трудови до конференцијата;
 - поврзување со други предаторски конференции или списанија (трудовите од конференцијата се објавуваат во предаторски или сомнителни списанија; презентерите, модераторите или уредниците на конференцијата се поврзани и со други предаторски списанија и конференции);
 - на излагачите им е дозволено да држат повеќе различни презентации на конференцијата;
 - поканите за вакви конференции наликуваат на брошури за патување;
 - конференцијата го добива префиксот „меѓународна“, иако организаторот и најголем број од учесниците се од една земја;
 - организаторите на конференцијата ветуваат дека трудовите ќе бидат објавени во списанија индексирани во ISI (International Scientific Indexing) или SCOPUS, но не го наведуваат називот на списанијата;
 - називот на конференцијата е ист или многу потсетува на некоја легитимна, реномирана конференција. (Beal, 2016).

Горенаведените критериуми, но и постојаните консултации и разменување искуства на научноистражувачкиот кадар со колеги од истата област на национално и на меѓународно ниво, би требало да помогнат при оценувањето дали одредена конференција е предаторска. (Перић и др., 2016, стр. 47-48).

Заклучок

Зголемениот број на електронски публикации во последно време овозможува побрз и поедноставен начин на пребарување и наоѓање на потребните информации. Отворениот пристап (Open Access) до електронските публикации, со основното сфаќање на знаењето како универзално добро, нуди одлична можност за ширење на знаењето, лесна достапност до литературата, потенцијални можности за цитирање и бесплатен достап до информации (особено значајно за истражувачите од неразвиените земји). Ваквиот начин на функционирање на отворениот пристап е злоупотребен од одредени издавачи преку нивното неетичко однесување при издавање на научни публикации, а чија единствена цел е финансискиот профит. Резултат на ваквото однесување е појавата на предаторски издавачи, предаторски списанија и предаторски конференции, која не само што е неизбежна туку е и во постојан пораст. Тоа е сериозен проблем за научните работници. Бидејќи кога аплицираат со своите трудови во вакви изданија, во најголем број случаи, би можеле нив да ги изгубат. Оттаму, всушност, произлегува и потребата за зголемена едукација на авторите во врска со мерките на претпазливост и проверката што треба да ја

направат при одлучувањето во кое списание или на која научна конференција ќе ги понудат своите трудови. Покрај тоа, авторите би требало да се охрабрат и да ги споделуваат своите негативни искуства преку своите веб-страници, социјални мрежи или контакти со колеги од нивната област на истражување. Во секој случај, за решавање на овој проблем, не треба да се занемари и улогата на академските институции кои треба да вложат сериозни напори за академски надзор и вистинска процена на квалитетот и на резултатите од истражувањата. Денешната технологија, преку глобалната мрежа, овозможува добивање информации од секаков вид, па доколку некој издавач на каков било начин го прекршил етичкиот кодекс, авторот има можност да ја добие информацијата, да ја провери и да се заштити. Во секој случај, сокривањето или недостатокот на информации на веб-страницата на некое списание или конференција би требало да е доволна индикација за сомнеж.

Библиографија

- [1] Перић К. П., Тимотијевић Т. С., Димитријевић Ж. Н. (2016). Публиковање у отвореном приступу и појава предаторских часописа и издавача. *Библиотекар*, 1-2, 39-59; ISSN 0006-1816.

- [1] Beal J. (2016). Proposed Criteria for Identifying Predatory Conferences. *Scholarly Open Access*. <https://scholarlyoa.files.wordpress.com/2016/06/proposed-criteria-for-identifying-predatory-conferences.pdf> (Accessed 12.03.2020).
- [2] COPE Discussion Document: Predatory Publishing. (2019). Committee on Publication Ethics Council. DOI: <https://doi.org/10.24318/cope.2019.3.6>
- [3] Crotty D. (2017). Predatory publishing as a rational response to poorly governed academic incentives. *The Scholarly Kitchen* 28/02/2017. <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2017/02/28/>
- [4] Grudnewicz A., Moher D., Cobey D. C. (2019). Predatory Journals: No Definition, No Defence. *Nature* **576**, 210-212. DOI: 10.1038/d41586-019-03759-y
- [5] *Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing, Version 3* (2018). Committee on Publication Ethics, Directory of Open Access Journals, Open Access Scholarly Publishers Association, World Association of Medical Editors. DOI: <https://doi.org/10.24318/cope.2019.1.12>
- [6] Tao T. (2020). India's Fight Against Predatory Journals: An Interview with Professor Bhushan Patwardhan. *The Scholarly Kitchen* 05/02/2020. <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2020/02/05/>
- [7] *Think. Check. Submit.* (n.d.) <http://thinkchecksubmit.org/check> (Accessed 11.03.2020).
- [8] *What is DOAJ's policy on "predatory" publishers and journals?* Directory of Open Access Journals. (n.d.). <https://doaj.org/faq>. (Accessed 10.03. 2020).

Olja Stojkova

National and University Library “St. Kliment Ohridski”, Skopje

Predatory Publishing

Abstract: The rise and development of electronic publishing has followed the development of open access to information. Open access to electronic publications allows users to freely access and use published scientific papers. This type of publishing offers a number of advantages, but it also opens up opportunities for abuse. The emergence of predatory(fake) publications and publishers is one of them. This type of publications dates back about ten years and they are serious problem for the research staff, since the papers sent to the publisher are already lost scientific papers. In addition to predatory journals, predatory conferences have become quite popular lately, which are essentially for-profit, low-quality academic meetings that researchers use to share and present their scientific research. The purpose of this paper is to give a clearer picture of predatory publishers, predatory journals and predatory conferences, so that researchers can more easily identify and protect their scientific papers.

Keywords: *electronic publishing, predatory publishers, predatory journals, predatory conferences, Open Access, researchers.*

ТРАДИЦИОНАЛНАТА АРХИТЕКТУРА – МОДЕЛИ НА ЗАШТИТА И ЗАЧУВУВАЊЕ НА ФУНКЦИЈАТА

Екатерина Намичева
ФОН Универзитет, Скопје
ekaterina.namiceva@gmail.com

Петар Намичев
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
petar.namicev@ugd.edu.mk

Апстракт: Развојот на традиционалната архитектура од 18, 19 и почетокот на 20 век претставува основа за анализа на можностите, нивно вклопување во современа функција и потреба. Преку анализа на постоечките капацитети во руралниот туризам се создава насока на одредено развојно движење на капацитетите на територијата на државата. Преку презентација на конзерваторските интервенции се прави реална слика за можностите на адаптација на станбените објекти, за да се вклопат во современите потреби на руралниот туризам. Притоа, преку презентираниите методи, анализи и насоки за конзервација, се поставува одредена валоризација на вредностите на објектите со историски традиционални карактеристики, како дел од градителското наследство на Балканот.

Клучни зборови: *конзервација, културно наследство, рурална, амбиент.*

Вовед

Традиционалната архитектура претставува широка рамка на комплекс од објекти во руралната и урбаната средина, во најголема бројност од 18, 19 и почетокот на 20 век. Притоа најчесто овие објекти се поврзуваат со нивната намена како станбени објекти, со одредени услови кои не може да се вклопат во современото живеење. Во типолошката анализа на традиционалната архитектура, покрај живеалиштата, особено во руралните средини, постојат стопански објекти, во добро сочувана форма што може да се адаптира во современа намена. Тоа се однесува, пред сè, на шталите, амбарите, тремовите, чардаците и сл.

Потребно е зачувување на историските амбиенти, каде покрај сакралните и јавни објекти, станбената национална архитектура има најголема улога во формирањето на простор на меморијата на местото. (Barton, 2001). Трансформацијата на намената на основната градба не влијае при зачувување на логиката и автентичноста на социјалниот простор. (Hillier, 1984). При сите интервенции на јадрата во градовите и руралните средини не треба да се деградира просторот кој отсликува одредена хумана димензија (Barton, 2001).

Преку реализацијата на одредена форма на руралниот туризам се синтетизираат културолошките, природните и општествените ресурси како одреден интегрален модел. Во глобални рамки развојот на руралниот туризам преку одредени форми се појавува уште од почетокот на 20 век, а особено се развива во втората половина на 20 век, поточно при крајот на 20 век се создаваат услови за афирмација на руралните комплекси и простори. Притоа се афирмира значењето на руралното градителско наследство, преку пласирање на автентични форми на традиционалниот живот и обичаи, презентирани како промоции на туристички концепти.

Методи за заштита/ревитализација на традиционалната архитектура

Поради природата на материјалите и техничкиот карактер на конструктивниот систем, трајноста била доста ограничена, поради што денес се сочувани објекти со најстаро датирање до средината на 19 век. Објектите кои се градени солидно со бондручен конструктивен систем сè уште може да се консолидираат со одредени интервентни системи на конзервација. Иако времетраењето на објектите е во рамките на период од 70 до 100 години, што произлегува како искуство од досегашниот активен период на користење, под услов објектите да се одржуваат со одредени солидни методи за санација, тие може да се користат и над 100 години од нивното градење. Во рамките на овој активен корисен период на станбените објекти, потребна е повремена нивна санација, особено при прилагодување кон актуелните современи потреби. Според применетите материјали – каменот, дрвото и земјата во обработена форма – и покрај нивната ограничена примена во однос на трајноста, можеме да констатираме примена на солидна градителска постапка. Тоа се однесува на правилната подготовка на материјалите (сушење на дрвото, обработка на каменот, подготовка на земјата во обработена форма за вградување и сл.), со што е продолжена нивната трајност. Примената на традиционалниот конструктивен систем, камен сид во приземјето и бондручен систем на катот, се покажала како доста успешно решение за што говорат и сочуваните објекти во период и до 200 години на користење.

Притоа видливи се одредени карактеристики на локалното опкружување, климатските влијанија, културните и етнолошките влијанија, преку начинот на градење и економската состојба на одреден регион. Според статистичките податоци од 1013 споменици на културата, 425 се од традиционалната архитектура (310 во градовите и 115 станбени објекти во руралните населби) во Гостиварско, Штипско, Демир Хисар, Велешко, Битолско, Скопско, Струмичко, Ресенско и др. Најголемиот дел од нив се третирали во рамките на конзерваторските интервенции од различен вид и обем, додека минимален дел се адаптирани во музејски простори или за туристичка намена.

Во насока на заштитата, преку примена на различни дисциплини на методи за заштита, треба да се потенцира значењето на културното наследство, како еден од аспектите на хуманиот живот, како и неопходноста од конституирањето на зачувување на идентитетот и духот на местото.

Досегашните конзерваторски методи за заштита на објектите од традиционалната архитектура се движат во рамките на принципот на зачувување на автентичната надворешна и внатрешна форма. Притоа кај сочуваниите објекти, во зависност од состојбата на секој поединечен објект, се применуваат соодветни методи на санација, адаптација, ревитализација или реконструкција на одредени делови или на објектите како целини.

Притоа при заштитата на традиционалната архитектура треба да се подразбира нејзина заштита, целна хуманизација на просторот, односно подобрување на човековиот живот (Lawson, 2001). Главната цел на моделот на архитектонски градби кои се наменети за сместување на посетители е да се зачува максимално автентичноста на надворешниот изглед, и тоа со тенденција за зачувување на слична форма на деталите кои се вградени. Покрај надворешниот изглед, автентичноста се зачувува и со ентериерот, сидните детали, огништа, тавани, долапи, врати, а особено е лимитирана употребата и зачуваноста на ентериерот во просторот на бањата.

Преку адаптацијата или ревитализацијата на објектите од традиционалната архитектура се создава можност за повторно вклучување на објектите, на одреден начин, како втор период на функционирање, преку презентација на нивните градителски и архитектонски вредности. Потребно е негување на материјалната и нематеријалната култура, да не се создава одредена поделба помеѓу нив, за постигнување на складна слика за автентичните историски и национални вредности (Leach, 1997). Интересот за заштита на руралното наследство се зголемува кога индустријализацијата и урбанизмот стануваат опасност за зачувување на традиционалните вредности и начинот на живеење. Најчесто се зголемува односот и заштитата на руралното наследство, како резултат на опасноста од исчезнување на традиционалниот начин на живеење и за состојбата на традиционалните историски објекти.

Современата заштита на градителското наследство е директно зависна од развојот и насоките на туризмот, од економски аспект. Притоа туристичките консументи кои се ориентирани кон примање и размена на информации, преку јазична, комуникациска и визуелна насока, ја доживуваат како автентично искуство. Преку јазикот на туризмот, покрај економскиот бенефит, се постигнува и задоволување на сопствените индивидуални потреби.

Во глобални рамки на поврзување се зголемува комплексноста на размената на туристичката репрезентативност. Притоа се потенцира значењето на локалните различности, со етнички традиционален автентичен предзнак, што во одреден глобален аспект се потенцира со дефинирана листа на светско наследство на УНЕСКО.

Во периодот од 2010 до 2017 година се обновени и ревитализирани околу 250 фасади на објекти со национални вредности од станбеното градителско наследство (Скопје, Кичево Битола, Вевчани, Струга, Охрид, Прилеп, Штип, Свети Николе, Струмица, Дојран, Гевгелија, Гостивар, Куманово, Кратово и во Крушево). Притоа интервенирано е на исклучително значајни објекти: кука на семејството Бектешовци (Прилеп), поранешен

англиски конзулат во Битола, споменичката целина „Ајдучка чаршија“ во Кратово, една фасада во Старата скопска чаршија и сл. Одредени активности преку директно изведени објекти забележани се во Крушево, Крива Паланка, Битола, Кратово и Бегова кука во Гостивар. За селото Гари (Гостиварско) изработена е студија за економската оправданост на ревитализацијата, каде што се предвидува реставрација на постоечките куќи со традиционални материјали и преку техниките на старите локални градители да се сочува автентичноста на традиционалната архитектура.

Место	Вид на сместување	Тип на интервенција	Туризам
Дихово, Битолско	пансион	адаптација на стар објект	алтернативен селски туризам
Трново, Крива Паланка	одморалиште за воени инвалиди	адаптација, реновирање и преадаптација	локално одморалиште
Кука на Шанчеви, Кратово	пансион	адаптација, реновирање	алтернативен туризам
Брајчино, Љубојно, Ресен	пансион	ентериерна адаптација	рурален туризам
Елшани, Јаболце	пансион	ентериерна адаптација	рурален туризам
Јанче, Река	пансион	адаптација на стар објект	рурален туризам со разновидна понуда
Вевчани, Струга	пансион	адаптација на стар објект	рурален туризам

Табела 1

Афирмирани објекти со традиционални вредности каде е применета интервенција на ентериерот и на екстериерот

Значаен метод на зачувување на објектите со традиционални градителски и архитектонски вредности претставува организирањето на етнопарковите (Тодоровиќ, 2010) каде објектите се автентично пренесени (Финдрих 2003) или се користат на локацијата на која се изворно изградени (Ивковиќ, 2005), а во помал обем се градат нови објекти со одредени автентични вредности на изгледот на комплексите (Македонско село, Нерези, Скопје, 2016). Притоа комплексите на група на традиционални објекти стануваат простор за консумирање на пошироко генерално културно опкружување. Активностите се прошируваат во насока на консумирање на традиционална храна, уметнички предмети или локално нематеријално наследство.

Традицијата на градење и станбениот фонд треба да претставува инспирација за создавање на законска регулатива за заштита и принципи на градење на современото архитектонско творештво.

Примери на модели со елементи на ревитализација

Во периодот на развојот на адаптацијата на станбената архитектура од 19 и почетокот на 20 век, досега се развиени одредени индивидуални примери на објекти или дел од населби кои егзистираат и се одржуваат врз основа на сопствени развојни угостителски концепти, кои се поврзани со основните побарувања на корисниците. Врз основа на состојбата на станбените објекти, кај нив се презема одредена конзерваторска интервенција, најчесто со минимална интервенција на ентериерот и минимални корекции на одредени конструктивни елементи, што не влијае во голема мера врз автентичноста на примарната форма со елементи кои имаат локални традиционални градителски вредности. Тоа се однесува на примената на автентичен локален материјал и локален пристап во искористеност на просторот, прилагоден на одредени основни туристички потреби.

Индивидуалниот пристап на сопствениците е секогаш различен и се формира врз основа на сопствените согледувања и можности за инвестирање, во рамките на побарувањата на туризмот, односно на руралниот туризам.

	Модел на интервенција	Намена	Место
1.	делумна реставрација на дел од објект	зачувување на намена	Кратово, Велес
2.	санирање на просторните површини	зачувување или пренамена	Кратово, Велес, Охрид, Струга
3.	преадаптација на просторот со зачувување на конструкцискиот систем	зачувување на функција или пренамена	Битола
4.	интервенција во конструкцискиот систем	зачувување на функција или пренамена	Штип, Охрид
5.	комплетна реконструкција со нова намена	автентична намена	Велес, Охрид, Кратово, Штип

Табела 2

Класификација на модел и намена при конзерваторска интервенција

Одредени сместувачки капацитети на објектите од категоријата на зачувани традиционални градителски и естетски вредности се изразени во ентериерното уредување. Притоа зачувани се примената на традиционалните материјали (каменот, дрвото, тулата) во одредени минимални интервенции со современи материјали. Адаптацијата на ентериерното уредување, покрај лимитираните просторни вредности на историските објекти, се прилагодува на одредени современи потреби. Прилагодувањето се однесува на дел од

потребните инсталации (вода, струја), односно обезбедување на современи услови за престој на корисниците. Нивото на минимални интервенции при процесот на адаптација овозможува, покрај зачувување на автентичноста на просторното решение, и користење на традиционален начин на одржување на температурата со загревање преку огниште.

Можности за современ туризам

Покрај традиционалните вредности на објектите за сместување, современиот туризам содржи и проширување на активностите поврзани со околината. Основната понуда е од областа на кулинарството каде се нудат специјалитети од домашната национална и локална кујна. Во оваа група на туристичка активна понуда, покрај објектите од културното наследство, се планинарски тури со посета на националните паркови, котлини, езера, одредени спортски рекреативни тури, параглајдинг, кајакарење, офроуд возење и сл. Во опфатот на руралниот туризам се селскиот туризам, фармите, ловот, еко-туризмот, гастрономијата, традиционални занает, обичаи и сл.

Реализирани се одредени активности за субвенционирање на зафати, изградба или адаптација на постоечки селски куќи во рамките на руралниот туризам, во рамките на угостителските услуги, од страна на Министерството за економија (2017 година) според Националната стратегија за 2012-2017 година. Притоа се поддржува и самовработување на лица во руралните средини, со автентичен амбиент, приготвување на национални и локални јадења, со капацитет најмногу до 5 простории. Министерството предвидува финансиска поддршка од 60 % (или максимално 200.000 денари) за внатрешна адаптација на објектите. Во земјите на Европската унија руралниот туризам има обезбедено 900.000 работни места. Според стандардите кои се применети во европските земји, тие се однесуваат на локален стил на градба, со карактеристики на декорација, со автентична опременост, степен на зачуваност, одржување на хигиена, стандардизирање на кревети, простор на собите, други заеднички простории, осветлување во просториите, опрема со бањи, системи за снабденост со вода, греење, климатизација и сл. Притоа има и придружни содржини со природни богатства во околината, етнолошки традиции, социјални квалитети, достапност на информации, дополнителни активности и сл.

Заклучок

Покрај автентичноста, при анализата на објектите значајни се истовремено научните согледувања за едукативната функција при посета на објектите. Тоа се остварува преку музејскиот пристап на одредени објекти или простори, каде што се презентираат музејски предмети со поголема вредност, кои пренесуваат на директен начин (материјал, форма, структура, зачуваност) одредени пораки за градителското, односно материјалното културно наследство. Во процесот на транзицијата потребно е да се воспостави доверба помеѓу локалните жители кои го гледаат местото како дел од нивната култура на живеење и националните институции.

Зачуваноста на традиционалната архитектура во Македонија се темели врз веќе сочуваните постоечки објекти кои, во најголем дел, се во приватна сопственост и може да се заштитат во рамките на законската регулатива, односно преку почитување на сите елементи за зачувување на автентичноста. Притоа може да се споменат неколку зачувани градителски целини (Крушево, Кратово, Охрид и др.) за да може да се вклучат во системот на нивна адаптација и активно вклучување во туристичката понуда на регионот (Павловиќ, 1981).

Почитувањето и реализацијата на нормативите во однос на прилагодувањето на ревитализираните јадра, претставува основен елемент за активирање на одреден регион во современите туристички понуди (Ивановиќ, Баришиќ, 2010). Покрај добрата состојба на објектите, потребна е и нивна понатамошна презентација и афирмација во поширокиот контекст на националната понуда. Според европските и светските искуства (Павловиќ, 1986), потребно е да се согледаат интердисциплинарно можностите за активирање на механизмите за нивно активно вметнување во понудата (Павловиќ, 1987).

Руралниот туризам се конципира со традиционалните вредности, каде валоризацијата на руралните целини се базира врз елементите на одржливиот развој. Значајна е туристичката валоризација на културните добра и одржливиот развој на туристичките дестинации, каде најзначаен сегмент е управувањето со културните добра и атрактивноста на дестинацијата. Големо влијание има достапноста на руралните целини и традиционалната архитектура, но и близината на други содржини со атрактивни вредности во непосредната околина. Современиот концепт на заштита предвидува изградба на нови модерни капацитети, особено покрај објектите со статус на културно добро, каде особено треба да се внимава да не се наруши амбиенталната вредност на просторот.

Амбиенталната вредност на одредени објекти или целини се губи со примена на современи архитектонски методи, при што не се почитуваат методите и формите на традиционалната архитектура, со што неповратно се губат вредни примероци на градби и амбиентални градски или рурални целини. Процесот на современиот туристички развој треба да поттикнува зачувување на автентични традиционални автохтони архитектонски вредности, прилагодени на потребите на локалното население, со насока на зачувување на оригиналната форма на традиционалните градби, со можност на негување на одредени техники и елементи од традиционалниот начин на градење. Поради малиот капацитет на руралниот туризам потребен е поголем напор во процесот на примената на конзерваторските методи и период на вистинска афирмација на објектите.

Начинот на имплементирање на современите искуства во областа на заштитата на објектите од традиционалната архитектура се вклопува во актуелните програми за меѓународна (меѓугранична) соработка и во програмите за ревитализација на национално ниво. Во развојните планови на регионално ниво потребно е задолжително да бидат вклучени проекти за имплементирање на заштитата на традиционалната станбена архитектура, со

што би се создале нови просторни капацитети, а воедно да се стави во современа функција станбената архитектура преку подигање на степенот на заштита на градбите како дел од националното културно наследство на регионот.

Библиографија

- [1] Ивановиќ-Баришиќ, М. (2010). *Народна архитектура у новој туристичкој понуди*, [National architecture in the new tourist industry]. In: Стаменковић, С. [editor] Територијални аспекти развоја Србије и суседних земаља. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет, Serbia, pp. 441–446.
- [2] Ивковиќ, З. (2005-2006). *Заштита и презентација споменика народног неимарства у музеју Старо село у Сирогојну*, [Protection and presentation of folk architecture monuments in the Museum "Old Village" in Sirogojno]. In: Саопштења, vol. XXXVII–XXXVIII, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Serbia, pp. 263–266.
- [3] Павловиќ, Д. (1981). *Народна архитектура у просторном планирању и туризму* [Traditional architecture at the National Physical Planning and Tourism]. In Саопштења, vol. XIII. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Serbia, pp. 305-308.
- [4] Павловић, Д. (1986). *Стање заштите и вредновање споменика народне архитектуре у Европи*, [Condition assessment and care of monuments of folk architecture in Europe], Саопштења, vol. XVIII. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Serbia, pp. 315–320.
- [5] Тодоровиќ, М., Павловиќ, С. (2010). *Етнопаркови (музеи на отвореном) у функцији развоја туризма и локалног регионалног и националног идентитета* [Ethno parks (outdoor museum) in the development of tourism and the local, regional and national identities]. In: Стаменковић, С. [editor] Територијални аспекти развоја Србије и суседних земаља. Београд: Универзитет у Београду – Географски факултет, Serbia, pp. 409–416.
- [6] Финдрик Р. (2003-2004). *Музеји народног градитељства - једно од путева да се сачувају дела народног градитељског умећа* [Museums of folk architecture - one of the ways to preserve the architectural skills of national]. In: Саопштења, vol. XXXV-XXXVI. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, Serbia, pp. 311–321.

*

- [1] Barton, E.C. (2001). *Sites of memory*. New York: Princeton Architectural press.
- [2] Hillier B. Hanson J. (1984). *The social logic of space*. Cambridge: University press.
- [3] Lawson B. (2001). *The language of space*. Oxford: Architectural press.
- [4] Leach, N. (1997). *Rethinking architecture*, a reader in Cultural theory. London: Routledge.
- [5] Pavlović, D., et al. (1987). *Narodno graditeljstvo na Balkanu*, [Traditional architecture in the Balkans], Republički zavod za zaštitu spomenika kulture Srbije, Београд: Balkanološki institut Srpske akademije nauka i umetnosti, Društvo konzervatora Srbije, Serbia.

Ekaterina Namicheva
FON University, Skopje

Petar Namichev
Goce Delchev University, Stip

Traditional Architecture – Models of Protection and Preservation of Function

Abstract: The development of traditional architecture of the 18th, 19th and early 20th centuries forms the basis for the analysis of possibilities, their incorporation into contemporary function and need. The analysis of the existing capacities in the rural tourism creates a direction of a certain development of the capacities on the territory of the state. Presentation of conservation interventions provides a realistic picture of the possibilities of adaptation of residential buildings to fit the contemporary needs of rural tourism. At the same time, through the presented methods, analyzes and guidelines for conservation, a certain valorisation of the values of the buildings with historical traditional characteristics is set, as part of the Balkan heritage. The realization of a certain form of rural tourism synthesizes cultural, natural and social resources as a definite integral model. The process of modern tourism development should encourage the preservation of authentic traditional indigenous architectural values, adapted to the needs of the local population, with a view to preserving the original form of traditional buildings. Development plans at regional level must include projects to implement the traditional residential architecture, thus creating new spatial capacities, while at the same time putting contemporary architecture into function by raising the level of protection of buildings, as part of the region's national cultural heritage.

Keywords: *conservation, cultural heritage, rural, ambient.*

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА

TEACHING METHODOLOGY

ПРИОДИ И АКТИВНОСТИ ЗА ИНТЕГРИРАЊЕ НА ВОКАБУЛАРОТ ВО НАСТАВАТА

Нина Даскаловска
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
nina.daskalovska@ugd.edu.mk

Апстракт: Усвојувањето на голем број зборови кои се неопходни за користење на јазикот во разновидни ситуации е една од најголемите пречки со која се соочуваат учениците при учењето на странски јазик. Од друга страна, вокабуларот е клучната компонента на севкупната комуникативна компетенција. Истражувањата покажуваат дека учениците треба да знаат најмалку 3.000 зборовни семејства за да можат успешно да го користат јазикот и да читаат автентични текстови со разбирање. Ова води до заклучокот дека на учењето на вокабуларот треба да му се пристапи на организиран и принципиелен начин, земајќи ги предвид сознанијата и резултатите од истражувањата на полето на усвојувањето на вокабуларот. Предмет на овој труд се приодите и активностите кои може да се користат во наставата за да се овозможи успешно усвојување на вокабуларот на странскиот јазик.

Клучни зборови: *вокабулар, усвојување, приоди, активности.*

Приоди кон интегрирање на вокабуларот во наставата

Нејшн (Nation, 2001, стр. 2-3) смета дека една балансирана јазична програма треба да се состои од четири дела кои може да се појават во различни форми, но сите треба да бидат присутни во еден добро дизајниран јазичен курс. Тие се следниве:

1. *Разбирлив инпут фокусиран на значење.* Учениците треба да имаат можност да учат нови елементи преку активности за слушање и читање каде што главниот фокус е на информацијата. Но, за тоа е потребно учениците да знаат најмалку 95 % од зборовите во инпутот;
2. *Учење фокусирано на јазикот.* Постојат голем број докази дека за успешно учење на јазикот во наставата треба да има вклучено и директно учење на вокабуларот;
3. *Аутпут фокусиран на значење.* Учениците треба да имаат можност да го развиваат вокабуларот и преку зборување и пишување каде што фокусот е на информацијата. Овие продуктивни активности може да го утврдат знаењето на претходно сретнат вокабулар;
4. *Развивање на течноста во користењето на јазикот.* Учениците ќе го користат јазикот потечно ако вежбаат елементи кои веќе им се познати. Без тој дел, она што учениците го научиле во другите три дела нема да можат да го користат за нормална употреба.

Нејшн вели дека сите овие делови треба да бидат застапени подеднакво, што значи на директно учење на вокабуларот треба да се посвети околу 25 % од времето.

Анализирајќи повеќе статии на полето на усвојувањето на вокабуларот, Коуди (Coady, 1997b, стр. 275-281) идентификува четири главни приоди кон учењето на вокабуларот: а) само контекст; б) учење на стратегии; в) развој плус експлицитна настава; г) активности на час. Првиот приод е заснован врз верувањето дека нема потреба ниту оправдување за директно учење на вокабуларот. Тоа се базира врз тврдењата на Крешен (Krashen, 1989) дека учениците ќе го усвојат вокабуларот преку читање ако инпутот е разбирлив. Приврзаниците на втората позиција, исто така, веруваат дека контекстот е главен извор на учење на вокабуларот, но тие искажуваат резервираност во однос на тоа колку учениците можат сами да се справат со новите зборовите во контекст. Затоа тие сметаат дека треба да се учат стратегии кои ќе им помогнат на учениците да учат од контекст. Меѓутоа, овој начин се смета за посоодветен за напредните ученици кои веќе имаат стекнато значителна јазична компетенција. Со позицијата „развој плус експлицитна настава“ се сугерира дека за учење на вокабуларот е потребна експлицитна настава со примена на голем број техники, па дури и учење напамет на најчестите зборови, но и вклучување на редовни периоди на читање по свој избор. Според последната позиција, вокабуларот најдобро се учи со традиционалните активности за учење на вокабуларот кои обично се среќаваат во книгите со вежби за вокабулар.

Во поновата литература се забележува сè поголема застапеност на гледиштето дека во почетните фази на учењето на јазикот треба да се применува експлицитно учење на зборовите надвор од контекст, а во наредните фази тоа да се замени со учење од контекст, односно со инцидентно учење (Coady, 1997a; Hunt & Beglar, 1998; Nation, 2001; Nation & Newton, 1997; Nation & Waring, 1997; Schmitt, 2008). Шмит истакнува дека покрај тоа што треба да знаат голем број зборови, учениците треба да научат и многу аспекти за зборовите за да можат правилно да ги употребуваат. Некои од аспектите на зборот може да се усвојат со намерно учење, како што се значењето и формата, додека поконтекстуализираните аспекти, како што се колокациите, се многу потешки за експлицитно учење и би требало да се усвојат преку нивно повеќекратно среќавање во контекст, како на пример, екстензивно читање. Во почетокот најнефективен е експлицитниот приод кој директно се фокусира на воспоставување врски помеѓу формите и значењето, додека подоцна пополезна би била изложеноста на јазикот за да се подобри контекстуалното знаење (Schmitt, 2008, стр. 333-334).

Главната причина за експлицитен фокус на вокабуларот е дека тој е ефективен во усвојувањето на вокабуларот. Иако истражувањата покажуваат дека вокабуларот може да се учи инцидентно, намерното учење на вокабуларот речиси секогаш води кон поголеми и побрзи придобивки, со поголеми шанси за памтење и стекнување на продуктивно знаење за зборот (Schmitt, 2008, стр. 341). Неколку студии покажуваат дека комбинацијата од учењето на зборовите од контекст и експлицитното учење на вокабуларот

резултира со поголеми придобивки отколку само учење од контекст (Paribakht & Wesche, 1997; Zimmerman, 1997). Дури и тестирањето доведува до поголемо меморирање на лексичката единица. Во истражувањата кај кои имало повеќе посттестови, тие довеле до подобри резултати на последниот одложен посттест отколку кај оние со помалку или без тестови пред финалниот тест (Mason & Krashen, 2004).

Иако експлицитното учење на вокабуларот е најнеефективно во однос на брзината на учењето на зборовите и нивното меморирање, сепак постојат ограничувања на бројот на среќавања со зборот со тој вид на учење. Истражувањата покажуваат дека едно среќавање не е доволно и дека се потребни од 5 до 16, па дури и повеќе среќавања за да се научи еден збор (Nation, 1990). Освен тоа, со експлицитните приоди кон учењето на вокабуларот може да се научат само некои елементи на лексичкото знаење. Но, дури и информацијата која може да се научи свесно, како што е значењето, не може комплетно да се совлада со експлицитна настава, бидејќи не е можно да се презентираат и да се вежбаат сите креативни употреби на зборот што учениците може да ги сретнат во контекст (Schmitt, 2000). Затоа, безмалку сите истражувачи се согласуваат дека наставата мора да обезбеди и можности за среќавање на зборовите во контекст, што може да се постигне преку инкорпорирање на компонента за екстензивно читање. Нејшн (Nation, 2001, стр. 149) вели дека од перспектива на учењето на вокабуларот треба да се разликуваат два вида на екстензивно читање: читање кое е насочено кон раст на вокабуларот и читање кое е насочено кон развивање на тачност. За раст на вокабуларот текстот не треба да содржи повеќе од 5 % непознати зборови, а најдобро би било процентот на непознати зборови да не биде поголем од 2 %. За таа цел учениците треба да читаат симплифицирани текстови коишто се само малку над нивното моментално ниво на знаење на вокабуларот. За развивање на тачност, учениците треба да читаат лесни текстови кои не содржат нови зборови, односно текстови кои се едно ниво под нивното моментално ниво на знаење на вокабуларот. Меѓутоа, за да има ефект од екстензивното читање, учениците треба да читаат големи количини на материјал на соодветно ниво, бидејќи ако зборот за кој ученикот стекнал мало знаење не се сретне набргу по тоа, таквото знаење ќе се изгуби. Затоа, учениците треба да читаат редовно за да имаат повторно можност да ги сретнат истите зборови, или програмата за екстензивно читање да биде надополнета со директно учење на вокабуларот.

Активности за учење на вокабуларот во наставата

Нејшн (Nation, 2001, стр. 60) сугерира дека кога се користат активности за учење на вокабулар наставниците треба да си ги постават следниве прашања:

1. Која е целта на таа активност?
2. Кои психолошки услови се користат при активноста за да се постигнат поставените цели?
3. Кои се видливите знаци дека учениците го стекнуваат потребното знаење?

4. Кои се карактеристиките на активноста кои овозможуваат услови за учење?

Во однос на првото прашање, тој објаснува дека кога се анализира кои цели треба да се постигнат и на кој начин, добро е да се мисли поединечно на секоја цел, иако со една активност може да се постигнат повеќе цели. Во однос на психолошките услови потребни за постигнување на поставените цели, тој вели дека постојат три главни процеси кои може да доведат до учење на зборот (Nation, 2001, стр. 63-68):

1. Забележување, односно посветување внимание на зборот, што значи дека учениците треба да го забележат зборот и да бидат свесни дека е корисно да го научат;
2. Повикување на зборот од меморијата. Ако зборот е забележан и е сфатено неговото значење, тогаш ако во текот на задачата ученикот треба повторно да се сети на тој збор, меморијата за него ќе биде зацврстена. Ако поминало премногу време помеѓу првото и второто среќавање на зборот, тогаш второто среќавање нема да биде многу ефективно, туку ќе биде како прво среќавање. Но, ако при второто среќавање на зборот сè уште постои меморија за зборот, тогаш второто среќавање ќе ја зацврсти меморијата за зборот. Некои истражувања покажуваат дека меморијата за еден збор може да трае од неколку недели до три месеци, но според Нејшн логично е да очекуваме учениците да ја задржат меморијата од првото среќавање на еден збор барем еден месец. Тоа значи дека би требало да читаат една симплифицирана книга на секои две недели;
3. Креативна или генеративна употреба. Генеративно процесирање се јавува кога претходно сретнати зборови повторно ќе се сретнат или ќе се користат на начини кои се разликуваат од претходното среќавање.

Како што истакнува Нејшн (Nation, 2001, стр. 72) највидливи знаци за тоа дека учениците го стекнуваат потребното знаење се дискусијата за зборот, неговото повторување, неговата генеративна употреба и успешното завршување на задачата. Но, тој вели дека самото присуство на овие знаци не гарантира дека учениците ќе го научат тој вокабулар, меѓутоа тие може да му укажат на наставникот дали треба активноста да се адаптира за да се постигнат поставените цели.

За да може да се каже дека учениците целосно ги усвоиле зборовите, тие треба да совладаат многу аспекти на знаењето и употребата на зборовите. Според класификацијата на аспектите на знаењето на зборовите, Нејшн наведува активности кои може да се користат за да се усвојат тие аспекти на зборовите (табела 1).

Објаснувањето на значењето на зборовите, според Нејшн, може да се даде преку дефиниции, при што пократките и директните дефиниции се подобри отколку давање премногу информации, бидејќи тоа може да им создаде тешкотии на учениците да идентификуваат кои карактеристики се критични за значењето на зборот. Но, користењето на гестови, предмети, слики или дијаграми често е најдобар начин за објаснување на значењето на

зборот, а ако при тоа се даде и дефиниција, тогаш значењето се складира и лингвистички и визуелно.

Табела 1. Активности за учење на вокабуларот (Nation, 2001, стр. 126)

Цел	Активност
<i>Форма</i>	
Говорна форма	Изговарање на зборот Читање на глас
Писмена форма	Диктат на зборови и реченици Откривање на правила за пишување
Делови на зборот	Пополнување на табела Расчленување на сложени зборови Составување на сложени зборови Одбирање на точната форма
Врски помеѓу формата и значењето	Спојување на зборови со дефиниции Дискусија за значењето на фрази Цртање и обележување на слики Загатки
<i>Значење</i>	
Концепти и референти	Наоѓање на заеднички значења Избирање на точното значење Анализа на семантичките карактеристики Одговарање на прашања Зборовни детективи
Асоцијации	Наоѓање слични зборови Објаснување на врските меѓу зборовите Подготвување зборовни мапи Класифицирање Наоѓање зборови со спротивно значење Сугерирање на причини или ефекти Сугерирање на асоцијации Наоѓање примери
Грамматика	Спојување делови од реченици Подредување на зборовите во реченица
<i>Употреба</i>	
Колокации	Спојување колокации Наоѓање колокации
Ограничување на употребата	Идентификување на ограничувањата Класифицирање на ограничувањата

Во дискусиите за користењето на мајчиниот јазик при објаснувањето на новите зборови постојат противставени гледишта. Прекумерната употреба на мајчиниот јазик во граматичко-преведувачкиот метод била една од

причините тој да биде отфрлен, а потоа во директниот метод неговата употреба целосно била забранета. Оправдувањето за тоа се заснова врз тврдењето дека еден од условите за успешно усвојување на странскиот јазик е неговата максимална изложеност, па затоа тој треба да се употребува и при објаснувањето на јазичните елементи и за секаква комуникација со учениците за време на часот. Меѓутоа, многумина лингвисти сметаат дека таквото тврдење не се заснова на педагогијата и дека има идеолошка и политичка позадина (Atkinson, 1995; Auerbach, 1993). Нејшн наведува дека добрата страна на преводот е што е брз, едноставен и лесно разбирлив (Nation, 2001, стр. 86) и дека истражувањата кои ја споредувале ефективностa на различните методи на објаснување на зборовите покажале дека преводот на мајчиниот јазик е секогаш најнефективен (Nation, 2003). Притоа, за секој непознат збор наставникот треба да донесе две главни одлуки: дали треба да се посвети време на тој збор, и кои активности треба да се применат за тој збор. Ако е потребно само да се објасни зборот за да се продолжи со задачата, тогаш доволно е кратко објаснување. Но, ако е во прашање важен збор, тогаш е потребно посветување време на зборот, експлицитно истражување на неколку аспекти на знаење на зборот и поттикнување на учениците активно да го процесираат зборот. Шмит (Schmitt, 2008, стр. 345) истакнува дека ако се бара продуктивно знаење на зборот, потребно е учениците да работат продуктивни задачи, бидејќи само рецептивната изложеност на зборовите не е доволна за да доведе до продуктивно знаење. А за да се постигне продуктивно знаење на зборовите, наставата треба да обезбеди можности за максимално процесирање на зборовите преку манипулирање со зборовите на различни начини, на пример преку опишување како тие зборови се поврзани со други зборови или со искуството на учениците (Beck et al., 1987, стр. 149). За да се поттикне длабоко процесирање, активностите треба да вклучуваат обемна дискусија за зборовите и да се бара од учениците да ги образложуваат врските и асоцијациите што ги откриваат.

Бидејќи целта на наставата по странски јазици не е само учење на вокабуларот и граматиката, туку и стекнување на четирите јазични вештини (слушање, зборување, читање и пишување), Нејшн (Nation, 2001, стр. 114) смета дека со внимателното планирање и со времето посветено на овие вештини може да се придонесе за раст на вокабуларот.

За да можат учениците да учат зборови преку *слушање*, потребно е да знаат најмалку 95 % од инпутот, а уште подобро би било кога тој процент би изнесувал 98 % (Hu & Nation, 2000). Активностите кои може да се користат за учење на вокабулар преку слушање се следниве (Nation, 2001, стр. 116-117):

- рецептивен трансфер на информации што вклучува дополнување на информациите на мапи, планови, табели, дијаграми, графикони, дневници, календари, листи итн;
- слушање на текст и истовремено следење на писмената верзија на текстот;
- слушање приказни додека наставникот ги запишува важните зборови на табла;
- квизови.

Зборувањето е една од најважните вештини која треба да ја стекнат учениците и за многумина таа е приоритетна. Во литературата често се наведува терминот „флуентност“ за да се опише целта на активностите за зборување, под што се подразбира учество во конверзација со користење на соодветни зборови и изрази со разбирлив изговор и интонација без непотребно застанување и двоумење (Hedge, 2000, стр. 261). Нејшн (Nation, 2001, стр. 37) наведува голем број активности за учење на вокабуларот преку зборување како што се:

- подготвување на семантички мапи врз основа на претходно прочитан текст или на одредена тема;
- донесување одлуки преку давање аргументи и дискусија на одредена тема;
- трансфер на информации со користење на дијаграми, графикони, табели и формулари при што учениците работат во парови: едниот ученик ги има информациите и треба да му ги пренесе на другиот ученик;
- активности кои вклучуваат рангирање, класифицирање и решавање на проблеми;
- раскажување на претходно прочитан текст, со тоа што слушателот има претходно подготвени прашања кои може да му ги постави на оној што раскажува;
- играње на улоги врз основа на претходно прочитан текст.

Читањето традиционално се дели на два типа: интензивно и екстензивно читање. Интензивно читање значи читање на краток текст чија основна цел е разбирање на текстот, но тоа обично е придружено со вежби пред читањето, за време на читањето и по читањето во вид на прашања за разбирање на текстот, како и вежби за анализа на јазикот. Екстензивното читање значи читање на големи количини на материјал со фокус на значењето на текстот, чија цел е усвојување на јазикот и развивање на точност во читањето и не вклучува многу други активности по читањето. Бидејќи екстензивното читање обично се случува надвор од училницата, активностите кои ги предлага Нејшн (Nation, 2001, стр. 160-161) се однесуваат на интензивно читање, а меѓу нив спаѓаат:

- спојување на дефиниции со зборови во текстот;
- спојување на зборови кои сочинуваат колокации;
- одговарање на прашања.

Нејшн и Њутн (Nation & Newton, 1997, стр. 242) истакнуваат дека освен учењето на нов вокабулар, потребни се и активности за утврдување на вокабуларот кој веќе е учен, што може да се постигне со активности за подобрување на точноста и со активности за збогатување кои ги прошируваат синтагматските и парадигматските асоцијации и мрежи и обезбедуваат повеќе пристапни патишта до зборовите. Иако развивањето на вокабуларот не е главна цел на активностите за подобрување на точноста, сепак тој се развива како резултат на тие активности. Овде спаѓаат следните активности:

- повторено читање при што учениците читаат еден текст повеќе пати со цел да се зголеми брзината на читањето;

- техниката 4/3/2 која бара од учениците да им ја повторат истата приказна или истиот говор на тројца соговорници со четири минути за првиот слушател, три за вториот и две за третиот;
- техника на најдобра снимка вклучува снимање на говорот повеќе пати сè додека ученикот не е задоволен со снимката;
- учениците читаат текст кој е лесен за разбирање, а потоа меѓусебно си поставуваат прашања и даваат одговори за содржината на текстот.

Активностите чија цел е зголемување на бројот на асоцијациите за даден збор може да бидат од два типа: активности за воспоставување на синтагматски асоцијации кои вклучуваат вежби со колокации, семантички мапи, диктати итн. и активности за воспоставување на парадигматски асоцијации како што се вежби со спојување или за класифицирање (Nation, 2001: 249).

Пишувањето е една од најкомплексните и една од најтешките вештини за учениците, бидејќи вклучува знаење и контрола на јазикот на ниво на реченица, но и знаење за организацијата на текстот во пасуси, како и за конвенциите за пишување на различни видови на текстови според целта на пишувањето. Во оценувањето на квалитетот на писмената задача, вокабуларот игра голема улога (Nation, 2001, стр. 178). Активности за учење на вокабуларот преку пишување се следните:

- дополнување на реченици;
- парафразирање со употреба на целниот збор;
- превод;
- пополнување на празни места во текст со тоа што значењето се дава на мајчиниот јазик, а учениците треба да го најдат соодветниот збор на целниот јазик;
- читање и анализа на текст при што се забележуваат карактеристиките на текстот и стилот на пишување кои учениците потоа треба да ги применат во задача за пишување;
- учениците читаат текст, а потоа треба да се обидат да го напишат од сеќавање;
- подготвување на семантички мапи на одредена тема која потоа учениците треба да ја искористат за задачата за пишување;
- користење на активност за зборување како основа за заклучок или за писмен извештај што учениците треба да го напишат на крајот од активността;
- учениците собираат информации на одредена тема во текот на еден период и на крајот треба да напишат писмен извештај врз основа на собраните информации.

Директно учење на вокабуларот

Веринг (Waring, 1995) смета дека за ефективно учење на вокабуларот е потребна програма која одзема минимум време на часот, но која дозволува учење на вокабуларот надвор од училиштето и која комбинира брзо и ефикасно усвојување на зборовите и подобрување на течноста. И покрај тоа што учењето на зборовите надвор од контекст е „неприроден“ начин на учење,

сепак тој има одредени предности. Директното учење придонесува за учење на многу зборови за кратко време. Некои истражувања покажуваат дека со директните техники за учење учениците можат да го научат значењето на 30-40 збора за еден час, а подобрите ученици дури и до 70 зборови (Meara, 1995). Меѓу техниките за директно учење на вокабуларот се методот на клучен збор, употреба на картички, техники за елаборирање на зборовите и други.

При учењето со картички учениците го запишуваат целниот збор на едната страна, а преводот на другата. Нејшн (Nation, 2001, стр. 299) смета дека тоа е ефикасен начин за учење на вокабуларот, бидејќи им помагаат на учениците да ја научат писмената форма на зборот, поимот на зборот и поврзувањето на формата со значењето. Исто така, на картичките може да се запише и зборовната класа на зборот, изговорот и една или две колокации. Учењето од картички, според Нејшн, има повеќе предности. Бидејќи најфреквентните зборови во јазикот се многу корисни, вреди на нив да се посвети доволно време. Второ, кога учениците ќе ги сретнат зборовите што ги имаат на картичките во текст, тие полесно ќе ги забележат и полесно ќе ги научат. Тие, исто така, им овозможуваат на учениците да се фокусираат на аспектите на зборот кои не се учат лесно од контекст и сами да го контролираат повторувањето и процесирањето на зборовите.

Веринг (Waring, 2001), исто така, смета дека учењето од картички е ефикасен начин за учење на вокабуларот, бидејќи е систематско, вклучува моторни дејствија, не е сериско, бидејќи картичките може да се разместуваат и групираат, а освен тоа со картичките учениците можат да си постават цели и да го тестираат својот прогрес. Една од предностите на користењето на картички е и тоа што во текот на учењето ученикот не го гледа веднаш преводот на зборот, што го стимулира да размисли пред да провери дали го знае зборот или не, така што менталната активност на учењето одговара на активността при тестирање (Mondria & Mondria-De Vries, 1993, стр. 53).

Од техниките за учење на вокабуларот, мнемониските техники и техниките кои вклучуваат длабоко семантичко процесирање на зборовите се покажале како поефективни отколку техниките кои вклучуваат само површно меморирање на зборовите. Мнемониските техники вклучуваат поврзување на визуелни и вербални ментални претстави за зборовите кои треба да се научат со претходно познати зборови. Техниката на клучен збор се покажала како најсупериорна во однос на другите техники на директно учење на зборовите. Таа се состои од два чекори. Првиот чекор е да се најде соодветен збор во мајчиниот јазик (клучниот збор) кој звучи како почетокот или целиот непознат збор. Вториот чекор е ученикот да најде соодветна сликовна претстава во која непознатиот и клучниот збор се комбинираат (Nation, 2001, стр. 311). Некои студии покажале дека оваа техника им помага на учениците брзо да научат нови зборови и дека таа има долготрајни ефекти во однос на помнењето на зборовите. Од друга страна, други студии покажале дека со оваа техника зборовите не се задржуваат долго во меморијата и дека по употребата на таа техника потребни се дополнителни среќавања на тие зборови (Nation, 2001, стр. 313).

Техниките за елаборирање на зборовите како што се анализа на семантички карактеристики, семантичките мапи и подредувањето на зборовите (Sökmen, 1997, стр. 249-253) ги поттикнуваат учениците да ги процесираат зборовите во однос на нивните семантички особености. Анализата на семантичките карактеристики вклучува анализа на значењата на група слични зборови со ставање плус и минус во табела. Семантичките мапи вклучуваат наоѓање на асоцијации за даден збор и претставување на тие зборови во дијаграми. Подредувањето е техника која бара од учениците да ги организираат зборовите по одреден принцип што ги поттикнува учениците да размислуваат за сличностите или разликите помеѓу тие зборови. Истражувањата покажале дека комбинацијата на методот на клучен збор со семантичка елаборација придонесува за подобро меморирање на зборовите отколку само методот на клучен збор.

Меѓутоа, како што истакнува Веринг (Waring, 1995), зборовите научени во изолација ќе останат такви сè додека не се поврзат со претходното знаење за да може брзо и ефикасно да се употребат. Затоа, најдобро би било да се започне со акцент на директно учење, а потоа да се премине на стратегии за инцидентно учење како што е учењето од контекст за да се продлабочи знаењето на зборовите, односно паралелно со директното учење треба да има програма за екстензивно читање и слушање надвор од часот.

Селектирање и презентирање на вокабуларот

Нејшн и Њутн (Nation & Newton, 1997, стр. 238) истакнуваат дека при дизајнирање на програма за учење на вокабулар треба да се одлучи кој вокабулар треба да се селектира за учење, како да се подреди и како да се презентира. Бидејќи истражувањата покажуваат дека најчестите 2.000 зборови сочинуваат 85 % од зборовите во сите книги без разлика на темата, и уште поголем процент од говорниот јазик, тоа значи дека вреди да се посвети време и напор за фокусирање на овие зборови, имајќи ги на ум придобивките. Освен фреквентноста и опсегот на употреба на зборовите, други фактори кои влијаат врз селекција на вокабуларот се нивната способност да се комбинираат со други зборови, да дефинираат други зборови, да заменуваат други зборови итн. При одредувањето на редоследот на вокабуларот за учење треба да се внимава на редоследот на нивоата на вокабуларот како и на групирањето и подредувањето на зборовите за час. Бидејќи најчестите зборови не се многу, тие се неопходни за употреба на јазикот и обезбедуваат добра покриеност на сите текстови, вреди на секој од нив посебно да му се посвети внимание. Со оглед на тоа што поретките зборови ги има многу, често може да се погодат од контекст ако се знаат почестите зборови, и ретко се среќаваат, не заслужуваат посебно внимание, па затоа треба да се научат стратегии за справување со тие зборови кога ќе се сретнат. Овие стратегии вклучуваат погодување од контекст, користење на делови на зборовите за да се запомнат значењата, користење на мнемониски и други техники за меморирање на вокабуларот.

Бидејќи постојат повеќе аспекти на знаење на зборот, при презентирањето, наставникот треба да одлучи на кои аспекти треба да им се

обрне внимание. Некои аспекти може да се учат на час, а некои аспекти треба да се остават на инцидентно учење од контекст. Првиот чекор во процесот на усвојување е воспоставување на врската помеѓу формата и значењето, но при тоа многумина сметаат дека најважно е да се научи значењето и помалку внимание се посветува на формата. Шмит (Schmitt, 2008, стр. 336) истакнува дека треба да се има на ум оти за да се научи формата потребен е директен фокус на неа, а не само како додаток на значењето на зборот, бидејќи заради ограничениот капацитет за процесирање, вниманието свртено кон значењето ќе ги намали расположливите ресурси за внимание на формата. Исто така, треба да се има предвид тежината на учењето на зборот, бидејќи некои зборови се потешки за учење од други. Веринг (Waring, 2002) сугерира дека треба да се започне со полесните зборови за да се изгради почетен вокабулар. Зборови со слично значење не треба да се презентираат заедно, бидејќи може повеќе да ги збунат учениците, што значи истовремено не треба да се учат синоними, антоними или зборови кои припаѓаат на иста семантичка група. Значењата на зборовите може да се презентираат преку дефиниции, слики, илустрации, синоними, примери, превод итн. Шмит и Цимерман (Schmitt & Zimmerman, 2002, стр. 145) истакнуваат дека знаењето на различните членови на едно зборовно семејство е неопходно за продуктивна употреба на јазикот, па според тоа во наставата треба да се обрне и посебно внимание на деривативните форми на зборовите.

Исто така, треба да се има предвид дека за да се запомни зборот не е доволно само презентирање на зборот туку е потребно и длабоко процесирање кое може да се постигне на повеќе начини, како на пример преку анализа на деловите на зборот, поврзување на новиот збор со претходно познати зборови, користење на мнемониски техники, презентирање на зборот во контекст итн. Едно среќавање со зборот не е доволно за да се научи тој збор, па затоа треба да се обезбедат повеќе среќавања на истиот збор да се научат различните аспекти на зборот. Бидејќи истражувањата на меморијата покажуваат дека забораването се случува најбрзо по учењето, а потоа се забавува, тоа значи дека второто среќавање треба да биде брзо по првото.

Заклучок

Како што беше претходно дискутирано, некои лингвисти го застапуваат гледиштето дека експлицитното учење на вокабуларот е поефикасно, бидејќи за пократок временски период може да се научат повеќе зборови и ефектот од таквото учење е подолготраен (Lightbown & Spada, 1990; Mondria & Mondria-de Vries, 1993; Norris & Ortega, 2000), додека процесот на инцидентно учење на вокабуларот преку читање е бавен и не е можно да се предвиди кои зборови ќе се научат, кога и до кој степен (Paribakht & Wesche, 1997). Бидејќи учениците не можат да учат од контекст додека не поседуваат доволно вокабулар, се предлага учениците да ги учат првите најчести 3.000 зборови експлицитно за да можат да продолжат да учат самостојно преку читање (Laufer, 1997). Нејшн и Њутн (Nation & Newton, 1997, стр. 239) истакнуваат дека во директното учење, на вокабуларот му се посветува експлицитно внимание со користење на вежби како што се вежби за

изведуваче на зборовите со помош на наставки, спојување на зборови со дефиниции, учење на зборови во контекст, семантички мапи, како и активности со трансфер на информации кај кои има фокус на вокабуларот. При тоа, би требало да се посвети време и за учење на стратегии. Во индиректното учење на вокабуларот, од друга страна, улогата на наставникот не е толку очигледна. Наставникот би требало да се потруди да вклучи учење на вокабуларот во комуникативните активности, иако учењето на вокабуларот не е главна цел на тие активности. Исто така, учениците треба да се поттикнуваат да читаат надвор од наставата, така што во секоја програма за учење на вокабуларот треба да има можности и за директно и за индиректно учење на вокабуларот.

Библиографија

- [1] Atkinson, D. (1995). English only in the classroom: Why do we do it? *The Polish Teacher Trainer*, 3, (1).
- [2] Auerbach, E. R. (1993) Re-examining English Only in the ESL Classroom. *TESOL Quarterly*, 27(1), 9-32.
- [3] Beck, I. L., McKeown, M. G., & Omanson, R. C. (1987). The effects and uses of diverse vocabulary instructional techniques. In M.G. McKeown & M.E. Curtis (Eds.), *The nature of vocabulary acquisition*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- [4] Coady, J. (1997a). L2 vocabulary acquisition through extensive reading. In J. Coady and T. Huckin. (Eds.) *Second Language Vocabulary Acquisition: A Rationale for Pedagogy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [5] Coady, J. (1997b). L2 vocabulary acquisition: A synthesis of research. In J. Coady & T. Huckin (Eds.), *Second language vocabulary acquisition: A Rationale for Pedagogy*. New York: Cambridge University Press.
- [6] Hedge, T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom*. Oxford: Oxford University Press.
- [7] Hu, M. & Nation, I. S. P. (2000). Unknown vocabulary density and reading comprehension. *Reading in a Foreign Language*, 13(1), 403-430.
- [8] Hunt, A. & Beglar, D. (1998). Current Research and Practice in Teaching Vocabulary. *The Language Teacher*. Available online at: <https://jalt-publications.org/tlt/articles/1914-current-research-and-practice-teaching-vocabulary>.
- [9] Krashen, S. D. (1989). We Acquire Vocabulary and Spelling by Reading: Additional Evidence for the Input Hypothesis. *The Modern Language Journal*, 73(4), 440-464.
- [10] Laufer, B. (1997). The lexical plight in second language reading. In Coady, J. and Huckin, T. (Eds.) *Second Language Vocabulary Acquisition: A Rationale for Pedagogy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [11] Lightbown, P. M. & Spada, N. (1990). Focus on Form and Corrective Feedback in Communicative Language Teaching: Effects on Second Language Learning. *Studies in Second Language Acquisition*, 12, 429-448.
- [12] Mason, B. & Krashen, S. D. (2004) Is Form-Focused Vocabulary Instruction Worth While?. *REL C Journal* 35(2), 179-185.
- [13] Meara, P. (1995). The importance of an Early Emphasis on L2 Vocabulary. *The Language Teacher*, 19(2): 8-10.

- [14] Mondria, J.-A. & Mondria-De Vries, S. (1993). Efficiently memorizing words with the help of word cards and 'hand computer': Theory and applications. *System*, 22, 47-57.
- [15] Nation, I. S. P. (1990). *Teaching and Learning Vocabulary*. Rowley, MA: Newbury House.
- [16] Nation, I. S. P. (2001). *Learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [17] Nation, I. S. P. (2003) The role of the first language in foreign language learning. *Asian EFL Journal*. [online], 5(2). Available at: https://www.asian-efl-journal.com/june_2003_pn.pdf
- [18] Nation, I. S. P. & Newton, J. (1997). Teaching Vocabulary. In J. Coady & T. Huckin (Eds.), *Second language vocabulary acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [19] Nation, P. & Waring, R. (1997). Vocabulary size, text coverage and word lists. In Schmitt, N. and McCarthy, M. (Eds.). *Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [20] Norris, J. & Ortega, L. (2000). Effectiveness of L2 instruction: A research synthesis and quantitative meta-analysis. *Language Learning*, 50, 417-528.
- [21] Paribakht, T. S. & Wesche, M. (1997). Vocabulary enhancement activities and reading for meaning in second language vocabulary acquisition. In Coady, J. & Huckin, T. (Eds.) *Second Language Vocabulary Acquisition: A Rationale for Pedagogy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [22] Schmitt, N. (2000). *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [23] Schmitt, N. (2008). Review Article: Instructed Second Language Vocabulary Learning. *Language Teaching Research*, 12(3), 329-363.
- [24] Schmitt, N. & Zimmerman, C. (2002). Derivative word forms: what do learners know?. *TESOL Quarterly*, 36(2), 145-171.
- [25] Sokmen, A. J. (1997). Current trends in teaching second language vocabulary. In Schmitt, N. and McCarthy, M. (Eds.). *Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [26] Waring, R. (1995). Second language vocabulary acquisition: Linguistic context and vocabulary task design. Available at: <http://robwaring.org/papers/various/BC.html>
- [27] Waring, R. (2001). How should teachers incorporate vocabulary teaching into their classes? Available at: <http://robwaring.org/papers/various/eltnews.html>
- [28] Waring, R. (2002). Basic Principles and Practice in Vocabulary Instruction. *The Language Teacher*, 26(07), 11-13.
- [29] Zimmerman, C. B. (1997). Do Reading and Interactive Vocabulary Instruction Make a Difference? An Empirical Study. *TESOL Quarterly*, 31(1), 121-140.

Nina Daskalovska
Goce Delchev University, Stip

Approaches and Activities for Integrating Vocabulary in language Instruction

Abstract: Acquiring a large number of words necessary for using the language in various situations is one of the biggest obstacles that learners face in the process of language learning. On the other hand, vocabulary is the key component of the overall communicative competence. Research shows that learners need to know at least 3.000 word families in order to be able to use the language successfully and to read authentic text. This implies that vocabulary learning should be done in an organized and principled way, taking into account the insights and the results from vocabulary acquisition research. The focus of this paper are the approaches and activities that can be used in the classroom in order to provide opportunities for successful acquisition of the vocabulary of the target language.

Keywords: *vocabulary, acquisition, approaches, activities.*

EVALUATING CRITICAL THINKING COMPONENT OF HIGH SCHOOLS IN SKOPJE

Blerina Nuhi

South East European University, Skopje
bn23063@seeu.edu.mk

Brikena Xhaferi

South East European University, Skopje
b.xhaferi@seeu.edu.mk

Abstract: This study investigates the importance of critical thinking skill in the curriculum of the high schools. The critical thinking skill is being given a lot of importance in the 21st century, therefore its further investigation is quite necessary. Implementing the critical thinking skill in schools not only facilitates the process of achieving a language proficiency, but it also helps to build one's personality, since it involves plenty of thinking and analyzing of a matter.

The study is conducted in three different high schools of Skopje and it uses the student questionnaire to evaluate students' perceptions of critical thinking. The results from the research showed that the participants expressed positive attitude to critical thinking. In addition, critical thinking as a skill is being taught in the high schools of Skopje besides the barriers that the ministry of education has set. All in all, critical thinking is an amusing skill, which forms one's logic and intelligence to see the background of a certain situation, beyond what capture the eyes, which means it leads to thinking and imagination, which neither can be seen nor touched.

Keywords: *critical thinking, students, skill, high school, attitude.*

Introduction

The purpose of this research is to investigate critical thinking in education focusing in teaching English as a foreign language in high schools of Skopje. Its implementation with specific focus on the assessment methods. Furthermore, the research indicates also the process of including critical thinking in the school curriculum i.e. how teachers adapt and assess this method in their lectures. "Obviously, critical thinking is an important component of the language that one is capable to master. It depicts the parts of our brains which deal mainly with thinking, analyzing, evaluating, explaining, problem-solving of a phenomenon, in our case of a particular part of speech". In addition, it is a human process which activates the brain to scan the information and catch the points which are crucial in the formulation of a final result. In the 21st century critical thinking has become a crucial part of the curriculum in high School and university level too. Although, critical thinking has its roots in the United States, due to the fact that it was first

introduced as a language skill, its influence can be also sensed here in the Balkan regions. Even in North Macedonia, English teachers started to focus on developing critical thinking and including it in their daily lesson plans. I have faced professors in the high schools of North Macedonia that interpret and use critical thinking skill in teaching English. The curriculum has clearly changed in these recent years, namely both the students and some of the teachers are not aware of the practice of critical thinking, even though they implement it most of the time randomly and unconsciously. Yet, designing a syllabus which includes critical elements is not easy at all, due to the fact that these activities have to be assessed by the teacher. I believe that critical thinking is an element which belongs to a cognitive and rather complex teaching method, because its main issue that it deals with is thinking and logic. Since, its appearance is relatively new in the field of methodology, it has its ups and downs. However, being a trend in the education field, in my concern we as English professors have to include critical thinking, due to the fact that it is a method which brings the students' brains to work. Additionally, it serves as a good practice for the student's brain to function properly in solving a problem. What is more, thinking critically gives additional importance to our personalities, therefore students become self- confident allowing themselves to solve problems. In one word, they become independent and they can stand on their own feet.

All in all, the research investigates the importance of critical thinking mainly in the curriculum of EFL in the high schools of Skopje, by analyzing both the student's attitude towards it and the teacher's responsibility in assessing critical thinking through overcoming the possible obstacles in the whole process.

1. Literature review

1.1. The role of critical thinking in the school curriculum

Critical thinking is a relatively new method that has reached its peak now in the 21st century, especially in the field of EFL. Considering this issue, it has become a serious problem in conducting a syllabus where critical thinking components are part of it, due to its abstract nature. The question that arises is in what circumstances can critical thinking be part of the curriculum, which represents indeed the plan of teaching. "Critical thinking becomes part of the curriculum only when the students are given role in constructing the syllabus and give personal opinions, create activities, suggest different tasks, in that they become self-confident, which affects their ability to think critically and achieve self-reflection and self-assessment"(Radulović and Stančić, 2017, p.21). Consequently, to approach the curriculum critically, one has to consider the involvement of both the teacher and the student in creating the syllabus. Due to the fact that this recent skill seeks critical analysis of the tasks, the management of it in the classroom becomes difficult. Moreover, putting critical thinking components in the curriculum gives the teacher the opportunity to use authentic materials and advanced methods when teaching. "It seems reasonable to argue that, as the availability of information increases and the status of that information may be more questionable (think of Wikipedia, for example), critical thinking must take a more significant place in the curriculum" (Steven Higgins, 2014, p. 19). Due to the new innovation in technology, information has become easily reachable and unfortunately formats like

“Wikipedia” took the place of books by making the students’ work easier, whereas making the teachers’ work much harder. Furthermore, “both perceiving knowledge and learners’ role in the process of creating a curriculum will influence to the extent in which learners will be encouraged to question critically, to create ideas, pose questions, and offer their own insights and observations” (Radulović and Stančić, 2017, p. 21). Speaking from this context, the students’ role is enormous when confronting them with critical thinking. If the students will have the opportunity to take part in the curriculum, they will critically engage and come up with a variety of activities of different kinds and automatically the curriculum will be richer in terms of the quality of the materials and activities provided by them.

1.2. Assessing critical thinking components

Another important issue that has to be addressed when speaking about critical thinking is the manner of its assessment. Every component that is taught during the lessons needs to be assessed by the teacher. Due to the fact that critical thinking is difficult to be included and precepted, it faces some obstacles when confronting it with the phase of assessment. Since, it requires mental activities and a lot of thinking, measuring of its quality becomes harder, when the student completes a task using critical thinking. Nonetheless, critical thinking components are considered to be complex and difficult when it comes to evaluate them. It is a challenge for the teacher to choose which assessment tools or methods he/she is going to use in order to get student’s feedback and performance on critical thinking components. “The best assessment tools are those that are compatible with the content of instruction, or the outcomes being assessed, as well as the approach to learning and teaching used in your class” (Parrish, 2004, p. 271). In order to reach the goal of assessment, critical thinking has to be assessed using a variety of tools which can give appropriate results to the teacher. However, students’ participation in the assessment area is also useful, due to the fact that critical thinking is an inner process coming from the brain itself and the students’ alone can detect where they actually stand. Unfortunately, critical thinking elements are not easy to capture and put into the system of evaluation. The problem arises in the moments when the teacher has to decide which aspect of critical thinking to assess during the task. As this is a cognitive method and it requires high usage of the brain, imagination and creativity from the students, it also requires master tools from the teacher to evaluate it. The assessment has to be done in the way that both the teacher and the student get feedback from their work. It should not damage neither the students’ knowledge and his/her way of precepting things nor the teacher’s point of view of grading critical thinking in the best way possible. Consequently, today assessing critical thinking, the new language skill has become a real challenge for most of the teachers.

2. Research hypotheses

Hypotheses 1: If the curriculum of EFL teaching in high schools in Skopje is directed towards critical thinking, thus English will be learnt for the sake of achieving integration, communication and language fluency.

Hypotheses 2: The teacher is encouraged to use a variety of activities in his/her lecture, mainly authentic materials, in order to get the learner’s attention on developing critical thinking skill.

Hypotheses 3: Critical thinking has to be assessed with the help of the teachers’ and the student’s contribution through the usage of different assessment tools and methods in order to give appropriate feedback and results.

3. Research methodology

The research is a mixture of the three most dominant approaches. This study will follow a qualitative method, along with it the results will be shown in numbers using a quantitative method and also, it will present a chronological flow of data using the historical method. A student’s questionnaire will be used as an instrument for the data collection. This research was done at three high schools: “Zef Lush Marku”, “ArseniJovkov” and Cvetan Dimov”, in Skopje. The participants where 300 students, females and males, at the age of 15-16. The students’ questionnaire was completed by 100 students of I grade in “Zef Lush Marku”; 50 students of I grade in “CvetanDimov”; 50 students of II grade in “CvetanDimov”; 76 students of I grade in “Arseni Jovkov”; 24 students of II grade in “Arseni Jovkov”.

3.1. Research instrument

3.1.1. Student’s questionnaire

The questionnaire contained 21 statements, it was anonymous and the participants had the option to tick the version that suited them the best with the help of the adverbs of frequency (always, often, sometimes and never) for each statement. The statements investigated students’ perception of critical thinking skill, whether it had an impact on the learning process and whether or not critical thinking activities where used in the class.

4. Questionnaire analysis and results

The students’ questionnaire results are presented through descriptive statistics converting the collected data into numbers and percentage, which was completed by students from first and second grade of three high schools in North Macedonia: “Zef Lush Marku”, “Cvetan Dimov” and “Arseni Jovkov”. The overall number of students which have completed the questionnaire is 300. The results of each questionnaire statement is analyzed separately by making a comparison between the three high schools.

High School	Grade of students	Number of students
“Zef Lush Marku”	I	100
“Cvetan Dimov”	I and II	I – 50 II – 50
“Arseni Jovkov”	I and II	I – 76 students II- 24 students

Table 1. *Descriptive statistics*

Table 1 gives information about the grade and the number of the students in every high school. The most prominent results of the 21- statements of the questionnaire

are shown below through descriptive charts. Each data of a statement is given individually comparing the results between the three schools in Skopje using the adverbs of frequency (never, sometimes, often and always).

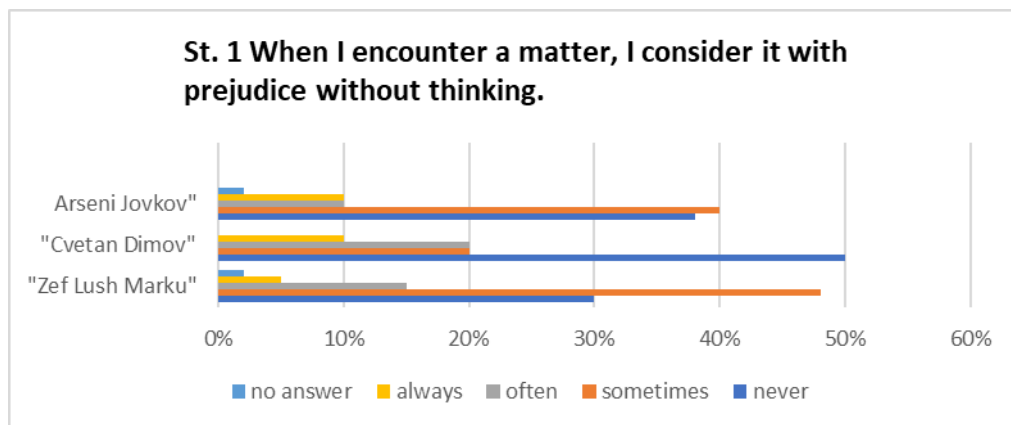

Figure 1. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three High Schools in Skopje

According to Figure 1, the highest percentage of students with 50% in the high school "Cvetan Dimov" never consider a matter with prejudice compared to the other schools, where the percentage of students is 30% in "Zef Lush Marku" and 38% in "Arseni Jovkov". A lower percentage compared to the two other schools, is in "CvetanDimov" where the students "sometimes" considered a matter with prejudice.

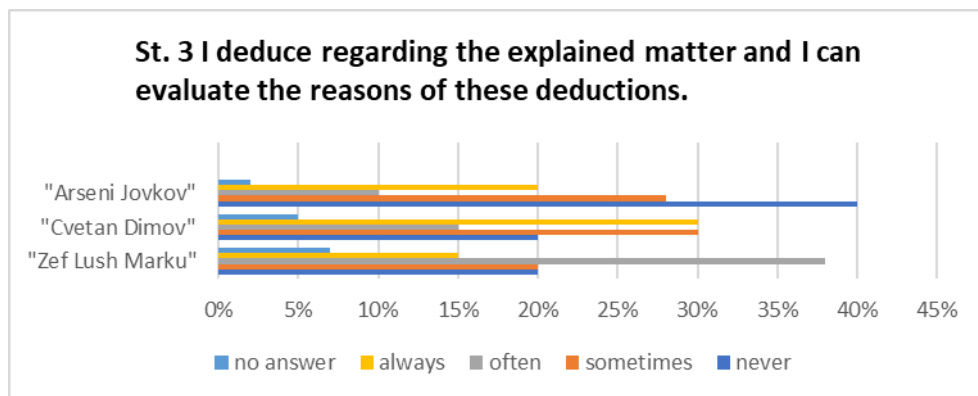

Figure 2. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three High Schools in Skopje

In the third chart, there is a major increase of the number of students who "never" make logical conclusions regarding a particular matter. This is widely seen at the high school "Arseni Jovkov" with 40%. Another significant change we have

in the category is “often”. Students in the high school “Zef Lush Marku” make conclusions more often regarding a matter, attaching to it the evaluation of these deductions.

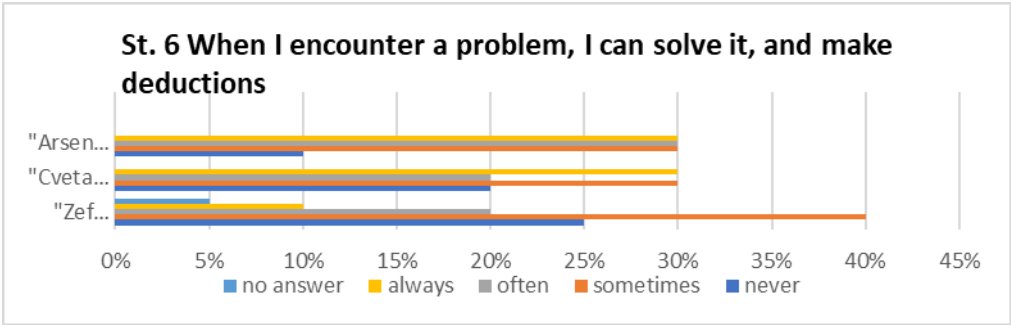

Figure 3. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three high schools in Skopje

In figure 3 students who “always” detect the problems in a matter and the same can explain and define belong to the high school “Cvetan Dimov” with 40%. Only in the high school “Zef Lush Marku” 8% of the students did not respond to this statement and are marked with *no answer*. The results of the chart show that students of the high schools “Cvetan Dimov” and “Arseni Jovkov” are “always” prepared to solve a problem in contrast to students from the high school “Zef Lush Marku”, which number is relatively lower with 10%. The majority of students from the high school “Zef Lush Marku” do not solve a problem.

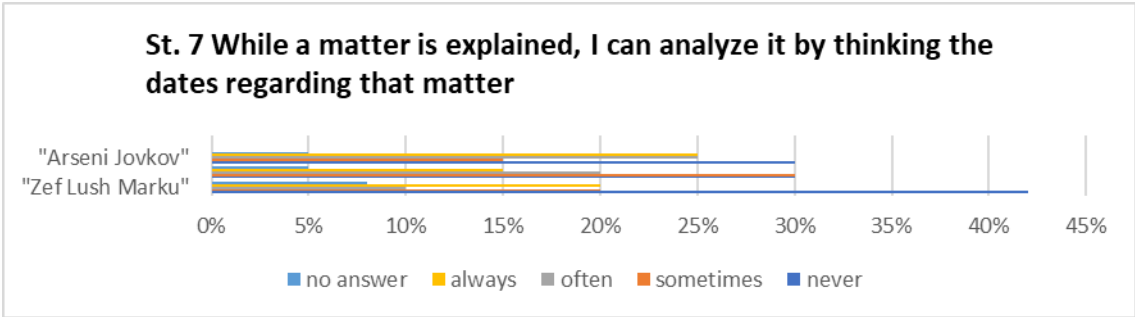

Figure 4. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three high schools in Skopje

In this chart, the higher number of students who “never” analyze the dates regarding a matter is in the high school “Zef Lush Marku” with 42%. This statement was not answered by 8% of the students in “Zef Lush Marku” and 5% in both high schools: “Cvetan Dimov” and “Arseni Jovkov”.

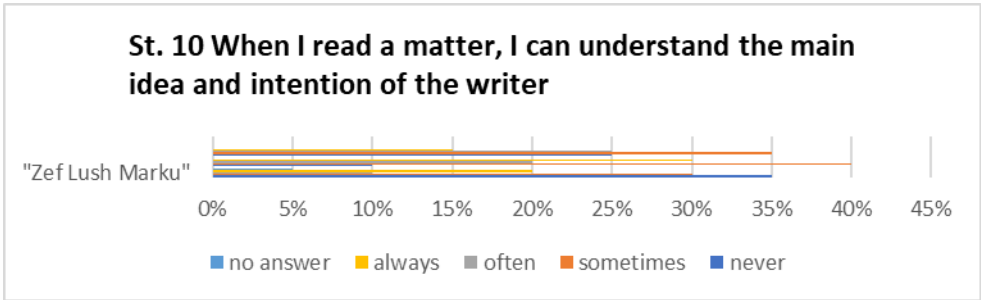

Figure 5. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three high schools in Skopje

According to the Figure 6 students of the high school “Cvetan Dimov” are more likely to understand the main idea and the intention of the writer when confronted with a matter. In contrary 35% of the students in the high school “Zef Lush Marku” “never” understand the concept of a matter after reading it.

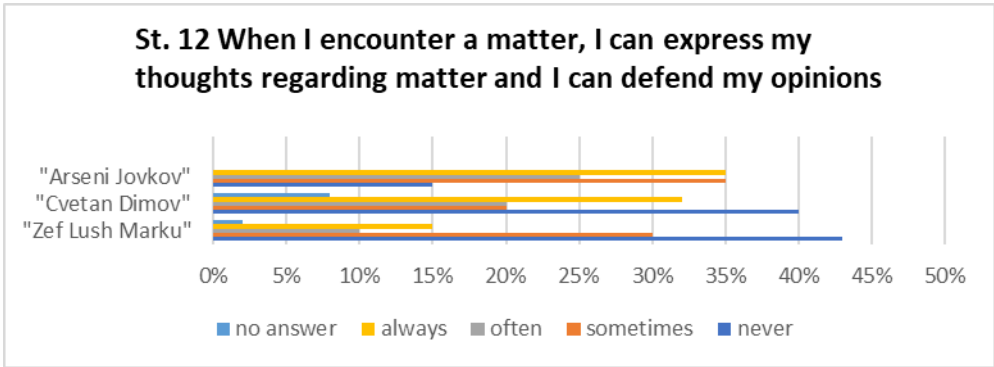

Figure 6. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three High Schools in Skopje

From this Figure, it can be seen that both students from the high schools: “Cvetan Dimov” and “Arseni Jovkov” have nearly the same percentage in “always” expressing their thoughts regarding the matter and defending their opinions. Hence, the percentage of the students who negatively reacted to it is in the high school “Zef Lush Marku”, where the percentage of students who never defend their opinions and express their thoughts is 43%.

Figure 7. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three high schools in Skopje

According to figure 7 the percentage of the students who sometimes can explain a matter convincingly and logically is 40% in both high schools: “Zef Lush Marku” and “Cvetan Dimov”. In contrast, the higher percentage of the students who never explain a matter in a logical and convincing way is in the high school “Arseni Jovkov” with 30 %.

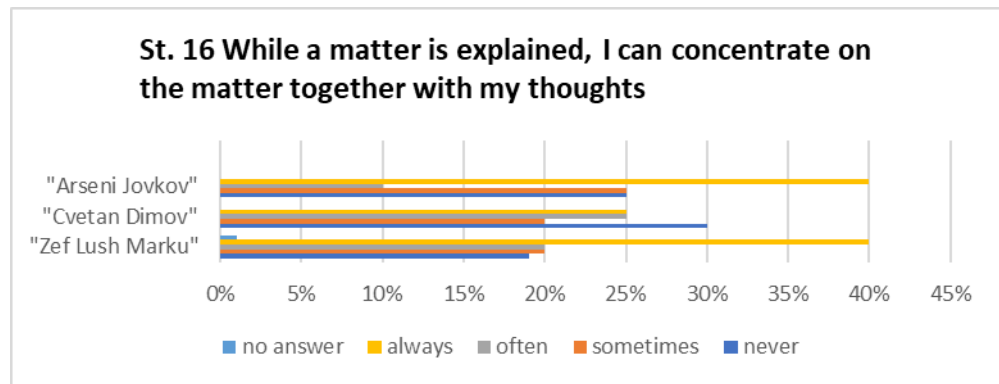

Figure 8. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three high schools in Skopje

From the chart above, the percentage of the students who always concentrate on the matter while it is explained is 40% in both high schools “Zef Lush Marku” and “Arseni Jovkov”. A lower value of the percentage of the students who often concentrate on the matter is in the high school “Arseni Jovkov” with 10%.

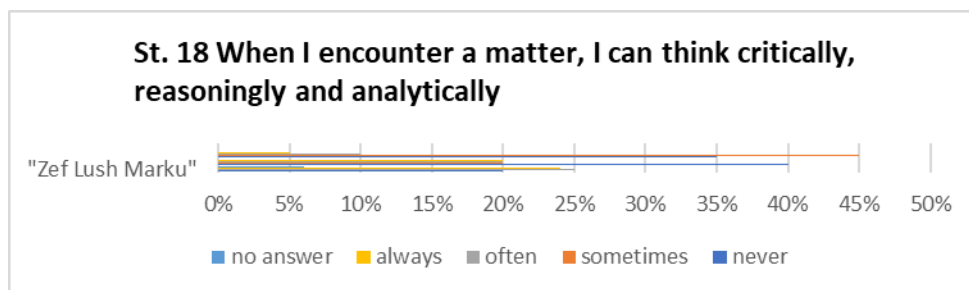

Figure 9. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three high schools in Skopje

In this chart, students who never think critically, reasoning and analytically regarding a matter are of the high school “Cvetan Dimov” with 40%. Whereas, a higher percentage of the students with 45% in the high school “Arseni Jovkov” sometimes think in a critical way when they are confronted with a matter.

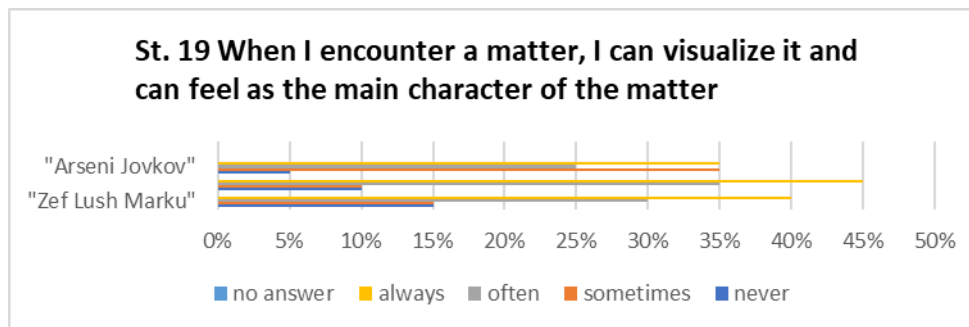

Figure 10. Results on counts and percentage based on adverbs of frequency and based on the three high schools in Skopje

Regarding the chart (4.1.20) the majority of students from the three high schools **do** feel themselves as the main protagonist when encountered with a matter. However, the peak of this increase appears in the high school “Cvetan Dimov” with 45% in the category of *always*. On the other side, the highest percentage of the students who never visualize the matter and feel like the main character in it appears in the high school “Zef Lush Marku” with 15 %.

5. Discussion of the findings

The collected data from the questionnaire together with the literature review gave various answers to the research questions and enhanced the process of testing the set hypotheses.

Research question 1: How is critical thinking included in the curriculum of EFL with its main focus on high schools in Skopje? From the overall research process that was done, it is argued that critical thinking is included in the curriculum of EFL. The language teachers were using this skill constantly

without even being aware of it. The findings of the study show that even here in North Macedonia, teachers practice this skill during their lecture. They use questions and open-discussions together with essays and debates which bring the students to think critically.

Research question 2: What is the students' attitude towards the critical thinking in the classroom? The results from the research process showed that students reacted positively towards critical thinking. They were entertained, excited and motivated whenever they participated in debates, discussions, and other communicative activities. This is due to the reason that students are free to express their thoughts, their ideas on interesting and actual topic.

Research question 3: What are the assessment methods of critical thinking, how are they evaluated and what are the obstacles that might arise along the way? Since critical thinking from its nature on, is delicate to be precepted and measured, it appears a challenging for the teachers too in the essence of its evaluation. However, the findings show that the teachers do assess critical thinking components. They use questions by which they get student's feedback and understanding of the text, task or grammar structure. With the help of open-ended questions, the teachers can grade students on the basis of their logical understanding of a situation but at the same time he/she can assess their creativity and ideas on a topic too. On the other side, critical thinking is also assessed through written activities. For instance, teachers apply essays and blog comments in order to evaluate the students critical thinking skills.

6. Recommendations

After the recent research conducted on this topic, it is by no means important to give several recommendations for other researcher and EFL teachers: EFL teachers should give importance to critical thinking skills, as they bring out the real abilities of the students; critical thinking skills should be included in every school curriculum, because they enrich the process of education and enhance the English language learning; It is highly recommended to construct a curriculum, in which critical thinking components are incorporated due to the fact that they complete each activity and lesson; Teachers should assess students on the basis of their way of thinking, precepting things and their creativity; Critical thinking should be taught as a non-separate skill, and as a skill which can be found in every single task.

7. Conclusion

This study investigated the following aspects: the ways in which critical thinking is included in the curriculum of EFL focused in high schools of North Macedonia; the students' attitude towards critical thinking in the classroom; and the assessment of critical thinking components together with the obstacles which may occur.

The first hypothesis *“If the curriculum of EFL teaching in high schools in Skopje is directed towards critical thinking, thus English will be learnt for the sake of achieving integration, communication and language fluency”* implied that teaching critical thinking skills will bring the sense of achieving a higher degree of language

proficiency in terms of communication, integration and fluency. The second hypothesis ***“The teacher is encouraged to use a variety of activities in his/her lecture, mainly authentic materials in order to get the learner’s attention on developing critical thinking skill”*** implies that teachers have the freedom to choose materials beyond the textbooks in order to develop a critical thinking skill. The findings show that critical thinking skill by nature requires from the teachers to use innovations and situations from the real world, and this is what students are interested into and what the students can debate and discuss more about. The third hypothesis ***“Critical thinking has to be assessed with the help of the teachers’ and the student’s contribution through the usage of different assessment tools and methods in order to give appropriate feedback and results”*** implies that critical thinking shall be evaluated with the help of both sides, the teacher and the students together through the usage of a variety of assessment tools. From the results in the study, there are shown some ways in which the teachers tend to evaluate the students on critical thinking skills. They use open-ended questions, discussions, debates, blogs and essays in order to achieve a good percentage of their contribution. Nevertheless, the teachers have the power to assess the students on a communicative level, whether in written or spoken form. The students themselves do not have the right to get involved in the process of evaluating themselves or their peers.

To conclude, the results imply that critical thinking has won a specific place in the school curriculum here in North Macedonia. Teachers are undergoing a significant change in terms of their teaching methodology; they perceive this trendy new skill very positively. Both the teacher and the student **do** appreciate critical thinking components being taught and learnt, since this language skill opens the doors to many beneficial opportunities in the future. Students will form a critical view of the things that they might encounter along the way and for the teachers, they will definitely have the chance to teach the language in a real, visual context in which in reality the language is being spoken.

References

- [1] Fahim, M. and Eslamdoost, S. (2014). *Critical Thinking: Frameworks and Models for Teaching*. Retrieved from
 a. https://www.researchgate.net/publication/271324551_Critical_Thinking_Frameworks_and_Models_for_Teaching
- [2] Higgins, S. (2014). *Critical thinking for 21st-century education: A cyber-tooth curriculum?*. No.4, (pp.14-15) Durham: Durham University. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/284950685_Critical_thinking_for_21st-century_education_A_cyber-tooth_curriculum
- [3] Parrish, B. (2004). *Teaching Adult ESL- A Practical Introduction*. (p.271) New York: McGraw-Hill ESL/ELT
- [4] Radulović, L., & Stančić, M. (2017). “*What is Needed to Develop Critical Thinking in Schools?*” *C E P S Journal*, 7, 3rd ser., 21. Retrieved February 17, 2019, from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1156618.pdf>.

Student’s questionnaire

Me	Never	Sometimes	Often	Always
1. When I encounter a matter, I consider it with prejudice without thinking.				
2. When I encounter a matter, I realize whether the subject is from first hand or second hand.				
3. I deduce regarding the explained matter and I can evaluate the reasons of these deductions.				
4. I can understand pale in the matter and obscurities from explanations regarding the matter.				
5. I can detect the problems in a matter, explain and define them.				
6. When I encounter a problem, I can solve it, and make deductions.				
7. While a matter is explained, I can analyze it by thinking the dates regarding that matter.				
8. By means of my thoughts regarding a matter, I can improve hypothesis regarding the matter.				
9. I can pass an accurate judgement on the matter, and I can come to a conclusion with my thoughts.				
10. When I read a matter, I can understand the main idea and intention of the writer.				
11. By means of my thoughts, I can make comments and can judge the matters.				
12. When I encounter a matter, I can Express my thoughts regarding matter and I can defend my opinions.				
13. I can explain my thoughts regarding a matter convincingly and logically.				
14. By means of explanations regarding a matter, I can predict the ideas unexplained.				
15. From the explanations regarding a matter, I can find the contradiction between reason and result.				

16. While a matter is explained, I can concentrate on the matter together with my thoughts.				
17. By means of explanations regarding a matter, I can establish striking connections regarding the matter.				
18. When I encounter a matter, I can think critically, reasoningly and analytically.				
19. When I encounter a matter, I can visualize it and can feel as the main character of the matter.				
20. When I encounter a matter, I can be more elaborative thanks to my thoughts.				
21. When I encounter a matter or an action, my thoughts do not misguide me.				

TECHNIQUES WHICH PROMOTE CRITICAL THINKING IN ELT – A STUDY CONDUCTED IN HIGH SCHOOLS OF SKOPJE

Arbnora Sulejmani

South East European University, Skopje
as23050@seeu.edu.mk

Brikena Xhaferi

South East European University, Skopje
b.xhaferi@seeu.edu.mk

Abstract: The field of ELT is evolving every day. Analytical thinking is an important skill when learning a language, which also means that a language learner understands various aspects of the language and its usage in different contexts. At the same time, it increases learners' knowledge and develops the 4 language skills. Since critical thinking is considered as a difficult skill to master, in order to develop and improve one's CT, it is the teachers' duty to use various techniques and methods, find a way to implement them and assist the teaching-learning process, during their teaching. It is difficult to find a suitable technique in order to keep the students' motivation to use critical thinking when acquiring a language, to understand and explain what critical thinking is and to draw personal conclusions and results from each aspect of the language. The objective of this research is to investigate whether there is a significant difference of students' achievements and acquirement of the language by implementing critical thinking techniques, to determine the degree in which critical thinking is used in ELT, the benefits that it presents in facilitating the teaching process and to discover if critical thinking techniques can be successfully implemented in our schools or not, possibly as a 5th language skill.

The results of the study showed that students, had varying degrees of approval in various questions, and that almost every participating teacher had used critical thinking techniques in ELT at some point, resulting in students' growth and improvement in motivation, fluency and linguistic proficiency.

Keywords: *critical thinking skill, techniques, student-centered classrooms and environments, students' attitude towards CT, implementation of critical thinking.*

1. Introduction

This research is done in the field of education and it investigates the ability to focus, clarify and judge a problem by using problem-solving and decision-making skills, as they represent the foundation of critical thinking. Critical thinking is a skill that involves evaluation of thoughts and their thorough analysis. Even though it emerged lately in the field of teaching, many teachers and researchers on the discipline still do not have a clear depiction of what it really involves. Consequently, ELT professionals, such as high school teachers, believe that to be

critical about something is to evaluate the negative aspects of it. However, it means to analyze thoroughly all the aspects of an item or tool of studying, both positive and negative. Moreover, critical thinking enhances the student's ability to solve problems and make decisions without being biased around a topic. Furthermore, it promotes learners' higher efficacy in acquiring a language, professional growth in the area of judgment, independent learning as well as objectivity.

In the high schools of Skopje and all around the country, many high school teachers and professionals on the field of linguistics, such as ELT teachers and teaching supervisor, believe that critical thinking should be incorporated in the syllabus and curriculum. Nonetheless, teachers are not prone to using activities and approaches which enhance critical thinking in their students' learning process. During my practicing internship and observations in the High School "Zef Lush Marku" in Skopje, I have encountered many teachers that skip exercises and questions which train the critical thinking skill in students. Consequently, many areas of the language remain untouched and undiscovered, since students are not guided to analyze them. This experience has given me the opportunity to observe various teaching methodologies and as a result apply them during my teaching experience. By combining them with something new and innovative like critical thinking, students' interest on the subject of discussion and the language itself was improved. For instance, students were asked to provide personal opinion upon a specific issue and elaborate a question or statement based on how their personal experiences and judgments regarding the topic. Hence, it provided a clear picture regarding the students' attitude, open- mindedness as well as evaluation of it. Since their intellect and personal opinion has been given attention, students followed to practice the skill subconsciously, since it promotes their inner ability to judge issues from an independent and professional point of view. In other terms, the teacher's effort to involve students into the teaching/ learning process would be in vain. Since they remain passive and the teacher is lecturing on the center of the class, students' involvement is not something they can count on. Consequently, teachers should incorporate critical thinking into the teaching process, in order to make students responsible for their learning process. In many high schools in the country, when a teacher struggles to maintain the order within the classroom, the misbehaved students are asked to leave the class, even though it is strictly forbidden according to the regulations. Also, older teachers are not capable of lecturing if any disturbance is on their way. Thus, in order to control the students' boredom and lack of interest during the teaching/ learning process, critical thinking is a skill that would help keep the students intricate during the learning process. Apart from providing them with endless activities and self- growth, it is beneficial also to the teacher, as an interaction and expansion of knowledge and information.

In essence, this research has been conducted to prove that when language teachers and professionals use critical thinking as a skill and its techniques in the teaching process, it boosts students' responsibility for their learning process and well as their self-growth in the area of their study.

1.1. Research background

Critical thinking covers an important place in language teaching, since it trains students to analyze, compare, evaluate and rationally use the acquired language and learning process. Other aspects of English language, such as cultural connotations, usages in different contexts as well as mastering the four language skills may be achieved only through scrutinized inspection of the language. Thus, critical thinking as a skill enables learners to master problem- solving and decision- making skills, which will later account as the grounds of successful academic language achievements. Language professionals have various ways how to incorporate the critical thinking skill into the teaching process. “It is the responsibility of educational institutions to promote and develop students' critical thinking abilities.” (Kaarbalaei. A., 2012, pg. 2). Thus, it is up to the instructor, curriculum and learner whether or not the techniques which promote it will be used accordingly. Promoting critical thinking skills encourages students to plan, implement and evaluate their own learning styles and process. Self-awareness is one of the several aspects that critical thinking encourages students to nurture and maintain throughout their learning process. Thus, it enables students to actively participate in the teaching- learning process, as analytical evaluators to the unlimited usages of language. “An individual, to participate fully in the new economy – as worker, consumer and responsible citizen – needs to be even better informed (and about global as well as local issues) and needs higher-order and more flexible skills.” (G.David, 2006). Therefore, without creativity and imagination one cannot succeed in a world full of rivalry and competition.

“The ambiguous connection between “critical thinking” and “critical thinking skills” is considered another barrier of effective implementation”. (W.Xiaoli, Zh. Huibin, 2016, pg.2) On one hand ‘critical thinking’ is the process of thinking carefully on a specific matter without attaching ourselves emotionally or personally to it, while on the other hand ‘critical thinking skills’ is the ability to do something.

2. Literature Review

In this chapter, the literature review presents goals to be elaborated in terms of critical thinking techniques in the field of ELT. Simultaneously, it proves their importance and benefits in education and teaching. In addition, it scrutinizes and conducts ways of using critical thinking techniques in ELT that promote learners' self-awareness, competence and independence during the teaching-learning process. Critical thinking involves an objective analysis of a certain topic in order to come to unbiased conclusions upon it. It provides the person with the ability to think independently and create their own opinion about a specific matter. A person who thinks critically must be creative and innovative, open- minded about different opinions of others and should master communicative and problem- solving techniques which are highly recommended in any job- position. What is more, critical thinking enables a person to understand deeper connections between ideas, as well as foresee upcoming issues that rise from a present problem.

2.1. Recent studies conducted on the topic of critical thinking in ELT

Kawamura, Wu and Ping-Hsing (2015) conducted a study in Taiwan, Japan and its goal was to test students' attitude of developing critical thinking skills via ‘Youtube’ documentaries and news. The number of participants was 86, varying

from the age of 18-19, majoring Economics. These students, both male and female, were acquiring English language as a foreign one. All participants were exposed to 'Youtube' as a language learning source, by working on the social and economic issue, using activities which require reasoning, research and analysis. The methodology included questions that researchers have used, more specifically 13 questions, and were conducted for quantitative purpose. The survey analyzed the perception of students regarding three topics: English and employment, women in the workforce and first impression on the foreign language. The study has come to two different conclusions. Most students remembered only about 70% from the material in class, both via 'Youtube' videos and textbooks. 1/3 proposed convincing statement regarding their critical thinking development.

Similarly, Kailani Ismail et al, (2015) conducted a study in 2015 in Malaysia. The study examined the development of critical thinking skills in language learning students, using the language learning modules based on problem-based learning or PBL. It also analyzed the usage of critical thinking techniques in solving non- routine language learning issues. Since the school system in Indonesia is focused only in exams and memorization of facts, not using the critical thinking techniques from a young age affects the students' independent thinking. It was analyzed that language learning students in Indonesia are able to solve linguistic problems covered in the workbooks, however were unable to solve non- routine problems.

The PBL system of learning encourages language learning students to use critical thinking in order to generate new knowledge and solve issues. Consequently, this study used dependent and independent variables.

3. Research methodology

3.1. Research aims

This research aims to elaborate the importance of implementing critical thinking techniques in ELT as advancement in general education, but also, the development of critical thinking skill in English language students. Moreover, it analyses and conducts ways how to use critical thinking skill and techniques in order to acquire the English language masterly and proficiently.

3.2. Research hypothesis

H1- Critical thinking is a demanding skill that improves the overall language proficiency and knowledge on various aspects of a language, therefore learners should incorporate it outside the classroom in order to master it completely.

H2- If critical thinking represents the mind's ability to individually analyze and think analytically, then tasks and techniques that enhance learners' interest upon it should be flexible, motivational and student- centered.

H3- The level of critical thinking development in a language learner is anticipated based on teacher's approaches and exercises used within the classroom.

3.3. Research methods

This research investigates whether the usage of critical thinking skill positively influences the overall successful acquirement of the English language, as

well as if the techniques which promote critical thinking are beneficial to ELT. It is conducted through the usage of quantitative data.

3.4. Sample

This research was carried out at 3 high schools “Zef Lush Marku”, “Cvetan Dimov” and “Arseni Jovkov”, in Skopje, North Macedonia. Subjects of this research were 300 students. Students were of both genders; their age was between 16-17 years old. Apart from the two other samples used in this research, such as teacher observation and teacher interview, the student questionnaire was the one that was chosen to be shown on this publication, since it covered a higher number of participants and gathered a wider range of information as well as various anonymous attitudes upon the topic of discussion.

3.5. Research instrument

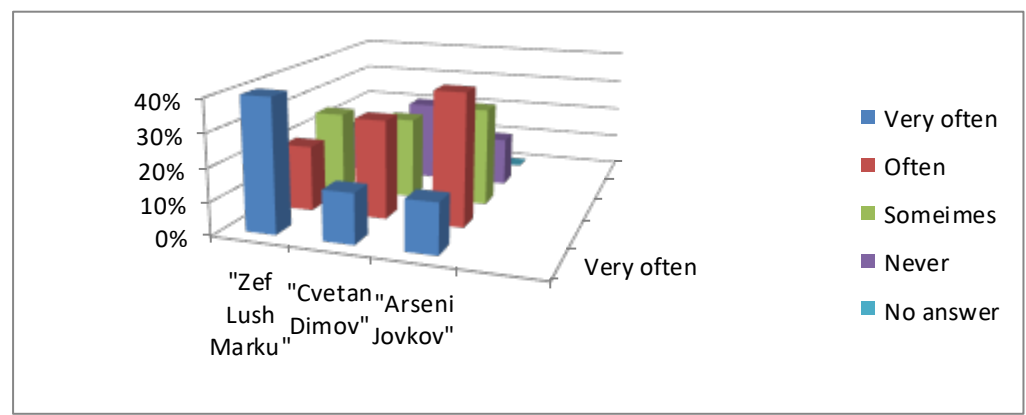
3.5.1. Student questionnaire

The instrument used in this research was a questionnaire that was given and completed by the participants from 3 high schools, “Zef Lush Marku”, “Cvetan Dimov” and “Arseni Jovkov” in Skopje, North Macedonia. Students from the 1st and 2nd year were given the same student questionnaire. The questionnaire consisted of 20 questions in English Language. However, each question was explained and translated to the students, step by step as they were answering them anonymously. These questions were designed to bring out information about students’ learning experiences in ELT, usage of critical thinking skill in developing and acquiring the language and the involvement of critical thinking in the teaching process of the language. Furthermore, it gathered data about whether students learn English better by following the principles of traditional teaching techniques or the usage of critical thinking skill. All questions were answered according to the adverbs of frequency (very often, often, sometimes and never). Students had the option to choose only one of the adverbs of frequency (always, often, sometimes, rarely and never) for each question. The questionnaire has 20 questions in total, but there are only 5 questions analyzed in this publication. In that, emphasis is given to the majority of the similarities and differences regarding this instrument, as well as the major discrepancies regarding the results, let them be positive or negative. The 5 carefully chosen research questions are shown separately below through descriptive charts. Each data of a statement is given individually comparing the results between three High Schools in Skopje, using the adverbs of frequency (very often, often, sometimes and never).

4. Questionnaire results

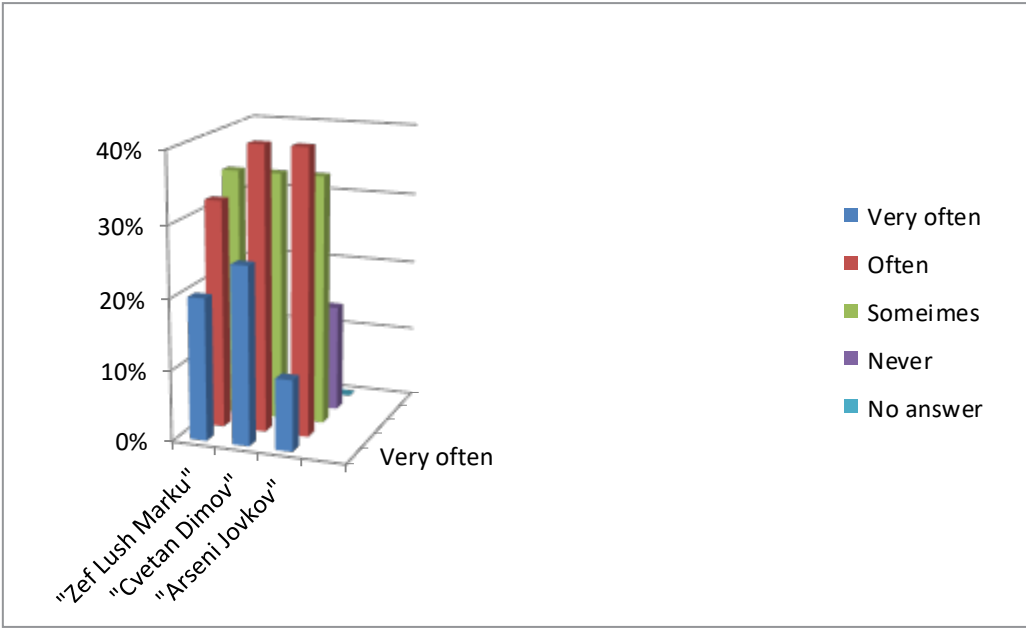
The questionnaire was completed by: 100 students of 1st year in “Zef Lush Marku” high school, 50 students of 1st year and 50 students of 2nd year in “Cvetan Dimov” high school. Last but not least, 40 students from 1st year and 60 students from 2nd year in “Arseni Jovkov” high school in Skopje, North Macedonia.

Figure 1: Question 1 results

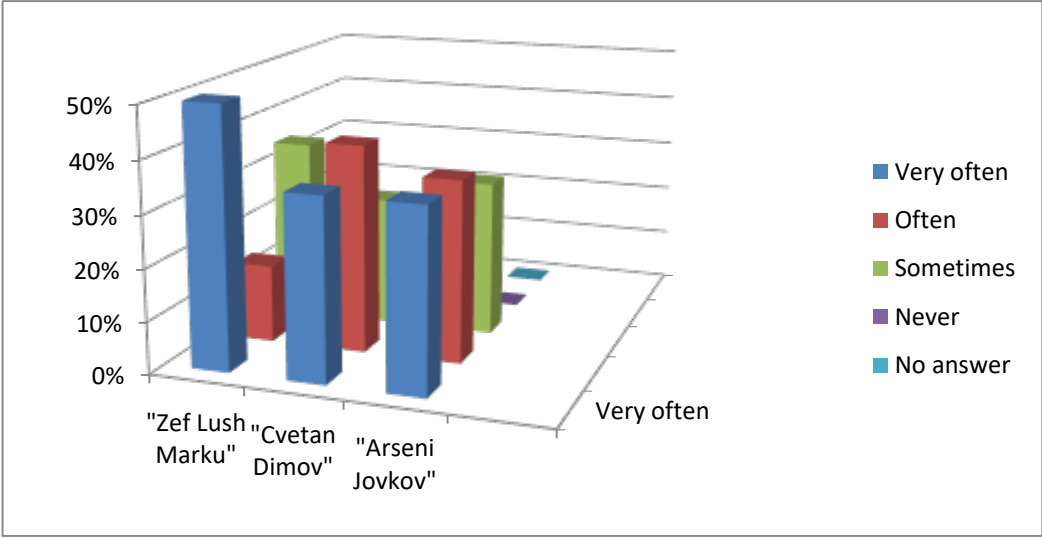
According to the chart, the highest percentage of students with 40% chose ‘very often’ in “Zef Lush Marku” high school, whereas “often” in “Arseni Jovkov” high school. The lowest percentage included the adverb of frequency ‘never’ with 15% in “Arseni Jovkov” high school. Only in “Cvetan Dimov” high school there is a 5% value of the adverb of frequency ‘never’, whereas in “Zef Lush Marku” and “Arseni Jovkov” high schools it is 0 %.

Figure 2: Question 2 results

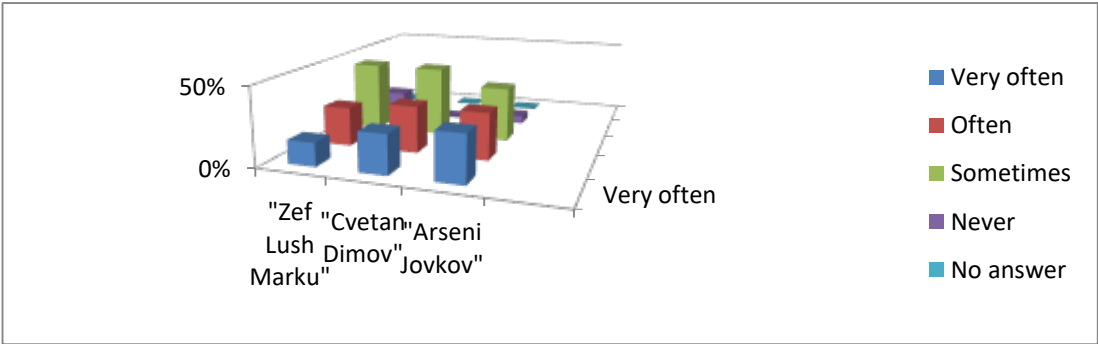
From the chart above, the adverb of frequency ‘often’ was the highest in all three high schools, with 40% in “Arseni Jovkov”, 40% in “Cvetan Dimov” and 32% in “Zef Lush Marku” high school. The most appealing feature is shown in “Cvetan Dimov” high school with the adverb of frequency ‘never’, that resulted in 0 %.

Figure 3: Question 3 results

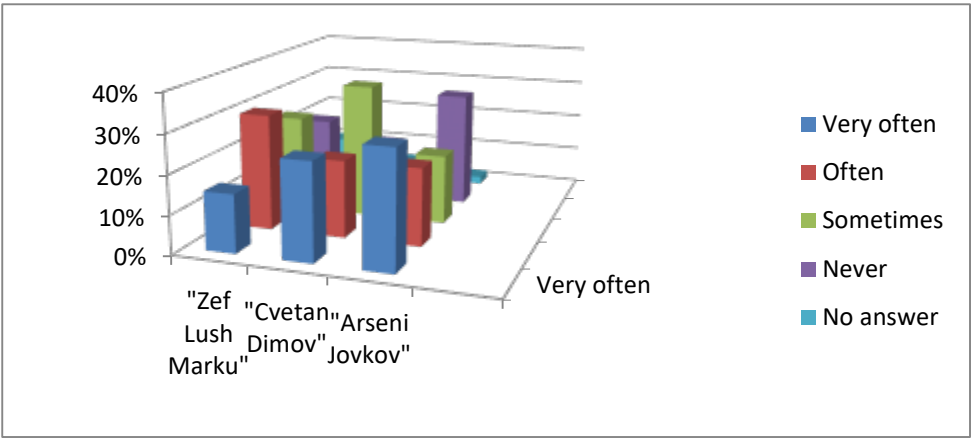
In the chart above it can be clearly depicted that the most prevalent feature is that all students have answered this question, with the result of 0% in the adverb of frequency ‘no answer’ or in the part of ‘never’. In that, all students have received feedback on their written/ oral assignments.

Figure 4: Question 4 results

An interesting and astonishing feature of this chart is that students from all three high schools have answered the highest upon the adverb of frequency ‘sometimes’ and often. For instance, for the adverb of frequency ‘sometimes’ there is 45% in both “Zef Lush Marku” high school and “Cvetan Dimov”, whereas only with 10% difference in “Arseni Jovkov” high school, with a result of 35%. Moreover, for the adverb of frequency ‘often’ the result shows 30% in both “Cvetan Dimov” and “Arseni Jovkov”, whereas 25% in “Zef Lush Marku” high school, with only 5% difference.

Figure 5: Question 5 results

The chart above shows that the analysis and judgment of materials has been the highest in percentage in “Arseni Jovkov” high school with 30% and in “Cvetan Dimov” high school with 25%, whereas the lowest in “Zef Lush Marku” high school with 15%. An appealing feature of this chart is that only 2% of students didn’t answer this question.

5. Discussion

The aim of this research was to find out if techniques which promote critical thinking can be used as a basis to promote critical thinking as a 5th language skill. Moreover, if a combination of both critical thinking techniques and communicative method is efficient and beneficial to the process of language teaching and learning.

The first hypothesis **“Critical thinking as a challenging skill, demands learners’ integral engagement upon it (outside the classroom) in order to master it completely”** stated that students need to use critical thinking outside classroom in order to provide its highest results. The result of students’ questionnaire, teachers’ interview and classroom observations support the first hypothesis. All of the interviewed teachers that had used critical thinking in teaching, admitted that the usage of critical thinking in ELT has shown to have

positive results in motivating students when acquiring the language. Since it promotes and improves students' communication, it is also beneficial to students of lower level of linguistic proficiency.

The second hypothesis **“Critical thinking as a skill improves the overall language proficiency and knowledge on various aspects of a language”** implied that critical thinking has benefits in upgrading and boosting language proficiency in general. All of the research instruments provided above support this hypothesis. Students' questionnaire prove that students prefer and learn better through working effectively on their own or debating about issues with their peers. Additionally, students preferred to be the center of attention during ELT and asked frequent questions and contributed to class discussion. Furthermore, from the teachers' interviews we can understand that all teachers elicited critical thinking via debates, classroom discussions or via the usage of communicative teaching method. Whereas, regarding classroom observations, each of the teachers observed, incorporated critical thinking techniques through essential questions related to the material.

The third hypothesis **“Techniques which promote critical thinking need to be student- centered since critical thinking is an individual skill that differs in every learner”** demands that critical thinking differs in every student, since every student is different from one another. Thus, techniques which promote critical thinking should not have one mutual criteria of grading, however, they should be created to suit at least some student-types of learners, such as advanced, beginner, shy, communicative, withdrawn etc. It is true that not every student has the same capacities and possibilities as their peer, nonetheless critical thinking is understood differently by everyone. These hypotheses are supported by the student questionnaire and by the teachers' interview, but is not supported by the observation checklists. Thus, students and teachers believe that critical thinking is different for each student but only in theory, only some of them tried to prove it in practice. Most of the students agree that they are responsible for their own learning. Moreover, they agree that different communicative teaching techniques such as self-assessment, peer feedback, and real-life situations help them reflect on their learning methodologies and result in becoming more independent. Furthermore, all of the teachers stated that they believe that promoting critical thinking techniques in teaching has an impact in learner centeredness.

This research brings to conclusion that all activities, which seek and develop critical thinking competence and promotion of techniques in ELT, serve also as means of putting the student in the center. In such way, students become conscious about the purpose of learning a lesson or performing a particular task, hence, understanding that it is their duty to consistently engage in the learning process and thoroughly scrutinize it in order to draw specific conclusions.

6. Conclusion

Considering that a language is taught and learned only to be used effectively, transparently, objectively and academically outside the classroom, following the techniques which promote the critical thinking skill is an essential step for language professionals in the field of ELT. To sum up, a combination of critical thinking techniques and approaches are a good way of meeting nowadays students' needs. Consequently, promoting critical thinking skill in the field of teaching may be used to create a relatively student- centered classroom, where learners grow as independent individuals and take responsibility of their own learning process and future achievements in a professional and unbiased way.

Bibliography

- [1] Aryani, F., Rais, M., & Wirawan, H. (2017). Reflective learning model in improving student critical thinking skills. *Global Journal of Engineering Education*, 19, 2–2. doi: <http://www.wiete.com.au/journals/GJEE/Publish/vol19no1/02-Wirawan-H.pdf>
- [2] Graddol, D. (2006). English Next- Why global English may mean the end of 'English as a Foreign Language' [<http://englishagenda.britishcouncil.org/sites/default/files/attachments/books-english-next.pdf>]. doi: [http:// englishagenda.britishcouncil.org/sites/default/files/attachments/books-english-next.pdf](http://englishagenda.britishcouncil.org/sites/default/files/attachments/books-english-next.pdf)
- [3] Karbalaie, A. (2012, May). CRITICAL THINKING AND ACADEMIC ACHIEVEMENT . *CRITICAL THINKING AND ACADEMIC ACHIEVEMENT* . Retrieved from http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0123-34322012000200001
- [4] Kailani, I., & Bakar, M. N. B. (2015). Developing Critical Thinking Skills of Students in Mathematics Learning . *Journal of Education and Learning*, 9. doi: https://www.researchgate.net/publication/282526043_Developing_Critical_Thinking_Skills_of_Students_in_Mathematics_Learning
- [5] Kawamura, M., & Wu, P.-H. N. (2015). Developing Critical Thinking Skills Through Content Base Learning Using Media [<https://pdfs.semanticscholar.org/98aa/e3d8ea42feada1dbd50c0e2a3575e4a3a9ec.pdf>]. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/98aa/e3d8ea42feada1dbd50c0e2a3575e4a3a9ec.pdf>
- [6] Murcia, M. C. (2014). Teaching English as a Second or Foreign Language [<https://www.scribd.com/document/326288608/Teaching-English-as-a-Second-Foreign-Language-pdf>] (4th ed.). doi: <https://www.scribd.com/document/326288608/Teaching-English-as-a-Second-Foreign-Language-pdf>
- [7] Wang, X., & Zheng, H. (2016). Reasoning Critical Thinking: Is It Born or Made? [<https://pdfs.semanticscholar.org/a3b5/4c40ecf4f124c168a173f2c7686405fa16fb.pdf>] (6th ed., Vol. 6). Guangdong Province, China: ACADEMY PUBLICATION. doi:<http://www.academypublication.com/ojs/index.php/tpls/article/view/tpls060613231331>

Appendix: Students' questionnaire

Student Questionnaire Used to Evaluate Undergraduate Student Learning

* Please tick how often have you done the following activities/issues in class

Questions	Very often	Often	Sometimes	Never
1. Asked questions in class/ contributed to class discussions				
2. Worked on a paper/project that required info. from various sources				
3. Received comment feedback from your written or oral assignments				
4. Memorize facts and material				
5. Analyze and make judgments upon a topic in class				
6. How often tests challenged your overall knowledge?				
7. Learning effectively on your own				
8. Working effectively with others in class				
9. Thinking critically and analytically				
10. Acquiring the 4 language skills at same rate				
11. Analyzing/working on problem- solving exercises				
12. Spending significant amount of time learning new info				
13. Instructor providing material which helps you succeed academically				
14. Instructor providing support which helps you to succeed socially				
15. Instructor tests only what is covered in the book				
16. Instructor making clear and understandable explanations				
17. Enhance/usage of students' general knowledge within classroom topics				
18. Exchange of ideas between peers/ debate				
19. Testing of 4 language skills including critical thinking				
20. Instructor tests the overall knowledge of students on the subject (orally, written form)				

* Thank you for your time and help

ОБЈЕКТИВНИ ТЕСТОВИ ЗА МЕРЕЊЕ НА ПОСТИГНУВАЊАТА НА УЧЕНИЦИТЕ И ТЕСТИРАЊЕТО ВО НАСТАВАТА

Марија Гркова

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
marija.l.grkova@ugd.edu.mk

Апстракт: Објективните тестови кои служат за мерење на постигнувањата на учениците во наставата претставуваат инструменти на техниката тестирање која, пак, како една од истражувачките постапки ни служи за собирање податоци. Постојат повеќе видови тестови и тоа во зависност од намената или, ако сакаме, во зависност од тоа за што ни користат добиените податоци. Така, тестовите може да послужат за мерење на постигнувањата на учениците/испитаниците, потоа тестирање на личноста и особеностите поврзани со неа, тестирање на интелигенцијата, способностите итн. Тестовите, меѓу другото, може да го мерат не само знаењето што учениците/испитаниците успеале да го стекнат при учењето туку и квалитетот и квантитетот на нивното знаење.

Иако мерните карактеристики на објективните тестови што се применуваат во наставата се нестандардизирани, преку одговарање на зададените вежби, задачи, ставки, барања тестовите ги даваат потребните податоци за тоа што се истражува.

Клучни зборови: *тестови, бодување, оценување, вежби, настава.*

Вовед

Тестовите може да се класифицираат на различни начини. Сепак, поделбата што вообичаено се асоцира со тестирањето е следнава: тестови на способности, тестови на знаење и тестови на личност. Ваквата поделба на тестовите произлегува, главно, од психологијата.

Тестовите на знаење се наменети за мерење на ефектите од постигнувањето во наставата или, пак, на курс, обука итн. Со овие тестови се мери ефектот од учењето под контролирани и делумно познати услови. Сепак, треба да се има предвид дека во психологијата под тест на знаење се мисли на стандардизираните тестови, а овде ние ќе зборуваме за нестандардизираните, објективни тестови што ги изработуваат наставниците за мерење на постигнувањата на учениците во рамки на наставата. Тестирањето во наставата се применува за најразлични цели и преку него се добиваат информации кои потоа користат за повеќе фактори вклучени во наставниот процес.

Петроска-Бешка (2016, стр. 33) во делот *Почетоци на тестирањето* наведува дека најраните корени на современото тестирање се најдени 2200 години пр. н. е. во древна Кина. Според авторката, во тој период бил воведен

софистициран систем на евалуирање на државните службеници кој се повторувал на секои три години, а служел како основа за утврдување на нивната соодветност за работното место и унапредување. Авторката пишува дека процената на овој систем се состоела од широк спектар на знаења и на вештини, почнувајќи од познавањето протокол, географија, земјоделие, граѓанско право и воени прашања, па сè до успехот во стрелаштво и во музика.

Мисионерите и дипломатите го поттикнале воведувањето на кинескиот систем на селекција на европскиот континент така што ваквиот начин на избор на државни службеници станал официјален во Британија во 1855 година, а многу наскоро таков систем бил воведен во Франција, Германија и пренесен во САД, предизвикувајќи бран на широк интерес и прифаќање на тестирањето во западниот свет (Петроска-Бешка, 2016, стр. 33). Според авторката, во истиот тој период во Кина се укинува ваквиот систем за избор на државни службеници кој се заменил со прифаќање на универзитетска диплома како доказ за компетентноста на кандидатот.

Во училиштата во античкиот период во Хелада постоел систем на испитување на знаењата и на вештините, а за средновековна Европа е познато дека образованието било сфера во која се утврдени почетоци на системот на тестирање (Петроска-Бешка, 2016, стр. 34). Најпрвин, системот на тестирање се одвивал преку усно испитување, но со зголемувањето на достапноста на хартијата било заменето со формални тестови на знаење.¹ Резултатите од овие тестови служеле за доделување дипломи, награди и унапредувања. Во XIX век, системот на тестирање на знаењата и на вештините од универзитетите, постепено бил пренесен и во средните училиштата.

Науката за тестирањето

Заслугата за почетоците во конструирање на објективните тестови му се припишува на Американецот Рајс, според кого со ваквиот начин на тестирање се добива можност да се процени ефикасноста на наставниците (Петроска-Бешка, 2016, стр. 41).

Постојат бројни предности на објективниот начин на проверка на знаења и тоа:

- економичност во задавањето;
- неможноста да влијае врз оценката личниот однос на испитувачот кон оној што е испитуван;
- можноста да се покрие поголем обем од материјалот, наспроти да се дозволи удел на среќа во изборот на прашања;
- ставањето на сите ученици/испитаници во идентична испитна ситуација, а тоа значи дека тестирањето се прифаќа како праведна

¹ Постојат различни поделби на тестовите кои произлегуваат од различните критериуми што се земаат предвид при нивната поделба. Најчесто среќаваме три типа тестови и тоа: *тестови за испитување на личноста*; *тестови на знаење* и *тестови на способности* (Јованова-Митковска, 2007/2008, стр. 15). Вториот тип тестови се стандардизирани, а објективните тестови кои се користат во наставата за мерење на постигнувањата на учениците по одреден наставен предмет ги сметаме за нестандардизирани.

постапка, зашто сите ученици под исти услови, во исто време одговараат на исти прашања;

- оценувањето на одговорите на тестот е максимално објективно и успехот на ученикот зависи од самиот него;
- со тестовите се остварува целосен увид во знаењата и се проверува поголем дел од материјалот;
- оценувањето со објективни тестови е доследно, а тоа значи дека и повеќепати да се мери една иста наставна содржина се добиваат исти или слични резултати;
- објективните тестови остануваат како писмена документација која може да се користи за различни цели;
- проверката и оценувањето со објективни тестови придонесува за континуитетот во учењето кај учениците;
- објективните тестови овозможуваат да се согледаат и помали разлики во знаењето на учениците, односно подобро се откриваат нијансите, успешните од неуспешните.

Треба да се има предвид дека покрај предности, тестовите имаат и слабости:

- го проверуваат фактографското знаење, но не и практичната примена и поврзаноста на знаењата;
- постои можност за случајно погодување на точниот одговор (кај вежбите со двочлен или со повеќечлен избор);
- со нив се намалува можноста за целосни и за оригинални одговори;
- бараат поголем напор и време од наставникот за подготовка на тестот и негово прегледување и оценување;
- со вежбите во кои се бараат кратки одговори не може да се добие слика за размислувањата на учениците;
- потребни се додатни материјални трошоци за изработка или набавка на тестовите;
- тестовите не се погодни за проверување на постигнувањата во таканаречените воспитни предмети, како што се музика, ликовна култура, физично воспитание;
- проверувањето со објективните тестови неосновано го потхранува егалитаризмот во образованието, наспроти барањето за индивидуализација на наставата (Попоски, 1996, стр. 106–108).

Тестовите на знаење може да се категоризираат на најразлични начини, поаѓајќи од различни критериуми на класификација. Најчести се три вида класификација:

- а) Стандардизирани и неформални тестови според тоа кој ги изработува тестовите и со каква цел се задаваат;
- б) Нормативни и критериумски тестови според начинот на кој се интерпретираат добиените резултати;
- в) Објективни и есеистички тестови според форматот на прашањата што ги сочинуваат тестовите (Петроска-Бешка, 2007, стр. 12–15).

Во однос на изработката на тестот ќе споменеме дека се утврдени четири етапи на изработка, со претходно планирање на тестот. Така, според

Петроска-Бешка (1993, стр. 7), добар тест не може да се изработи ако фазата на планирање на тестот не е завршена пред да започне фазата на составување на прашањата. Во фазата на планирање на тестот, изготвувачот одговора на низа прашања како што се: за што ќе служи тестот?; за кои цели ќе служи тестот?; кои наставни содржини ќе ги опфати?; за кои наставни цели ќе биде наменет?; од каков вид прашања ќе се состои?; од колку прашања ќе се состои?; по колку прашања ќе бидат посветени за секоја наставна цел применета на секоја наставна содржина? Во одговорот на овие прашања се одразуваат етапите/фазите низ кои поминува адекватното планирање на тестот.

Така, првата етапа се состои од дефинирање на целта на тестот, а ги опфаќа прашањата: што ќе се испитува со тестот?; кому му е наменет?; за што ќе служат добиените резултати?

Втората етапа го опфаќа дефинирањето на наставните содржини. За оваа етапа е потребно: консултирање со наставните програми и со актуелните учебници; идентификување на тематските подрачја што ги сочинуваат наставните содржини; конкретизирање на наставните содржини; определување на комплексноста (обемноста) на наставните содржини; определување на процентот на наставна содржина што ѝ припаѓа на една наставната содржина, ако се има предвид дека целиот тест изнесува 100 % (Петроска-Бешка, 1993, стр. 9–10).

Третата етапа подразбира дефинирање на наставните цели кои произлегуваат од концепцијата на наставниот предмет зацртана со наставната програма и се однесуваат на способностите и на вештините што учениците треба да ги стекнат во текот на наставата по тој предмет. Оттука произлегува дека наставните цели се активности што ученикот е оспособен да ги презема како резултат на наставата во чиј тек совладал определени наставни содржини. Листата на наставните цели за одделни наставни предмети или тематски подрачја може да биде широка и да опфаќа најразлични видови на активности. По пат на тестирање е неможно да се проверува усвоеноста на сите видови наставни цели, туку само на оние што се повикуваат на когнитивни процеси. Такви се наставните цели што според Блумовата таксономија се вбројуваат во следниве шест категории: познавање (знаење), разбирање (сфаќање), примена, анализа, синтеза и евалуација (процена) (Петроска-Бешка, 1993, стр. 11–14). Според авторката, при планирањето и изработката на тестот треба да се земаат предвид токму овие категории.

Последната етапа е подготовка на шематски план на тестот (табела на спецификација). Во оваа етапа, во зависност од одговорите на прашањата – од каков вид прашања ќе се состои тестот?; колку прашања ќе содржи?; и по колку прашања ќе ѝ бидат посветени на секоја наставна цел применета на секоја наставна содржина? – се добива комплетна подготовка на шематскиот план (Петроска-Бешка, 1993, стр. 15–18).

Улогата на тестовите во наставата

Целокупниот наставен процес станува успешен откако се добиваат повратни информации за текот на тој процес. Преку повратните информации се воспоставува контрола за одвивањето на наставата, за резултатите постигнати од учениците и на кој начин ги постигнуваат. Потребно е да се врши проверување и оценување на нивните знаења, умеења, навики, ставови, способности и, воопшто, да се оценува развојот на нивната личност (Попоски, 1996, стр. 68).

Во наставата постојат различни видови на проверување и на мерење на знаењата/постигнувањата и тоа во зависност од определената цел која треба да се постигне. Важно е да се внимава на содржината што се проверува која зависи директно од наставниот предмет за кој се врши проверувањето, потоа времето кога се врши, кој го извршува и на кој начин. Врз основа на тоа, традиционалната дидактика разликува неколку критериуми на поделба на условите на проверувањето и тоа: според времето кога се врши (пред или на почеток на наставата; во текот на наставата и по завршувањето на наставата); целта (дијагностичко проверување, формативно проверување, сумативно проверување); начинот (усно, писмено и практично проверување); вршителот (интерно проверување, екстерно проверување и самопроверување) (Попоски, 1996, стр. 77–78).

Во овој труд ги издвојуваме објективните тестови како посебен вид писмено проверување на знаењата на учениците.

Општопознато е дека овој вид тестови земаат голем замав на употреба во нашите училишта, но не може да се каже дека станува збор за вистински нормативни, односно стандардизирани тестови, па затоа ги сметаме за нестандардизирани, објективни тестови за мерење на постигнувањата на учениците.

Еден добар дел од мерењето на постигнувањата на учениците по одреден предмет се реализира токму со ваквите тестови.

Оттука, може да се каже дека улогата на тестовите во наставата е голема и значајна затоа што резултатите добиени со нив се користат при донесувањето на најразлични одлуки од страна на сите фактори што учествуваат во одлучувањето на сите нивоа, почнувајќи од наставниците, па сè до Министерството за образование.

Тестовите помагаат при разјаснување на курикулумот. Наставникот е принуден да ги конкретизира целите поставени во наставната програма што во крајна линија му овозможува да состави тест кој соодветствува на барањата во курикулумот.

Со овие тестови наставникот може да добие увид во предзнаењата на учениците што потоа му овозможуваат да го планира најефективниот приод во наставата. Примената на тестовите му помага на наставникот да го определи времето потребно за совладување на даден материјал. Со добивање увид до каде е совладан материјалот, наставникот одлучува дали треба да посвети уште време за негово совладување.

Објективните тестови се полезни и за определување на ефикасноста на наставата. Преку анализа на одговорите на учениците од тестовите

наставникот ќе добие податоци за тоа дали учениците ја совладале материјата што им е предочувана и објаснувана за време на часовите, односно дали наставата е доволно ефикасна (Петроска-Бешка, 2007, стр. 4–5).

За вежбите

Во некои тестови вежбите се формулирани во вид на прашања, во други во вид на тврдења, а во трети во вид на задачи или проблеми. Вежбите се тие што ја предизвикуваат активноста на тестот, пишува Петроска-Бешка (2016, стр. 16).

Како што е познато, под *вежба* се подразбира поставено барање (задача, ставка) пред ученикот/испитаникот за кое се бара решение, одговор или нешто да се изведе (Јованова-Митковска, 2008, стр. 8). Постојат повеќе видови вежби од кои може да се состои еден тест. Објективните тестови може да бидат комбинирани од повеќе видови или од еден вид вежби. Такви видови вежби се, на пример, следниве: вежби со кратки одговори; со повеќечлен избор; со двочлен избор; вежби со поврзување. Треба да се има предвид дека во рамките на секој од наведените видови може да се разликуваат повеќе различни варијанти коишто ги делат карактеристиките на видот во кој се вбројуваат (Петроска-Бешка, 1993, стр. 22).

При изборот на вежбите за тестот треба да се имаат предвид следниве критериуми: подготвувачот на тестот да се придржува кон табелата на спецификација; да ги приспособи прашањата кон возраста и кон нивото на способноста на учениците; вежбите да се однесуваат на важен аспект од наставната содржина; секоја вежба треба да има јасно определен точен одговор; упатствата на вежбите треба да бидат јасни и недвосмислени; да не се позајмуваат реченици од учебникот, бидејќи може да бидат извадени од контекст; да се избегнуваат трик-прашања; да се избегнуваат негативни вежби секогаш кога е можно; да се обезбеди независност на вежбите; да не се укажува на точниот одговор преку ирелевантни показатели (Петроска-Бешка, 2007, стр. 39). Кон ова, ќе го пренесеме и мислењето на Тереза Клајн (2015, стр. 34), којашто ги додава следниве критериуми при изборот на вежби: да се избегнуваат упатства со двојна негација; да се избегнуваат упатства со зборовите **сите**, **никој** итн.; да се избегнуваат упатства со зборовите **честопати**, **понекогаш** итн. Во тестовите често се употребуваат и таканаречените *дистрактори* или, ако сакаме, *погрешни одговори* во понуденото барање, меѓу кои треба да се препознае едниот или повеќе понудени точни одговори (Ташева, 2016, стр. 62).

Во однос на прашањето „колку вежби треба да содржи еден тест?“ секогаш треба да се има предвид времетраењето на тестирањето. Иако е сосема разумно да се верува дека со повеќе вежби е попрецизна мерката, сепак треба да се нагласи дека станува збор само за можност. Според тоа, колку различни конструктори се проценуваат и колку време им треба на учениците/испитаниците за да одговорат на секоја вежба одделно, ќе игра улога во одлучувањето колку вежби се соодветни за еден даден контекст (Клајн, 2015, стр. 35).

При подготовката на тест треба да се внимава и на тежината на секоја вежба одделно. Така, колку тешки треба да бидат вежбите за да биде добар тестот зависи од неговата намена, но и од видот на вежбите што го сочинуваат (Петроска-Бешка, 2016, стр. 78).

Од напишаното произлегува дека секогаш треба да се внимава што мериме со тестот, колку е точно мерењето и за која цел го мериме знаењето на учениците/испитаниците.

Оценување на резултатите од тестовите

По тестирањето следува етапата на бодувањето, односно оценувањето на добиените резултати од тестовите.

Под оценување се подразбира утврдување дали одговорот што го дал ученикот/испитаникот соодветствува со точниот одговор на прашањето (Петроска-Бешка, 1993, стр. 48). Попоски (1996, стр. 151), пак, под оценување подразбира постапка на определување или придавање бројчена (нумеричка) или квалитативна (категоријална) вредност (оценка) на тоа што се оценува.

Оценката не е секогаш крајниот резултат од проверувањето и оценувањето во наставата. Тоа значи дека оценување има и тогаш кога нема регистрирана оценка (особено бројчена). Наставниот процес и напредокот на учениците не се можни без континуирано оценување (Попоски, 1996, стр. 153). Авторот е на мислење дека наставата не може да се смета за успешна ни тогаш кога резултатите се такви какви што се очекуваат, ако се изостави оценувањето на процесот кој довел до тие резултати.

Во рамките на оценувањето на објективните тестови важно е да се спомене дека во практиката, а и како што советуваат методичарите, односно практичарите, пред почетокот на тестирањето изготвувачот на тестот подготвува клуч за оценување, а тоа значи дека на посебен тест ги дава точните одговори на секоја вежба одделно. Тоа, пак, значи дека клучот на оценувањето се подготвува на последната верзија од тестот, односно на тестот што се спроведува кај учениците/испитаниците. Се препорачува овој клуч да биде проверен од компетентна личност или да биде спореден со одговорите на најдобрите ученици откако ќе биде завршено тестирањето (Петроска-Бешка, 1993, стр. 48).

Под бодување, пак, Петроска-Бешка (1993, стр. 49) смета дека се подразбира доделување поени на одговорите дадени на секое прашање/вежба одделно. Наједноставен принцип на бодување е за секој точен одговор да се даде 1 поен, а за секој одговор (независно од тоа дали е неточен, делумно точен или пропуштен) да се дадат 0 поени, а ваквиот начин на бодување кој, впрочем е релативно лесен, упатува на објективноста на тестот.

Заклучок

Објективните тестови како алатка за мерење на постигнувањата на учениците во наставниот процес претставуваат инклузивна активност која е неопходна форма на завршување на наставниот процес и резултатот од учењето. Во суштина, ако тестовите се правилно подготвени и соодветно спроведени, тестирањето несомнено се претвора во објективна педагошка

алатка што служи како активност за проверка на ефективноста на целиот наставен процес, односно на процесот на учење воопшто. Резултатите од тестовите даваат вредна мерка за тоа колку добро се изучува наставната програма, а, секако, даваат и информации корисни за сите внатрешнонаставни фактори и, воопшто, надворешни фактори кои имаат допир со наставата.

Библиографија

- [1] Јованова-Митковска, С. (2007/2008). *Постапки и инструменти за собирање на податоци – Тестирање и тестови на знаење*. Во: Годишен зборник на Педагошки факултет. Штип: Универзитет „Гоце Делчев“.
- [2] <http://js.ugd.edu.mk/index.php/AMC/article/view/194/191> (пристапно на 27.3. 2020).
- [3] Клајн, Т. Џ. Б. (2015). *Психолошко тестирање*. Прев. Ивана Илковска. Скопје: Арс студио.
- [4] Петроска-Бешка, В. (1993). *Изработка и примена на објективни тестови на знаење* – прирачник. Скопје: Малинска.
- [5] Петроска-Бешка, В. (1999). *Анкетирање – што, зошто, кој, како*. Скопје: Филозофски факултет.
- [6] Петроска-Бешка, В. (2007). *Оценување со тестови на знаење*. Скопје: Филозофски факултет.
- [7] Петроска-Бешка, В. (2016). *Основи на психолошко тестирање, второ издание*. Скопје: Филозофски факултет.
- [8] Попоски, К. (1996). *Современи сфаќања за проверувањето и оценувањето на постигнувањата на учениците*. Скопје: Министерство за култура.
- [9] Ташева, Л. (2016). *Вреднување на знаењата по предметот Македонски јазик кај учениците во основното образование* – необјавен магистерски труд изработен под менторство на Бојковска, Ст. Скопје.

- [1] Haytham Ahmed Zakai. “Developing Classroom Tests”. Medical Laboratory Technology Department. Faculty Applied Medical Sciences. https://www.kau.edu.sa/Files/142/Files/49461_Developing_Classroom_Tests.pdf
- [2] N. Benmostefa. “Role of Classroom Testing”. <https://faclettre.univ-tlemcen.dz/assets/uploads/DOCUMENTS/cours%20en%20ligne/4-RC-BENMOS.pdf>

Marija Grkova
Goce Delchev University, Stip

The Classroom Test and the Objective Tests for Measuring Students Achievements

Abstract: Objective tests are the instruments of the testing technique, which is used to collect data for this research. There are several types of tests depending on the purpose or the data we use. Thus, the tests can be used to test the students achievements of the subjects, personality, intelligence, and etc. The tests can measure, not only the achievement, but also the quality of the students' knowledge.

Although the measurement characteristics of the classroom tests are non-standard, by answering the given tasks, items and requirements, the tests provide most of the necessary data for the research.

Keywords: *Tests, scoring, assessment, tasks, teaching.*

ПРИКАЗИ

BOOK REVIEWS

UDC: 1:271.2(470+571)(091)(049.3)

UDC: 1(470+571)(091)(049.3)

UDC: 930.85(=161.1)(049.3)

UDC: 316.7(=161.1)(049.3)

DOI: <https://doi.org/10.46763/palim2090277t>

Стручен труд

Theoretical paper

РУСКАТА ПОТРАГА ПО БОЖЈАТА МУДРОСТ

Кирил Трајчев

Меѓународен славјански универзитет „Гаврило Романович Державин“, Свети
Николе – Битола

kiril.trajcev@yahoo.com

Апстракт: Трудот претставува осврт кон една од најзначајните философски студии во историјата на македонската философија воопшто. Автор на тритомното философско дело со наслов „Руска религиска философија“, кое е предмет на внимание во овој труд, е истакнатиот македонски професор, философ, писател и публицист Трајче Стојанов. Во првиот том од книгата авторот е фокусиран на контекстите во кои се раѓала руската религиска философија и од кои произлегле одредени феномени поврзани со неа. Вториот том ни донесува систематски преглед на историјата на руската религиско-философска мисла од нејзините почетоци до денес. Последниот том е посветен на централните проблеми во самата руска религиска философија и е клучниот, но и најимперативен и најкомлексен и претставува синтеза на сè претходно изнесено. Руската религиско-философска мисла е специфична, уникатна, динамична, дискретно мистична и контроверзна, па токму поради тоа и бара темелно и сериозно проучување и елаборирање. Преку минуциозен и рецентен пристап и високо стандардна научна методологија, авторот на оваа книга ни ги нуди сите релевантни индикатори, факти, позиции и импликации поврзани со руската религиска философија. Овој труд преку анализа на сè што е значајно во самата руска философија, го истакнува огромното значење на самата книга на Трајче Стојанов.

Клучни зборови: *Руска религиска философија, Соборно познание, Сеединство, Софија, Богочовештво, Руска идеја, Космизам.*

I. Вовед

Во поновата историја на македонското издаваштво во сферата на философско-научните публикации ретко кое дело предизвика такво внимание, читателска возбуда и задоволство како книгата на проф. д-р Трајче Стојанов „Руска религиска философија 1-3“. Ова е исклучителен труд кој влегува во богатата ризница на научното творештво не само во Македонија туку и во овој дел на Европа, па и светот воопшто. Она што Трајче Стојанов ѝ го понуди на философската и научната читателска јавност во форма *coram publico* се граничи со еден посебен философски херојски чин или подвиг. Одамна не сме имале можност во раце да држиме повеќетомно философско-научно остварување кое фасцинира не само со својот квантитет, туку едноставно

освојува и со рафинираниот јазик, софистицираниот стил, доследните заклучоци и поенти и може слободно да се каже дека е пишувано во духот и традицијата на брилијантните умови од големите светски философски школи. Она што недостасува кај нас во рамките на философско-научната сцена, пред сè, мислам дека треба да се бара во сегментот на капитални трудови и студии (историски прегледи, енциклопедии, лексикони, речници, хрестоматии, критички изданија, опсежни систематски студии и слично), а со овој труд Трајче Стојанов нè убедува дека тоа воопшто не е невозможно, туку баш напротив, ни предочува една комплексна, комплетна, критички интонирана студија.

Феноменот „руска религиска философија“ на балканските простори (особено на просторите на СФР Југославија), гледајќи ретроспективно, не бил доволно и соодветно третиран, особено ако се изземат последните 2-3 децении. За ова, впрочем, споменува и самиот автор во првиот том од оваа негова студија. Во последниве две и пол децении е засилено и евидентно присуството на преводи на темелниците на руската религиска философија посебно во Србија, а не се изоставени и автори и дела кои генерално влегуваат во поширокиот контекст на овој феномен. За жал, состојбата во нашата земја пред појавата на оваа книга беше прилично скромна и бедна. Освен некои преводи на сосема мал дел од руските религиски философи и неколку студии за нив, сè останато беше во рамките на инцидентни, изолирани и фрагментирани обиди.

Ова дело претставува прв оригинален и смел обид студиозно да се проговори за руската религиска философија преку перото на философ-истражувач, кој во своето философско-научно истражување од една повластена позиција на раскошен интелектуалец, ерудит и остроумен мислител вешто ги користи стандардите на научната методологија, при тоа внесувајќи свежина и инвентивност во неа. Оригиналноста, пред сè, се манифестира и се согледува преку тоа што поттикнува и отвора нови исчекувања во рамките на проблематиката поврзана со оваа философија и провоцира и наведува на повторно промислување и нурнување во прашањата што таа ги поставува.

II. Генезата на руската мисла

Самата книга според својата морфолошка структура е составена од три дела. Првиот том е насловен „Контексти“, вториот „Историја“, додека третиот го носи насловот „Проблеми“.

Во првиот том авторот ни дава можност преку еден преглед на генезата и развивањето на рускиот културен и философски дух да ги познаеме сите најважни пунктови и стожери на оваа цивилизациски многу значајна култура. Всушност, Трајче Стојанов прави една вивисекција на сè она што е релевантно како феномен, личност или настан во долгата историја на руската културна традиција. Она што Стојанов ни го нуди во овој дел од неговата обемна студија претставува комплетен и срочен увид на сите општествено-политички, културно-историски и општи цивилизациски прилики, услови и можности од кои се изнедрила руската религиска философија и тој може да се

разгледува и како рекапитулар на она што претходело и ја условило појавата на овој многу значаен сегмент од историјата на философијата. Најпросто би можеле да констатираме дека авторот ни ги доближува сите контексти во овој динамичен процес во развојот на „руската мисла“. Самиот автор вели: „Целта е, најпрвин да се детектираат, издвојат, а потоа и да се вообличат, формулираат и објаснат оние општествено-историски и културни услови во кои се создавала руската мисла, кои на одреден начин ја детерминирале, но и таа ги детерминирала“. (Стојанов, 2019, Т. 1, стр. 21). Со право авторот констатира дека ова претставува некаков вид философија на историјата, или ако прецизираме философија на руската историја. Би се поставило прашање дали еден историски преглед би можел да биде ставен во корпусот на философските истражувања. Руската општа историја е прилично динамична и пребогата со настани, бурни промени, превирања и пресврти, а самата руска философија е, всушност, детерминирана од тој историски и општествено-политички контекст, и оттука Стојанов заклучува дека „и самиот тој контекст битно е физиономичан од философско-политичките идеи... и особено заради тоа, има потреба да се лоцира општиот историски и културен контекст на философските проблеми“. (Стојанов, 2019, Т. 1, стр. 24).

Низ една прегледна хронологија на развојот на руската култура, всушност, авторот нè води на една дискретна историска прошетка од периодот кој условно го нарекуваме „паганска ера“, т.е. од периодот пред покрстувањето на Русија па до периодот кој следи непосредно по Октомвриската револуција.

III. Историја на руската религиска философија

Во вториот том насловен „Историја“ авторот ни дава можност за увид во самата историја на руската религиска философија од нејзините почетоци од втората половина на XVIII век до првата половина на XX век. Значајно за истакнување е тоа што авторот прави анализа и преглед и на позначајните книги за историјата на руската философија. Проф. д-р Трајче Стојанов преку концизна и прегледна периодизација на руската религиска философија прави една минуциозна опсервација на сè што е најзначајно за неа.

Кога се зборува за историјата на руската религиска философија неминовно е да се каже дека таа не е произлезена строго само од лулката на руската култура, туку во еден период била под западни влијанија. Од друга страна, самата Русија била надвор од Римското Царство и не го примила општото духовно и културно наследство кое го добива Европа. Во раните почетоци на развојот на руската мисла во Русија сè уште нема *universitas studiorum* од европски тип, па и самата философија почнува да се развива подоцна. Оттаму и не можеме да зборуваме за некаква академска философија во периодот на почетоците од развојот на руската философска мисла.

Историски гледано културните, интелектуални па и философски влијанија на Западот врз Русија доаѓале преку Франција и Британија, но сепак не се задржале долго и трајно, особено кога е философијата во прашање. Најсилното западно влијание врз руската философија го има извршено германскиот класичен идеализам.

Првите изблици на философијата во руското образование се поврзани со духовните академии во Русија. Впрочем, со тоа авторот го отвора второто поглавје од втората темелна глава на вториот том од неговата обемна студија. Всушност, духовните академии биле центрите за руското теолошко и философско образование. Појавата на масонскиот мистицизам, според авторот, се поврзува меѓу другото и со влијанијата на мистичните учења на Французинот Сен-Мартен и Германецот Јаков Беме. (Стојанов, 2019, Т. 2, стр. 84). Од друга страна, масонството било привлечно за рускиот интелектуалец не само поради неговиот мистичен ореол и не-црковната религиозност, туку возбудувало и „со неговата филантропија, со утопизмот и верата во напредокот и усовршувањето, како личниот така и општествениот, но и со тајните учења, кои за разлика од црковните учења изгледаат современи, но и езотерични, наводно достапни само на избрани“, вели Стојанов. (2019, Т. 2, стр. 83). Влијанието на овој вид мистицизам за развојот на руската философска мисла е значајно и покрај ограниченоста произлезена од конспиративниот карактер на овие организации. Друштвото на љубители на мудроста е кружок на истакнати интелектуалци со различни научни и уметнички интереси. Во ова Друштво членувале претежно млади луѓе и во секој случај тие дале исклучителен придонес за популаризирање на философијата кај широките интелектуални слоеви и мислечката младина. Авторот, главно, се задржува на тројцата најистакнати претставници на Друштвото: Д. Веневитов, В. Ф. Одојевски и П. Ј. Чаадаев, а во следното потпоглавје му посветува посебно внимание на последниов мислител. Ова поглавје завршува со разгледување на ставовите на „пророкот на православната култура“ како што Зењковски во неговата „Историја на руската философија“ (Zenjkovski, 2002) го нарекува големиот руски писател Николај Василевич Гогољ.

Следното поглавје е фокусирано на периодот на удирањето на философските темели и го опфаќа периодот од 40-ите години до крајот на XIX век. Тенденцијата за создавање на нова автентична руска културна и философска мислечка матрица започнува уште со Чаадаев и Гогољ. Тој нов интелектуален и духовен егземплар е инспириран главно од Црквата и православната култура, но својот најсилен и автентичен израз почнува да го добива со појавата на таканареченото „словенофилство“ и словенофилите. Според мнението на професор Стојанов, словенофилите можеме да ги проучуваме „како припадници на посебно философско движење. Дури може да се зборува и за философски правец формиран од припадниците на ова движење“. (Стојанов, 2019, Т. 2, стр. 110). Авторот ни дава пресек на ова философско движење преку изнесувањето на главните философски поенти на неговите клучни претставници: Иван Киреевски, Алексеј С. Хомјаков, К. С. Аксаков и Ј. Ф. Самарин. Киреевски се фокусира на единството на духовниот живот како централен проблем кој треба да се третира. За Хомјаков црквата како жива заедница е клучот на философијата. Кај словенофилите се јавува во една експлицитна форма и идејата за соборноста и сеединството, кој ќе стане еден од централните поими и предмет на размисла и философирање и кај подоцнежните руски религиски философи. Од друга страна,

словенофилството се јавува и како опонент на западните религиско-историски и културно-национални концепти на развој, единство и самобитност на едно општество и народ. Секако, неодминливо е да се спомене и придонесот за развојот на руската философска мисла што го дава духовно-академската философија предочена преку философијата на Ф. А. Голубински, Памфил Данилович Јуркевич и Виктор Д. Курдјавцев-Платонов. Особено индикативно и парадигматично е влијанието на автентичната руска философија врз писателите од тоа време. Тука, пред сè, се мисли на бардовите на руската литература воопшто – Фјодор Михајлович Достоевски и Лав Николаевич Толстој. Колку и да се обидуваме да го оспоруваме обидот овие двајца врвни литерати да бидат сместени во каков и да е преглед на философија, Трајче Стојанов нè уверува во тоа дека секако постои повеќе од реална основа за тоа. Тој и самиот вели: „Достоевски низ книжевна форма изнесувал философски релевантни идеи и учествувал во профилирањето на руската философија“. (Стојанов, 2019, Т. 2, стр. 48). Трите главни тематски области во кои, според Стојанов, се гради философијата на Достоевски се: гносеологија, антропологија и религија. Достоевски, покрај тоа што го третираме за еден од најпродабочените умови во историјата на литературата, слободно можеме да кажеме дека е автор кој има заокружен философски систем. За разлика од Достоевски, кај Толстој веќе не би можеле со целосна убеденост да зборуваме за заокружен систем на философија. Може да се констатира дека од неговата генијалност и индивидуалност се изнедриле пантеизмот и панморализмот. Кога веќе пред малку компаративно ги споменаваме двајцата големи писатели-философи, можеби најупатно би било да се спомене оценката на Мерешковски која и самиот проф. Стојанов ни ја изнесува во студијата: „Кај Толстој има превласт на плотта над духот, кај Достоевски – на духот над плотта“. (Стојанов, 2019, Т-2, стр. 148). Во следното потпоглавје авторот се задржува на стожерите на руската религиска философија: Н. Ф. Фјодоров и Владимир С. Соловјов, за чија философија нешто накратко ќе биде споменато во освртот кон следниот том од студијава.

Поглавјето што следи е насловено „Разработки: крајот на XIX и почетокот на XX век“ и во него ќе бидат изнесени ставовите на кнезовите Сергеј и Евгениј Трубецкој коишто се под очигледно влијание на Соловјов, без оглед колку прифаќаат, а колку отфрлаат од неговото учење. Тука уште се поместени и карактеристиките на мислителите опфатени во одредницата академска религиска философија, коишто се во обид да го оправдаат, да го осмислат религиозното, односно да ја осмислат содржината на верата.

Во поглавјето што следи авторот се посветува на религиско-философската ренесанса од XX век. Ќе се обидам накратко да ги генерализирам главните особености на овој период, без да навлегувам во подробности, бидејќи сметам дека тука се застапени автори што се најпознати, најдостапни и најприсутни на пошироката интелектуална, научна, философска и преостаната читателска публика. Основната општа карактеристика на овој период е, како што вели проф. Стојанов „самостојното барање и градење на некаква 'нова религиска свест', реосмислување на христијанството во философска функција, негово творечко надминување, ако може така да се

каже“. (Стојанов, 2019, Т. 2, стр. 221). Самиот израз нова религиска свест го употребува Николај А. Берѓаев. Сите припадници на оваа философска струја во Русија се одликуваат со нагласен антисекуларизам и со силна желба за преосмислување на историското христијанство. Најавата на новата религиска свест доаѓа од страна на Василиј Василевич Розанов, додека главните носители таа нова религиска свест кои се обработени во оваа книга се Д. С. Мерешковски, Лав Шестов и Николај А. Берѓаев.

Вториот том од својата обемна студија „Руска религиска философија“ проф. д-р Трајче Стојанов ја завршува со поглавјето посветено на последните страници од историјата на руската философска мисла и е насловено „Руската философија во својот зенит“. Всушност, според авторот, ова е период кога руската религиска философија го достигнува својот врв. Таа своја кулминација руската религиско-философска мисла ја достигнува во имињата на Лав П. Карсавин, Семјон Л. Франк, Николај О. Лоски, Алексеј Ф. Лосев, Павел Флоренски, Сергеј Н. Булгаков. Авторот низ посебни потпоглавја нè води низ учењето на интуитивистите, метафизиката на сеединството, софиологијата, учењето на теолозите од овој период, а завршува со разгледување на разните религиски аспекти во философијата. Сосема на крајот од овој критички преглед на вториот том од книгава, за најљубопитните само ќе ги споменам имињата на философите кои се опсервирани од самиот автор: Василиј Василевич Зењковски, Георгиј В. Флоровски, Александар Шмеман, Јован Ф. Мајендорф, П. И. Новгородцев, Б. И. Вишеславцев, Владимир Ф. Ерн и Иван И. Иљин.

IV. „Проблеми“

Третиот том, насловен „Проблеми“, е можеби и клучниот, ако ја следиме трагата на префинетиот философски сензибилитет. Во однос на пристапот кон проблемите во руската религиска философија дефинитивно би отвориле нов проблем (наш личен во неможноста да се биде сеопфатен, комплетен и прецизен), токму поради присуството и комплексноста на мноштвото теми, прашања и проблеми кои се отвораат во ризницата на руската философска мисла. Самиот автор се одлучува за еден од многуте можни пристапи и проблемите што ги издвојува и ги елаборира се дел од повеќето, но секако според својата улога и релевантност целосно го имаат заслужено своето место во оваа студија.

Првиот проблем кој е предмет на истражување на авторот е соборното познание. Оваа синтагма е кованица од поимот соборност позајмен од христијанската духовна и философска традиција и познание кој е, всушност, централна гносеолошка категорија. Всушност, во ова поглавје се обработуваат гносеолошките и антрополошките проблеми, тематизирани во учењата на словенофилите и Соловјов, а подоцна и кај други философи. Зошто овие проблеми одат рака под рака во нивното разгледување од страна на словенофилите. Скоро во текот на сиот свој развој и градење на традиција, руската религиска философија е напојувана од вртоците на долгата традиција на христијанството од исток. Всушност, она што е најсуптилно и најсуштинско во самата руска религиско-философска мисла е преземено и

вградено преку Византија и источната византиска духовна култура. Главните припадници на струјата на словенофилите кои проф. Стојанов ги обработува во ова поглавје се: Иван Киреевски, Алексеј С. Хомјаков, К. С. Аксаков и Ј. Ф. Самарин. Тие се инспиратори и на „сите идни оригинални духовни потраги на руската религиска философија“. (Стојанов, 2019, Т. 3, стр. 15). Овде, главно, ќе се задржиме на дел од философските погледи на Владимир Соловјов. Соловјов ја сфаќа философијата како практична наука која помага во достигнувањето на целовито знаење во еден целовит живот. Поимот целовитост кај Соловјов е централен, кој има и гносеолошка и антрополошка релевантност, и буквално го користи во сите философски дисциплини. За ова авторот вели: „тој е во потрага по целовито знаење (гносеологија), кое заедно со целовитото творештво (естетика, етика), чини целовит живот (антропологија), во целовито општество (историософија-богочовештво)“. (Стојанов, 2019, Т. 3, стр. 47). Според Соловјов, целовитото познание е должно да одговара на сите потреби на човековиот дух, во сите сфери да ги задоволува вишите стремежи на човекот. Оттука, Соловјов разликува три вида познание: емпириско, рационално и мистичко, а таа поделба одговара на трите вида постоечко: појави, идеална сфера и Апсолут. Соловјов ги критикува емпиризмот и рационализмот истакнувајќи дека во секое вистинско познание за кој било предмет ние имаме нешто повеќе од тоа што е дадено во сетилата и поимите, а кое се однесува на тој предмет. Токму поради одредени импликации извлечени од претходново, според Соловјов се јавува потреба од трет вид на познание – мистичкото познание. Овој вид познание Соловјов го нарекува вера (искуство, вера, разум – три форми на познание). Метафизиката на Соловјов е основа за неговата гносеологија. Според Соловјов, последна основа на секое постоење е Апсолутот. Тој не е одвоен од светот, тој е едно во кое е содржано сè, значи Апсолутот е и едно и сè, затоа тој е и сè и единство истовремено, т.е. сеединство. Целината е сеединство, а вистинското познание е познание на целината. А целината, тоа сеединство, Апсолутот или конечно Бог се познава со вера. Во процесот на познанието, според Соловјов, до Апсолутот не се доаѓа, од него се поаѓа. Конечно, познанието е акт на вера. Поради неможноста за кратко време критички да се изнесе сè што е релевантно за централниот проблем во оваа глава од студијава, преку ваков селективен увид во она што е во фокусот на самиот автор сметам дека е изнесено доволно податлив материјал кој ќе послужи за провокација и инспирација на секој иден читател.

Поимот сеединство третиран во втората глава од овој том на студијава е дефинитивно поим кој прави директна асоцијација на руската религиска философија. Еве што се вели во обемната Енциклопедија на руската философија (приредувач Михаил Маслин) за самиот овој поим: „Сеединство – философска категорија (идеја, принцип) која го изразува органското единство на универзалното светско битие, заемното проникнување и поделеност на деловите кои го чинат, нивната идентичност, како меѓусебна, така и со целината со квалитативна специфичност и индивидуалност“. (Маслин, стр. 687-688). Поимот на сеединството е и контекстот во кој се сместуваат и преостанатите два клучни концепта – Софија и Богочовештво. Вообичаено е

прифатено дека има четири видови, форми или варијанти во кои се изразува концептот на сеединството: 1. софиолошки и со него поврзани застапници: Соловјов, Булгаков; 2. монодуалистички (панентеистички) – Карсавин, Франк; 3. моноплуралистички – Лопатин, Лоски; 4. философски симболизам – Флоренски, Лосев. Поимот на сеединство може да се каже дека е и најопштиот генерирачки поим во руската религиска филозофија, кој е во тесна врска со сите преостанати поими и проблеми. Во метафизиката на Соловјов стварноста е апсолут, и едно и сè, па оттаму таа метафизика кај Соловјов, всушност, е метафизика на сеединството. Според Соловјов, апсолутот е единството и сопствена негација. И самиот автор на оваа студија вели дека „кога се зборува за сеединството кај Соловјов, всушност треба да зборуваме за неговото сфаќање на Апсолутот, впрочем, тоа и е сеединството“. (Стојанов, 2019, Т. 3, стр. 71). Светот, всушност, е сè и единство – сеединство. Поединечното постоење е мноштеност во однос на апсолутот, но не е вон него. Поаѓајќи од ваквата позиција, Соловјов чувствува потреба од разликување на прв апсолут и втор апсолут. Првиот претставува начело ослободено од секаква одредба и е повисоко битие, додека вториот ја претставува множественоста на формите, односно е потенција на битието или *materia prima*. Меѓутоа, во толкувањето на овие два степени на постоењето Соловјов доаѓа до ситуација на несогласност со христијанскиот концепт за создавањето на светот како *creatio ex nihilo* и концептот на злото во христијанството како појава која е според Божјо допуштение, но не и Божја волја. Во првиот случај тој се брани со тврдењето дека светот е потенцијално божествен, а не актуелен, дека тој е сеединство во настанување. За второто отстапување се брани преку љубовта. Според Соловјов, Бог од љубов се пројавува како мноштеност, како апсолутно од втор ред, кое не може да постои без првиот апсолут. Светот е еманиција на апсолутот, кој од љубов го излева светот. Друг истакнат философ кој подробно го разгледува поимот на сеединството е Семјон Л. Франк. Поимањето на сеединството кај Франк е монодуалистичко. Овој и сличните концепти се панентеистички, т.е. Бог е во светот, но не е еднаков на светот, а се прават во обид да се избегне пантеизмот, односно поистоветувањето на Бог со светот. Во неговата централна гносеолошко-онтолошка студија „Недофатливо“, Франк доаѓа до еден поим на апсолутот како единство на противречностите. Како суштински атрибути на сеединството, според него, се – металогишко, недофатливо, надрационално. Според него, сеединството останува за нас недофатлива тајна. Тој аргументира: „Секое поединечно знаење е само делумно знаење, е само делумно познато, па според тоа останува со еден дел – и тоа со својот поголем дел – непознато“. (Франк, 2010, стр. 148). Недофатливото, апсолутот е создател и основа на светот, е над светот, овозможува единство, но самиот не е тоа единство, тој е металогишко единство. Ова е концепт на антиномичен монодуализам. Преостанати автори за кои зборува проф. Стојанов во ова поглавје се и Николај Лоски и Алексеј Ф. Лосев, кои овде ќе бидат само споменати.

Според самиот Стојанов, слично на тврдењата и на други истражувачи на руската философско-религиска мисла, Софија е „највиталниот поим во

руската религиска философија“ и е „најплодниот руски религиски продукт“. (Стојанов, 2019, Т. 3, стр. 97). Учењето за Софија се јавува како космолошко, онтолошко, метафизичко и теолошко учење. Самата софиологија е учење на руските религиски философи за Софија – Премудроста Божја – кое во себе ги има впиено елементите на црковното предание, но и дел од гностицизмот, кабалата и европската мистика. По својот карактер учењето за Софија е онтотеолошко учење во кое начелата на теологијата се истовремено и категории на философијата. Изворот на учењето за Софија Премудроста Божја треба да го бараме во библиската книга од Стариот завет, Мудри Соломонови изреки. Некои од црковните отци Премудроста Божја ѝ ја припишуваат на втората ипостас на Света Троица – Словото Божјо. Во некои неканонски старозаветни книги таа се сфаќа како здив на силата Божја и чисто излевање на славата на Седржителот. Според Павел Флоренски, а повикувајќи се на Сперански, Софија се доживува како женско начело, како своевидна еманација на божественото, т.е. Софија претставува мајка на сиот создаден свет. Најексплицитно концептот за Софија во руската религиска философија го воведува Владимир Соловјов, кој станува и главниот инспиратор за подоцнежните софиолошки промислувања. Меѓутоа, неговото учење и поимање на Софија е прилично конфузно, контрадикторно и дивергентно. Според проф. Стојанов, тоа се должи на две клучни причини: „Прво, Софија за Соловјов првенствено била доживување, а дури после била концептуализирана... Втората причина за конфузното сфаќање на Софија веројатно е фактот што теориски, Соловјов го усвојувал тој концепт од различни извори и сите се обидел некако да ги помири со православието“. (Стојанов, 2019, Т-3, стр. 105). Тој ја одредува Софија како светска душа. Според Соловјов, Божеството е универзален организам и од него ја изведува Софија. Тој прави разлика помеѓу произведувачко единство, кое е всушност божествениот организам или самиот Бог, и произведено единство, кое ја претставува самата Софија. Според Павел Флоренски, Софија овозможува единство, но таа е и самото единство. Таа претставува архетип на создавањето, но и трансцендентно единство на создаденото. Сублимирајќи ги ставовите на Флоренски, авторот на оваа студија ни изнесува дека: „1) Софија е Премудроста со која е устроен светот; 2) Црквата, односно горниот Ерусалим, а како таква и 3) Царството Божјо; 4) идеална личност на сето создание; 5) или 'нејзин Ангел-Чувар'; 6) но и 'ипостасен систем на Божјите творечки мисли'; 7) вечниот момент, вечноста во временоста, 'неминлив момент на постоењето на созданието'“. (Стојанов, 2019, Т. 3, стр. 119). Всушност, Софија е сè во сè, која поврзува и овозможува сè. Еден од најконтроверзните аспекти на Софија е, всушност, идејата или претпоставката за Софија како четврто Лице кое е дел од неразделното единство на Триипостасниот Бог. Во секој случај, кај Флоренски постои една логичка недоследност во овој негов став за Софија. Имено, не може нешто (Софија) да е дел (Лице) од една целина (Бог), а да не е единосусно. Во таков случај, не би била Лице и за да биде Лице треба да е единосусна. Флоренски прави диференцијација на различните аспекти на Софија во однос на Света Троица. Во основа Софија е во сите Ипостаси, но не е суштински идентична со нив,

туку е пројава на Троичната суштина. Во учењето за Софија кај Сергеј Булгаков ќе најдеме на еден уште поконкретен и посмел став. Тој нагласува дека Софија се разликува од ипостасите на Света Троица, таа е ипостас од втор ред, но сепак како таква претставува четврта ипостас. „Софија поседува личност и лик, таа е субјект, лице или да се изразиме богословски, ипостас“. (Булгаков, 2005, стр. 230). Според Булгаков, светот е зачат во Софија, таа е некакво претпостоење на светот или пак таа е еден вид егземплар според кој е создаден светот. Булгаков вели дека овој свет е софиен, бидејќи Софија е коренот на светот. Тој почива на неа, но и допрва треба да стане Софија, како норма кон која се стреми. Софија е и иманентна и трансцедентна. Светот е потенцијално софиен, а актуелно хаотичен. Светот е, всушност, Софија која допрва треба да стане Софија.

Четвртата глава од овој том е посветена на проблемот на Богочовештвото. Поимот на Богочовештвото претставува еден од клучните во руската религиска философија и потекнува од христијанското учење за единството на Божјата и човечката природа на Исус Христос, кое се дефинира како „неслеано, непроменливо, неделиво и неповредливо“ (4. Халкидонски собор 451 г.). Учењето за Богочовештвото во христијанството од една страна ја открива тајната на Божјото воплотување, кенозисот, искупителната жртва, а од друга страна, пак, го толкува проблемот на односот на Божјото и човечкото во земната историја, уподобувањето на човековата личност кон Бога, Теозисот (обожувањето). Покрај оваа теолошка основа на поимот Богочовештво, во една формално-логичка смисла, „тој би можел да се смета за консеквенција, т.е. операционализација и конкретизација на проблемот на Сеединството и Софија“. Прелиминарната определба на Богочовештвото авторот на овој труд ни ја пренесува преку зборовите на Евгениј Трубецкој: „Човековиот род, како што го сфаќа христијанското откровение, е нешто повеќе од органска целина: во идеја, тој е едно суштество, соборно тело Христово“. Или во симплифицирана форма тоа би значело дека човечкиот род е едно тело, а од друга страна самиот човек е од божествен род. Концептот на Богочовештвото, главно, може да се разгледува од два аспекти. Од една страна се однесува на Тајната на Божјото воплотување, кенозисот, а од друга страна се однесува на човекот, т.е. на обожувањето или теозисот, односно односот на човекот и Бога. Кога зборуваме за рускиот концепт за Богочовештво, слободно може да се зборува за своевиден тип на руски хуманизам, т.е. религиозен хуманизам. Авторот тврди дека концептот на Богочовештвото е антрополошки, сотериолошки, но и историософски, т.е. есхатолошки, но и еклисиолошки. Тука е, пред сè, искупувањето, па спасението кое започнува во историјата (историософија), но сепак нема да се случи тука (есхатологија), а е можно само преку соборноста, т.е. во Црквата (еклисиологија), како тело Христово. Неколкумина од руските философи (Бергаев, Булгаков, Н. Лоски, Е. Трубецкој итн.) се зафаќаат со разгледување на проблемот на Богочовештвото, но сè до Семјон Франк овој концепт бил врзан исклучително за поимот на Синот Божји, т.е. Христос. Франк вели дека самата блавест е вест за Богосиновската основа на човековото суштество. (Франк, 2004, стр. 85). Христос ја носи веста за нашето Богосиновство и го демонстрира тоа, бидејќи

е од Отецот, но и ја посведочува таа вистина и ја поседува силата на таа реалност. Кај Франк ниту се пренагласува улогата на Синот ниту, пак, се занемарува улогата на Отецот. Богочовештвото, всушност, претставува Богочовечки процес. Бог го има реализирано својот дел од процесот, останува редот на човекот. Оттаму и слободата која му е дадена на човекот. Човекот е тој кој е повикан да го реализира сеединството, бидејќи неговата свест е сеединство во можност, според зборовите на Трубецкој. При остварувањето на оваа можност, постои опасност да се падне во прелест. Токму поради ова е потребна преобразба, лична и на целиот свет, а тоа ќе се случи преку творечкиот човеков чин. Зборувајќи за творештвото, Трубецкој констатира дека не е возможна преобразбата на човековата природа само со творечкото дејство на Божјата сила, а без активно со-учествување во жртвата Христова. (Трубецкој, 1997, стр. 157). Богочовештвото не е остварливо надвор од местото каде е истурена благодатта. Тоа место и тој жив богочовечки организам е Црквата. Учењето за Црквата како тело Христово можеме да го сретнеме и кај Соловјов, со тоа што ова негово разбирање на Црквата е во целосна согласност со догматските постулати на христијанството, за разлика од прилично небулозните и антиномични позиции поврзани со проблемот на Софија. Единствено во Црквата е можна слободата, бесмртноста и личноста. Оттука и нема христијанство надвор од Црквата, а христијанската антропологија се покажува како оцрковување на светот. Самиот автор на книгата посочува дека „евхаристијата е тој конкретум во кој се открива личноста“. (Стојанов, 2019, Т. 3, стр. 160). Во конечното остварување на сеединството крајниот резултат би бил Богочовештвото, т.е. спојот на божественото со човечкото. Според авторот, тука лежи и смислата на сета историја, тука и така завршува сета историја.

Синтагмата Руска идеја во философијата ја внесува и концептуализира Владимир Соловјов. Во своите философски размисли ја имаат користено руските философи од крајот на XIX век и во текот на XX век (Евгениј Трубецкој, Розанов, Семјон Франк, Федотов, Иљин, Берѓаев и други). Ова општо генеричко име може да ги вклучи сите дамнешни и до денес отворени прашања поврзани со рускиот национален идентитет. Руската идеја по својата форма и содржина е строго руски проблем, т.е. се однесува на Русија, но сепак има и општо, универзално значење и е во спектарот на интерес на општиот корпус на философски проблеми. Руската идеја во суштина е „своевидна историософска и социјално-политичка теорија со универзално значење; таа е руско поимање на философијата на историјата и философијата на културата“. (Стојанов, 2019, Т. 3, стр. 169-170). Ако би прецизирале, би можеле да констатираме дека проблемот Руска идеја е оригинална историософија и философија на културата или, според зборовите на Берѓаев, сета философија кај Русите е религиозна философија на историјата и културата. (Берѓаев, 2001). Кога би се обиделе да дадеме поконкретен одговор на прашањето што сè посебно вклучува концептот на Руската идеја во себе, би наишле на проблем, поради комплексноста на неговата содржина. Во оваа прилика ќе се послужиме со сублимираното и сумативно решение на ова прашање преку неколку аспекти на опсервирање и толкување на Руската идеја. Прво, Руската

идеја значи патриотизам, љубов кон татковината, но и критички и промислувачки однос кон неа. Второ, Руската идеја реферира на историската мисија на Русија и рускиот народ, при што таа мисија од мисијанизам станува месијанизам. Трето, Руската идеја реферира на строго историски контекст, односно се однесува на историскиот пат кој треба да го оди Русија, при тоа вкрстувајќи се со други патишта. Ова особено се однесува на вкрстувањето на Русија со Запад. Четврто, Руската идеја често е поистоветувана со прашањето за руската душа, т.е. спецификите на националниот карактер на рускиот народ. Петто, под Руска идеја се подразбира специфичноста на руската национална култура каде што особено се мисли на спецификата на руската философија. Ова значи и потрага по националните вредности, а истовремено и по општочовечките вредности кои се одраз и на руската мисла. Шесто, сето ова се одразува и во прашањата за руската држава и општествените и политичките теории и практики. Имено, руската идеја има свои рефлексии и во сфаќањето на проблемот на слободата, демократијата, реформите, револуцијата и други општествени вредности. И на крајот, под Руска идеја во една најопшта смисла би го разбрале комплексот на идеи изнесени во поновата руска интелектуална историја од XIX и XX век кои, пак, изразуваат специфичен стил на мислење карактеристичен за своето време. Ќе ја споменеме и опсервацијата на проблемот на Руската идеја од страна на Милан Суботиќ во неговата студија „Толкувачи на руската идеја“ (Суботиќ, 2001), која впрочем ни ја предочува и самиот автор на книгава која е предмет на наш интерес. Највпечатливата карактеристика на тој комплекс идеи наречен Руска идеја е месијанизмот. Тоа е, всушност, идеја за богоизбран народ, народ-месија, повикан да го спаси човештвото. Друга важна карактеристика е и дихотомијата „Русија – Европа“, односно идејата за синтеза на Русија и Европа. Преку оваа дихотомија, всушност, се решава сопствениот идентитет преку реферирање на другоста или другиот. Во ова обемно поглавје Стојанов ни ги изнесува главните ставови и гледишта на дел од руските мислители во врска со прашањето на Руската идеја, сè до денешен ден, споменувајќи и актуелни, тековни мислители кои своите теориски позиции ги поставуваат на основи кои на некој начин се рефлексција или импликација од концептот на Руската идеја.

Овој том од оваа капитална студија завршува со поглавјето насловено „Космизам“. Космизмот е специфично сфаќање и доживување на светот, а истовремено и карактеристика на рефлексивната свест која априорно тргнува од холистичката претпоставка за органско единство на сè со сè, пред сè со самата вселена. Во основа разликуваме природонаучен и религиозно-философски космизам. Рускиот космизам се формира во рамките на европската култура и претставува неодоив дел од светскиот космизам. Основите на космизмот се формираат врз основа на различни учења присутни низ историјата на руската мисла. Ако би ги барале онтолошките основи на космизот, секако дека може да ги најдеме во концепцијата за сеединството, а пак религиозните ги среќаваме во идејата за софиологијата, додека историософските и антрополошките во поимот на Богочовештвото. Пак наидуваме на една неверојатна испреплетеност и комплементарност, каде што

идеите или произлегуваат една од друга или се дополнуваат или, пак, се надоврзуваат итн.

V. Заклучок

Овој философски триптих на проф. д-р Трајче Стојанов несомнено претставува еден огромен придонес за македонската филозофска мисла, но и придобивка за научната јавност, како и за општата читателска публика. Ова го кажувам особено ако се има предвид дека не се до толку чести вакви философски објави, а и општата состојба со философската публицистика во нашава земја не е блескава. Овој негов капитален труд, секако, можеме да го третираме и како синтеза на негова плодна философска и научно-истражувачка дејност. Оваа тритомна философска книга е пишувана во препознатливиот манир на Трајче Стојанов како еден утврден, харизматичен, шармантен и одлично едуциран интелектуалец. Научната фундираност, логичката кохерентност, луцидниот израз и раскошниот стил се основните белези и квалитети во научниот профил и опус на овој расен и врвен философ од нашето поднебје, а нив очекувано можеме да ги детектираме и во оваа обемна студија. Ова систематизирано и научно-методолошки издржано и профилирано дело ги задоволува стандардите на образовно-едукативната и дидактичката литература и разбирливо е дека е пожелно четиво за секој просечен интелектуалец, дури и за оние кои се без големи афинитети и апетити за философија, а за студентите кои во својата програма имаат предмети поврзани со философијата, секако, и задолжителна лектира.

Со појавата на оваа тритомна философска студија која преку еден научно артикулиран и философски доследен јазик ни пренесува могу значајни страници и епизоди од долгата историја на философијата и човековата мисла, проф. д-р Трајче Стојанов сериозно ги помести границите на философскиот хоризонт во нашава земја, па и пошироко и постави еден нов репер за размислување, философирање, творење и интелектуално живеење.

Библиографија

- [1] Berđajev, N. (1987). *Ruska ideja*. Beograd: Prosveta.
- [2] Berđajev, N. (2007). *Filozofija slobodnog duha*. Beograd: Dereta.
- [3] Koplston, F. (1992). *Filozofija u Rusiji*. Beograd: BIGZ.
- [4] Zenjkovski, V. (2002). *Istorija ruske filozofije*. Podgorica, Beograd: CID, Službeni list.

- [1] Берђајев, Н. (2000). *Опит есхатолошке метафизике*. Београд: Богословски факултет Српске православне цркве.
- [2] Берђајев, Н. (2001). *Смисао историје*. Београд: Дерета.
- [3] Булгаков, С. (2005). *Светлост невечерња*. Београд: Бримо, Логос.
- [4] Булгаков, С. (2011). *Јагње божије*. Београд: Јасен, Православни богословски факултет.

- [5] Евлампиев, И. И. (2014). История русской философии. Санкт-Петербург: Издательство РХГА.
- [6] Коплстон, Ф. (2003). Руска религиозна филозофија. Београд: Плато.
- [7] Левицки, С. (2004). Огледи из историје руске философије. Београд: Логос.
- [8] Лосев, А. (1996). Философија имена. Београд: Плато.
- [9] Лоски, Н. (1995). Историја руске филозофије. Подгорица: ЦИД.
- [10] Маслин, М, ed. (2009). Енциклопедија руске философије. Београд: Логос, Укронија.
- [11] Соловјов, В. (1996). Предавања о богочовечанству. Београд: Логос.
- [12] Соловјов, В. (2005). Русија и васељенска црква. Београд: Бримо, Логос.
- [13] Стојанов, Т. Руска религиска филозофија 1-3. (2019). Скопје: Аз-Буки.
- [14] Суботић, М. (2001). Тумачи руске идеје. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [15] Трубецкој, Ј. (1997). Смисао живота. Београд: Логос.
- [16] Флоренски, П. (1996). Столб и тврдина на вистината. Скопје: Табернакул.
- [17] Франк, С. (2004). Светлост у тами. Београд: Бримо, Логос.
- [18] Франк, С. (2010). Недокучиво. Београд: Јасен, Православни богословски факултет.
- [19] Шестов, Л. (2003). Умозрење и откривење. Београд: Плато.

Kiril Trajchev

International Slavic University "Gavrilo Romanovich Derzhavin",
Sveti Nikole – Bitola

Russion Quest for the Wisdom of God

Abstract: The paper is a review of one of the most important philosophical studies in the history of Macedonian philosophy in general. The author of the three-volume philosophical work titled "Russian-Religious Philosophy", that is the subject of attention in this paper, is the prominent Macedonian professor, philosopher, writer and publicist Trajche Stojanov. In the first volume of this book, the author focuses on the contexts in which The Russian religious philosophy was born as well as some resulted phenomena associated with it. The second volume gives us a systematic review of the history of Russian religious-philosophical thought from its beginnings up to now ..The last volume is devoted to the central problems in The Russian religious philosophy and it is the key, as well as the most imperative and most complex problem and presents a synthesis of all previously stated. Russian religious-philosophical thought is specific, unique, dynamic, discreetly mystical and controversial, and therefore requires thorough and serious study and elaboration. Through a meticulous, recent approach and a high standard of scientific methodology, the author of this book offers us all relevant indicators, facts, positions and implications related to the Russian religious philosophy. By analyzing all that is significant in the Russian philosophy this work emphasizes the great importance of the Book of Trajche Stojanov.

Keywords: *Russian religious philosophy, Ecclesial knowledge , Wholeunity, Sofia, Goodmanhood, Russian idea, Cosmism.*

COMPTE-RENDU : « LES INTERFÉRENCES LINGUISTIQUES DU FRANÇAIS SUR LE SLOVAQUE. L'EXEMPLE DU SYSTÈME VERBAL », PAR LUCIA RÁČKOVÁ ET FRANÇOIS SCHMITT

Monika Zázrivcová

Université Matej Bel, Slovaquie
monika.zazrivcova@umb.sk

Résumé : *Les interférences linguistiques du français sur le slovaque* étudie des productions exolingues d'apprenants francophones natifs de slovaque en focalisant son analyse sur les phénomènes de transferts linguistiques de la langue maternelle et d'autres langues du répertoire linguistique de l'enquêté, dans la grande majorité des cas de l'anglais, dans une moindre mesure de l'allemand et de l'espagnol, sur la langue cible au niveau du système verbal. Cet ouvrage apporte des résultats intéressants autant pour la linguistique que pour la didactique des langues étrangères. Concernant les apports linguistiques, on peut mentionner parmi les résultats les plus importants l'immixion constante de la langue maternelle et des autres langues maîtrisées par le locuteur dans le processus d'acquisition des langues étrangères. Au niveau didactique, l'ouvrage propose des approches fondées sur l'analyse contrastive entre le slovaque et les langues du répertoire linguistique de l'apprenant.

Mots clés : *français, slovaque, interférence linguistique, interlangue, rencontre des langues, transfert linguistique.*

Les interférences linguistiques du français sur le slovaque est le fruit d'une collaboration de deux enseignants-chercheurs aux profils pédagogiques et scientifiques complémentaires. Tandis que Lucia Ráčková est linguiste, François Schmitt se consacre à la didactique des cultures. La complémentarité des approches des auteurs donne ainsi à cette publication une orientation à la fois théorique, pour mieux comprendre les phénomènes engendrés par le contact des langues, et pratique, pour une application à l'enseignement du slovaque pour les étrangers.

On ne peut, en effet, considérer *Les interférences linguistiques du français sur le slovaque* comme une étude de linguistique contrastive sur le français et le slovaque. La linguistique contrastive, qui a connu son heure de gloire dans les années cinquante et soixante du vingtième siècle, à travers notamment la linguistique appliquée, compare des systèmes linguistiques et non des locuteurs en production exolingue, comme c'est le cas dans cet ouvrage. Il ne s'agit pas non plus d'une étude sur le bilinguisme. Les travaux de recherche réalisés dans ce domaine ont soit pour objectif de montrer les bénéfices du bilinguisme sur l'apprentissage des langues, soit pour thème la comparaison entre sujets bilingues et sujets monolingues. Les objectifs et la démarche de travail de cet ouvrage sont différents.

Ce livre vise à mieux comprendre les phénomènes liés au processus d'acquisition d'une langue nouvelle dans une situation de déséquilibre important de compétence du locuteur par rapport à sa langue maternelle ou à d'autres langues de son répertoire linguistique. Tout au long de l'ouvrage, l'apprenant est placé en situation de production exolingue. L'étude porte donc sur l'analyse de l'interlangue de l'apprenant francophone natif de slovaque.

L'autre originalité de l'ouvrage est de prendre en compte l'ensemble du répertoire linguistique des locuteurs de l'échantillon, car, en plus de la langue maternelle, d'autres langues, en premier lieu l'anglais, mais aussi l'allemand et l'espagnol, interfèrent sur l'acquisition de la langue cible.

Devant la complexité des phénomènes d'interférence linguistique, on aurait difficilement pu réaliser cette recherche sur l'ensemble des structures de la langue. Les auteurs ont donc fait le choix du système verbal sur lequel porte exclusivement leur étude. Il ne s'agit pas d'une décision aléatoire, mais d'un choix pertinent et explicité dans le premier chapitre. En effet, en français comme en slovaque, c'est essentiellement par le verbe que se définit l'action, tant du point de vue temporel que celui de la personne. Pour la plupart des langues indoeuropéennes, c'est aussi à partir du système verbal qu'est établie la progression linguistique en didactique des langues, en particulier pour les niveaux élémentaires. Le système verbal constitue donc bien l'ossature autour de laquelle se construit l'acquisition du système linguistique d'une langue seconde.

À la croisée de la recherche pure et de l'application, de la théorie et de la pratique, l'ouvrage suit une progression en boucle, de la didactique à l'étude de terrain, pour revenir à la didactique des langues étrangères. Les auteurs prennent ainsi pour point de départ la didactique des langues étrangères en faisant le point, dans l'introduction, sur la situation des publications consacrées à l'enseignement du slovaque pour étrangers et sur la place de la langue maternelle de l'enseignement / apprentissage du slovaque. La première partie de l'ouvrage résume ensuite les principaux acquis théoriques sur les phénomènes de transferts linguistiques et présente les principales caractéristiques des systèmes linguistiques français et slovaque sur lesquelles s'appuie l'enquête. Celle-ci constitue la seconde partie de l'ouvrage, de loin la plus intéressante, car elle aboutit à des résultats concrets fondés sur une méthode de recherche solide en dépit de certains défauts que nous évoquerons à la fin de ce compte-rendu. Dans cette seconde partie, les auteurs commencent par présenter les tenants et les aboutissants de l'enquête : les objectifs et la méthode de recherche, les questionnaires et les guides d'entretien, l'échantillon. Suivent l'enquête proprement dite, en trois parties, et l'analyse des interférences sur le système verbal dans les productions des enquêtés. Chacune des trois parties de l'enquête est centrée sur un type de production exolingue différent analysé en détail : un test de grammaire, des productions écrites et des productions orales. Dans la conclusion, on en revient à la didactique des langues en proposant des pistes d'application des résultats de l'enquête dans l'enseignement du slovaque pour étrangers. Les auteurs soulignent ainsi l'importance de la prise en compte du répertoire plurilingue de l'apprenant, celui-ci incluant non seulement la langue maternelle et la langue étrangère cible, mais aussi les autres langues connues de l'apprenant. L'ouvrage se place ainsi dans la perspective plurilinguiste du Cadre

européen commun de référence pour les langues. Mais l'apport de l'enquête à la didactique du slovaque pour étrangers considéré comme le plus important est d'ordre métalinguistique. Dans cette perspective, différentes approches pour aborder le système verbal slovaque à partir des résultats de l'enquête sont proposées.

L'intérêt de l'ouvrage est aussi méthodologique. Les choix des outils de collecte des données, explicités par les auteurs, sont globalement pertinents et permettent de produire un matériau riche à analyser. Le lecteur peut, en outre, consulter les questionnaires dans les annexes. Deux types de tâches sont proposés à l'enquête : des questions à choix multiple (QCM) et des productions guidées sur des thèmes imposés. S'il paraît d'un abord facile pour l'enquêté, le QCM possède le lourd inconvénient d'induire la réponse attendue et donc, au final, de fausser les résultats de l'enquête. Heureusement, ce défaut est compensé par les tâches de productions guidées : le questionnaire de la production écrite (annexe 3) et le guide d'entretien de la production orale (annexe 4). Nous ne saurions reprocher aux questions des annexes 3 et 4 leur répétitivité (par exemple : « Décrivez ce que vous faites pendant votre temps libre » / « Que faites-vous pendant votre temps libre »), dans la mesure où les situations de communication au niveau élémentaire se réduisent souvent à parler de soi et de ses activités. Par contre, certaines questions posées nous semblent peu pertinentes, par exemple « Faites-vous des collections ? », et leur choix n'est pas justifié par les auteurs.

Quoi qu'il en soit, les analyses des productions des enquêtés aboutissent à des résultats intéressants. Ainsi, les auteurs ont bien réussi à identifier les structures où les phénomènes d'interférence linguistique apparaissent. À titre d'exemple : l'utilisation fréquente de l'infinitif en français, peu employé en slovaque, entraîne des erreurs de maîtrise de la forme verbale construite avec la conjonction de subordination *aby* (*afin que*). Ainsi, les locuteurs francophones natifs de slovaque ont-ils tendance à produire des énoncés du type *Potrebujem ist v lietadlo pre ist domu** (*J'ai besoin d'aller en avion pour aller à la maison*) là où le slovaque exigerait une proposition subordonnée conjonctive introduite par *aby* : *Potrebujem ist' / cestovat' lietadlom, aby som išiel domov*. De nombreux cas d'interférence portent aussi sur la valence verbale, les erreurs relevées concernant alors l'emploi des prépositions. Par exemple, les prépositions *dans*, *en*, *à* / *au* / *aux* se traduisent en slovaque, en règle générale, par *v/vo* pour exprimer une position fixe et *do* pour un déplacement. Dans l'énoncé oral transcrit par *A pretím som bol aj do nemecka z kritofem** (*Et avant j'étais aussi en Allemagne avec Christophe*), l'enquêté n'a pas fait la distinction entre les deux types de préposition slovaque, l'énoncé correct nécessitant la préposition *v/vo* : *A predtým som bol aj v Nemecku s Christophom*. Par contre, les auteurs ne nous paraissent pas assez systématiques dans l'organisation des chapitres où l'ordre par lequel ces phénomènes sont énoncés nous semble un peu aléatoire. Par exemple, l'aspect verbal est abordé à la fin du chapitre 4 et du chapitre 5, tandis qu'il apparaît tout au début du chapitre 6.

Ces quelques critiques n'enlèvent pourtant rien à la teneur d'ensemble de l'ouvrage dont nous conseillons la lecture aux linguistes intéressés par les questions de rencontre des langues autant qu'aux slovaquistes et aux didacticiens des langues étrangères.

Monika Zázrivcová
University Matej Bel, Slovakia

Review: “Les interférences linguistiques du français sur le slovaque. L’exemple du système verbal” (French Linguistic Interferences on Slovak. The Example of the Verbal System), by Lucia Ráčková and François Schmitt

Abstract: *Les interférences linguistiques du français sur le slovaque* analyses exolingual productions in Slovak from French native speakers. The analyze focuses on linguistic transfers phenomenon from the mother language and other languages, mainly from English, to a lesser extend from German and Spanish, to the target language on the verbal system. This book delivers interesting results for linguistics as well as for didactics of foreign languages. As regards the linguistics, the main results concern the constant interference of the mother language and the other languages mastered by speakers to the foreign language acquisition process. Regarding the didactic field, this book offers new approaches based on contrastive analysis between Slovak and the other languages from the linguistic repertoire of the learner.

Keywords: *French, Slovak interlanguage, linguistic interferences, linguistic transfer.*

UDC: 82.0-027.511(049.3)

UDC: 82-027.521(049.3)

UDC: 82.0:316.647.8(049.3)

UDC: 821.163.3.09(049.3)

UDC: 821.161.1-31.09(049.3)

DOI: <https://doi.org/10.46763/palim2090295m>

Стручен труд

Theoretical paper

СОВРЕМЕНАТА КНИЖЕВНОСТ МЕЃУ ЗАПАДНИОТ АНТРОПОЦЕНТРИЗАМ И ИСТОЧНАТА ТЕОДИЦЕЈА

Ранко Младеноски

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

Софија Иванова

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

sofija.ivanova1@yahoo.com

Апстракт: Суштинската тема што ја елаборира Венко Андоновски во неговата најнова книжевно-теориска, книжевно-критичка и културолошка книга со наслов „Достоевски и Мекдоналдс“ (Издавачки центар ТРИ, Скопје, 2019 година) е девалвирањето на естетската, односно книжевно-уметничката вредност на романот и на литературата воопшто во модерната глобализирана и глобализациска западна книжевност. Оксиморонско-ироничната, т.е. саркастична синтагматска конструкција од насловот на книгата („Достоевски и Мекдоналдс“) претставува алузија на дијаметрално спротивните творечки стратегии на западноевропската (западната) современа книжевност (доминантно бестселерска), од една страна, и источноевропската (источната) современа книжевност, од друга страна. Ваквата опозитност на двата „книжевни света“ (едниот антропоцентристички, а другиот теоцентристички) се елаборира директно и конкретно во првото поглавје од книгата („Што е тоа бестселер“), но и студиите од преостанатите четири поглавја од книгата како доминантна тема ја имаат токму таа дивергентност меѓу источната книжевност со високи естетски дострели и фабрикуваниот (шаблонизиран) „фастфуд“ бестселер на западниот книжевен свет.

Клучни зборови: Венко Андоновски, бестселер, кич, светска книжевност, Достоевски, Мекдоналдс, глобализација.

1. Вовед

Невообичаената книга со, исто така, невообичаен наслов „Достоевски и Мекдоналдс“ (со поднаслов „Книжевни и културолошки студии“) на Венко Андоновски е објавена во 2019 година како публикација на издавачот „ТРИ“ од Скопје. Книгата содржи пет поглавја: „Што е тоа бестселер“; „Тестирање на методот (семиотиката и Горан Стефановски)“; „Македонскиот роман“; „Македонска поезија“; „Рускиот роман денес“.

Забележливо е и од самите наслови на поглавјата дека Андоновски во оваа негова најнова книжевно-теориска и книжевно-критичка книга обработува теми поврзани со дела што припаѓаат на три книжевно-уметнички форми и тоа роман, драма и поезија. Во однос на романескната продукција, се анализираат тука основните специфики на т.н. светски бестселер, но и на македонскиот, на современиот хрватски и руски роман. Драмските анализи се реализираат преку семиотичка интерпретација на дел од драмското творештво на Горан Стефановски (драмата „Диво месо“), а од областа на поезијата се понудени критичко-аналитички осврти кон стиховите на четворица македонски поети (Славе Ѓорѓо Димоски, Игор Исаковски, Ивица Челиковиќ и Ерол Туфан). И во овие најнови книжевни (и во одредени сегменти културолошки) студии на Андоновски забележлива е тенденцијата за практикување на семиотичкиот приод во интерпретацијата на книжевноста како уметност на јазичниот знак.

2. Западниот бестселер и источноевропскиот роман

Стожер на оваа книга на Андоновски е првото нејзино поглавје со наслов „Што е тоа бестселер“ и тоа со студијата што го има истиот наслов како и книгата – „Достоевски и Мекдоналдс“. Освен оваа студија, првото поглавје го сочинуваат уште два текста и тоа „Глобализација и индивидуализација“ и „Специфичен поим за македонски бестселер“.

Во текстот „Достоевски и Мекдоналдс“ Андоновски детално ги регистрира суштинските дистинктивни особености на современиот западен бестселер, од една страна, и современиот источен (словенски) роман, од друга страна, повикувајќи се истовремено и на класичните и докажани естетски вредности на романескните остварувања на Фјодор Михајлович Достоевски. Основните естетски аномалии во западниот бестселер и на западната современа книжевност се лоцираат во преминот од светска кон глобализациска книжевност (редефинирање на поимот „светска“ во „глобализациска“ книжевност) и, како последица на тоа, во замирањето на индивидуалноста во уметничката творечка постапка. Западниот бестселер, вели Андоновски, не се создава, туку се фабрикува врз веќе одредени шеми (модел) за производство на „светски“ (глобализациски) роман при што се анулира книжевната естетска вредност и се добива кич, односно шунд литература. Овој модел за „фабричко производство“ на западниот кич бестселер се анализира и се демонстрира на неколку наративни рамништа – содржински, формално-стилски, естетски аспекти и слично. Во врска со темите што им се зададени на „производителите“ на современиот западен бестселер, Андоновски сосема прецизно ги нотира банализираните тематско-мотивски подрачја на калапот наречен модерен западен бестселер:

„Станува збор за еден список на банални теми, пожелни (дури и задолжителни) за некој да биде препознаен и признат како 'светски писател'. Тоа се главно – грабнување деца од сити молови и потоа потрага по нив, трговија со органи (задолжително некаде на 'мрачниот Балкан' или 'крволочниот Исток'), а потоа, разбирливо – фаќање на тие банди од страна на западните тајни полициски служби. На тој список со теми на 'светскиот роман' се и оние кои го стигматизираат муслиманскиот свет, преку создавање ликови

на најкрвави терористи што му се закануваат на светот, не само со грабнување авиони туку и со напади на детски градинки со хемиско оружје; тука се и евтините приказни за забранетата љубов меѓу припадници на традиционално спротивставени конфесионални или национални заедници. Се бараат и романи за правата на малцинските групи, а посебно во книжевна мода се правата на заедницата ЛГБТ (лезбијки, геј, бисексуалци и трансексуалци), по можност со жестока критика на традиционалните сфаќања за сексуалноста (маж/жена), промоција на лезбијството и хомосексуалноста како демократски 'различности', на исто ниво како и природните разлики меѓу нациите, и тоа преку натпросечно способни и интелигентни ликови на хомосексуалци. Тука, на тој список теми што треба да го почитувате за да станете 'светски писател', омилена тема е и – сатанизацијата на Русите и балканските Словени, како крволочни суштества способни само за војни и криминал... Пожелни се и фикционализирани биографии за славни луѓе од некаква замислена, заедничка европска традиција (што се разбира, не постои, затоа што не постои концепт за една 'европска култура'), така што Македонец-писател гарантирано добива некаква 'европска награда' ако напише роман за Микеланџело, Полјак добива европска награда ако напише роман за Зигмунд Фројд, а Бугарин – ако напише роман за Имануел Кант, на пример. Ако пишуваат за своите национални величини – овие писатели остануваат 'локални'". (Андоновски, 2019, стр. 10-11).

Очигледно е (од крајот на наведениот цитат) дека авторот на оваа книга ги маркира и епигонските усилби на поголемиот број од младите автори од источните (словенските) земји од Европа коишто, секако, резултираат со создавање на источноевропски кич романи според западноевропски „естетски“ терк на „Мекдоналдс фастфуд книжевноста“. Примерите за тоа се многубројни и во нашата, македонската, современа литература, а од сосема разбирливи причини авторот избегнува директно да го открие нивниот идентитет.

Споредбата меѓу класичните и докажани книжевно-естетски вредности на романот од минатото (Достоевски, Сартр, Ками, Сервантес) и модерниот западен бестселер мошне јасно ги илустрира уметничките аномалии кај вториов. Историјата на романот, вели Андоновски, понуди разновидни филозофии и претставува „букет од најразлични цветови, бои и мириси“. Спротивно од тоа, денешниот западен бестселер нуди една иста, униформирана филозофија претставувајќи свет на задоволување на страстите со што помалку страдања, свет по дефиниција зол, свет без Бога. Клучна тема во современиот западен бестселер е токму тој острастен човек близок до крволочно животно, а морбидниот веризам доаѓа како основа за ваквото претставување на човекот. Станува збор за обезбожен и демитологизиран свет во чиј центар е самообожениот човек, што значи дека во тој свет е загубена вербата во Бога, а, како што нагласува авторот, страдањата на луѓето без Бога се ужасни. Во таа смисла, Андоновски поентира: „По ова, станува јасно зошто Достоевски на едно место вели: дури и да ми докажат дека Христос е надвор од вистината, јас попрво би останал со Христос одошто со вистината. Разумот без вера води во лудило и страдања. И станува јасно зошто Достоевски застанува на страната на

оние кои веруваат во Богочовекот, а не во човекобогот“. (Андоновски, 2019, стр. 15).

Откако ќе ја покаже со конкретни примери баналноста на „естетиката“ на модерниот западен бестселер (врз фрагмент од еден роман на Гијом Мисо како пример), откако ќе ја илустрира злоупотребата на мелодрамското во тој западен бестселер и откако ќе ја покаже „филозофијата“ на културата на стравот што тој бестселер ја практикува и ја шири („свет на постојани опасности, лаги и страв“), авторот на оваа книга нè враќа кон бестселерот на полнокрвната, индивидуална книжевност чие потекло, главно, е од истичноевропските литератури. Пример врз кој ќе се покаже таа висока естетска вредност во современите словенски литератури е романот „Лавр“ на рускиот писател Евгениј Водолазкин. Тоа е роман кој ја следи книжевната традиција на Достоевски со вечните прашања за смислата на Бог и смислата на човекот во овој свет, но истовремено тоа е и роман во кој е извршен постмодернистички експеримент за „вкрстување“ на средновековната сакрална хагиографија и модерната профана биографија. Во таа смисла, Андоновски заклучува:

„Затоа реков дека ова е роман кој го враќа Бога на голема врата во книжевноста: по децении профана книжевност која сака *да се допадне и продаде*, имаме роман кој нè потсетува дека на овој свет сме дојдени не за да умреме во сласти, туку да ја заслужиме бесмртноста на душата. *Лавр* е, за разлика од фастфуд книжевноста – света литургиска нафора на светската книжевност“. (Андоновски, 2029, стр. 24).

Освен овој текст, во првото поглавје од книгата се сместени уште два текста во кои станува збор за глобализацијата и индивидуализацијата во книжевноста и за специфичниот поим на македонскиот бестселер врз романи од двајца македонски и еден хрватски автор.

Третото поглавје од книгата е, исто така, посветено на романот, односно на македонскиот роман, како што и е насловен овој дел од „Достоевски и Мекдоналдс“. Главен труд во ова поглавје е студијата за историскиот развој на македонскиот роман од неговата појава до денес со наслов „Македонскиот роман: чудо од жанр“. Станува збор, имено, за мошне значајна дијахрониско-синхрониска студија за македонскиот роман во која се елаборираат две суштински прашања: а) појавата и развојот (подемот) на македонскиот роман; б) типолошка класификација на македонскиот роман. Во врска со појавата на романот во македонската литература („Село зад седумте јасени“ од Славко Јаневски во 1952 и „Крпен живот“ од Стале Попов во 1953/54 година) Андоновски се осврнува најнапред на неуспешните обиди да се помести неговата генеза во 19 век со тоа што сказната „Силјан Штркот“ од Марко Цепенков и познатата „Автобиографија“ од Григор Прличев се определуваат (од разни истражувачи) како „македонски протороман“. Ваквите тези аргументирано се отфрлаат – заради фантастиката и недостигот од „епски фокус“ во „Силјан Штркот“ и заради уреденоста на нарацијата според животната случајност во Прличевата „Автобиографија“ – по што Андоновски се зафаќа со многу значајното, но и мошне комплицирано прашање за класификацијата на македонскиот роман. Најпрво се наведуваат и се

елаборираат претходните обиди за типологија на македонскиот роман од страна на познати наши книжевни историчари и теоретичари како што се Вецко Домазетовски, Милан Ѓурчинов, Александар Спасов и Христо Георгиевски, по што Андоновски ја појаснува и ја доработува својата типолошка класификација на македонскиот роман изработена во неговата докторска дисертација „Структурата на македонскиот реалистичен роман“ објавена за првпат¹ во 1997 година. Врз основа на анализите, Андоновски успева да изолира три типа, односно три модели на македонскиот роман и тоа хипотактички, хипонимиски и хипертекстуално-симулакричен што соодветствува со неколку фази од еволутивниот развој на нашиот роман од 1952 година до денес: суров историски реализам, интензивен психолошки реализам, модернизам и постмодернизам. Оттаму, авторот на книгава поентира:

„Македонскиот роман, најдоцна родениот жанр во македонската книжевност, е нејзиното најголемо чудо. Тоа е чудесна генолошка појава: во период од шест децении овој жанр изоде еволутивен пат за кој обично се потребни два века... Интересно е дека еден ист писател во текот на својот животен век можеше да помине низ сите светски искуства и еволутивни промени на романот. Тоа не се случува често и не се случува во секоја книжевност. Во таа смисла, македонските романиери се привилегирани“. (Андоновски, 2019, стр. 143-144).

Во третото поглавје („Македонскиот роман“), покрај студијата за која веќе зборувавме, се наоѓаат уште пет текста за македонски романи и тоа: „Роман за иднината на романот“ (за романот „Времето на ирвасите“ од Митко Маџунков), „Балканските Хермоген и Кратил“ (за романот „Балканвавилонци“ од Луан Старова), „Војната, книжевноста и лешот“ (за романот „Нишан“ од Блаже Миневски), „Травестија за политичките травестии“ (за романот „Мрежата на Мамли“ од Блаже Миневски) и „Сјаен роман на пародиската функција“ (за романот „Венецијанска бајка“ од Марко Павловски). Станува збор за наративно-интерпретативни текстови во кои се анализираат основните раскажувачки структури во наведените романи. На пример, за „Мрежата на Мамли“ од Миневски се нагласува дека тоа е роман кој „говори за моралното дно на сите можни морални дна до кое може да се спуштат оние кои уште од антиката ги викаме 'луѓе повикани да го земат во свои раце кормилото на државата'. На формален план, Миневски ја предава приказната преку стилскиот регистар на пародијата, речиси бурлескно, во подрегистарот познат како травестија“. (Андоновски, 2019, стр. 191). Интересно е тоа што и за овој роман, како и за романот „Времето на ирвасите“ од Маџунков, авторот на оваа книга ќе потенцира дека станува збор за романи кои претставуваат пресвртница во еволутивниот развој на македонскиот роман и дека, секој од нив на свој начин, ја покажуваат развојната линија на идниот македонски роман. Така, за „Времето на ирвасите“ од Маџунков се нагласува дека „не е постмодерен

¹ Велиме „објавена за првпат“ затоа што оваа дисертација, со дополнувања, се објавува подоцна и во книгата „Наратологија“ како втор том од проектот „Обдукција/абдукција на теоријата“. Да се види: Андоновски, 2013.

роман, туку роман за постмодерното, а можеби и веќе пост-постмодерното време. Роман кој се обидува на едно време со исципана смисла да му инјектира значење и епистеми. Тоа, се разбира, подразбира неразбирање од традиционалната критика и од секој доктринарен, нормиран и конзервативен методолошки пристап кон текстот. Тоа подразбира и една мошне критички интонирана позиција на овие романи кон помодното, она што сака да се допадне, кон кичот, кон уметноста која не бара напор, кон бестселерот како погубен пад на сите уметнички вредности“. (Андоновски, 2019, стр. 172). Јасно е дека и со ваквиот став Андоновски нè потсетува на неговите аргументирани заклучоци за фабрикувањето на западниот бестселер и за неговите ниски естетски вредности во стожерниот (прв) текст од книгава со наслов „Достоевски и Мекдоналдс“.

И петтото поглавје од книгата е посветено на романот. Неговиот наслов е „Рускиот роман денес“, а се состои од два текста: „Слово за Виктор Ерофеев“ и „Постмодерната хагиографија“. Повод за осврнување кон книжевното дело на рускиот дисидент Ерофеев е меѓународната награда „Табернакул“ и објавувањето на неговиот роман „Акимудија“ на македонски јазик. Овој современ руски автор Андоновски ќе го детерминира како реалистички постмодернист, а неговото книжевно дело како циничен, ироничен постмодерен неореализам. Вториот текст во ова поглавје („Постмодерна хагиографија“) е посветен на романот „Лавр“ на рускиот писател Евгениј Водолазкин. За овој роман Андоновски вели дека претставува пресвртница и на рускиот и на современиот светски роман: „Во современиот светски книжевен контекст *Лавр* е сериозна опомена за враќање кон возвишеното и напуштање на тривијалното, баналното и плиткото“. (Андоновски, 2019, стр. 264). Така, повторно имаме гравитирање на овој текст кон првообјавената и стожерна студија во оваа книга, „Достоевски и Мекдоналдс“, каде што и е спомнат романот „Лавр“ како пример за книжевност со висока уметничка, естетска вредност.

3. Драмско-театролошка семиотика

Едно поглавје (второто) од книгата за која расправаме е посветено на драмата, односно на семиотиката на драмата и на театарот. Насловот на поглавјето е „Тестирање на методот (семиотиката и Горан Стефановски“). Првиот текст од ова поглавје („Семиотика на театарот и драмата“) е посветен на теориските аспекти (семиотички) на театарско-драмската уметност, а вториот („Семиотика на матката и пенетрантниот европски фалус“) на практичната примена на семиотичкиот метод за анализа на драмата и на театарската претстава врз примерот на драмата „Диво месо“ од Горан Стефановски.

Дигресија. Сосема кратка. Венко Андоновски уште од почетокот на деведестите години на минатиот 20 век во своите студии, а и во педагошката пракса на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје, ја застапува тезата за практична примена на семиотиката (семиотичкиот модел) во откривањето на тајните на книжевно-уметничкото творештво (и „семиотиката“ на Пирс и „семиологијата“ на Сосир). Тоа се покажа и во неговиот магистерски

труд одбранет на Филолошкиот факултет во Скопје и подоцна објавен (Андоновски, 1997а, стр. 228-229), но и во книгата „Текстовни процеси“ во која првиот текст е со наслов „Перспективи и можности за засновување мета-говор во науката за литературата“ (Андоновски, 1996, стр. 7-30). И во подоцнежните свои студии Андоновски ја застапуваше истата теза за примената на семиотиката во анализите и интерпретациите на книжевните дела (приклучувајќи се повеќе кон семиотичката теорија на Пирс за знакот како тријада), а тоа го согледуваме, еве, и во неговата најнова книга од 2019 година.

Во оваа книга, имено, Андоновски ги елаборира прашањата поврзани со семиотиката на театарот и на драмскиот текст. Откако ќе даде еден краток преглед на појавата и на развојот на семиотиката на театарската и на драмската уметност, авторот ги појаснува нивните конкретни семиотички аспекти. Како суштински сегменти на семиотиката на театарот се наведуваат остензивноста (означување на нешто со покажување на самото нешто), имперсонацијата („позајмување на тело“ за ликот од страна на актерот), телото на актерот како икона, индекс и симбол (врз основа на Пирсовата класификација на знаците), синегдотичноста на сценско-театарскиот знак и неговата трансформативност, семиотичката и семантичката моќ на просторот (проксемата) во театарската претстава, семиозисот на театарскиот знак (означеното се преобразува во ознака со ново означено кое повторно се преобразува во ознака и така до бескрај) и слично. Се разбира, сите овие семиотички специфики на театарската сцена се детално и мошне проникливо разработени, а тоа, секако, го потврдува и следниот фрагмент кој се однесува на појаснувањето за синегдотичноста на театарскиот знак:

„Инаку, за ограничувањето на 'стварноста' на театарот и за тоа дека неговата 'реалистичност' е само театарска конвенција, не треба многу да се пишува. Прво: постои *синегдотски пристап* во самата сценичност: ако треба да се претстави кафеана, нема потреба да се постават педесет маси, туку две; ако се симулира боиште, доволни се два-три шатора и пет војници, а не пет илјади. Тој принцип *pars pro toto*, чиста синегдоxa, е исто така конвенција – никој од публиката нема да се побуни против таквите 'редукции' на синегдохата како темелна фигура во театарот“ (Андоновски, 2019, стр. 64).

Идентичен аналитички пристап со јасни, разбирливи и, секако, прецизни елаборации среќаваме и во појаснувањата за семиотиката на драмскиот текст. Тука се земаат предвид три аспекти и тоа драмските ситуации на Етјен Сурио, актантниот модел на Алжирдас Жилиен Грејмас што беше доработен од Ан Иберсфелд, и теоријата за говорните чинови на Џон Остин. На пример, за последново авторот ќе нагласи:

„Теоријата на говорните чинови стана составен дел на секоја систематска семиотичка драмска теорија, затоа што во театарот семиотиката веќе утврди дека постојат два типа комуникација кои пред сè и над сè почиваат врз поимите *илокуција* и *перлокуција*. Првата е *реалната комуникација* (однос: актер – публика), а втората *фингираната комуникација* (односот актер – актер); и во двата типа комуникација многу поважни се илокуциите и перлокуциите (драмските ситуации се пред сè говорни и реактивни, дејствени ситуации) одошто локуциите ('стилот' и 'структурата' на репликата се важни, но не и

пресудни моменти за театарскиот чин, кој е поблизок до говорниот чин и ситуационата лингвистика одошто до стилистиката). Дури и еден аноним, како што е публиката, во таа реална театарска комуникација станува *побуден извор* на илокуциските и перлокуциските сигнали – често таа аплаудира, одобрува, свири, излегува порано од претставата или фрла предмети на сцената во знак на негодување“. (Андоновски, 2019, стр. 85).

Наведените елаборации за теориските основи на семиотиката на театарот и на драмата се применети на конкретен драмски текст во студијата со наслов „Семиотика на матката и пенетрантниот европски фалус“ со поднаслов „Семиотичка анализа на текстот *Диво месо* со извесни знаци на матрицата на изведбата“. Станува збор за семиотичка интерпретација на, во основа, три клучни сегменти на драмата со цел да се покаже функционалноста на избраниот аналитички метод: семиозата (семиотизацијата) на драмско-театарскиот знак; актантните функции на ликовите, односно на „лицата што дејствуваат“, кажано со вокабуларот на Аристотел (1990, стр. 44), со што се растајнува длабинската структура на драмската фабула; анализа на драмскиот лик преку говорните чинови. И во други наши осврти кон книжевно-теориските и книжевно-критичките книги на Андоновски сме ја нагласувале интерпретативната заложба на овој наш автор за едноставно, јасно и сосема разбирливо елаборирање на сложените научни методи за анализа на книжевноста. Тоа може да се каже и за оваа книга и конкретно за оваа семиотичка студија за „Диво месо“ на Горан Стефановски. Илустрации за ваквото наше тврдење може да се најдат безмалку во секој фрагмент од оваа семиотичка анализа, но ќе го покажеме тоа со брилијантната елаборација на семиозисот (семиотизацијата на знаците) во драмата. Андоновски тргнува од еден атрибут (сема) на драмскиот лик Димитрија кој е инвалид (со одземени нозе, односно не може да оди) и покажува како овој театарски знак се дисеминира:

„Така, се гледа несопирливиот процес на театарскиот семиозис и пренесувањето на едно значење во друго, трето, четврто: проектирање на еден знак во серија други знаци породени од тој прв знак, според техниката – *означеното станува нов означител*. Тоа е феноменот на *силната театарска семиотизација* за која пишувааше уште Богатирјев, а и прашките структуралисти. Отсуството на нозе е силен вербален, но и силен сценски знак: тој знак има свое означено – инвалид; тоа означено станува нова ознака, за *цената на куќата* што Димитрија, како глава на семејството, ја платил; тоа означено, 'цената на куќата', која не може да се изрази во пари (колку чинат човечки нозе?), станува нова ознака за – агресивниот капитализам (кој и на луѓето им определува цена); тоа пак ново означено, 'агресивен, нечовечки капитализам', станува повторно ознака – за кариеризмот на Стево; означеното 'кариеризмот на Стево' станува нов означител – со означено 'искомплексиран малограѓанин', нешто што јасно се гледа во односите меѓу Стево и кокетната Сара, кога Стево се обидува да ја импресионира со своите музички 'познавања', 'интелектуални' капацитети и поетски 'способности'. Како што може да се забележи, процесот на театарскиот семиозис не мора да заврши тука, туку да продолжи до бесконечност – таа семиотизација е она што понатаму ја гради и

идеолошката, и имаголошката, и психолошката, и секоја друга семантичка мрежа на драмскиот текст“. (Андоновски, 2019, стр. 91-92).

Вакви и слични проникливи интерпретации среќаваме и при анализите на актантните функции во драмата и тоа со помош на актантните триаголници (психолошкиот и идеолошкиот) на Ан Иберсфелд, но и при анализите на драмските лица со помош на говорните чинови. Така, на пример, кај Димитрија се регистрираат илокуциските говорни чинови констативи, исправки, реплики, приговори; кај Клаус императиви (совети, команди, заповеди, прописи, барања), но само кон Стево тој покажува (упатува) декларативи (убедувања, одобрувања, предвидувања, ветувања); кај драмскиот лик Марија доминираат молбите како говорни чинови, но се забележуваат и констативи, како и предвидувања (суеверија и соништа) и така натаму. Може да се каже дека станува збор за една суптилна, прониклива и илустративна семиотичка интерпретација на популарниот драмски текст „Диво месо“ на Горан Стефановски.

4. Слова за четворица македонски поети

Останува уште да го погледнеме четвртото (претпоследно) поглавје од „Достоевски и Мекдоналдс“ што е посветено на поезијата, односно на стиховите од четворица македонски поети. За македонскиот поет Славе Ѓорѓо Димоски има два текста: „Кристализација на кристалот“ и „Гравирање на голиот јазичен знак“. Првиот текст е посветен на стихозбирката „Јазичен триптихон“ од Димоски објавена во 2015 година. Во овој осврт Андоновски применува еден компаративен метод што е компатибилен со песните што ги интерпретира и ги валоризира, односно мошне умешно јазичниот триптихон на Димоски го анализира со помош на друг теориски изграден филозофско-религиски триптихон како книжевно-критичка алатка: а) симболичкиот универзум на Ернст Касирер; б) Богот Логос на Свети Атанасиј Велики; в) библиското новозаветно Откровение на светиот апостол Јован Богослов. И во анализата на другите два сегменти од збирката (*Додаток* и *Анабаза*) се применува истиот компаративен критички метод преку библискиот старозаветен братоубиец Каин и историскиот величествен поход на Александар III Македонски на Исток. Андоновски истакнува дека во оваа стихозбирка Димоски трага по одговорот на најкрупното антрополошко прашање – што е тоа Човек? А одговорите на тоа прашање се бараат во јазикот (во јајцето на јазикот), во Словото (Логосот), во Бога, но и во вечната борба меѓу доброто и злото. Затоа Андоновски за „Јазичен триптихон“ на Димоски ќе заклучи:

„Славе Ѓорѓо Димоски напишал интересен, експериментален, кристализиран лирско-епски дијамант. Еден вид екстракт на големите лирско-епски дела како што е и Света песна на Анте Поповски. Од чист лиричар, тој сега се сели во просторите на епско-драмското. Сцената на светот станува негова опсесија, наместо сцената на душата. Има и овде лирски треперења, толку префинети, драгоцен и препознатливи од неговите претходни поетски лепословија. Но има и еден поширок потег карактеристичен за епско сликарско платно. Компримиран и кристализиран. Сјаен како зовриената плазма на јазикот“. (Андоновски, 2019, стр. 213).

И за првата поетска збирка на Димоски со наслов „Гравири“, преобјавена по 40 години од нејзината првообјава во 1979 година, Андоновски има позитивен критички став во текстот „Гравирање на голиот јазичен знак“. Меѓу другото, во првата поетска збирка на Димоски се откриваат две нејзини суштински вредности: тоа што со овие стихови се покажува дека не се непомирливи силната метафора и музикалниот стих, како и тоа дека овие стихови покажуваат дека може да се помират во органска поетска целина дури и спротивностите како што се метафората и метонимијата, поетското и прозното. И ќе се нагласи на крајот дека поетската збирка „Гравири“ и по четири децении од нејзиното прво објавување е свежа и провокативна поезија.

Текстот „Искасан човек. Пее“ е посветен на стихозбирката „Нокта е најтемна пред разденување“ од македонскиот поет Игор Исаковски објавена во 2009 година. Лирскиот субјект во оваа збирка се лоцира во една невообичаена детерминација „искасан човек“, односно тоа е постмодерниот, дезинтегриран, отуѓен, цитирачки човек кој стои пред светот испразнет од каква било смисла, при што се појаснува дека тој лирски субјект со невообичаен наслов „искасан човек“ не треба да се бара ниту кај поединецот ниту во светот, ами во односот на камиевскиот луциден, меланхоличен субјект со светот испразнет од смисла. Оттаму Андоновски ќе нагласи дека поезијата на Исаковски е чиста урбана поезија, односно стопроцентна бодријаровска симулација на град. Покрај тоа, во збирката ќе биде детектирана и една постмодерна жестока критика на „високата“ уметност, метапоетичност, но и експлозивност, еруптивност на нејзините стихови. И токму од таа чиста и непритворна „експлозија на поетскиот јазик“ ќе произлезе квалификацијата на поезијата во оваа книга на Исаковски како – првокласна.

„Префинета уметност на контемплативното срце“ е осврт за поезијата на Ивица Челиковиќ. Станува збор, всушност, за детален критички преглед на песните од книгата „Сенки на северот“ од Челиковиќ објавена во 2013 година како избор од поезијата извршен од самиот автор во шест циклуси (од неговите претходно објавени поетски збирки) кон кои се вклучува и седмиот циклус со нови, дотогаш необјавени песни. Во оксиморонската синтагма од насловот на студијата („контемплативно срце“) се прикрива суштинската валоризација на поезијата на Челиковиќ која, според Андоновски, стои на разумна дистанца и од метафоричниот и од метонимискиот генеративен пол на поетскиот дискурс дишејќи го Малармеовиот „разреден воздух“ на точката во која метафоричната песна преминува во метонимиска и обратно. Па ваквата теза се дообјаснува експлицитно:

„Во таа разумна дистанца и од вулканот на метафората и од телеграфско-наративниот стил на метонимијата се крие, всушност, неговата поетска филозофија, која може да се именува како *контемплација на срцето*. Не вела *срце на контемплацијата*, затоа што тогаш поезијата би се претворила во филозофија, во чиста контемплација, туку вела *контемплација на срцето*, што е нешто сосема ново како искуство по однос на големите претходници на Челиковиќ. Тие или пишуваа 'со срце' (еруптивно-метафоричниот, интуитивен стил на еден Радован Павловски, Петре М. Андреевски, надреалистичките шок-слики на Влада Урошевиќ, боемијата и

пијанството на природата кај еден Славе Ѓорѓо Димоски), или пак пишуваа со метонимискиот поетизирачки разум (Славко Јаневски, Гане Тодоровски, Богомил Ѓузел). Наједноставно кажано, Челиковиќ е еден од нашите ретки одлични (просечни има повеќемина) поети кои се обидуваат да *мислат со срцето*, да го стават разумот со неговите узди во зовриената постромантичарска магма на изотопот на метафората и оттаму да ја извлечат најнежната пајажина во која се лови поетскиот *миг на вечноста*“ (Андоновски, 2019, стр. 232).

Сето ова Андоновски го илустрира со анализа на конкретни песни и на конкретни стихови за да заклучи на крајот дека поезијата на Ивица Челиковиќ претставува поетско ковчеже на мудроста, на контемплација со срцето, на мислење во емоции.

Во оваа книга на Андоновски се (пре)објавува и поговорот кон стихозбирката „Камчето од Вардар“ на Ерол Туфан публикувана во 2016 година. Интересен е овде фактот што авторот на предговорот го користи, меѓу другото, и позитивизмот (или „биографизмот“, како што се наведува во освртот) како метод за интерпретација на одделни песни на Туфан и ја потврдува поставената теза дека „иако биографизмот како метод не мора да биде пресуден во толкувањето на литературните дела, постојат примери во кои биографијата на писателот е драгоцен клуч при егзегезата на неговите литературни шифри, фигури, симболи и мотивски опсесии“ (Андоновски, 2019, стр. 243). И токму преку заложбата за теориско-методски плурализам во интерпретацијата на книжевно-уметничкото дело, во конкретниов случај поетска збирка, во трите циклуси на „Камчето од Вардар“ на Ерол Туфан ќе се изолираат неколку нејзини својства и вредности, како што се неоромантичарски сензибилитет, делничен импулс (во духот на претходникот Гане Тодоровски), ориентални поетско-филозофски примеси за минливоста, промашеноста и ништожноста на човековиот живот наспроти немерливите колосални вредности на светот и на космосот, но и песимистичка филозофија од когот на еден Шопенхауер, по што ќе се даде и општата оценка дека станува збор за одличен поет распнат меѓу различни култури и внатре во себе.

5. Заклучок

Книгата „Достоевски и Мекдоналдс“ (со поднаслов „Книжевни и културолошки студии“) на Венко Андоновски, како што и покажавме погоре, е значајна од неколку книжевно-теориски и книжевно-критички аспекти. Ќе го истакнеме овде уште еднаш стожерниот текст според кој и е насловена книгата („Достоевски и Мекдоналдс“) затоа што во него отворено, јасно и директно се покажуваат и се докажуваат естетските аномалии, деформации и деградации на најголемот број од романите во современите западни книжевности. Не станува збор тука за искажување на некакви лични импресии, туку за внимателно избрани и научно елаборирани факти и аргументи за големиот пад на естетската вредност на западниот бестселер во последниве неколку децении. Во оваа студија Андоновски зборува за нешто за што многумина се согласуваат, ама малкумина се охрабруваат да зборуваат јавно за тоа. Во тоа и ја согледуваме големата вредност на овој текст – со него се алармира (за оние што сакаат да

читаат, да слушаат и да се коригираат) за погрешната патека по која се движи современиот западен бестселер што резултира со продукција на кич литература.

Оваа книга содржи и една мошне значајна и инструктивна теориска студија за семиотиката на драмата и на театарот со нејзина апликација врз конкретен драмски текст и врз конкретна театарска претстава со што се унапредуваат драматургијата и театрологијата. Идентични високи вредности има и студијата за дијахронијата, но и за синхронијата на македонскиот роман како чудо од жанр. Освен тоа, „Достоевски и Мекдоналдс“ е книга со која се збогатува и се унапредува македонската книжевно-критичка мисла, конкретно за современиот роман и за современата поезија, а тоа е еден сегмент од современата македонска книжевна наука што сè уште се наоѓа во стадиум на доминирачка апстиненција. Додадена вредност за оваа книга претставува, секако, и тоа што во неа и со неа се афирмира рускиот современ роман во македонската книжевна, но и воопшто културна средина.

Со „Достоевски и Мекдоналдс“ Андоновски продолжува пријатно да ја изненадува македонската читателска публика (и пошироката јавност, но и потесните научно-книжевни кругови) и тоа преку проникливи, креативни, длабоко аналитички и студиозни трудови собрани во едно издание што, бездруго, и треба и вреди внимателно да се прочита.

Библиографија

- [1] Андоновски Венко (1996). *Текстовни процеси*. Скопје: Култура.
- [2] Андоновски Венко (1997a). *Матошевите свона*. Скопје: Штрк.
- [3] Андоновски Венко (1997b). *Структурата на македонскиот реалистичен роман*. Скопје: Детска радост.
- [4] Андоновски, Венко (2013). *Обдукција/абдукција на теоријата. Том 2: Наратологија (шеесет години македонски роман: 1952-2012)*. Скопје: Галикул.
- [5] Андоновски, Венко (2019). *Достоевски и Мекдоналдс – книжевни и културолошки студии*. Скопје: ТРИ.
- [6] Аристотел (1990). *За поетиката*. Превод од старогрчки Михаил Д. Петрушевски. Скопје: Култура.

Ranko Mladenoski
Goce Delchev University, Stip

Sofija Ivanova
Goce Delchev University, Stip

Contemporary Literature between Anthropocentrism and Eastern Theodicy

Abstract: The essential theme elaborated by Venko Andonovski in his latest literary-theoretical, literary-critical and cultural book entitles as “Dostoevsky and McDonalds” (Publishing house TRI, Skopje, 2019) is a devaluation of the novel’s aesthetic and literary-artistic value and the literature in general, in terms of modern globalized and globalizing Western world literature. The oxymoronic-ironic i.e. syntagmatic construction coming from the novel’s title (Dostoevsky and McDonalds) is an allusion of the diametrically opposed creative strategies of the Western European (Western) contemporary literature (predominantly bestseller) on one hand, and the Eastern European (Eastern) contemporary literature on the other. This opposition of the two “literary worlds” (one anthropocentric and the other theocentric) is directly and specifically elaborated in the first chapter of the novel (What is bestseller), yet the studies in the remaining four chapters of this novel as a dominant theme contain that divergence between Eastern literature with high aesthetic achievements and the fabricated (patterned) “fast-food” bestseller of the Western literary world.

Keywords: *Venko Andonovski, bestseller, artiness, world literature, Dostoevsky, McDonalds, globalization.*

ДОДАТОК

APPENDIX

ПОВИК ЗА ДОСТАВУВАЊЕ ТРУДОВИ ВО МЕЃУНАРОДНОТО НАУЧНО СПИСАНИЕ „ПАЛИМПСЕСТ“

Почитувани и драги колешки и колеги,

Од 2016 година започна објавувањето на списанието „Палимпсест“, меѓународно списание за лингвистички, книжевни и културолошки истражувања во издание на Филолошкиот факултет при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип. Меѓународното списание „Палимпсест“ се објавува во печатена и во електронска форма со два броја годишно и тоа еден број во мај и еден број во ноември.

Поради тоа, ве покануваме да земете учество со ваш труд во нашето списание. Во прилог ви доставуваме и упатство за подготовката на трудовите за списанието „Палимпсест“.

УПАТСТВО ЗА ПОДГОТОВКА НА ТРУДОВИТЕ

Во меѓународното списание „Палимпсест“ се објавуваат трудови од областите лингвистика, наука за литературата, методика на наставата и културологија. Покрај тоа, резервирана е и рубрика за прикази, односно за рецензии за најновата продукција (книги, монографии и слично) од широката област на филологијата и од културологијата.

Во списанието „Палимпсест“ ќе се објавуваат трудови на македонски, англиски, руски, германски, италијански, француски и турски јазик. Трудовите треба да бидат подготвени во MS Word, максимум 10 страници, во B5 формат со маргини лево, десно, горе долу 2,54 см, со фонт Times New Roman, проред single, со следните параметри:

1. **Име и презиме на авторот/авторите:** големи букви, болд, големина 11;
2. **Наслов на трудот:** големи букви, болд, големина 12;
3. **Апстракт на соодветниот јазик:** максимум 250 зборови, големина 10;
4. **Клучни зборови:** максимум 7 клучни зборови, големина 10;
5. Трудот треба да ги содржи следните **основни елементи (делови):** вовед, главен дел на трудот, заклучок и библиографија.
6. Воведот, главниот дел на трудот и заклучокот да бидат со големина на букви 11;
7. Библиографијата со големина на букви 10.
8. **Апстракт на англиски јазик на крајот од трудот, по Библиографијата:** големина на букви 10, со следните задолжителни елементи: име и презиме на авторот, наслов на трудот, апстракт, клучни зборови.

Авторите се обврзани да испраќаат трудови што веќе се лекторирани од овластен лектор за соодветниот јазик.

Трудовите да се испраќаат на една од следните адреси:

На македонски јазик: ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

На руски јазик: tole.belcev@ugd.edu.mk

На англиски јазик: nina.daskalovska@ugd.edu.mk

На германски јазик: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

На француски јазик: svetlana.jakimovska@ugd.edu.mk

На турски јазик: marija.leontik@ugd.edu.mk

На италијански јазик: jovana.karanikik@ugd.edu.mk

При цитирањето во трудот и наведувањето на користената литература (библиографија/ референци) да се применува системот АПА (APA style) како во примерите што се наведени подолу:

а) Цитати во текстот

За директни цитати во текстот се наведува презимето на авторот, годината на издавање на трудот и страницата на која се наоѓа цитатот, според следниов пример:

Паноска (1980) истакнува дека „сврзувањето на теоријата со практиката е од особено значење за современото училиште“ (стр. 29).

Ако авторот не е спомнат на почетокот, истите податоци се ставаат во заграда по цитатот:

Таа истакнува дека „сврзувањето на теоријата со практиката е од особено значење за современото училиште“ (Паноска, 1980, стр. 29).

Кога наместо цитат се користи парафраза, се користи следниов формат:

Паноска (1980) истакнува дека во современото училиште е потребно теоријата да се поврзува со практиката.

Таа истакнува дека во современото училиште е потребно теоријата да се поврзува со практиката (Паноска, 1980, стр. 29).

б) Користена литература

Цитираната литература се наведува по азбучен ред според презимето на авторот. Ако има повеќе трудови од еден ист автор, тие се наведуваат по хронолошки редослед од најстариот кон најновиот.

- **За книга:**

Паноска, Р. (1980). *Методика на наставата по македонски јазик*. Скопје: Просветно дело.

- **За поглавје од книга:**

Cobb, T., & Horst, M. (2001). Reading academic English: Carrying learners across the lexical threshold. In J. Flowerdew & M. Peacock (Eds.), *Research perspectives in English for academic purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.

- **За списание:**

Craik, F.I.M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 11(6), 671–684.

- **За веб-страница:**

Статистички завод на Република Македонија (2009). *Статистички годишници на Република Македонија*. Преземено на 4 март 2009 г.

<http://www.stat.gov.mk>

За повеќе примери и за преостанатите опции можете да најдете информации на следниве веб-страници:

<https://apastyle.apa.org/>

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_style_introduction.html

Трудовите (без име и презиме на авторот) се рецензираат од двајца рецензенти кои ќе работат и ќе дадат мислење независно еден од друг. Авторите ќе бидат информирани за мислењето на рецензентите за нивните трудови пред објавувањето на секој број од списанието. Конечната одлука за објавување на трудовите ја носат членовите на Редакцискиот совет на списанието и главниот и одговорен уредник.

Трудовите за десеттиот број на „Палимпсест“ да се испраќаат најдоцна до 25 септември 2020 година.

CALL FOR PAPERS FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”

Dear colleagues,

The international journal for linguistic, literary and cultural research “Palimpsest” began its publication at the Faculty of Philology, Goce Delcev University – Stip in May 2016. “Palimpsest” is published in printed form and electronically twice a year, starting with the first issue in May and the second one in November.

Therefore, you are cordially invited to contribute a paper to the journal. You can find the instructions for preparation of papers for “Palimpsest” below.

GUIDELINES FOR PREPARING THE PAPER

“Palimpsest” is an international journal aiming to publish papers in the area of linguistics, literary science, teaching methodology and culturology. In addition, there is a section reserved for reviews of books, monographs, and other publications in the sphere of philology and culturology.

“Palimpsest” publishes papers in the following languages: Macedonian, English, Russian, German, Italian, French and Turkish. The papers should be prepared in MS Word in B5 format and should not exceed 10 pages; all margins should be set to 2,54 cm. The text should be in Times New Roman, single spaced with the following parameters:

1. **Name and surname of the author/authors:** capital letters, bold, size 11
2. **Title of the paper:** capital letters, bold, size 12
3. **Abstract:** 250 words maximum, size 10
4. **Keywords:** maximum 7 keywords, size 10
5. **Main text:** size 11
6. **References:** size 10.
7. The paper should contain the following **basic elements (parts):** introduction, main body, conclusion and references.
8. **Abstract in English after the reference section** (if the paper is in another language): size 10, containing the following elements: author’s name and surname, title of the paper, abstract and keywords.

Prior to submission, the papers should be proofread by an authorized proofreader in one of the languages listed below.

Papers should be submitted to one of the following email addresses:

In Macedonian: ranko.mladenoski@ugd.edu.mk

In Russian: tole.belcev@ugd.edu.mk

In English: nina.daskalovska@ugd.edu.mk

In German: biljana.ivanovska@ugd.edu.mk

In French: svetlana.jakimovska@ugd.edu.mk

In Turkish: marija.leontik@ugd.edu.mk

In Italian: jovana.karanikik@ugd.edu.mk

Authors should use the APA citation style, as in the examples below:

a) In-text citations

For direct citation in the text you should state the author's surname, the year of publication and the page number:

Panoska (1980) specifies that "merging theory and practice is significant for contemporary schools" (p. 29).

If the author is not mentioned at the beginning, place the author's surname, the year of publication and the page number in parenthesis after the quotation:

She states that "merging theory and practice is significant for contemporary schools" (Panoska, 1980, p. 29)

If you use paraphrase instead of direct citation, you should use the following format:

Panoska (1980) states that contemporary schools need to merge theory with practice.

She states that contemporary schools need to merge theory with practice (Panoska, 1980).

b) References

Reference list entries should be alphabetized by the last name of the first author of each work. If there are more articles by the same author, they should be listed in chronological order from the oldest to the most recent one.

- **Books:**

Panoska, R. (1980). *Methodology of Teaching Macedonian Language*. Skopje: Prosvetno delo.

- **Book chapters:**

Cobb, T., & Horst, M. (2001). Reading academic English: Carrying learners across the lexical threshold. In J. Flowerdew & M. Peacock (Eds.), *Research perspectives in English for academic purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.

- **Journal:**

Craik, F.I.M., & Lockhart, R. S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior*, 11(6), 671–684.

- **Websites:**

Office of Statistics of Republic of Macedonia (2009). *Statistical Yearbooks of Republic of Macedonia*. Accessed on 4th of March 2009. <http://www.stat.gov.mk>

For more information, please visit the following websites:

<https://apastyle.apa.org/>

https://owl.purdue.edu/owl/research_and_citation/apa_style/apa_style_introduction.html

All articles will be double-blind peer-reviewed prior to being accepted for publication. The final decision for publication will be made by the Editorial Council and the Editor-in-Chief.

**The deadline for submitting papers for the tenth issue
of Palimpsest is 25 September 2020.**

ГОД. V
БР. 9

ПАЛІМПСЕСТ

PALIMPSEST

VOL. V
NO 9